PRIMUL RAZBOI MONDIAL

RĂZBOIUL CARE SĂ PUNĂ CAPĂT TUTUROR RĂZBOAIELOR

Cuvânt înainte de Hew Strachan

Peter Simkins, Geoffrey Jukes & Michael Hickey

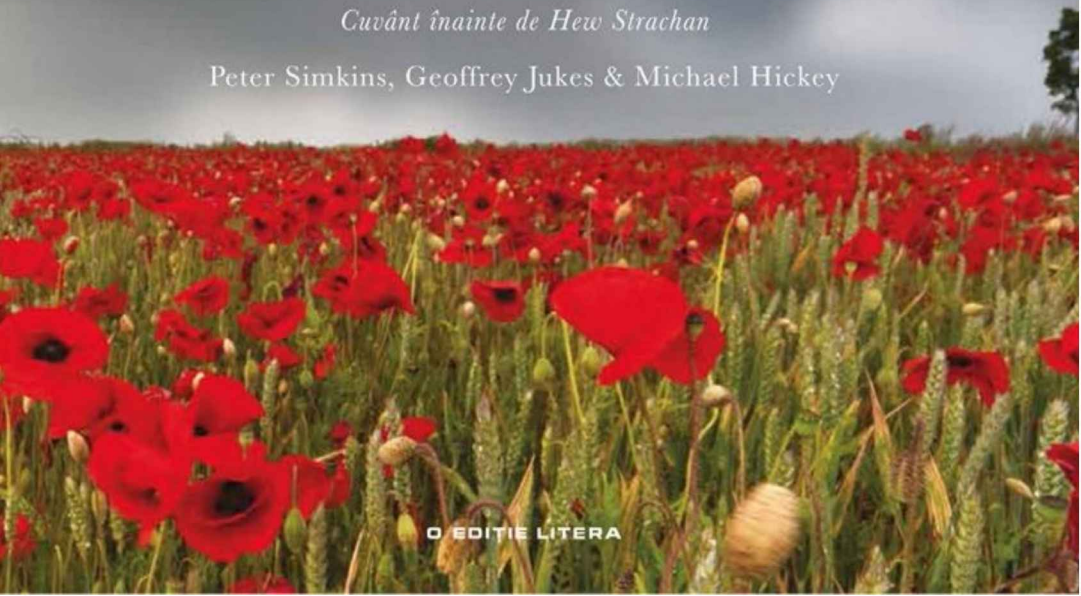

O EDITIE LITERA

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

RĂZBOIUL CARE URMA SĂ PUNĂ CAPĂT TUTUROR RĂZBOAIELOR

Cuvânt înainte de Hew Strachan

Peter Simkins, Geoffrey Jukes şi Michael Hickey

LITERA
Bucureşti
2020

The First World War
The War to End All Wars
Peter Simkins, Geoffrey Jukes, Michael Hickey, Hew Strachan
Copyright © 2013 Osprey Publishing, parte a Bloomsbury Publishing Plc.
Traducere publicată prin înțelegere cu Bloomsbury Publishing Plc.

Cartografie: The Map Studio
Indice: Sandra Shotter

Coperta 1: câmp de maci (Corbis)
Coperta 4: brancardieri britanici se luptă cu noroiul (IWM Q 5935)

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Primul Război Mondial
Războiul care urma să pună capăt tuturor războaielor

Copyright © 2020 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză: Cora Radulian

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Ilieș Câmpeanu
Corectori: Cătălina Călinescu, Georgiana Enache
Prelucrare copertă: Vlad Panfilov
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SIMKINS, PETER

Primul Război Mondial: războiul care urma să pună capăt tuturor războaielor / Peter Simkins, Geoffrey Jukes și Michael Hickey; cuv. înainte de Hew Strachan. – București: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-4280-6
ISBN EPUB 978-606-33-6145-6

I. Jukes, Geoffrey
II. Hickey, Michael
II. Strachan, Hew (pref.)

94

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 7

INTRODUCERE 10

CRONOLOGIE 15

Capitolul 1

FRONTUL DE VEST 1914–1916 29

FUNDALUL RĂZBOIULUI: CALEA SPRE RĂZBOI 30

TABERE BELIGERANTE: ARMATE OPOZANTE 35

DEBUTUL: NUMĂRĂTOARE INVERSĂ 42

LUPTELE: RĂZBOIUL PE FRONTUL DE VEST 1914–1916 45

PORTRET AL UNUI OSTAŞ: ARCHIE SURFLEET 101

LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: FRONTURILE DE ACASĂ 1914–1916 104

PORTRET AL UNUI CIVIL: WINNIFRED ADAIR ROBERTS 108

NU SE ÎNTREVEDE FINALUL 110

Capitolul 2

FRONTUL DE VEST 1917–1918 113

FUNDALUL RĂZBOIULUI: ALEGERI STRATEGICE PENTRU 1917 114

LUPTELE: RĂZBOIUL PE FRONTUL DE VEST 1917–1918 119

PORTRET AL UNUI OSTAŞ: FREDERICK „FEN“ NOAKES 181

LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: FRONTURILE DE ACASĂ 1917–1918 184

PORTRET AL UNUI CIVIL: CAROLINE WEBB 189

ULTIMA LUNĂ 190

Capitolul 3
FRONTUL DE EST 1914–1918 195
FUNDALUL RĂZBOIULUI: AMBIŢIILE RUSIEI 196
TABERE BELIGERANTE: RUSIA, GERMANIA ŞI IMPERIUL AUSTRO-UNGAR 198
LUPTELE: FRONTUL DE EST 1914–1918 207
PORTRET AL UNUI OSTAŞ: UN SOLDAT, UN SUBLOCOTENENT ŞI UN SERGENT 252
LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: ULTIMELE ZILE ALE RUSIEI ŢARISTE 259
PORTRET AL UNUI CIVIL: „AM SUPRAVIEŢUIT CU CEREALE ŞI TERCI DE OVĂZ“ 264
BOLŞEVICII PUN MÂNA PE PUTERE 267
Capitolul 4
FRONTUL DIN MEDITERANA 1914–1923 275
FUNDALUL RĂZBOIULUI: DECLINUL IMPERIULUI OTOMAN 276
TABERE BELIGERANTE: ARMATE OPOZANTE 283
LUPTELE: RĂZBOIUL PE FRONTUL DIN MEDITERANA 1914–1923 289
PORTRET AL UNUI OSTAŞ: CECIL, HAROLD ŞI NOEL WRIGHT 328
LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: PROBLEME ŞI LUCRURI NEREZOLVATE 334
PORTRET AL UNUI CIVIL: SATUL CHRISTLETON 339
SFÂRŞITUL TRAGEDIEI 344
BIBLIOGRAFIE 352
INDICE 354

CUVÂNT ÎNAINTE
de profesor Hew Strachan

Primul Război Mondial a fost purtat intens şi simultan pe mai multe fronturi. În această privinţă poate fi comparat direct cu al Doilea Război Mondial, în care relaţia dintre fronturi şi coordonarea eforturilor pe acestea avea să fie numită mare strategie – expresie necunoscută în 1914–1918. Majoritatea campaniilor au fost independente, atât ca origini, cât şi ca desfăşurare. Au reprezentat eforturi naţionale în vederea unor scopuri naţionale.

Primul Război Mondial a devenit un război mondial deoarece a combinat războaie care aveau existenţe şi direcţii proprii. A început în Balcani. A fost al treilea război balcanic purtat în succesiune rapidă începând din anul 1912, iar în majoritatea privinţelor interesele principalelor state din Balcani nu au depăşit graniţa Peninsulei Balcanice. Serbia, Bulgaria şi România aveau fiecare obiective locale. Excepţia o reprezenta cel mai refractar dintre statele beligerante, Grecia, care pusese ochii pe teritorii din Asia Mică. Conflictul cu Imperiul Otoman s-a desfăşurat însă în aceeaşi idee: şi acesta a început înainte de 1914 şi s-a încheiat abia în 1918, de fapt odată cu înfiinţarea Turciei moderne, în 1923.

Doar două puteri din cele două tabere s-au confruntat într-adevăr cu un război pe mai multe fronturi. Marea Britanie făcea parte din Europa, dar nu era parte integrantă din continentul european; mai mult, avea interese vulnerabile pretutindeni în lume. Printre zonele de interes se numărau India şi o reţea de baze coloniale între Delhi şi Londra. Populaţiile musulmane considerabile ale acestora erau afectate profund de soarta oraşelor islamice sfinte aflate pe teritoriul Imperiului Otoman. În consecinţă, urmărirea unei strategii de ansamblu a luat formă coerentă în cadrul dezbaterilor cabinetului britanic, deoarece acolo erau cântărite priorităţile angajamentelor care intrau în conflict. Consideraţiile priveau până şi cele mai elementare probleme ce ţineau de pace sau război. Ar trebui Marea Britanie să adopte serviciul militar obligatoriu pentru a strânge o armată de masă? Nu cumva ar trebui să se concentreze pe ce ştie să facă mai bine, furnizând arme şi bani altor puteri de pe

continentul european, care să lupte în locul ei? Prin urmare, discuţiile erau adesea inflamate şi, după război, participanţii îşi aruncau acuzaţii care făceau din „estici" şi „vestici" mai degrabă termeni jignitori decât denumiri precise. În realitate, între aceste categorii nu se putea face o distincţie clară şi vigoarea cu care erau dezbătute diverse opţiuni stă mărturie a forţei, nu a slăbiciunii democraţiilor în luarea eficientă a deciziilor.

Germania era mai clar împărţită între „estici" şi „vestici", dar aici întâmplarea era strategie în sine. Germania se afla în inima Europei şi era pilonul alianţei Puterilor Centrale. Armatele ei se puteau deplasa cu aceeaşi uşurinţă spre est sau spre vest, dar Germania nu a dus niciodată o politică consecventă, prin care să determine desfăşurarea trupelor ei. Mai mult, după cum arată foarte clar Peter Simkins, cea mai importantă voce a Germaniei care era în favoarea războiului în 1918, Erich Ludendorff, se rătăcise. Până atunci aliaţii Germaniei ajunseseră să fie esenţialmente dependenţi de Berlin în ce priveşte armele şi banii, dar şi consilierea şi conducerea militară. Germania însă nu îşi putea trimite resursele chiar atât de departe.

Sub anumite aspecte, Primul Război Mondial a început înainte de 1914 şi a continuat după 1918, dar luptele nu au fost continue în această perioadă, oricum le-am descrie. Chiar şi în mijlocul războiului, cele două fronturi se bucurau de perioade de relativă acalmie. Ambele se încadrează în secţiunea scrisă de Michael Hickey. În toamna lui 1915 a fost invadată Serbia, ţara pentru a cărei apărare au intrat în război – cel puţin nominal – puterile Antantei: Rusia, Franţa şi Marea Britanie. Atacată de Austro-Ungaria şi de Germania de la nord şi de Bulgaria dinspre est, armata ei s-a retras prin Albania până la Marea Adriatică. De aici a fost evacuată prin Corfu în Salonic. În 1916, 1917 şi o mare parte din 1918, frontul macedonean a fost suficient de liniştit încât trupele britanice de aici să fie cunoscute ca „grădinarii din Salonic". Apoi, la mijlocul lui septembrie 1918, a explodat, şi forţele aliate, conduse de sârbi, au scos Bulgaria din război şi au ameninţat ceea ce Churchill numea vintrele moi ale Europei.

La şase luni de la prăbuşirea Serbiei, în aprilie 1916, o divizie britanică asediată în Kut-el-Amara pe fluviul Tigru din Mesopotamia s-a predat turcilor. Şi pe frontul de aici s-a intrat într-o perioadă de acalmie. Britanicii şi-au reluat înaintarea spre Bagdad abia în iarna următoare, cucerind oraşul pe 11 martie 1917. Pe celălalt front al turcilor, la sud, în Siria, au fost perioade de acalmie similare, nu doar ca urmare a schimbării priorităţilor, ci şi din cauza condiţiilor meteorologice şi problemelor de aprovizionare.

Serbia, Macedonia, Mesopotamia şi Palestina sunt tratate ca parte a teatrului din Mediterana. Astfel au fost considerate şi de o Mare Britanie care purta un război economic prin faptul că stăpânea oceanele şi folosea mările pentru a-şi proteja forţele de peste mări. Turcia nu vedea însă astfel lucrurile.

Avea deschis un front în Caucaz, ceea ce afecta forţele alocate celorlalte fronturi, inclusiv cel din 1915 de la Gallipoli. Situaţia din Caucaz este prezentată de Geoffrey Jukes ca parte din frontul de est. Contextul era favorabil Germaniei: un asalt turcesc în Georgia şi Azerbaidjan ar fi determinat retragerea de trupe ruseşti de pe frontul de est. Frontul se întindea de la statele baltice în nord, prin Polonia, până în Galiţia în sud. Când a intrat România în război de partea Antantei în 1916, frontul de est se întindea pe o distanţă şi mai mare, Rusia constatând că este în detrimentul ei. România a reuşit să provoace retragerea şi reorientarea de trupe germane şi austro-ungare din Rusia, dar apoi a avut nevoie de ajutorul Rusiei. Geoffrey Jukes concluzionează că, până în iarna 1916–1917, apărarea României devenise principala preocupare a Stavka – Marele Cartier General al armatei imperiale ruse.

Ideea este că nici un teatru de război nu poate fi prezentat fără a face trimitere şi la frontul vecin. România era o putere în Balcani; luptele din Serbia aveau implicaţii pentru Rusia; frontierele Germaniei şi Austro-Ungariei au afectat felul în care este împărţită logic această carte. O mare parte a efortului de război al Vienei a fost îndreptat împotriva Italiei, subminând astfel desfăşurarea războiului împotriva Rusiei. Dar când în octombrie 1917 austriecii au obţinut una dintre cele mai spectaculoase victorii din război, la Caporetto pe râul Isonzo, reacţia aliaţilor Italiei a avut repercusiuni asupra războiului din vest, nu a celui din est. Divizii franceze şi britanice au fost trimise în Italia şi a fost creat Consiliul Suprem de Război pentru a coordona eforturile Aliaţilor – proces care avea să culmineze cu numirea lui Ferdinand Foch comandant suprem al armatelor aliate în martie 1918.

Peter Simkins recunoaşte această interdependenţă, dar susţine că frontul de vest a fost în centrul războiului – ceea ce explică spaţiul de două ori mai mare alocat pentru un teatru de război mai mic (geografic). Germania a fost pilonul Puterilor Centrale şi, oricât de multe divizii a trimis pe alte fronturi, totalul lor nu l-a depăşit niciodată pe cel de pe frontul de vest. Mai mult, şi pentru Marea Britanie lupta pe frontul de vest fost o implicare minimă absolut necesară, din două motive strategice concrete. Primul este că a intrat în război pentru a proteja neutralitatea Belgiei. Nu-şi putea permite ca o supraputere continentală să-i pună în pericol principalele rute marine şi liniile de comunicaţii imperiale. Al doilea este că aliatul ei principal era Franţa, care fusese invadată. Nevoia de a-i alunga pe nemţălăi din patrie, de a-şi reface industria, de a-şi restabili frontierele şi de a-şi elibera populaţia a conferit frontului de vest un dinamism şi o intensitate probabil neegalate în alte părţi. Aici războiul nu a avut pauze îndelungate şi armistiţiul a însemnat victoria pentru o tabără şi înfrângerea pentru cealaltă.

HEW STRACHAN

INTRODUCERE
de profesor Robert O'Neill

Autorii se concentrează mai întâi asupra originilor războiului, apoi asupra bătăliilor de pe frontul de vest şi de pe frontul de est, inclusiv Revoluţia Rusă, iar în cele din urmă asupra războiului din Mediterana, din Italia şi din Balcani până în Dardanele, Sinai, Palestina şi Mesopotamia.

Primul Război Mondial i-a pus la încercare pe conducătorii politici şi militari într-o măsură neegalată de vreun alt conflict de la războaiele napoleoniene purtate cu un secol în urmă. A fost primul conflict cu adevărat global, între mai multe puteri majore din Europa, Africa, Orientul Mijlociu şi Orientul Îndepărtat, ajungând până dincolo de oceanele Atlantic, Indian şi Pacific. Desigur, principalii instigatori, Germania şi Imperiul Austro-Ungar, îşi doreau ca războiul să fie doar un conflict european, care să aibă ulterior consecinţe pe o arie mai largă. Dar punând în pericol interesele Marii Britanii în august 1914, Puterile Centrale au atras imediat în război nu doar toate resursele Imperiului Britanic, ci pe cele ale aliatului din Orientul Îndepărtat al Marii Britanii, Japonia. La numai o oră de la începutul ostilităţilor pentru Marea Britanie, Royal Australian Navy (Flota Regală Australiană) ataca şi captura în apele australiene prima din cele 24 de nave germane. Pe 23 august Japonia a declarat război Germaniei şi a început să elimine prezenţa germană din China şi din nordul Pacificului.

Imperiul colonial german din Africa a devenit curând teatrul unei lupte prelungite. În pofida legăturilor navale puternice cu Marea Britanie, Imperiul Otoman a ales să se alieze cu Puterile Centrale, ale căror armate le-a apreciat mai mult. Pentru Marea Britanie, a cărei flotă trecea de la folosirea în principal a cărbunelui drept combustibil la petrol, era vital să menţină controlul asupra regiunii Golfului Persic, de la capătul sud-estic al Imperiului Otoman, iar asta impunea extinderea zonei de război. Cum principalul aliat al Franţei, Rusia, avea graniţă comună cu Imperiul Otoman, armatele din Rusia şi Turcia au ajuns curând să fie implicate în lupte în Caucaz şi în împrejurimi. În consecinţă, ciocnirile directe dintre armatele

germană şi franceză în vestul Europei, precum şi dintre armatele germană, austriacă şi rusă în estul Europei, deşi erau potenţial de o importanţă decisivă, trebuie considerate două campanii distincte într-un conflict global.

Deoarece Puterile Centrale nu reuşeau să dobândească victoria pe aceste două fronturi-cheie europene, resursele din afara Europei au devenit tot mai importante pentru înclinarea balanţei de forţe din Europa în favoarea Marii Britanii, Franţei, Rusiei şi a aliaţilor acestora. Declanşarea războiului nu a afectat direct Statele Unite, iar guvernul SUA a încercat să rămână neutru faţă de un război pe care-l considera exclusiv între puteri europene. Comerţul american avea însă nevoie de mări libere şi, din 1915, această libertate a fost ameninţată. În plus, balanţa intereselor americane a favorizat exportul de resurse tehnologice şi industriale spre Marea Britanie şi Franţa, în detrimentul Germaniei. Era doar o problemă de timp înainte ca germanii, supuşi unei presiuni din ce în ce mai mari, să atace transporturile navale americane şi să atragă Statele Unite în război de partea Aliaţilor.

Până în 1914 revoluţia tehnologică în domeniul armamentului, deci şi al tacticii şi strategiei, ajunsese la stadiul în care resursele totale ale puterilor beligerante au devenit un element esenţial în conflict. Resursele umane din Europa au crescut la maximum. Conducătorii politici mai înţelepţi ţineau seama de nevoile, aspiraţiile şi opiniile cetăţenilor şi supuşilor. Societăţile care evoluaseră spre statutul de democraţii reprezentative aveau modalităţi mai eficiente de a suporta solicitările conflictului în comparaţie cu structurile mai autocrate ale Germaniei, Imperiului Austro-Ungar, Rusiei şi Imperiului Otoman. Marea Britanie şi Franţa au îndurat războiul într-o manieră mult mai coerentă decât celelalte patru state ale căror imperii aveau să se prăbuşească în timpul războiului sau ca o consecinţă imediată a acestuia.

Când a izbucnit revoluţia în Rusia, în 1917, aceasta s-a retras din război, practic permiţând Puterilor Centrale să stăpânească resursele şi teritoriul de la Marea Baltică până în Ucraina. În 1918, înaltul comandament german avea noi speranţe pentru o victorie decisivă în vestul Europei. În timp ce Lenin îşi consolida autoritatea în inima Rusiei, generalul Ludendorff muta forţe spre vest, pentru marea lui aventură, Operaţiunea Michael. Dar tensiunea războiului se răsfrângea asupra fiecărei familii germane, iar când Operaţiunea Michael a eşuat, în ţară şi în tranşee o criză de ordin moral a trasat limita toleranţei soldaţilor, muncitorilor şi femeilor germane. Acceptarea înfrângerii în 1918 a adus sfârşitul monarhiei germane şi iniţiat experimentarea democraţiei pe care o numim în prezent perioada Republicii de la Weimar, care avea să se prăbuşească la rândul ei sub impactul nazismului.

Datorită presiunilor războiului, rolul femeilor s-a extins în domenii noi. Acestea au jucat un rol din ce în ce mai important în producţia industrială. Responsabilităţile lor faţă de familii şi de cămine au devenit tot mai

Tabere beligerante, 1914–1918

împovărătoare, sub impactul lipsurilor provocate de război, absenţei bărbaţilor şi poverii pierderilor ireparabile. În faţa cererilor de a li se da putere politică prin acordarea dreptului de vot opoziţia a cedat în cadrul democraţiilor care-l refuzaseră pe faţă în timpul mişcării sufragetelor din perioada antebelică. Deşi femeile din democraţiile cele mai avansate nu au dobândit statut egal cu al bărbaţilor în sensul în care înţelegem acest termen azi, Primul Război Mondial a fost un puternic catalizator al schimbării sociale care avea să ducă la era actuală, în care femeile împart cele mai importante posturi politice (dar nu şi militare) cu bărbaţii.

Perioada Primului Război Mondial a fost una dintre cele mai fructuoase pentru dezvoltarea tehnologică şi aplicaţiile acesteia. Aviaţia, creată exact înainte de război, a devenit un element de importanţă majoră pentru beligeranţi. Marile puteri au produs zeci de mii de avioane. Au început bombardamentele strategice şi civilii au învăţat să recunoască alarmele de avertizare şi semnalul „totul e în regulă“. Pe câmpul de luptă au început să fie folosite într-o măsură alarmantă armele chimice. Submarinul a devenit

o ameninţare serioasă pentru transporturile comerciale şi navale ale puterilor care controlau mările. Raza de acţiune şi puterea distructivă a artileriei au crescut enorm. Dezvoltarea comunicaţiilor radio le-a permis comandanţilor superiori să-şi controleze direct şi imediat forţele pe distanţe inimaginabile până atunci, de la teatrele de luptă continentale din Europa până la oceanele lumii. Puterea de foc a mitralierei şi precizia mai mare a puştii au crescut posibilităţile defensive ale infanteriei în tranşee.

Provocarea reprezentată de atacarea cu succes a unor asemenea sisteme de apărare i-a forţat pe conducătorii militari să inventeze noi tactici şi moduri de a transfera iniţiativa comandanţilor din linia întâi atunci când erau în acţiune. A durat însă prea mult până au fost dezvoltate şi testate toate abordările concrete noi, prin care au început să fie conduse vieţile infanteriei nefericite, care a fost nevoită să efectueze mai multe atacuri în teren deschis. Ambele tabere s-au dovedit capabile să inventeze noi metode de luptă, prelungind astfel războiul şi sporind pierderile uriaşe de vieţi umane şi de resurse. Totuşi, superioritatea numerică a efectivelor Aliaţilor şi puterea de foc mai mare au erodat capacitatea armatelor Puterilor Centrale de a rămâne pe poziţii şi, la scurt timp, a urmat prăbuşirea celor din urmă.

Durata şi pierderile grele de vieţi omeneşti în război au determinat opinia publică şi pătura politicienilor cu gândire pragmatică să interzică utilizarea în scopuri ofensive a puterii militare şi să le ceară naţiunilor să-şi rezolve disputele prin negociere sau arbitraj. Preşedintele Woodrow Wilson al Statelor Unite a preluat iniţiativa elaborând convenţia unei asociaţii care să atingă aceste obiective: Liga Naţiunilor. Deşi aceasta avea să eşueze şi s-a renunţat la ea în anii 1930, a realizat multe lucruri bune în anii 1920 şi a oferit multe lecţii, pozitive şi negative, care au influenţat bazele şi modelarea succesoarei ei, Organizaţia Naţiunilor Unite. Anvergura acestui conflict, noile desfăşurări de evenimente pe care le-a facilitat şi costurile şi consecinţele lui au făcut din Primul Război Mondial una dintre perioadele cele mai rodnice pentru studiu şi contemplare din istoria omenirii.

Acest studiu al războiului vă este prezentat de trei autori care-i cunosc bine aspectele, le-au studiat şi au scris despre ele pe parcursul mai multor ani şi, cel mai important, au de spus lucruri noi, importante şi interesante despre subiectele abordate de fiecare în parte. Peter Simkins, fost istoric principal la Muzeul Imperial al Războiului din Londra, este unul dintre pionierii noilor abordări ale istoriei evenimentelor de pe frontul de vest, în special cele legate de ingeniozitatea şi de inteligenţa oamenilor implicaţi în aceste lupte, întreţesute cu umorul fin al acestora şi marcate de capacitatea de a empatiza cu camarazii lor. Geoffrey Jukes, specialist pasionat de istoria modernă a Rusiei şi lingvist, a fost profesor senior asociat de relaţii internaţionale la Australian National University din Canberra. A studiat

în profunzime subiectul pe care-l prezintă în carte, a văzut cele mai importante câmpuri de luptă şi a vizitat de mai multe ori Rusia pentru a nota şi a aprecia munca oamenilor de ştiinţă din această ţară. Michael Hickey a văzut cu ochii lui realităţile războiului, fiind soldat în Coreea, în Africa de Est, la Canalul Suez şi în golful Aden în anii 1950 şi 1960. Printre cărţile lui se numără un studiu de importanţă majoră despre campania din Dardanele. Şi acesta a bătut cu pasul câmpurile de luptă din Europa şi din Orientul Mijlociu, verificându-şi ideile legate de modul în care a fost perceput războiul de oamenii care au luptat pe front între 1914–1918.

Volumul de faţă reprezintă doar o introducere a unui subiect vast şi fascinant. Cunoaşterea problemelor cu care s-au confruntat bărbaţii şi femeile în timpul Primului Război Mondial şi a soluţiilor pe care le-au găsit, de la tanc până la Liga Naţiunilor, constituie o bază solidă pentru înţelegerea evenimentelor internaţionale, în special a războaielor, din secolul XXI şi a modului în care pot fi evitate sau minimizate efectele distructive ale acestora.

CRONOLOGIE

1908	Imperiul Austro-Ungar anexează Bosnia-Herţegovina
1912–1913	Războaiele balcanice
	Pierdere a provinciilor turceşti din nordul Africii în favoarea Italiei

1914

28 iunie	Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand şi a soţiei sale la Sarajevo
5/6 iulie	Germania îi oferă Austro-Ungariei sprijin necondiţionat împotriva Serbiei
23 iulie	Austro-Ungaria dă un ultimatum Serbiei
25 iulie	Serbia mobilizează
26 iulie	Austro-Ungaria mobilizează împotriva Serbiei; Rusia intră în „perioada pregătitoare a războiului“
28 iulie	Împăratul austriac Franz Joseph semnează declaraţia de război împotriva Serbiei
29 iulie	Germania cere încetarea imediată a pregătirilor de mobilizare ale Rusiei
30 iulie	Rusia decretează mobilizare generală în vederea sprijinirii Serbiei

31 iulie	Începe mobilizarea rusă; Germania proclamă „pericol de război" şi-i dă un ultimatul Rusiei
1 august	Germania declară război Rusiei şi ordonă mobilizarea generală; Franţa ordonă mobilizarea generală
2 august	Germania îi dă un ultimatul Belgiei, cerând să i se permită să treacă pe teritoriul ei; trupe germane invadează Luxemburgul
3 august	Germania declară război Franţei; Germania invadează Belgia; Turcia îşi declară „neutralitatea în caz de conflict armat"; Italia se declară neutră
4 august	Marea Britanie declară război Germaniei; Statele Unite îşi declară neutralitatea
5 august	Franţa îi cere Rusiei să atace Germania; Muntenegru declară război Austriei
6 august	Austro-Ungaria declară război Rusiei; Serbia declară război Germaniei; trupe franceze intră în Alsacia Superioară
7 august	Germania cucereşte fortăreaţa de la Liège
10 august	Franţa declară război Austro-Ungariei
12 august	Austro-Ungaria invadează Serbia; Marea Britanie declară război Austro-Ungariei
12–13 august	Rusia invadează Prusia Orientală
14 august	Începe bătălia frontierelor
17 august	Bătălia de la Stallupönen
20 august	Bătălia de la Gumbinnen
23 august	Bătălia de la Mons; Corpul Expediţionar Britanic (BEF) începe retragerea
26 august	Bătălia de la Le Cateau
26 august–2 septembrie	Bătălia de la Komarów
27–31 august	Bătălia de la Tannenberg
31 august	Grecia îşi declară oficial neutralitatea

3 septembrie	Bătălia de la Lemberg
5–10 septembrie	Bătălia de pe Marna
7–17 septembrie	Bătălia de la Lacurile Mazuriene
11 septembrie	Bătălia de la Grodek
13–27 septembrie	Bătălia de pe Aisne
14 septembrie	Falkenhayn preia de la Moltke comanda operaţiunilor germane
17 septembrie	Începe „cursa către mare“
1 octombrie	Turcia închide Dardanelele
10 octombrie	Anvers cade în mâna Germaniei
18–30 octombrie	Bătălia de pe Yser
19–30 octombrie	Prima bătălie de la Varşovia
20 octombrie–22 noiembrie	Prima bătălie de la Ypres
1 noiembrie	Turcia declară război Antantei anglo-franceze
2 noiembrie	Rusia şi Serbia declară război Turciei
3 noiembrie	Falkenhayn îi urmează lui Moltke ca şef al Marelui Stat Major al armatei germane
5 noiembrie	Marea Britanie şi Franţa declară război Turciei
7–17 noiembrie	A doua bătălie de la Varşovia
11 noiembrie	Sultanul otoman, în calitate de calif al islamului, proclamă *jihad* împotriva Marii Britanii şi Franţei
11–12 noiembrie	Bătălia de la Wloclawek
13–16 noiembrie	Bătălia de la Kutno
19–25 noiembrie	Bătălia de la Lódz
3–12 decembrie	Bătălia de la Limanowa-Lapanów
8 decembrie	Armata III austriacă recucereşte trecătorile din Carpaţi

17 decembrie	Ofensiva franceză de iarnă începe în Artois
20 decembrie	Ofensiva franceză de iarnă începe în Champagne
29 decembrie	Bătălia de la Sarıcamış

1915

2 ianuarie	Rusia face apel la Londra să lanseze un atac diversionist împotriva Turciei
4 ianuarie	Se încheie ofensiva franceză din Artois
17 ianuarie	Rușii termină operațiunile de la Sarıcamış
3 februarie	Turcii nu reușesc să traverseze Canalul Suez
19 februarie	Flota aliată începe bombardarea forturilor exterioare din Dardanele
10–12 martie	Bătălia de la Neuve Chapelle
18 martie	Atac naval anglo-francez în strâmtoarea Dardanele, respins cu prețul pierderii a trei cuirasate
22 martie	Rușii cuceresc Przemysl, luând 100 000 de prizonieri
22 aprilie	Germanii folosesc pentru prima dată gaze de luptă pe frontul de vest
22 aprilie–25 mai	A doua bătălie de la Ypres
25 aprilie	Începe atacul Antantei la Gallipoli
2–10 mai	Bătălia de la Gorlice-Tarnów
9 mai	Ofensiva aliată începe în Artois; bătălia pentru creasta Aubers
9–10 mai	Bătălia de la Sanok
13–18 mai	Bătălia de la Jaroslaw
15–27 mai	Bătălia de la Festubert
23 mai	Guvernul italian declară război Austro-Ungariei

25–26 mai	Sunt anunţate formarea unui cabinet de coaliţie şi înfiinţarea unui Minister al Muniţiei în Marea Britanie
20–22 iunie	Austriecii recuceresc Lemberg
Iulie	Ruşii se retrag din Galiţia
4 august	Avangarda aliată soseşte la Salonic pentru a evalua facilităţile portuare şi de cale ferată
5 august	A treia bătălie de la Varşovia; germanii cuceresc Varşovia
6 august	Debarcări aliate în golfurile Anzac şi Suvla
7 august	Ţarul se autodeclară comandant suprem al armatei ruse
10 august	Contraatacul turcesc de la Gallipoli îi alungă pe britanici şi neozeelandezi de pe înălţimi
20 august	Italia declară război Turciei
Septembrie	Conferinţa Zimmerwald a Internaţionalei Socialiste; germanii cuceresc Vilnius
21 septembrie	Premierul grec Venizelos cere întăriri aliate masive pentru Salonic, condiţie pentru intrarea Greciei în război
25 septembrie	Ofensivă aliată în Artois şi Champagne; prima utilizare a gazelor de luptă de către britanici în bătălia de la Loos
27 septembrie	Regele grec Constantin consimte debarcarea forţelor aliate la Salonic
Octombrie	Bătălia de la Dunaburg
1 octombrie	Avangarda britanică soseşte la Salonic
5 octombrie	Începe atacul forţelor combinate austro-germane asupra Serbiei; forţe britanice şi franceze debarcă la Salonic
9 octombrie	Belgradul e cucerit; austriecii invadează Muntenegru
11 octombrie	Trupe bulgare invadează Serbia

14 octombrie — Declarație reciprocă de război între Serbia și Bulgaria

19 decembrie — Evacuare a capetelor de pod din golful Anzac și de pe plaja Suvla de la Gallipoli într-o singură noapte, fără pierderi; Haig îl înlocuiește pe Sir John French pe postul de comandant-șef al Corpului Expediționar Britanic

1916

8 ianuarie — Încheiere cu succes a evacuării de la Gallipoli la Helles

10 ianuarie — Încheierea „taberei din tranșee" aliate de la Salonic

14 ianuarie — Bătălia de la Köprüköy; rușii înaintează spre Erzerum

27 ianuarie — First Military Service Act devine lege în Marea Britanie, trecându-se la serviciul militar obligatoriu pentru bărbații cu vârste între 18 și 41 de ani

11–16 februarie — Bătălia de la Erzerum; rușii cuceresc Erzerum și Mus

21 februarie — Începe bătălia de la Verdun

25 februarie — Germanii capturează fortul Douaumont de la Verdun

18 martie — Începe ofensiva rusească eșuată de la Vilnius; se încheie pe 14 aprilie

Aprilie — Conferință internațională socialistă organizată la Kienthal (a Doua Conferință Zimmerwald)

24 aprilie — Revolta de Paște de la Dublin

29 aprilie — În Mesopotamia, Kut cade în mâinile germanilor, care iau prizonieri 13 309 britanici și indieni, plus peste 3 000 de necombatanți

25 mai — Second Military Service Act devine lege în Marea Britanie, crescând numărul celor recrutați prin includerea bărbaților însurați

31 mai/1 iunie	Bătălia navală din Iutlanda
4 iunie	Debutul Ofensivei Brusilov
5 iunie	Şeriful Hussein porneşte revolta arabă la Medina, proclamând independenţa Hedjazului
1 iulie	Începe bătălia de pe Somme
3–9 iulie	Ofensivă rusească eşuată a Frontului Vest
7 iulie	Lloyd George îi succede lui Kitchener (înecat pe drumul spre Rusia) ca ministru de război
28 iulie	Deschiderea celei de-a doua faze a Ofensivei Brusilov
27 august	România declară război Austro-Ungariei invadând Transilvania
29 august	Hindenburg îi succede lui Falkenhayn ca şef al Marelui Stat Major al armatei germane, avându-l pe Ludendorff ca „prim general de intendenţă“
1 septembrie	Marea Britanie şi Franţa semnează în secret Acordul Sykes–Picot care stabileşte împărţirea de după război a Imperiului Otoman
6 septembrie	Românii termină ocuparea Transilvaniei
15 septembrie	Britanicii folosesc pentru prima dată tancuri la Flers-Courcelette, pe Somme
19 septembrie	Forţe conduse de germani invadează Transilvania
3 octombrie	Victorii germane în Transilvania şi Dobrogea
10 octombrie	Ţarul pune capăt Ofensivei Brusilov
11 octombrie	Aliaţii dezarmează forţe greceşti; rebeliuni în Atena în semn de protest împotriva acţiunilor Aliaţilor
16–17 octombrie	Ultim efort rusesc eşuat de a cuceri Volodîmîr-Volînskîi
24 octombrie	Contraatac francez la Verdun; recucerire a fortului Douaumont
21 noiembrie	Moare împăratul Franz Joseph la vârsta de 86 de ani; îi urmează nepotul său, Carol

23 noiembrie	Guvernul provizoriu grec de la Salonic declară război Germaniei şi Bulgariei
25 noiembrie	Se încheie bătălia de pe Somme
1 decembrie	Lupte în Atena între trupe regaliste şi detaşamente anglo-franceze
7 decembrie	Lloyd George devine prim-ministru, urmându-i lui Asquith
12 decembrie	Nivelle devine comandant suprem al armatelor franceze în locul lui Joffre

1917

5–7 ianuarie	Conferinţă aliată la Roma pentru discutarea priorităţilor pentru campaniile din Italia şi de la Salonic
Februarie	Vremea rece întrerupe transportul de alimente şi combustibil spre oraşe ruseşti
1 februarie	Germania începe războiul submarin nerestricţionat
18–22 februarie	Forţe germane încep retragerea preliminară din sectorul Ancre
20 februarie	Primul atac al trupelor arabe neregulate asupra căii ferate Hedjaz
8–12 martie	Revolte în Petrograd provocate de lipsa de alimente; revoltă a trupelor garnizoanei
11 martie	Bagdadul e cucerit de generalul Maude
12 martie	Începe Revoluţia Rusă; se formează Guvernul Provizoriu şi Sovietul din Petrograd
14 martie	Ordinul Nr. 1 al Sovietului din Petrograd revendică controlul asupra garnizoanei
15 martie	Ţarul abdică
16 martie	Germanii încep retragerea principală până pe Linia Hindenburg
26 martie	Prima bătălie de la Gaza

6 aprilie	Statele Unite declară război Germaniei
9 aprilie	Lansarea ofensivei britanice de la Arras; canadienii iau cu asalt creasta Vimy
16 aprilie	Lenin soseşte la Petrograd; începe ofensiva franceză de primăvară pe Aisne
17 aprilie	A doua bătălie de la Gaza; în pofida utilizării tancurilor, avântul scade şi atacul stagnează
5 mai	Aliaţii lansează ofensiva majoră din Serbia, dar nu reuşesc să câştige cooperarea sârbilor
15 mai	Pétain îi urmează lui Nivelle pe postul de comandant suprem al armatelor franceze
16 mai	Kerenski devine ministru de război
22 mai	Kerenski îl numeşte pe Brusilov comandant suprem
7 iunie	Atac britanic pe creasta Messines
12 iunie	Regele Constantin al Greciei abdică după ultimatumul Aliaţilor; este urmat de fiul mai mic, Alexandru; trupe britanice şi franceze sosesc în portul Pireu
18 iunie	Începe ofensiva rusă a Frontului Sud-Vest
26 iunie	Venizelos confirmat prim-ministru de Aliaţi
2 iulie	Ofensiva Frontului Sud-Vest se împotmoleşte; Grecia declară război Puterilor Centrale; în Arabia, colonelul Lawrence şi trupe arabe neregulate atacă garnizoane turceşti
6 iulie	Puterile Centrale contraatacă pe frontul de est; Frontul Sud-Vest rus se retrage pe râul Siret
10 iulie	Trupe din Fronturile Nord şi Vest refuză să atace
13 iulie	Kornilov îl înlocuieşte pe Brusilov; opreşte ofensivele
31 iulie	Începe a treia bătălie de la Ypres
27 august	Eşec al lui Kornilov de a prelua puterea

1–5 septembrie	Campania germană de la Riga
12 septembrie	În Italia, noua Armată XIV germană, sub comanda generalului von Below, e desfăşurată pe frontul Isonzo
24 octombrie	Bătălia de la Caporetto; atacul austro-german duce la înfrângerea Armatei II italiene
29 octombrie	Generalul Cadorna ordonă retragerea pe linia râului Piave
31 octombrie	Italienii se retrag în spatele râului Tagliamento; în Palestina, Allenby porneşte a treia bătălie de la Gaza
5 noiembrie	Aliaţii se consultă la Rapallo deoarece italienii cer 15 divizii aliate
6 noiembrie	Passchendaele cucerit de canadieni
7 noiembrie	Bolşevicii acaparează puterea
8 noiembrie	Lenin propune pace „fără anexare şi fără despăgubiri“
9 noiembrie	Generalul Diaz îl înlocuieşte pe Cadorna ca şef al Marelui Stat Major al armatei Italiei
16 noiembrie	Allenby reîncepe înaintarea spre Ierusalim; Clemenceau devine prim-ministru francez
20 noiembrie	Începe bătălia de la Cambrai
9 decembrie	Allenby cucereşte Ierusalimul
10 decembrie	Armistiţiu între România şi Puterile Centrale
17 decembrie	Armistiţiu între Rusia şi Puterile Centrale
22 decembrie	Încep negocieri de pace ruso-germane la Brest-Litovsk; în Salonic, generalul Guillaumat îl înlocuieşte pe Sarrail în postul de comandant-şef al trupelor aliate; austriecii nu reuşesc să străpungă frontul de pe râul Piave; în paralel are loc o uimitoare renaştere a moralului naţional italian

1918

1 februarie	Revolte ale marinei austriece la Cattaro
9 februarie	Germania semnează pace separată cu Ucraina
10 februarie	Troţki pune capăt negocierilor
19 februarie	Germanii înaintează până la 128 km de Petrograd
3 martie	Tratatul de la Brest-Litovsk; Rusia iese din război
21 martie	Începe în Picardia Operaţiunea Michael germană
26 martie	Foch numit să coordoneze operaţiunile aliate pe frontul de vest
9 aprilie	Începe în Flandra Operaţiunea Georgette germană
27 mai	Începe pe Aisne Ofensiva Blücher germană
9 iunie	Începe Ofensiva Gneisenau germană
15 iulie	Începe în apropiere de Reims ultima ofensivă germană
18 iulie	Aliaţii contraatacă pe Marna
8 august	Începe bătălia de la Amiens
14 septembrie	În Macedonia începe cu bătălia de pe râul Vardar ultima ofensivă aliată; izbucnesc revolte în armata bulgară
19 septembrie	Allenby învinge în bătălia de la Megiddo
20 septembrie	Avioane RAF nimicesc Armata VII turcă în defileul Wadi Fara
23 septembrie	Britanicii capturează Acra şi Haifa
26 septembrie	Începutul ofensivei franco-americane din sectorul Meuse-Argonne; Bulgaria încearcă să încheie pace în timp ce trupe rebele mărşăluiesc spre Sofia pentru a declara o republică

28 septembrie	Începutul ofensivei aliate din Flandra
29 septembrie	Trupe britanice, australiene şi americane deschid principala ofensivă pe Linia Hindenburg; Bulgaria semnează armistiţiul după convorbiri la Salonic
1 octombrie	Allenby şi Lawrence sosesc simultan la Damasc
24 octombrie	Aliaţii atacă pe un front larg şi câştigă bătălia de la Vittorio Veneto, urmată de o debandadă în armata austriacă, însoţită de dezertări în masă ale trupelor cehe, sârbe, croate şi poloneze
26 octombrie	Generalul Ludendorff demisionează
30 octombrie	Imperiul Otoman cere pace
3 noiembrie	Austro-Ungaria semnează un armistiţiu
9 noiembrie	Kaizerul Wilhelm al II-lea abdică
11 noiembrie	Armistiţiul între Aliaţi şi Germania pune capăt ostilităţilor pe frontul de vest

1919

8 ianuarie	Generalul Milne e numit comandant-şef la Constantinopol, unde se află o garnizoană cu 35 000 de soldaţi
3 februarie	Venizelos vorbeşte la Versailles despre pretenţiile greceşti asupra Smirnei (İzmir)
13 mai	Trupe greceşti debarcă la Smirna
22 mai	În Turcia, Kemal emite „Deciziile de la Amasya“, cerând formarea unui nou guvern naţional
28 iunie	E semnat Tratatul de la Versailles
11 iulie	Guvernul otoman îl proscrie pe Kemal, care e ales preşedinte de noul Congres Naţional Turc pe 23 iulie
27 noiembrie	Kemal înfiinţează Consiliul Naţional al Reprezentanţilor la Angora (redenumită Ankara)

1920

16 martie	Aliaţii strâng laţul în jurul Constantinopolului; continuă masacrarea armenilor de către turci
18 martie	Ultima şedinţă a Parlamentului Imperial Otoman
23 aprilie	În Turcia, Marea Adunare Naţională se reuneşte la Ankara şi formează un nou guvern
25 aprilie	Se anunţă mandatele Ligii Naţiunilor pentru Palestina şi Mesopotamia; arabii palestinieni atacă trupe britanice şi colonişti evrei
22 iunie	Grecii lansează o ofensivă în Anatolia împotriva forţelor naţionaliste turce şi înaintează spre Uşak, la 190 km est de Smirna
25 iulie	Forţe greceşti ocupă Adrianopolul, în Tracia turcească
10 august	Tratatul de la Sèvres; naţionaliştii turci refuză să-l accepte şi intră în război cu Grecia

1923

23 august	După Tratatul de la Lausanne, care înlocuieşte Tratatul de la Sèvres, Aliaţii evacuează Constantinopolul

Capitolul 1

FRONTUL DE VEST 1914–1916

FUNDALUL RĂZBOIULUI: CALEA SPRE RĂZBOI

Calea pe care au urmat-o marile puteri ale Europei până la războiul din 1914 a fost lungă şi întortocheată, mai mulţi factori complecşi şi întreţesuţi conlucrând şi ducându-le în cele din urmă la o luptă prelungită şi cataclismică. Printre aceşti factori se numără noua tehnologie navală şi militară, rivalităţile coloniale, concurenţa economică şi ambiţiile naţionale ireconciliabile. Poate cel mai important şi clar punct de cotitură spre un conflict european generalizat a fost Războiul Franco-Prusac din 1870–1871. Acea confruntare restrânsă a avut ca rezultat înfrângerea umilitoare a Franţei şi unificarea Germaniei sub conducere prusacă. Brusca apariţie a Imperiului German care, ca parte a prăzii de război a smuls Franţei provinciile Alsacia şi Lorena, a marcat o schimbare fundamentală în echilibrul de putere din Europa. Progresul ulterior accelerat al Germaniei şi ascensiunea economică au intensificat temerile ţărilor vecine şi concurente.

În cele două decenii dintre 1871 şi 1890 noul status quo european a fost serios pus la încercare datorită dexterităţii diplomatice şi ocolişurilor lui Otto von Bismarck, cancelarul german, care încerca să ţină Franţa izolată. Când Bismarck s-a retras din funcţie, în 1890, o nouă serie de curente

Paginile anterioare:
Trupe belgiene în timpul retragerii spre Anvers, 20 august 1914. Remarcaţi mitralierele trase de câini. (IWM Q81728)

Dedesubt:
Recruţi britanici la Aldershot în 1914. Mulţi dintre cei care s-au oferit voluntari la izbucnirea războiului vor ajunge să lupte abia în 1915 sau 1916.

impredictibile a început să erodeze bazele sistemului continental atent construit de acesta. O deteriorare rapidă a relaţiilor ruso-germane şi o apropiere între Rusia ţaristă şi Franţa republicană au obligat Germania să-şi întărească legăturile cu dubla monarhie austro-ungară, asigurându-se astfel că are un aliat în est. Deşi Germania a fost partenerul dominant din această alianţă, avea să plătească un preţ mare pentru o politică prin care era mai strâns legată de un imperiu în declin, căruia îi venea tot mai greu să înăbuşe aspiraţiile naţionaliste ale supuşilor săi, de diverse naţionalităţi, din sud-estul Europei. Situaţia potenţial explozivă din Balcani a devenit mai periculoasă datorită scăderii influenţei turceşti în zonă, oferind atât Austriei, cât şi Rusiei (protector autoproclamat al slavilor din sud) prăzi teritoriale şi politice tentante în regiune. Încercând să profite de aceste oportunităţi, Austria şi Rusia au urmat un curs care se putea încheia doar cu o confruntare. Emergenţa Serbiei a adăugat un element periculos la situaţia regională şi aşa instabilă. Serbia fusese înfuriată datorită anexării de către Austria a Bosniei şi Herţegovinei în 1908, dar câştigase şi ea teritorii şi influenţă în urma războaielor balcanice din 1912 şi 1913, oferindu-i Austriei un motiv din ce în ce mai întemeiat de nelinişte şi iritare.

Kaizerul Wilhelm al II-lea, împărat al Germaniei 1888–1918. (Topfoto)

Odată cu plecarea lui Bismarck, belicosul şi haoticul Wilhelm al II-lea – care devenise *Kaiser* (împărat) în 1888 – a îndemnat Germania să urmeze o cale mai agresivă în relaţiile internaţionale. Franţa, hotărâtă să răzbune dezastrul din 1870–1871 şi să-şi recucerească provinciile pierdute, era în continuare alarmată de intensitatea dezvoltării industriale şi militare a Germaniei; şi Rusia avea motive să fie preocupată de alianţa austro-germană care, pe lângă faptul că arunca o umbră ameninţătoare de-a lungul frontierei sale vestice, avea să se opună probabil intereselor Rusiei în Balcani.

Prima, şi probabil cea mai importantă fisură în edificiul ridicat de diplomaţia bismarckiană s-a produs în 1892, odată cu îndepărtarea pietrei sale de temelie – izolarea Franţei. În acel an, Rusia şi Franţa au încheiat un acord militar – întărit de discuţii suplimentare în 1893 şi 1894 – prin care fiecare-i promitea celeilalte să-i vină în ajutor dacă vreuna avea să fie atacată de Germania.

Mai mult, trecerea de la *Realpolitik* a lui Bismarck (politică realistă) la *Weltpolitik* (politică mondială) a kaizerului Wilhelm al II-lea a forţat

Marea Britanie să-şi reevalueze relaţiile cu ceilalţi jucători de frunte de pe scena europeană şi mondială. Germania nu era singura putere care deranja Marea Britanie. Tensiunile repetate în relaţiile ei cu Franţa şi Rusia, anterior principalii ei concurenţi în domeniul naval, determinaseră Marea Britanie să adopte Naval Defence Act în 1889, pentru a-şi proteja supremaţia pe care se bazau securitatea şi prosperitatea ei naţională. Legea adopta doctrina conform căreia forţa marinei ar fi trebuit ca, în orice moment, să egaleze puterea navală reunită a oricăror altor două ţări. Respectarea acestui „standard al celor două puteri" a devenit tot mai dificilă deoarece Statele Unite şi Japonia au început să depăşească Marea Britanie din punct de vedere industrial şi să construiască flote transoceanice. Marea Britanie era mulţumită să se ţină în linii mari de politica ei de „splendidă izolare" cât timp balanţa puterii în Europa nu era ameninţată şi nici o ţară nu devenea prea dominantă şi nu ameninţa securitatea Marii Britanii printr-o manevră ostilă în Ţările de Jos împotriva porturilor de la Canalul Mânecii.

Marea Britanie fusese relativ prietenoasă cu Germania în mare parte din ultimul sfert al secolului XIX, nu în ultimul rând pentru că fiica mai mare a reginei Victoria era căsătorită cu prinţul moştenitor german, Frederic al III-lea, care a urcat pe tronul imperial în martie 1888. Frederic a murit de cancer după ce a domnit doar trei luni, iar înscăunarea fiului său înstrăinat şi impulsiv, Wilhelm al II-lea, a anunţat o nouă concurenţă cu Marea Britanie pentru colonii şi pieţe de peste mări deoarece noul kaizer îşi dorea statut de putere mondială pentru Germania. Chiar şi aşa, Legile Navale Germane din 1898 şi 1900 au înstrăinat cel mai mult Marea Britanie. Concepute de secretarul german al marinei, contraamiralul Alfred von Tirpitz, şi bucurându-se de sprijinul entuziast al kaizerului, aceste măsuri au dezvăluit intenţia Germaniei de a construi în 20 de ani o flotă de 38 de cuirasate. Considerând Marea Britanie „cel mai importat inamic naval al Germaniei", Tirpitz vedea flota germană ca un pion politic ce avea să întărească poziţia ţării sale pe scena mondială. În acest scop voia să-i ofere Germaniei suficiente nave principale pentru a reprezenta o adevărată provocare în Marea Nordului şi a-i oferi posibilitatea de a-i provoca Marinei Regale Britanice asemenea daune încât aceasta să coboare sub „standardul celor două puteri". Lansarea a 14 cuirasate în Germania între 1900 şi 1905 a deschis o cursă a înarmării navale care avea să intre într-o fază şi mai periculoasă când Marea Britanie a produs în 1906 cuirasatul HMS *Dreadnought* revoluţionar, propulsat cu turbine, „echipat cu tunuri grele".

Sprijinul german acordat burilor în al Doilea Război Bur, din 1899–1902, a grăbit renunţarea la politica izolaţionistă anterioară a Marii Britanii. Întrucât Statele Unite nu-şi urmăreau *direct* interesele, în 1901 Marea Britanie a renunţat deliberat la orice încercare de a concura cu puterea navală americană în

creştere. În anul următor a fost semnat un tratat anglo-japonez, fapt care a redus considerabil temerile Marii Britanii în Extremul Orient şi i-a permis să concentreze mai multe nave de război în apele teritoriale. În 1904 Entente Cordiale a întărit foarte mult legăturile britanice pe plan diplomatic şi, mai târziu, legăturile militare cu rivalul ei tradiţional, Franţa. S-a ajuns la o înţelegere similară cu Rusia în 1907, odată ce victoria Japoniei în Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905 a eliminat îndelungata ameninţare rusească la adresa Indiei. Astfel, înainte de încheierea primului deceniu al secolului XX, simpatia Marii Britanii înclina simţitor spre alianţa franco-rusă.

Înţelegerea cu Franţa şi Rusia nu a constat în acorduri oficiale şi nici nu a obligat irevocabil Marea Britanie să intre în război pentru a sprijini vreuna dintre aceste puteri, dar era de-acum legată cel puţin moral de Franţa şi Rusia, fiind în opoziţie cu Puterile Centrale – Germania şi Austria. Orice incident neprevăzut care ar fi implicat una sau mai multe dintre ţările cu care se aliase ar fi putut declanşa o conflagraţie generală care, datorită sistemelor de alianţe rivale, putea cuprinde toate aceste ţări. În aceste circumstanţe, categoric nu ar fi servit intereselor Marii Britanii să stea deoparte şi să-i permită Germaniei să cucerească Franţa şi să ocupe porturile de la Canalul Mânecii. Prin urmare, în pofida tuturor contradicţiilor aferente noii posturi internaţionale a Marii Britanii, şansa participării acesteia la un război european de partea Franţei şi Rusiei era mare – lucru de care Germania era probabil foarte conştientă.

Manevrele diplomatice, alianţele opuse şi rivalităţile navale nu au fost singurele ingrediente care au dus la un conflict armat. Răspândirea educaţiei şi alfabetizării în rândul adulţilor în deceniile de dinaintea lui 1914 a fost la baza dezvoltării unei prese populare gata să glorifice fapte de arme sau să urmeze fără ruşine o linie şovinistă când relatau evenimente internaţionale. Şovinismul şi imperialismul agresiv au fost şi ele încurajate de capitalism. Ideile la modă despre „eficienţa naţională" şi concepte cum ar fi „darwinismul social" puneau accentul pe supravieţuirea celui mai apt şi încurajau convingerea că războiul era un calvar purificator, necesar pentru a contracara orice semne de decadenţă naţională şi de degenerare morală. Majoritatea conducătorilor politici şi militari crezând greşit că, dacă ar fi să fie război, atunci acesta va fi scurt, erau în general mai înclinaţi să rezolve disputele internaţionale prin măsuri militare decât prin mijloace diplomatice.

Toate motivele naţionale individuale de a intra în conflict şi eşecurile colective de a opri alunecarea în abis nu pot însă ascunde faptul că principala responsabilă pentru izbucnirea războiului în 1914 a fost Germania. În dezbaterea, adesea sălbatică, izbucnită de la apariţia lucrării profesorului Fritz Fischer în anii 1960, istoricii au avut opinii diferite legate de măsura în care Germania a căutat activ şi a plănuit dinainte conflictul; dar puţini

Alianţe europene înainte de Primul Război Mondial şi în timpul acestuia

au negat faptul că Germania este sursa acestuia. Pentru aristocraţii prusaci, clasa ofiţerilor şi a industriaşilor, războiul era un mijloc de a nega sau de a abate atenţia de la influenţa crescândă pe plan intern a Partidului Social-Democrat. Războiul ar mai fi permis Germaniei să prevină modernizarea şi îmbunătăţirea situaţiei armatei ruse, care ar fi trebuit să se încheie în 1916–1917. Deoarece impresionanta expansiune economică germană nu fusese recompensată de obţinerea statutului de putere mondială, un război de succes ar fi pus capăt simultan împresurării sale diplomatice şi militare şi i-ar fi conferit influenţa geopolitică pe care simţea că o merită.

Pe 8 decembrie 1912, kaizerul şi-a convocat consilierii militari de rang înalt la un consiliu de război. Faptul că unele dintre concluziile la care s-a ajuns au coincis cu evenimentele reale din 1914 i-a determinat pe Fischer şi pe alţi istorici să privească întâlnirea ca o dovadă că liderii Germaniei au luat o decizie conştientă cu această ocazie, după care în 18 luni au mers la război. E posibil ca importanţa întâlnirii să fi fost exagerată din acest punct de vedere, dar este cert că elita militaro-politico-industrială şi kaizerul doreau hegemonia în Europa şi erau pe deplin pregătiţi să considere războiul, împreună cu toate riscurile aferente, cea mai rapidă cale de a-şi materializa ambiţiile. Acest aspect reprezenta în sine un pericol suficient de serios la adresa păcii europene, dar situaţia a devenit infinit mai periculoasă datorită pumnului de fier cu care kaizerul şi cercul apropiaţilor lui ţineau frâiele puterii în Germania. În timp ce asupra conducătorilor politici şi militari din Franţa şi Marea Britanie sistemele parlamentare ale acestor ţări efectuau verificări şi echilibrări considerabile, armata germană nu era supusă controlului civil. Ofiţerii superiori ai armatei răspundeau direct în faţa kaizerului, şi nici cancelarul, nici secretarii de stat (sau „miniştrii") nu răspundeau în faţa Reichstagului, parlamentul german. Cu alte cuvinte, cei din Germania care-şi doreau cel mai mult să arunce Europa în război pentru a-şi rezolva dificultăţile interne şi externe, precum şi pentru a asigura statutul Germaniei în lume, erau supuşi celor mai puţine restricţii.

TABERE BELIGERANTE: ARMATE OPOZANTE

Ambiţiile strategice ale Germaniei şi statutul unic de care se bucurau în societate forţele ei armate au ajutat la garantarea faptului că, măcar până în 1916, armata imperială germană avea să fie dinamul Primului Război Mondial. Planul de război al Germaniei a fost factorul care a influenţat cel mai puternic cursul, dacă nu natura conflictului. Planul fusese conceput iniţial, între 1897 şi 1905, de contele Alfred von Schlieffen, şef al Marelui Stat Major. Scopul principal al lui Schlieffen fusese să-i permită Germaniei să facă faţă cu succes coşmarului strategic al unui război pe două fronturi, împotriva Rusiei şi Franţei, dacă s-ar fi ivit această situaţie. Părând să ofere o soluţie funcţională, planul a redus temerile armatei legate de un război pe două fronturi şi, în consecinţă, i-a întărit voinţa de a accepta riscurile unui asemenea conflict. Din acest punct de vedere, se poate susţine că Planul Schlieffen, în loc să fie o simplă măsură de precauţie, a crescut probabilitatea unui conflict armat european generalizat.

Schlieffen estimase că, dacă Germania ar fi fost nevoită să se confrunte cu Franţa şi cu Rusia, cea de-a doua avea să efectueze mai lent mobilizarea şi desfăşurarea armatelor, dându-i Germaniei un răgaz vital de şase săptămâni,

Contele Alfred von Schlieffen, şef al Marelui Stat Major german, 1891–1905. Planul lui de război, cu modificări, a modelat în linii mari strategia germană din 1914. (Mary Evans Picture Library)

în care să învingă Franţa printr-o campanie masivă şi rapidă. De îndată ce Franţa ar fi fost învinsă, Germania şi-ar fi putut transfera marea majoritate a forţelor în est, împotriva Rusiei. Exista pericolul ca fortăreţele situate de-a lungul graniţei de nord-est a Franţei să producă o întârziere fatală ofensivei fulger a armatei germane în vest. În consecinţă, Schlieffen a hotărât că forţele germane trebuie să traverseze o fâşie îngustă din teritoriul olandez, cunoscută ca „Apendicele Maastricht", după care să treacă în forţă prin Belgia neutră înainte să pătrundă în nord-vestul Franţei. Rolul crucial revenea unui număr de cinci armate, desfăşurate pe câmpul de luptă de la Metz până în Olanda, cu un total de 35 de corpuri. Cele mai puternice forţe au fost alocate ofensivei din aripa extremă dreaptă. Aici, o armată trebuia să cotească, pornind spre vestul Parisului, pe flancul exterior al unei colosale mişcări circulare ce avea ca obiectiv atacarea armatelor franceze din spate, înainte de a le prinde în capcană la propria lor frontieră. S-a anticipat că, la izbucnirea războiului, francezii aveau să pătrundă de îndată în Lorena, aşa că două armate germane mai slabe au fost aşezate în aripa din stânga, sau estică. Sarcina lor era să stăvilească mişcarea franceză şi chiar să se retragă lent, la nevoie, în speranţa că vor atrage forţele inamice dincolo de punctul unde ar fi putut împiedica serios încercuirea plănuită de germani.

Între 1906 şi 1914, Helmuth von Moltke, succesorul lui Schlieffen, a adus câteva modificări-cheie planului original. Deşi un ofiţer harnic şi scrupulos, Moltke era o fire interiorizată şi uneori se îndoia de sine. Se temea în special de pericolul care ar fi putut ameninţa comunicaţiile germane, pe care l-ar fi reprezentat asaltul preconizat al francezilor în Lorena. În consecinţă, majoritatea diviziilor nou create după 1906 au fost trimise pe aripa germană stângă, nu pe partea dreaptă, care era crucială. Odinioară de şapte ori mai puternică decât stânga, aripa dreaptă a devenit doar de trei ori mai puternică ca urmare a modificărilor lui Moltke. De aceeaşi importanţă a fost decizia lui de a renunţa la mişcarea proiectată prin Olanda, rămânând la planul care prevedea înaintarea prin Belgia. Această decizie a fost de două ori neinspirată deoarece nu numai că a complicat problemele desfăşurării armatei – comprimând armatele din aripa dreaptă într-o zonă iniţial strangulată –, ci a şi împiedicat eliminarea dezavantajelor diplomatice şi strategice considerabile care aveau să rezulte aproape sigur în urma

violării de către Germania a neutralităţii Belgiei. Istoricii au observat corect că Planul Schlieffen nu era funcţional, nici măcar în forma lui originală, deoarece acorda prea puţină atenţie problemelor datorate extensiei excesive a liniilor de aprovizionare, sistemelor de comunicaţii inadecvate, oboselii trupelor şi caracterului impredictibil al luptelor. Acesta a subestimat şi rapiditatea mobilizării ruse şi intensitatea rezistenţei pe care aveau să o opună forţele armate şi civilii belgieni. Totuşi, e la fel de adevărat că schimbările concepute de Moltke au făcut prea puţin, iar pe alocuri chiar nimic pentru a îmbunătăţi planul şi au continuat să submineze perspectivele de succes, şi aşa inconsistente.

Serviciul militar obligatoriu, baza sistemului militar german, a permis Germaniei să-şi crească rapid armata de la un efectiv de 840 000 de soldaţi pe timp de pace la peste 4 000 000 de soldaţi instruiţi la declararea războiului. Tineri germani apţi au intrat în Landsturm la vârsta de 17 ani; la 20 de ani erau chemaţi în armată pentru serviciul militar în regim permanent, care dura între doi şi trei ani, în funcţie de arma la care efectuau serviciul militar. Apoi treceau în rezervă patru sau cinci ani, după care efectuau perioade de instrucţie suplimentare în Landwehr şi Landsturm până la vârstade 45 de ani.

Infanterişti germani fotografiaţi în timpul unor manevre înainte de Primul Război Mondial. (Getty Images)

Pagina următoare:
Planurile de război inamice

La mobilizare, Landwehr şi Landsturm aveau să îndeplinească sarcini defensive, care vizau liniile de comunicaţii, iar rezerviştii erau rechemaţi alternativ la unităţile regulate sau formau noi corpuri de rezervă şi divizii care puteau fi folosite cu încredere în formaţiuni pe linia frontului. Sistemul acesta, în special folosirea rezerviştilor, trebuia să le ofere germanilor un avantaj însemnat asupra armatei franceze în câteva sectoare de maximă importanţă situate de-a lungul frontului, în primele săptămâni de război.

În vara lui 1914 pregătirea infanteriei germane era în mijlocul unei tranziţii de la tacticile de luptă în formaţiuni strânse la cele în grupuri mici – factor care avea să coste mult infanteria. Totuşi, în ansamblu, armata era excelent instruită, avea un nucleu solid de subofiţeri extrem de capabili şi-şi putea afirma cu încredere superioritatea netă a obuzierelor ei uşoare, medii şi grele – arme care aveau să-şi dovedească rapid valoarea în operaţiunile următoare.

Sistemul militar francez se baza de asemenea pe recrutare. În 1913 serviciul militar obligatoriu fusese prelungit la trei ani sub arme, urmat de 14 ani în rezervă. Deoarece populaţia Franţei era mai redusă numeric, Franţa era nevoită să recruteze un procent mai mare din bărbaţii naţiei pentru a ajunge cât de cât la paritate cu Germania. La izbucnirea războiului, Franţa putea strânge aproximativ 3 680 000 de soldaţi instruiţi, dar avea mai puţine formaţiuni de rezervă decât mobilizaseră germanii.

În urma umilinţei suferite în Războiul Franco-Prusac, doctrina militară franceză fusese reformată. Cea mai importantă figură în cursul acestui proces a fost locotenent-colonelul (mai târziu mareşal) Ferdinand Foch. Prelegerile lui ca instructor-şef (1896–1901) şi comandant (1908–1911) al Ecole Supérieure de Guerre au făcut din „voinţa de a cuceri" esenţa crezului armatei franceze şi au inspirat o încredere aproape mitică în primatul *offensive à l'outrance* (ofensivă împinsă la limită). Acelaşi refren era predicat de unul dintre discipolii lui Foch, colonelul Louis de Grandmaison, care a condus între 1908 şi 1911 importanta Divizie operaţiuni a Ministerului de Război. Această filosofie era reflectată şi de superbul tun de câmp de 75 mm cu tragere rapidă, care era pe măsura tunului german echivalent, de 77 mm, deşi artileriei medii şi grele i s-a dat o prioritate mai redusă.

Planul cu care francezii au plecat la război – cunoscut ca Planul XVII – a fost pregătit sub îndrumarea generalului Joseph Joffre, şef al Marelui Stat Major al armatei franceze începând din 1911 şi comandant suprem desemnat în eventualitatea izbucnirii unui conflict. Imperturbabilul Joffre, adept al filosofiei Foch–Grandmaison, a respins o schemă anterioară de concentrare defensivă de-a lungul graniţei cu Belgia, anunţându-şi în schimb intenţia de a „înainta cu toate forţele reunite pentru a ataca armatele germane". Cinci armate de câmp franceze urmau să fie desfăşurate conform

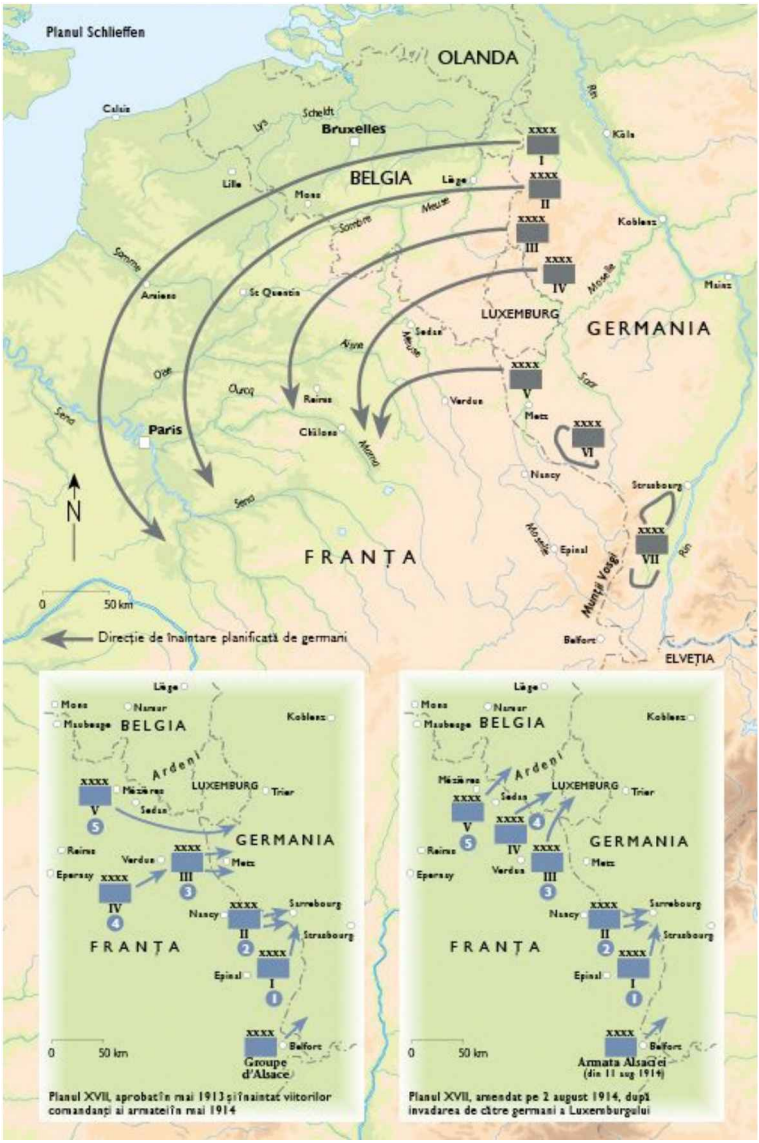
Planul Schlieffen
OLANDA
BELGIA
Bruxelles
Calais
Lille
Mons
Liège
Scheldt
Köln
Koblenz
Mainz
Amiens
St Quentin
LUXEMBURG
GERMANIA
Sedan
Verdun
Metz
Nancy
Strasbourg
Epinal
Munții Vosgi
Paris
Reims
Chilons
Belfort
ELVEȚIA
FRANȚA
N
0
50 km
Direcție de înaintare planificată de germani
Ardeni
Trier
Mézières
Epernay
Groupe d'Alsace
Armata Alsaciei (din 11 aug 1914)
Planul XVII, aprobat în mai 1913 și înaintat viitorilor comandanți ai armatelor în mai 1914
Planul XVII, amendat pe 2 august 1914, după invadarea de către germani a Luxemburgului

Planului XVII. Dintre acestea, Armatele I şi II de pe aripa dreaptă aveau să înainteze până în Lorena, cum sperase Schlieffen. În centru, Armata III avea să atace spre Thionville şi Metz. Armata V, situată la stânga între Mézières şi Montmédy, avea un rol mai flexibil şi, în funcţie de ruta aleasă de germani, avea să urmeze direcţia generală a Armatei III sau să atace în zona de nord-est, prin Ardenii din Belgia şi prin Luxemburg. Armata IV avea să fie păstrată în semirezervă, pregătită să ofere sprijin la stânga sau în centru, în funcţie de necesităţi.

Deşi mai flexibil decât Planul Schlieffen, Planul XVII al francezilor avea un punct vulnerabil fundamental. Subestimând grav măsura în care aveau să fie folosite trupe de rezervă germane pe lângă formaţiunile armatei regulate, francezii s-au aflat din start pe picior greşit din cauza eronatei evaluări a forţelor armate germane şi lăţimii frontului pe care înaintau acestea prin Belgia. Nimeni nu se aştepta ca armata terestră belgiană să joace un rol major în drama care se desfăşura. Belgia introdusese serviciul militar obligatoriu în 1913, dar, când a sosit criza, a mobilizat doar 117 000 de ofiţeri şi soldaţi. Izbucnirea războiului a găsit şi armata terestră divizată în urma unor dispute strategice, fiind prinsă în mijlocul reorganizării.

Recruţi de la Bermondsey se aliniază pentru o inspecţie. (Corbis)

Joffre a considerat prea puţin importantă o eventuală contribuţie britanică atunci când a conceput Planul XVII. Ferită tradiţional de invazii de către Marina Regală Britanică, Marea Britanie avea o armată mică de profesionişti aflaţi în serviciul militar pe o perioadă mai îndelungată, recrutată prin înrolare voluntară şi considerată suficientă pentru a acoperi necesarul de forţe poliţieneşti şi de garnizoane pentru imperiul ei mondial şi pentru a proteja interesele britanice de peste mări. Între 1908 şi 1914 fuseseră propuse în Parlament cinci legi ale serviciului militar obligatoriu, dar nici una nu fusese adoptată. Problema fundamentală era că, pe timp de pace, nici un partid politic nu era pregătit să rişte furia contribuabililor sau să comită o sinucidere electorală renunţând la sistemul bazat pe înrolare voluntară şi să susţină o creştere a efectivelor armatei, costisitoare financiar. Reformele lui R.B. Haldane, secretar de stat pentru război între 1905 şi 1912, trebuiau realizate în condiţiile încadrării într-un buget al armatei dinainte convenit care, în cea mai mare parte a perioadei, s-a limitat la circa 28 000 000 de lire. Chiar şi după reformele lui Haldane – care se aplicau Rezervelor Regulate, Rezervelor Speciale şi Forţei Teritoriale cu program parţial –, la mobilizare, armata engleză cuprindea doar vreo 733 000 de oameni. Exista posibilitatea de a face rost de întăriri din India şi din dominioane, deşi securitatea Indiei nu putea fi pusă în pericol şi numărul trupelor din dominioane era încă necunoscut, iar calitatea instruirii lor era incertă.

O baterie de tunuri de câmp franceze de 75 mm cu tragere rapidă în acţiune, în 1914. Ţeava de tun aflată cel mai aproape de aparatul foto este în poziţia de recul maxim. (Mary Evans Picture Library)

Principala componentă ofensivă a armatei era Corpul Expediţionar Britanic (BEF) alcătuit din şase divizii de infanterie şi o divizie de cavalerie, numărând aproximativ 120 000 de oameni. În afară de aceştia mai erau „soldaţii de weekend" ai Forţei Teritoriale, aceştia fiind voluntari bătrâni, din 1908. Numărând 269 000 de oameni în iulie 1914, Forţa Teritorială fusese înfiinţată în principal pentru apărarea teritoriului naţional, dar putea asigura o structură pentru o viitoare creştere a efectivului armatei, dacă ar fi fost necesar. Atât armatei regulate, cât şi Forţei Teritoriale le lipseau artileria grea în 1914 şi erau sub nivelul de rezistenţă. Totuşi, la nivel individual, oamenii din BEF erau mai bine instruiţi decât orice altă unitate echivalentă din Europa şi atinseseră standarde neegalate în ce priveşte trasul cu puşca, mulţi infanterişti fiind capabili să tragă 15 gloanţe bine ţintite pe minut.

Nu exista nici un acord care să oblige imperios BEF să lupte pe continentul european dacă ar fi izbucnit un război. Totuşi, discuţiile purtate de statele majore anglo-franceze începând din 1906 au făcut acest lucru probabil. Deoarece nimeni – cel puţin nimeni din Amiralitate – nu reuşise să prezinte o alternativă de nebiruit şi realistă, singurul plan concludent de desfăşurare a BEF care ar fi putut fi implementat, chiar dacă numai în caz de necesitate, fusese unul pregătit după 1910 de directorul de operaţiuni militare, generalul de brigadă Henry Wilson, un francofil înflăcărat şi prieten cu Foch. Conform schemei sale, la mobilizare BEF ar fi intrat în formaţie pe partea stângă a francezilor, în regiunea Hirson–Maubeuge–Le Cateau.
Se dăduse prea puţină atenţie alternativelor acestei dispuneri a trupelor, care ar fi putut apărea pe termen lung. Corolarele logice ale oricărui angajament continental consistent erau eventuala nevoie de a strânge o armată de recruţi şi necesitatea care deriva de aici de mobilizare industrială în vederea garantării că aceste forţe mai mari aveau să fie aprovizionate corespunzător. Experienţele Marii Britanii în prima jumătate a războiului aveau să fie cu atât mai dureroase cu cât ţara şi-a permis să intre într-un conflict major fără să aibă un plan de dezvoltare militară sau industrială sau măcar o idee clară a anvergurii efortului necesar.

DEBUTUL: NUMĂRĂTOARE INVERSĂ

Incidentul care a aprins flacăra războiului în Europa a avut loc pe 28 iunie 1914 când, în timpul unei vizite oficiale la Sarajevo, capitala nou anexatei provincii austriece Bosnia, arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austriei, a fost asasinat împreună cu soţia lui. Asasinul, Gavrilo Princip, făcea parte dintr-un grup de conspiratori recrutaţi şi trimişi la Sarajevo de Mâna Neagră, un grup terorist sârb, cu acordul tacit al şefului serviciului sârb de informaţii militare. Guvernul sârb nu a fost implicat în atentat, dar

cu siguranţă cineva ştia de complot şi a făcut încercări bine intenţionate, dar slabe, de a avertiza Austria. Austria a profitat nerăbdătoare de ocazia de a umili Serbia şi de a pune astfel capăt provocărilor la adresa autorităţii austro-ungare din Balcani. Mai întâi însă, Austria a cerut sprijin Germaniei pentru măsurile pe care le propunea ca răspuns. La rândul ei, Germania a văzut în confruntarea austro-sârbă o ocazie ideală de a-şi asigura hegemonia în Europa, obţinând statutul de putere mondială prin separarea puterilor înconjurătoare ale Antantei, prevenind modernizarea Rusiei, eradicând pericolele la adresa Imperiului Austro-Ungar şi înăbuşind opoziţia din ţară. Chiar dacă ar fi atras întreaga Europă într-un conflict armat, Germania era pregătită să-şi asume un risc calculat pentru a-şi atinge scopurile. Prin urmare, pe 5 şi 6 iulie Germania i-a dat Austriei un „cec în alb" prin acordarea sprijinului necondiţionat împotriva Serbiei.

După ce a obţinut aprobarea Germaniei, pe 23 iulie Austria a trimis Serbiei un ultimatum în zece puncte. Aceasta a acceptat nouă dintre ele, dar a respins în parte cererea ca oficiali austrieci să fie implicaţi în investigarea asasinatului, considerând că o asemenea ingerinţă e o provocare la adresa suveranităţii sale. Pe 25 iulie Serbia a început mobilizarea armatei; Rusia a confirmat de asemenea mobilizarea parţială înainte să intre, pe 26 iulie,

Recruţi germani au parte de o plecare entuziastă când părăsesc Berlinul cu trenul pentru a merge pe front, august 1914. (Topfoto)

într-o „perioadă pregătitoare a războiului". Austria a procedat la fel, începând mobilizarea în aceeaşi zi şi apoi, pe 28 iulie, a declarat război Serbiei. Până în acest moment ar mai fi fost posibil ca problema să fie izolată, dar Germania a continuat să acţioneze fără compromisuri, ceea ce a servit doar la escaladarea tensiunilor şi a dat crizei dimensiuni internaţionale. Pe 29 iulie Germania a cerut încetarea imediată a pregătirilor ruseşti, în caz contrar Germania fiind forţată să înceapă mobilizarea. Rusia nu-şi putea permite să accepte supusă distrugerea suveranităţii sârbe sau creşterea influenţei austriece în estul şi sud-estul Europei. În consecinţă, pe 30 iulie Rusia a ordonat mobilizarea generală în sprijinul Serbiei.

Mobilizarea rusă a început a doua zi, dar nu a fost evenimentul precursor inevitabil al războiului: forţele adunate ar fi putut rămâne săptămâni în şir pe propriul teritoriu, dacă era necesar, în timp ce negocierile ar fi continuat. Germania însă a proclamat *Kriegsgefahrzustand* (pericol de război) pe 31 iulie şi a făcut presiuni asupra Rusiei printr-un ultimatum. Faptul că Rusia nu a reuşit să răspundă a determinat Germania să ordone mobilizarea generală şi să declare război Rusiei pe 1 august. Această acţiune a împins Franţa la mobilizare şi a pus în mişcare restul angrenajelor complicatei maşinării de alianţe şi înţelegeri europene, deoarece Planul Schlieffen necesita, din start, încălcarea teritoriului Belgiei neutre şi un atac asupra Franţei, indiferent de acţiunile ruşilor. Pe 2 august Germania a dat un ultimatum Belgiei, insistând asupra dreptului de trecere pe teritoriul acesteia. Acesta a fost ferm respins şi a doua zi Germania a declarat război Franţei. Dis-de-dimineaţă pe 4 august forţe germane au trecut frontiera în Belgia. Puterea germanilor pe acest flanc era colosală. Armata I a generalului-colonel Alexander von Kluck, situată în extrema dreaptă, număra 320 000 de oameni. Armata II învecinată, sub comanda generalului-colonel Karl von Bülow, şi Armata III, comandată de generalul Max von Hausen, aveau în total 260 000, respectiv 180 000 de oameni. Invadarea teritoriului Belgiei a determinat intrarea Marii Britanii în război. Deşi nu avea un acord oficial cu Franţa şi Rusia, Marea Britanie se angajase în principiu, printr-un tratat încheiat în 1839, să garanteze independenţa şi neutralitatea Belgiei. În 1906, Ministerul de Externe observase că acest angajament nu obliga Marea Britanie să ajute Belgia „în orice circumstanţe şi cu orice risc", dar, realist, trebuia să se opună imensei ameninţări reprezentate de Germania la adresa echilibrului de puteri şi a porturilor de la Canalul Mânecii. În plus, s-a dovedit mult mai uşor pentru cabinetul liberal al Marii Britanii să mobilizeze naţiunea în favoarea unui război pentru „mica Belgie vitează" decât în favoarea unui concept abstract cum ar fi păstrarea status quo-ului sau a echilibrului de puteri. Ultimatumul lansat de Marea Britanie a expirat la ora 23.00 (ora Londrei) pe 4 august şi aceasta a declarat război Germaniei.

LUPTELE: RĂZBOIUL PE FRONTUL DE VEST 1914–1916

Invadarea Belgiei

Schimbările aduse de Moltke Planului Schlieffen dictau ca armatele germane de pe aripa dreaptă să treacă prin breşa de pe Meuse între Olanda şi Ardeni, un coridor îngust, dominat de oraşul Liège. Dacă germanii nu ar fi capturat rapid Liège şi inelul său de 12 forturi, ar fi dat peste cap încă de la început complexul calendar şi orar german. O forţă alcătuită din cinci brigăzi avea sarcina de a reduce Liège. Din această forţă făcea parte şi Erich Ludendorff care, fiind şeful secţiei mobilizare şi desfăşurare a Marelui Stat Major din 1908 până în 1913, fusese implicat în mare măsură în planificarea operaţiunii. Forturile puteau rezista în faţa obuzelor de 21 cm, dar fabricile Skoda de la Pilsen şi Krupp de la Essen produseseră obuziere uriaşe „Dicke Bertha" („Berta cea Grasă"), de 30,5 cm şi 42 cm, capabile să tragă proiectile perforante la o distanţă de peste 11 km.

Un obuzier german „Dicke Bertha" de 42 cm, de tipul celor folosite la bombardarea oraşului Liège în august 1914. (Mary Evans Picture Library)

O desfăşurare deficitară a trupelor a slăbit apărarea belgiană. Regele Albert, comandant suprem, a sprijinit ideea concentrării pe fluviul Meuse, între Namur şi Liège, ca armata belgiană să-i poată întârzia mai mult pe germani până la sosirea sprijinului franco-britanic. Totuşi, şeful statului major, generalul de Selliers de Moranville, a staţionat prevăzător majoritatea trupelor sale undeva pe centru, în spatele râului Gette, unde puteau apăra Bruxellesul şi de unde, la nevoie, se puteau retrage spre Anvers. În consecinţă, la ivirea crizei, regele Albert abia dacă a mai avut timp să trimită o divizie la Namur şi o alta, plus o brigadă, ca să întărească apărarea oraşului Liège.

Asaltul de pe 5 august a început prost pentru germani. În timp ce pierderile creşteau, Ludendorff a preluat comanda atacului pe centru. Până pe 7 august germanii penetraseră inelul de forturi şi intraseră în Liège, unde Ludendorff a securizat predarea citadelei. Forturile au rezistat până au apărut obuzierele uriaşe, pe 12 august, iar apoi în patru zile au cedat, permiţând armatelor germane de pe aripa dreaptă să avanseze. Ludendorff, de-acum erou naţional, a plecat pe frontul de est ca şef de stat major al Armatei VIII a generalului Paul von Hindenburg.

Rezervişti germani pleacă pe frontul de vest, august 1914. Trenul poartă inscripţia „O excursie la Paris – ne revedem pe bulevard“. (Topfoto)

Faptul că forţele franceze şi britanice nu au sosit a determinat armata terestră belgiană să se retragă spre Anvers pe 18 august. Două zile mai târziu germanii intrau în Bruxelles. Bombardat de obuzierele supergrele ale armatei germane, oraşul Namur a căzut pe 23 august, urmat rapid de ultimele dintre forturile sale. Pentru a-şi respecta planificarea şi a evita să lase în urmă ariergărzi substanţiale, germanii au implementat o politică de *Schrecklichkeit* („grozăvie"), încercând să supună populaţia prin executare de civili sau distrugere de proprietăţi. Pretinsa rezistenţă civilă împotriva ariergărzii Armatei I a dus, de exemplu, la incendierea oraşului Louvain şi a bibliotecii care cuprindea manuscrise medievale de neînlocuit.

Se poate pune întrebarea dacă apărarea oraşului Liège şi rezistenţa ulterioară au reuşit să întârzie substanţial înaintarea germană. Germanii ar fi câştigat patru sau cinci zile dacă opoziţia belgiană ar fi fost mai slabă, totuşi au reuşit să traverseze Belgia mai mult sau mai puţin la timp. Ceea ce le-a afectat planul a fost nevoia de a detaşa aproximativ cinci corpuri din aripa de vest pentru a ocupa Namur, Maubeuge şi Anvers.

Bătălia frontierelor

Planul XVII francez a fost pus la încercare pe 6 august, când Corpul VII al lui Bonneau a înaintat în Alsacia Superioară. Bonneau a fost obligat curând de trupele germane de la Strasbourg să se retragă, dar Armata Alsaciei, sub conducerea generalului Pau, a încercat din nou pe 14 august să recucereasc㠄 Mulhouse. Dar, în timp ce se dezvoltau pericolele la adresa stângii şi centrului aliat, Joffre a fost nevoit să retragă formaţiunile lui Pau pentru a le folosi în altă parte a frontului. Aceste mişcări de deschidere le-au lăsat francezilor doar un mic colţişor din Alsacia la poalele estice ale munţilor Vosgi.

Principalul asalt în Lorena al Armatei I a lui Dubail şi al Armatei II a lui Castelnau a început tot pe 14 august. Schlieffen intenţionase ca armatele din aripa germană stângă să facă un ocol, atrăgând forţele franceze departe de decisiva aripă dreaptă, dar când prinţul moştenitor Rupprecht al Bavariei a propus un contraatac al propriei Armate VI şi al Armatei VII a lui Heeringen, Moltke – sedus de perspectiva învăluirii ambelor flancuri franceze – l-a lăsat să acţioneze.

Acţiunile ulterioare de la Sarrebourg şi Morhange de pe 20 august au dezvăluit rapid că, în ce priveşte infanteria franceză, simplul spirit ofensiv nu va fi suficient pentru a învinge artileria şi mitralierele moderne. Francezii, suferind pierderi enorme, au fost împinşi în retragere în fortificaţiile de la frontieră. Aici însă, au avut suficientă forţă şi hotărâre pentru a organiza o apărare reuşită a oraşului Nancy şi a Liniei Moselle. Modificările aduse planului iniţial nu le-au permis germanilor să dea dreptei franceze o lovitură mortală şi, în timp ce luptele din această regiune au pierdut din intensitate,

Joffre a reuşit să transfere din nou trupe pentru a sprijini centrul şi stânga Aliaţilor. Pe de altă parte, subestimând grav măsura în care germanii aveau să folosească rezervişti şi continuând să nu-şi dea seama de adevărata lăţime a frontului de înaintare a germanilor prin Belgia, Joffre a apreciat greşit forţa trupelor care alcătuiau centrul german. După ce li s-a ordonat să înainteze spre nord-est în Ardeni, Armata III a lui Ruffey şi Armata IV a lui Langle de Cary au apreciat greşit forţele germane din jurul oraşelor Neufchâteau şi Virton pe 21–22 august şi au fost respinse cu pierderi grele.

Felul în care Moltke a manevrat operaţiunile a fost şi mai imprecis. Pe 17 august acesta, sfătuit greşit, a făcut un efort pentru a îmbunătăţi coordonarea aripii germane drepte, punându-l pe Kluck în subordinea mai prudentului Bülow. Acest lucru l-a iritat pe bătăiosul Kluck şi l-a împiedicat să întoarcă Armata I atât de departe spre vest cât era necesar pentru a-i ataca pe Aliaţi din flancul stâng. Scara reală a forţelor germane şi anvergura mişcărilor germane au devenit tot mai limpezi pentru Lanrezac, comandantul Armatei V franceze, când, apropiindu-se de Sambre şi Meuse între Charleroi şi Givet, a descoperit că Armatele II şi III germane înaintau spre el dinspre nord şi est prin Belgia. Avertismentele lansate de el i-au făcut pe unii de la cartierul general francez să-l catalogheze drept defetist, dar când forţele lui Bülow au traversat râul Sambre pe 21 august şi contraatacurile franceze au eşuat a doua zi, toate speranţele ofensivei franceze spre nord-est

Mulţimi s-au strâns să aclame trupele ANZAC în timp ce mărşăluiesc spre catedrala Westminster din Londra. Fotografia ilustrează entuziasmul public pentru război la acea vreme. (Corbis)

s-au evaporat. Pe 22 august, manifestând o impetuozitate neobişnuită şi fără să aştepte Armata III a lui Hausen, Bülow i-a împins pe francezi în retragere alţi 8 km. Asta a neutralizat efectul traversării fluviului Meuse de către Hausen pe 23 august deoarece, Armata V franceză fiind mai la sud decât se estimase, era mai greu ca germanii să o atace din spate. Chiar şi aşa, când Hausen a apărut la dreapta sa, Lanrezac a simţit că trebuie să acţioneze imediat pentru a evita dezastrul.

Bătălia de la Mons

Pe atunci, BEF, sub comanda feldmareşalului Sir John French, ajunsese în zona Maubeuge–Le Cateau, în stânga Aliaţilor. Feldmareşalul Lord Kitchener – numit secretar de stat al apărării pe 5 august – se temea că această concentrare va duce la copleşirea BEF de către forţele germane comasate la nord de Meuse. Nu putea schimba zona de regrupare, dar ameninţarea eventuală a unei invazii germane l-a făcut să întârzie îmbarcarea a două divizii regulate. Astfel, la începutul campaniei, Sir John French avea doar patru divizii de infanterie şi una de cavalerie. Problemele şi starea lui de spirit s-au înrăutăţit când comandantul Corpului II, Grierson, a suferit un atac de cord fatal şi Kitchener a ales să-l înlocuiască cu generalul Sir Horace Smith-Dorrien, ale cărui relaţii cu French fuseseră de multă vreme tensionate. Dar, după o regrupare relativ fără probleme, BEF s-a deplasat pe 22 august până în regiunea industrială din apropiere de Mons, aşteptând să participe la o ofensivă aliată în Belgia.

În schimb, a devenit clar curând că BEF se afla exact în calea Armatei I germane care cobora dinspre nord-est, Lanrezac nereuşind să-i oprească pe germani pe râul Sambre. Deşi poziţia sa era expusă, Sir John a promis să acopere flancul stâng al lui Lanrezac, rămânând la Mons 24 de ore. Corpul II ocupa linia canalului Mons–Condé şi o mică pungă din jurul oraşului, iar Corpul I al generalului-locotenent Sir Douglas Haig se afla la dreapta. O vreme, Kluck nu şi-a dat seama de desfăşurarea trupelor britanice transversal pe axa sa de înaintare. În cursul dimineţii de 23 august corpurile sale din avangardă – dând nas în nas cu BEF – au efectuat o serie de asalturi fragmentate prost coordonate împotriva poziţiilor lui Smith-Dorrien în interiorul pungii şi de-a lungul canalului. Mulţumită superiorităţii instrucţiei şi armamentului, BEF a cauzat pierderi grele formaţiunilor germane dense, dar britanicii au făcut rapid cunoştinţă cu puterea şi precizia artileriei germane. Deşi Corpul I al lui Haig nu a fost angajat intens în lupte, trupele lui Smith-Dorrien au rezistat în general până după-amiaza târziu, când presiunea germană constantă şi superioritatea numerică şi-au spus cuvântul. În consecinţă, Corpul II s-a retras vreo 3,2 km, până pe poziţii prestabilite.

BEF se descurcase bine în prima sa luptă importantă, ţinând Armata I a lui Kluck la respect o mare parte din zi. Majoritatea celor 1 600 de victime britanice au făcut parte din Corpul II. În aceeaşi noapte însă, ameninţarea la adresa Armatei V franceze din apropiere de Dinant l-a determinat pe Lanrezac să se retragă fără a-i consulta pe Joffre sau pe britanici. BEF nu a avut încotro şi a trebuit să se conformeze alegerii lui Lanrezac. Din anumite puncte de vedere, aceasta s-a dovedit o adevărată binecuvântare, deoarece mişcarea în retragere a coincis cu eforturile germane reînnoite de a ataca flancul britanic stâng vulnerabil.

Retragere aliată

În ultima săptămână a lui august, armatele aliate de pretutindeni erau în retragere, deşi mai aveau suficientă forţă pentru a organiza operaţiuni hotărâte ale ariergărzii. În acest moment, când Planul XVII era zdrenţe şi anvergura trupelor de rezervişti germani devenea înfricoşător de clară, impasibilul Joffre şi-a folosit cele mai mari calităţi. Refuzând să renunţe total la ideea unei ofensive, a creat o nouă armată, VI, comandată de generalul Maunoury, în partea stângă care se afla în pericol, luând cu sânge-rece în acest scop trupe din propriile rezerve şi din partea dreaptă franceză. Calmul lui Joffre în condiţii de presiune era în total contrast cu nervozitatea crescândă a adversarului său, Moltke. Aşa cum urmau să arate Falkenhayn şi Ludendorff în anii ce aveau să vină, adeseori Marele Stat Major german prindea din zbor ocazii operaţionale fugare de a acţiona şi atenţia îi era distrasă de la scopul strategic iniţial. Moltke nu era foarte diferit din acest

Oameni din Batalionul 4 Puşcaşi Regali (Royal Fusiliers) odihnindu-se în Grand Place, Mons, pe 23 august 1914. (IWM Q70071)

punct de vedere. Perspectiva orbitoare a obţinerii unei duble învăluiri a armatelor aliate îl convinsese să le acorde comandanţilor de armate din aripa stângă prioritate şi pe 25 august acesta a continuat să despoaie Planul Schlieffen, retrăgând două corpuri din aripa dreaptă-cheie pentru a sprijini blocarea înaintării ruşilor în Prusia Orientală. Dat fiind şi faptul că fuseseră detaşate formaţiuni pentru a cuceri diverse fortăreţe, cele trei armate care alcătuiau aripa dreaptă pierduseră până acum peste un sfert din efective şi încă nu-şi atinseseră obiectivul principal.

Bătălia frontierelor şi retragerea aliată pe Marna, 22 august–5 septembrie 1914

Trupele aliate şi germane nevoite să mărşăluiască vreo 32 km pe zi la sfârşitul arid al lunii august erau mult mai preocupate de căldura, setea, epuizarea, foamea şi picioarele băşicate decât de marile scheme ale comandanţilor. După bătălia de la Mons, cele două corpuri ale BEF fuseseră separate de pădurea Mormal. Pe 26 august, Smith-Dorrien a apreciat că germanii sunt atât de aproape de Corpul II încât nu poate ieşi din luptă fără a purta o altă bătălie. Împotriva dorinţei lui Sir John French, a condus o acţiune de rezistenţă hotărâtă la Le Cateau, unde germanii au avut din nou pierderi severe. Corpul II a pierdut 7 182 de ofiţeri şi soldaţi, dar, datorită rezistenţei opuse la timp, a reuşit să-şi continue retragerea relativ ordonat.

Relaţiile tensionate ale lui Smith-Dorrien cu Sir John French s-au deteriorat iremediabil după Le Cateau. Totuşi, rezistenţa Corpului II şi-a atins obiectivul, deoarece i-a făcut pe germani să supraestimeze forţa britanică şi l-a descurajat pe Kluck de la urmărirea imediată a inamicului. Mai mult, concluzia greşită a lui Kluck că BEF se retrăgea spre sud-vest, nu spre sud, le-a oferit formaţiunilor britanice un răgaz, permiţându-le să se retragă relativ nestingherite în următoarele câteva zile. Totuşi, răgazul nu a spulberat deprimarea lui Sir John French. Simţindu-se abandonat de francezi şi descurajat de numărul victimelor BEF, credea că putea salva BEF doar retrăgând-o în spatele Senei. A fost nevoie de intervenţia personală a lui Kitchener, care a făcut o vizită pregătită în grabă în Franţa pe 1 septembrie, pentru a-l împiedica pe Sir John să-şi pună planul în aplicare.

Miracolul de pe Marna

După ce BEF îi scăpase din gheare, Kluck a fost scos din subordinea directă a lui Bülow pe 27 august şi s-a îndreptat mai întâi spre sud-vest, către Amiens. În 28 august BEF nu mai era o prioritate pentru el deoarece începuse să ia în calcul înaintarea spre interiorul teritoriului, mişcare care i-ar fi permis să-l împingă pe Lanrezac departe de Paris şi să îndepărteze spre stânga Armata V franceză. În această criză, Joffre i-a ordonat apaticului Lanrezac să se întoarcă spre vest şi să contraatace între Guise şi St Quentin. Lanrezac a condus operaţiunea cu multă îndemânare. Pe 29 august, prestigiosul Corp Gardă al Armatei II germane a fost oprit la Guise de Corpul I francez, comandat de energicul Franchet d'Esperey. Această lovitură l-a făcut pe fricosul Bülow să ceară ajutorul lui Kluck, pretextând că trebuie să schimbe direcţia. Fără a cere acordul lui Moltke, pe 30 august Kluck a ordonat Armatei I să execute manevra circulară spre interior. În loc să treacă pe la vest de capitala franceză, cum era planificat, Armata I avea să treacă pe la nord-est de ea, expunând flancul lui Kluck care a fost atacat de Armata VI a lui Maunoury, poziţionată acum la nord de Paris. Ca atare, scăpându-i de sub control subordonaţii, Moltke i-a dat binecuvântarea lui Kluck pentru manevra făcută.

Ocazia strălucită oferită de manevra circulară spre interior a lui Kluck nu a fost sesizată imediat de Aliaţi. Unul dintre efectele ei a fost să-l aducă pe Kluck din nou faţă în faţă cu BEF. Au urmat câteva acţiuni energice ale ariergărzii, cum ar fi cea de la Néry pe 1 septembrie, când „L" Battery, Royal Horse Artillery, a câştigat trei medalii Victoria Cross oprind înaintarea Diviziei 4 Cavalerie germane patru ore. Retrăgându-se 320 km, BEF a traversat Marna pe 3 septembrie, dar recunoaşterea aeriană a dezvăluit vulnerabilitatea flancului stâng al lui Kluck. Pe 4 septembrie, în timp de Kluck trecea Marna înaintea lui Bülow, guvernatorul militar al Parisului, generalul Galliéni, l-a convins pe Joffre să oprească retragerea şi să ordone Aliaţilor rămaşi un contraatac general. Aproape concomitent, Moltke şi-a dat seama de eşecul ofensivei pe flancul stâng, oprindu-i pe Kluck şi pe Bülow şi ordonându-le să se întoarcă spre estul Parisului.

Pe 6 şi 7 septembrie Kluck a făcut faţă strălucit atacurilor Armatei VI franceze împotriva flancului său şi a comunicaţiilor, întorcându-şi spre vest Armata I şi trimiţând trei corpuri în marş forţat să lupte împotriva lui Maunoury de-a lungul râului Ourcq. Trupe franceze trimise rapid cu taxiuri din Paris pe front nu au reuşit să împiedice împingerea în retragere a unităţilor lui Maunoury, dar înaintarea lui Kluck spre vest a provocat din nou creşterea golului dintre Armata I şi Armata II germane. Şi Bülow răspunsese bine la presiunea exercitată de Armata V franceză (comandată acum de Franchet d'Esperey) şi de nou creata Armată IX, comandată de Foch. În a treia zi, contralovitura aliată începea să se clatine; fusese respinsă cu pierderi grele în mai multe locuri. În toiul luptei, pe 9 septembrie, germanii s-au pierdut cu firea. Când BEF a traversat înapoi Marna şi a înaintat prudent în golul dintre cele două armate germane din aripa dreaptă, Bülow, temător şi epuizat, a ordonat retragerea. Decizia lui a fost aprobată de locotenent-colonelul Hentsch, un ofiţer de stat major muncitor, dar impresionabil, trimis pe front să-l reprezinte pe cumplit de demoralizatul Moltke. Kluck a trebuit să se retragă la nord de Aisne, împreună cu Bülow.

„Miracolul de pe Marna" a salvat Parisul şi a dat lovitura finală planurilor germane de a repurta o victorie rapidă în vest. În multe privinţe, luptele de pe Marna se transformaseră într-o confruntare a voinţelor comandanţilor armatelor beligerante. În timp ce nervii lui Moltke şi Bülow cedaseră, Joffre îşi ţinuse firea; reputaţia şi autoritatea lui de salvator al Franţei aveau să devină de nezdruncinat în următoarele luni. Moltke nu a supravieţuit multă vreme pe post. Pe 14 septembrie, generalului Erich von Falkenhayn i s-a dat controlul operaţiunilor deşi, pentru păstrarea aparenţelor şi a moralului, Moltke şi-a menţinut postul, cu titlu onorific, până pe 3 noiembrie. Totuşi, deşi Aliaţii repurtaseră un succes strategic însemnat pe Marna, erau încă foarte departe de a înfrânge armatele germane.

Blocaj

Deşi au bătut în retragere pe Marna, armatele din aripa dreaptă germană s-au retras pe poziţii solide, în special pe creasta Chemin des Dames, la circa 6,5 km nord de râul Aisne, între Craonne şi Soissons. Denumită după un drum făcut pentru fiicele lui Ludovic al XV-lea, această creastă abruptă împădurită avea o serie de pinteni ca nişte degete care se prelungeau spre Aisne. Aici s-a format un gol important între Armatele I şi II germane pe linia de înaintare a BEF, dar, din păcate pentru Aliaţi, nici BEF, nici formaţiunile franceze învecinate nu au reuşit să înainteze suficient de repede pentru a profita de situaţie. Comandanţii BEF au fost criticaţi pentru lipsa de unitate şi pentru grija exagerată de a-şi apăra flancurile, deşi în realitate trupele BEF erau epuizate după trei săptămâni de marşuri şi lupte. Mai mult, BEF înainta printr-un ţinut rural străbătut de râuri; multe poduri fuseseră distruse de germani; vremea proastă împiedica operaţiunile de recunoaştere aeriană şi o mutare a frontului pe 11 septembrie a crescut aglomeraţia pe drumuri. Când a ajuns la Aisne, BEF a descoperit din nou că majoritatea podurilor fuseseră distruse şi că germanii aveau o concentrare considerabilă de artilerie pe partea sa nordică. Totuşi, marea majoritate a celor trei corpuri ale BEF – al treilea fiind format pe 30 august – au traversat râul pe 13 septembrie şi au înaintat în susul văilor şi pintenilor.

Întârzierile i-au costat scump pe Aliaţi, deoarece britanicii au ajuns prea târziu ca să atace înălţimile de la nord de Aisne. Căderea oraşului Maubeuge pe 7–8 septembrie a eliberat trupe germane pentru alte misiuni, iar Corpul VII Rezervă, sub comanda lui Zwehl, s-a grăbit să umple golul din partea dreaptă germană. După un marş forţat de 64 km în 24 de ore, în cursul căruia aproape un sfert din infanterie a cedat, elemente din fruntea corpurilor au ajuns pe poziţii de-a lungul crestei Chemin des Dames în jurul orei 14.00 pe 13 septembrie, cu două ore înainte ca avangarda Corpului I al lui Haig, de pe dreapta britanică, să se apropie de creastă. Deşi puţini şi-au dat seama atunci, acesta a fost unul dintre momentele definitorii ale războiului.

A doua zi, în lupte confuze, corp la corp, încercările britanice de a cuceri creasta au fost întâmpinate cu tir de artilerie grea şi trupe de infanterie germană în tranşee. Câteva batalioane ale Corpului I au reuşit să străpungă linia germană şi să traverseze Chemin des Dames, ajungând deasupra văii Ailette. Acestea au fost apoi forţate să se retragă, dar au apărat cu vitejie terenul cucerit, din apropierea crestei. Corpurile II şi III de la stânga lor nu reuşiseră să avanseze prea mult, iar, în amurg, linia britanică se întindea la sud-vest de Chemin des Dames pe dreapta în jos spre Aisne, aproape de Missy şi Chivres şi de acolo spre vest, până la Crouy, lângă Soissons. În următoarele două săptămâni eforturile germane de a-i împinge pe britanici înapoi, dincolo de Aisne, au fost zădărnicite de superioritatea instrucţiei şi armamentului BEF

şi o stagnare defensivă – dominată de mitraliere, puşti şi artilerie – a cuprins câmpul de bătălie Aisne, cele două tabere trecând la săparea de tranşee. Pe frontul de vest începuse blocajul războiului de tranşee.

Cursa către mare

În timp ce frontul dinspre Aisne spre est intrase într-un blocaj, fiecare tabără încerca să atace flancul deschis al celeilalte spre vest şi nord în ceea ce s-a numit ulterior „cursa către mare". Armata VI franceză a lui Maunoury a atacat prima dincolo de Oise pe 17 septembrie, dar a fost blocată lângă Noyon de Corpul IX Rezervă german, care cobora dinspre Anvers. Două zile mai târziu, un alt corp german, care venea dinspre Reims, a oprit înaintarea peste Avre a Armatei II a lui Castelnau, adusă din Lorena pentru a întări stânga Aliaţilor. Joffre a format o nouă Armată X franceză, sub comanda generalului de Maud'huy, care a încercat să învăluie flancul german drept pe la nord, dar apoi s-a luptat la început de octombrie ca să apere Arras împotriva asaltului a trei corpuri germane. Aceste operaţiuni dintre Aisne şi Belgia nu au dus însă la o încetare a luptelor în alte părţi. La sfârşitul lunii septembrie francezii au respins asalturi repetate la Verdun, deşi Armata V germană, sub comanda prinţului moştenitor Wilhelm, a câştigat teren în pădurea Argonne, iar pe malul vestic al fluviului Meuse, la St Mihiel, a fost creată o pungă germană supărătoare. Forma pe care avea să o aibă în linii mari frontul de vest până în 1918 era croită rapid.

Îngrijorat că va fi învăluit în blocajul de pe Aisne, Sir John French i-a cerut lui Joffre să permită BEF să iasă din dispozitiv şi să-şi reocupe poziţiile anterioare, în partea stângă a Aliaţilor. Tactic, BEF, care nu dispunea de artilerie grea, dar avea o cavalerie eficientă, ar fi fost mai valoroasă pe flancul stâng rămas deschis, în timp ce, strategic, părea rezonabil să i se scurteze liniile de comunicaţii cu porturile de la Canalul Mânecii. În pofida problemelor care s-ar fi ivit în urma trecerii diviziilor britanice prin liniile de comunicaţii franceze, Joffre a aprobat mişcarea. Pe 1 octombrie BEF a început o deplasare în lateral spre câmpiile Flandrei, regiune care avea să devină unul dintre principalele câmpuri de sacrificiu.

În primele trei săptămâni ale lui octombrie, Corpul II al lui Smith-Dorrien a forţat înaintarea spre La Bassée. La nord, Corpul III al generalului-maior Pulteney înainta spre Lille. Corpul Cavalerie, comandat de generalul-locotenent Edmund Allenby, care acţiona la stânga lui Pulteney, a ocupat Messines şi Wytschaete, făcând joncţiunea cu recent formatul Corp IV care, după capitularea Anversului, a primit ordin să se îndrepte spre Ypres. Coordonarea operaţiunilor dintre Oise şi mare a fost încredinţată de Joffre lui Foch, numit şef al unui nou Grup de Armate Nord. Oficial nu exista unitate de comandă şi Foch nu avea putere directă asupra

britanicilor şi belgienilor, dar, concret, în această etapă aliaţii lui au acţionat rapid şi fără fricţiuni în baza propunerilor lui, când a fost posibil.

O asemenea cooperare a fost esenţială, pentru că Falkenhayn arăta atunci că are un simţ foarte dezvoltat al strategiei, folosind inteligent căile ferate pentru a obţine un avantaj vital în redesfăşurarea şi întărirea armatelor lui. Cum germanii dictau ritmul, Aliaţii erau în mare pericol să fie flancaţi la sfârşitul lui octombrie şi începutul lui noiembrie. Armata VI germană, care traversase frontul dinspre Lorena, s-a străduit să-i scoată pe Aliaţi de pe poziţiile lor dintre La Bassée şi Menin, iar Armata IV reconstituită, sub conducerea ducelui Albrecht de Württemberg, se apropia de Ypres. Ultima dintre aceste formaţiuni cuprindea patru corpuri noi de rezervişti, majoritatea tineri voluntari extrem de motivaţi, de la universităţi şi colegii tehnice, care, deşi instruiţi în grabă, i-au oferit lui Falkenhayn un potenţial avantaj decisiv pentru a flanca stânga aliată şi a se îndrepta spre coasta Canalului Mânecii.

Căderea Anversului

Odată ce „cursa către mare" a prins viteză, germanii ştiau că vor fi nevoiţi să rezolve problema ridicată de Anvers, unde se retrăsese armata terestră belgiană în august. Belgienii efectuaseră ieşiri din Anvers pe 24 august şi pe 9 septembrie, încercând să întrerupă comunicaţiile germane, dar eforturile lor fuseseră afectate de epuizare şi de moralul scăzut al trupelor. Cu toate obiecţiile regelui Albert, Joffre l-a îndemnat să ordone o a treia ieşire. Aceasta abia începuse când, pe 28 septembrie, germanii au deschis un bombardament împotriva forturilor exterioare ale Anversului.

Germanii aveau puţine formaţiuni disparate şi forţa pe care au adunat-o, sub comanda generalului von Beseler, cuprindea mai cu seamă unităţi de rezervişti, Landwehr sau Ersatz. Dar cei 80 000 de soldaţi de garnizoană care completau armata terestră belgiană erau de o calitate mediocră şi cele 48 de forturi şi redute ale Anversului erau învechite şi slab înarmate. Prin urmare, deşi numărul redus de trupe l-a limitat pe Beseler la un asalt asupra fortificaţiilor sud-vestice ale oraşului, cinci zile de atacuri ale infanteriei şi de bombardamente ale artileriei de asediu supergrele au fost suficiente pentru a străpunge inelul exterior de forturi.

Belgienii erau acum convinşi că e necesar să evacueze oraşul. Avertizat de intenţiile lor de ministrul britanic din Belgia, guvernul britanic a intervenit tardiv. Cu ocazia unei vizite în Anvers, pe 3 octombrie, primul lord al Amiralităţii, Winston Churchill, i-a convins pe belgieni să continue rezistenţa dat fiind că, în trei zile, britanicii puteau garanta că vor fi trimise forţe salvatoare. Francezii au oferit ca sprijin Divizia 87 Teritorială şi o brigadă a marinei, iar britanicii au promis un contingent comandat de generalul-locotenent Sir Henry Rawlinson, care cuprindea Divizia 7 Regulată şi Divizia 3 Cavalerie.

În realitate, singurele întăriri care aveau să sosească au fost nou formata Divizie Navală Regală (Royal Naval Division), care a ajuns la Anvers între 4 şi 6 octombrie. Prezenţa ei nu i-a împiedicat pe germani să-şi extindă capul de pod peste râul Nethe, grăbind astfel căderea oraşului.

Majoritatea armatei terestre belgiene a întreprins la timp o nouă retragere până pe linia Nieuwpoort–Diksmuide, de-a lungul râului Yser. Arieregărzile, inclusiv Divizia Navală Regală, au părăsit oraşul Anvers în timpul nopţii dintre 8–9 octombrie şi pe 10 octombrie oraşul s-a predat oficial. Forţa lui Rawlinson, numită Corpul IV, debarcase la Zeebrugge şi la Oostende, dar nu a putut decât să se concentreze la Gent pentru a acoperi retragerea Diviziei Navale Regale şi a belgienilor înainte să se deplaseze spre sud-vest pentru a face joncţiunea cu Divizia 87 franceză ca să protejeze Ypres. Contribuţia britanică din ultima clipă la apărarea oraşului Anvers fusese insuficientă pentru a salva oraşul, dar a ajutat la întârzierea cu vreo cinci zile a predării acestuia, câştigând timp preţios ca forţa BEF principală să ajungă în Flandra. Adevărata valoare a intervenţiei britanice la Anvers, în contextul mai larg al întregii campanii din 1914, avea să devină clară în următoarele şase săptămâni.

Batalionul 2 Puşcaşi Regali Scoţieni (Royal Scots Fusiliers) săpând tranşee la nord de Drumul Menin, în apropiere de Ypres, 20 octombrie 1914. (IWM)

Lupta de pe Yser

După ce au părăsit Anvers, armata terestră belgiană şi Brigada Marină franceză şi-au consolidat poziţiile dintre Diksmuide şi coastă, în apropiere de Nieuwpoort. Decizia regelui Albert de a rămâne acolo, în loc să-şi ajute aliaţii din interiorul ţării, s-a dovedit raţională. Pe 14 octombrie Falkenhayn a ordonat Armatei VI germane să rămână temporar în defensivă la sud de Ypres, în timp ce Armata IV – cu patru corpuri de rezervă de tineri voluntari – a întreprins asaltul potenţial decisiv între Menin şi mare, spre Calais. Flancul său drept, pe coastă, avea să fie acoperit de Corpul III Rezervă al lui Beseler, cu unităţi ce participaseră la operaţiunile de la Anvers.

Atacul lui Beseler de pe 18 octombrie – sprijinit a doua zi de Corpul XXII Rezervă – a împins înapoi avanposturile belgiene, la est de Yser, dar asalturile ulterioare, de pe 19–20 octombrie, au fost respinse la Diksmuide şi Nieuwpoort, pe când germanii au fost bombardaţi de nave de război aliate. Foch a trimis Divizia 42 franceză să întărească sectorul Nieuwpoort, dar pe 22 octombrie germanii au stabilit un cap de pod peste Yser, la Tervaete. Folosind încă o dată tunurile supergrele, germanii au dat lovituri repetate oraşului Diksmuide, acum periculos de aproape pentru a-l flanca. Pe măsură ce pierderile au crescut, a devenit mai dificil pentru belgieni să continue apărarea încăpăţânată. În consecinţă, pe 28 octombrie belgienii au deschis porţile ecluzei de la Nieuwpoort şi au inundat câmpia de la est de rambleul căii ferate Nieuwpoort–Diksmuide.

La început, această măsură disperată nu i-a oprit pe germani care, până la prânz pe 30 octombrie, cuceriseră Ramscapelle şi ajunseseră la Pervyse. Totuşi, în acea noapte apa care creştea l-a forţat pe Beseler să retragă Corpul III Rezervă înapoi peste Yser, urmat, două zile mai târziu, de Corpul XXII Rezervă. Frustraţi că nu ajunseseră la coastă, Falkenhayn şi ducele Albrecht au lansat următorul atac major în zona Ypres, în interiorul ţării.

Prima bătălie de la Ypres

În timp ce lupta de pe Yser se întetea, BEF îşi păstrase cu tenacitate poziţiile de la Messines, Ploegsteert şi La Bassée. Terenurile agricole care înconjurau oraşul belgian Ypres constituiau acum singurul sector în care ambele tabere aveau o şansă reală de a-şi flanca inamicul. Sosind de pe Aisne la 20 octombrie, Corpul I al lui Haig a înaintat la nord spre Ypres, ajungând în apropiere de Langemarck, dar a dat de Corpurile XXIV şi XXVI Rezervă germane care se apropiau dinspre nord-est. Departe de a da o lovitură decisivă, Aliaţii s-au împotmolit în încleştări sporadice, în care au trebuit să arunce în luptă una după alta unităţi, doar pentru a-şi apăra poziţiile cucerite. În tabăra germană, patriotismul tinerilor voluntari nu putea ascunde instrucţia lor precară şi au căzut cu miile la Langemarck, atacând în linii de trăgători dense. Numit

comemorativ de germani *Kindermord von Ypern* (Masacrul Inocenţilor de la Ypres), sacrificiul lor le-a acordat ulterior un loc special în mitologia nazistă.

Deşi frontul a rămas fluid, tranşee şerpuiau acum pe terenul agricol. Dându-şi seama, în seara de 24 octombrie, că asalturile corpurilor de rezervă aveau să fie probabil respinse, germanii au decis un nou atac la câţiva kilometri mai la sud, între Gheluvelt şi Messines. Acolo, pe 29 octombrie, un grup operativ comandat de generalul von Fabeck a reluat eforturile germane de a străpunge frontul. Aliaţii au suferit o criză majoră pe 31 octombrie când poziţiile britanice de la Gheluvelt au fost copleşite, dar, la fel ca la Langemarck, trupele germane şi-au pierdut coeziunea după breşa iniţială, demonstrând încă o dată că instrucţia lor e lacunară, şi un contraatac curajos, întreprins de 357 de ofiţeri şi soldaţi din Regimentul 2 Worcestershire, i-a alungat din Gheluvelt.

Prima bătălie de la Ypres, octombrie–noiembrie 1914

În următoarele câteva zile însă, cavaleria lui Allenby şi francezii au fost alungaţi de pe creasta Messines. Situaţia s-a stabilizat odată cu desfăşurarea de trupe franceze suplimentare pe flancurile BEF, dar răgazul a fost scurt. La un alt asalt german, pe 11 noiembrie, o Divizie Gardă Prusacă mixtă a străpuns liniile britanice la nord de Drumul Menin. Folosind încă o dată învechitele formaţiuni strânse, germanii au fost opriţi de o combinaţie de tir de artilerie la distanţă minimă de tragere şi o forţă improvizată, care cuprindea bucătari, funcţionari din cartierele generale de brigadă şi genişti. Neştiind că aceasta reprezenta ultima linie a rezistenţei britanice, Garda Prusacă a cedat, apoi a fost alungată din *Nonne Bosschen* (Pădurea Călugăriţei) printr-un contraatac viguros lansat de Regimentele 2 Oxfordshire şi Buckinghamshire Infanterie Uşoară.

Lakenhalle din Ypres, prezentând distrugerile provocate de tirul de artilerie german în octombrie şi noiembrie 1914. (Mary Evans Picture Library)

Aliaţii supravieţuiseră ultimei crize din 1914. În aproximativ o săptămână zăpada a acoperit câmpul de bătălie şi planurile grandioase ale beligeranţilor au fost date peste cap. Transferul a patru divizii de cavalerie şi a opt divizii de infanterie germane pe frontul de est la începutul lui decembrie a subliniat faptul că Falkenhayn îşi dădea seama de acest lucru. Deşi cuceriseră mult teritoriu preţios în Belgia şi în nordul Franţei, germanii se confruntau acum cu coşmarul lor suprem: un război prelungit, pe două fronturi, exact scenariul pe care încercaseră să-l evite. Primele trupe BEF, profesioniste, bine instruite, au fost şi ele distruse iremediabil. Depuseseră mult efort pentru a opri înaintarea germană spre porturile de la Canalul Mânecii, dar între 14 octombrie şi 30 noiembrie au suferit pierderi adiţionale de 58 000 de soldaţi. Forţele Imperiului Britanic îşi începuseră îndelungata şi sângeroasa asociere cu Ypres, unde Aliaţii ocupaseră o pungă periculoasă, dominată de creste deţinute de germani la sud şi est.

Iarna lui 1914–1915

Odată cu sosirea iernii, blocajul a devenit total. Linii de tranşee continue se întindeau acum de la coasta belgiană până la frontiera cu Elveţia. Germanii nu construiseră încă formidabilele sisteme de apărare care aveau să dicteze strategia lor generală în vest aproape pe tot parcursul războiului. Crezând, la sfârşitul lui 1914, că adăugarea unei a doua poziţii ar fi slăbit hotărârea trupelor în apărarea frontului, germanii s-au bazat iniţial pe o singură linie, care trebuia menţinută cu orice preţ. Totuşi, în timpul iernii şi-au schimbat tactica, adăugând adâncime acestor fortificaţii şi cuiburi de mitralieră din beton la 300 m în spatele liniei frontului. Cei 33 km ai frontului apăraţi atunci de BEF, între Wytschaete şi canalul La Bassée, se întindeau pe câmpiile Flandrei, unde tranşeele de mică adâncime erau adesea inundate.

Pregătindu-se la izbucnirea războiului pentru operaţiuni de asediu, germanii erau relativ bine înzestraţi cu arme potrivite pentru războiul de tranşee, inclusiv cu mortiere, grenade, tunuri grele şi obuziere. BEF însă era obligată să realizeze mortiere improvizate din burlane şi grenade din cutii de conserve. Lipsea muniţia pentru toate armele. Falkenhayn a afirmat mai târziu că, dacă un singur tren de muniţie nu ar fi ajuns la timp în acea iarnă, „ameninţa să lase fără apărare un întreg sector al frontului". Francezii, care aveau nevoie zilnic de 50 000 de obuze de 75 mm, produceau la mijlocul lui noiembrie 1914 doar 11 000 de obuze pe zi, în timp ce în ianuarie unora dintre tunurile britanice de 18 livre li se interzicea să tragă mai mult de patru încărcături pe zi. În patrie s-au luat măsuri pentru creşterea producţiei de muniţie, dar industria britanică nu putea fi transformată peste noapte pentru a răspunde cererilor fără precedent ale războiului.

Rata victimelor în 1914 a afectat BEF deosebit de puternic. Fiind o forţă mică, profesionistă, alcătuită din voluntari, nu-şi putea permite pierderea a 3 627 de ofiţeri şi 86 237 de soldaţi în intervalul august–decembrie 1914, majoritatea victimelor fiind din rândurile armatei regulate care cuprindea şapte divizii. Pentru a compensa pierderile, pe frontul de vest a ajuns în octombrie Corpul Indian, urmat între noiembrie şi ianuarie de Diviziile 8, 27 şi 28 – toate alcătuite din soldaţi din armata regulată selectaţi din garnizoane din afara ţării. În 1914 BEF a mai fost întărită cu douăzeci şi trei de batalioane teritoriale, iar în luna februarie a anului următor a sosit Divizia 1 canadiană. Pe 26 decembrie BEF a fost reorganizată în două armate: Armata I sub comanda lui Haig şi Armata II sub comanda lui Smith-Dorrien. În Marea Britanie, Kitchener, care prevăzuse un război îndelungat şi costisitor, începuse o vastă expansiune a forţelor militare ale Marii Britanii, formând o serie de „Noi Armate", fiecare dintre ele dublând cele şase divizii ale BEF în forma iniţială. Peste 1 186 000 de voluntari s-au înrolat în primele cinci luni, dar era nevoie de timp pentru a-i instrui.

Soldaţi din London Rifle Brigade fraternizează cu trupe saxone în apropiere de Ploegsteert, Crăciunul lui 1914. (Mary Evans Picture Library)

Între timp, soldaţii britanici de pe front se luptau să păstreze liniile. Standardele superioare de pregătire ale BEF erau în declin, iar moralul scăzuse pe măsură ce germanii au înregistrat câştiguri în operaţiuni minore la Givenchy în decembrie şi lângă Cuinchy în ianuarie. Crăciunul lui 1914 a fost marcat de un armistiţiu spontan neoficial în Flandra, unde soldaţi germani şi britanici au pactizat, fotografiindu-se împreună, făcând schimb de suvenire şi chiar jucând fotbal. Pe măsură ce războiul devenea mai sângeros şi mai impersonal, asprirea pedepselor garanta că asemenea incidente la această scară nu aveau să se mai repete, dar înţelegerile acceptate de ambele părţi au predominat frecvent în sectoarele liniştite ale frontului, până la Armistiţiu.

Decizia lui Falkenhayn din noiembrie 1914 de a rămâne temporar în defensivă în vest - unde credea că va fi câştigat războiul - s-a dovedit o mare greşeală. O BEF slăbită şi lipsită de experienţă probabil nu ar fi rezistat altor lovituri grele în timpul iernii, dar răgazul acordat de germani le-a permis Aliaţilor să se reorganizeze, dându-i Marii Britanii ocazia de a instrui Noile Armate ale lui Kitchener şi de a întări BEF cu contingente teritoriale şi din dominioane. Falkenhayn spera că, odată ce ruşii ar fi fost respinşi dincolo de Vistula, germanii ar fi putut relua ofensiva în vest. Dar un amalgam de factori l-a forţat să continue o strategie predominant defensivă acolo în 1915.

Austria avea nevoie de o victorie majoră pentru a descuraja România şi Italia vecine să se alăture Aliaţilor, iar fără sprijinul Germaniei, în special în Carpaţi, exista teama că Austria ar putea încerca chiar să semneze o pace separată. Hindenburg şi Ludendorff puteau pretinde că tot efortul titanic din vest avusese drept urmare exclusiv blocajul, pe când ei - cu mai puţine resurse - opriseră de două ori încercările ruşilor de a invada Germania şi câştigaseră teritorii din Polonia rusească. Deoarece atât kaizerul, cât şi cancelarul lui, Bethmann-Hollweg, erau de acord că frontului de est trebuie să i se acorde prioritate, Falkenhayn considera că e necesar să-şi înăbuşe propriile înclinaţii strategice urgente.

Opţiunile francezilor erau mult mai simple. Germanii ocupau zone întinse din Belgia şi din nordul Franţei, inclusiv regiuni bogate în materii prime sau puternic industrializate. Acestea puteau fi eliberate doar printr-o politică ofensivă. Joffre a rămas cu convingerea că era posibilă o străpungere a frontului, dar a recunoscut că probabil aveau să fi necesare o serie de atacuri preliminare pentru a măcina rezervele germane înainte ca linia inamică să fie străpunsă. Într-o formulă atribuită lui Joffre - *Je les grignote* („Îi ciugulesc") - se află esenţa a trei ani de război de uzură. Joffre a decis să străpungă punga ocupată de germani între Reims şi Arras, al cărei vârf, la Noyon, era îndreptat spre Paris. Avea să atace din două direcţii. Un asalt de la est, din Artois, avea să-i împingă pe germani înapoi peste câmpia Douai şi să le pună în pericol liniile de aprovizionare spre Cambrai şi St Quentin,

în timp ce înaintarea unei alte forţe spre nord, din Champagne, ar fi putut întrerupe legăturile de cale ferată care aprovizionau trupele germane centrale. O a treia ofensivă, lansată de pe frontul Verdun-Nancy, ar fi putut tăia legătura de cale ferată Thionville-Hirson şi ar fi slăbit presiunea germană în acest sector, deoarece drumurile de la nord de Ardeni nu ar fi putut susţine întregul front german din vest.

Strategia lui Joffre, care a modelat operaţiunile franco-britanice pe parcursul anului 1915, era în esenţă solidă. Într-o formă modificată va produce rezultate decisive în a doua jumătate a anului 1918. Totuşi, în prima iarnă de război, Aliaţii nu aveau nici mijloacele, nici aptitudinile tactice necesare ca să o aplice cu succes şi, lipsindu-i echipament adecvat şi trupe odihnite, Joffre nu a putut lansa atacuri importante pe frontul Armatei IV în Champagne şi al Armatei X în Artois.

Comandată de Foch, lovitura din stânga a ofensivelor de iarnă ale lui Joffre a intrat în blocaj pe 17 decembrie, în Artois. Armata X a lui Maud'huy a încercat să străpungă apărarea germană de la Souchez, la nord de Arras, şi să ocupe creasta Vimy, un punct de observaţie excelent spre bazinul carbonifer Lens şi câmpia Douai. Corpul XXXIII al lui Pétain a primit ordin să securizeze Carency, apărând împrejurimile vestice ale Souchez, iar Corpul XXI al lui Maistre avea să forţeze înaintarea spre pintenul Notre Dame de Lorette, de cealaltă parte a văii Souchez, opus capătului nord-vestic al crestei Vimy. Cum nu aveau suficientă artilerie grea, francezii şi-au domolit atacurile, permiţându-le germanilor să-şi concentreze puterea de foc defensivă. Ceaţa, ploaia şi noroiul gros au blocat operaţiunile şi i-au forţat pe francezi să pună capăt atacurilor din Artois la începutul lui ianuarie 1915; avuseseră aproape 8 000 de victime pentru câştiguri nesemnificative la capătul sudic al Carency şi la nord de Notre Dame de Lorette.

Pe 20 decembrie, Armata IV a atacat pe un front de 32 km în Champagne. Pe dreapta, Corpurile XVII şi Colonial au obţinut succese timpurii, cucerind puncte de apărare importante din linia frontului inamic, dar pe stânga Corpul XXII a avansat puţin în faţa tirului de mitralieră din flancuri.

Operaţiunile s-au prelungit până în ianuarie, când, ca în Artois, vremea mizerabilă şi epuizarea i-au forţat pe francezi să întrerupă ofensiva. Germanii au profitat de acalmie pentru a-şi întări poziţiile de sprijin unde linia frontului fusese străpunsă sau ameninţată. A doua etapă a acestei bătălii a început pe 16 februarie şi a durat până pe 17 martie, atacuri limitate continuând alte două săptămâni. Germanii au simţit oroarea cadenţei infernal de rapide a tunurilor franceze de 75 mm, deşi doar în câteva sate răzleţe de pe pantele frontale ale dealurilor. Ofensiva din Champagne le-a provocat francezilor vreo 240 000 de victime şi nu a reuşit întreruperea comunicaţiilor de cale ferată care aprovizionau centrul forţelor germane.

Atacurile diversioniste pentru a sprijini principalele ofensive nu au atenuat jalea. Pe Aisne, Armata VI a lui Maunoury a câştigat teren la Vauxrot şi Crouy, dar francezii au fost respinşi pe malul stâng în ianuarie de o contraloviturăgermană. Asalturile întreprinse de Armata III a lui Sarrail între Meuse şi Argonne, având ca obiectiv acoperirea flancului drept al ofensivei din Champagne, au provocat alte 12 000 de victime în rândul francezilor. Flancul estic a fost martorul unei lupte sălbatice pentru Hartmannsweilerkopf. Acest pisc care domina câmpia Alsaciei era în posesia francezilor pe 26 aprilie, deşi Armata din Vosgi (mai târziu Armata VII franceză) a pierdut 20 000 de oameni în bătălia care a durat patru luni.

În pofida asigurărilor date de Joffre în martie 1915 că soldaţii francezi au „evident moralul mai bun", ofensivele lui de iarnă fuseseră eşecuri costisitoare. Cum anterior fusese ofiţer de genişti, incapacitatea sa de a se adapta la condiţiile elementare ale războiului de asediu a fost la fel de dezamăgitoare ca lipsa sa de fler tactic. Până şi Foch, apostolul *élan*-ului, şi-a revizuit principiile tactice pe măsură ce a devenit mai clară nevoia de a avea suficientă artilerie grea pentru a distruge tranşee şi puncte întărite inamice.

Neuve Chapelle

BEF, după o iarnă mizerabilă în tranşee, nu a fost în situaţia de a sprijini ofensivele franceze până la începutul primăverii lui 1915. Totuşi, ştiind că la Londra Consiliu de Război ia în calcul operaţiuni în Dardanele şi Balcani, comandanţii ei superiori se temeau că, dacă BEF nu are curând o contribuţie semnificativă, resursele destinate ei ar putea fi deturnate de pe frontul de vest. Numirea generalului-locotenent Sir William Robertson ca şef de stat major al BEF în ianuarie a adus o abordare mai solidă în munca depusă de cartierul general (GHQ). Până la mijlocul lui februarie a fost aprobat un plan de atac al Armatei I a lui Haig în Flandra, pe un front îngust de vreo 700 m. Scopul era să elimine punga germană din jurul localităţii Neuve Chapelle, să securizeze creasta Aubers şi să ameninţe Lille, un drum şi un nod de cale ferată importante. Expedierea Diviziei 29 Regulate în Dardanele a împiedicat BEF să salveze Corpul IX francez la Ypres şi a oprit un atac francez simultan în Artois. În loc să amâne pe termen nedefinit operaţiunea lui Haig, Sir John French a decis că ar trebui să continue independent, chiar dacă doar pentru a demonstra că BEF poate să facă mai mult decât să reziste pe poziţie.

Printr-o planificare temeinică, Armata I a oferit BEF un model valoros pentru viitoarele asalturi planificate asupra tranşeelor. Recunoaşterea fotografică efectuată de Royal Flying Corps a facilitat realizarea şi transmiterea unor hărţi detaliate ale tranşeelor, permiţându-le unităţilor care porneau la asalt să exerseze faza iniţială a atacului, în timp ce, pentru prima dată, au fost

Bătălia de la Neuve Chapelle, 10–12 martie 1915

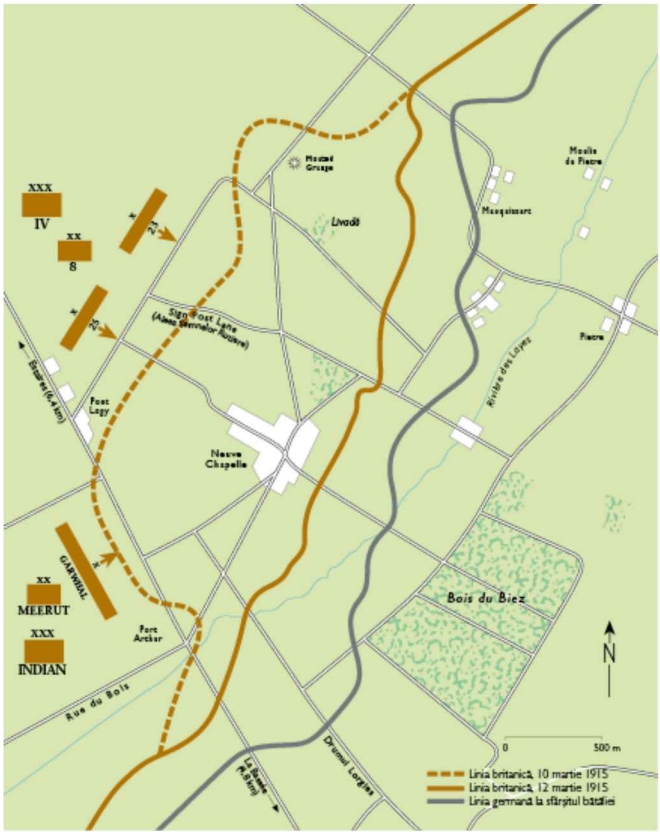

întocmite orare pentru artilerie. Artileriei i-au fost alocate 100 000 de încărcături – o șesime din stocurile totale ale BEF – și intervenția ei a fost limitată la un bombardament furibund de 35 de minute, după care se oprea tirul asupra tranșeelor și începea un baraj care să împiedice întăririle germane.

Pe 10 martie, în ziua asaltului, apărătorii germani surprinși au fost amuțiți de bombardamentul furibund al Aliaților. Brigăzile atacatoare din Corpul Indian și din Corpul IV al lui Rawlinson au cucerit rapid tranșeele din față. După aceea, întârzierile de pe flancuri au provocat congestie în centru și fortificațiile germane au oprit înaintarea – răpindu-i atacului din avânt. Trupe britanice și indiene cuceriseră fortificațiile germane pe un front de 4 000 m,

pătrunzând pe o adâncime de 1 200 m, cuceriseră Neuve Chapelle şi făcuseră praf punga de la vest de sat, dar nu au putut valorifica aceste câştiguri. Prin urmare, Haig a întrerupt atacul târziu pe 12 martie. Britanicii avuseseră aproape 13 000 de victime, germanii aproape 12 000. BEF putea fi luată acum în serios ca o forţă de atac, deşi Neuve Chapelle a evidenţiat mai multe probleme intrinseci ale asalturilor asupra tranşeelor. Pregătirea atentă i-a ajutat pe atacatori să pătrundă în poziţiile inamice, dar a fost mult mai dificil să fie mutate suficient de repede în faţă artileria şi rezervele pentru a ieşi din acele fortificaţii înainte de sosirea întăririlor inamice. Absenţa unui mijloc adecvat de comunicare a făcut extrem de dificil pentru comandanţi să controleze operaţiunile după ce obuzele distruseseră cablurile telefonice spre liniile din faţă şi mesagerii fuseseră ucişi sau răniţi. Totuşi, eficienţa scurtului bombardament furibund a fost o lecţie pe care BEF a ignorat-o sau a desconsiderat-o în general, plătind pentru acest lucru pe parcursul următorilor doi ani.

„Papa" Joffre, comandantul suprem al armatelor franceze, 1914–1916. (Mary Evans Picture Library)

A doua bătălie de la Ypres

Înainte ca Aliaţii să poată lansa următoarele operaţiuni ofensive, germanii – folosind pentru prima dată pe frontul de vest gazul de luptă – au atacat pe flancul nordic al pungii Ypres. Această lovitură a reflectat încurcătura şi confuzia legate de ţelul strategic, care a caracterizat mandatul lui Falkenhayn ca şef al Marelui Stat Major al armatei germane. Punga era importantă pentru ambele tabere, dar pentru că Falkenhayn acorda în continuare prioritate frontului de est, utilizarea gazului de luptă la Ypres a fost în mare măsură experimentală. Prin urmare, obiectivele Corpurilor XXIII şi XXVI Rezervă s-au limitat la Langemarck, creasta Pilckem şi canalul Yser aliniate cu Ypres, în timp ce Armata IV nu a primit rezerve proaspete. Totuşi, germanii sperau că, odată ce capturau dealul din apropiere de Pilckem, Aliaţilor le-ar fi fost imposibil să mai apere punga pe care o ocupau.

Diviziile 45 franceză (Algeriană) şi 87 Teritorială au ocupat sectorul dintre canalul Yser şi Poelcappelle, care avea să fie atacat de germani. Imediat după ora 17.00, pe 22 aprilie, după un bombardament scurt, dar feroce,

germanii au eliberat nori de clor gazos din 5 730 de cilindri. Fără să fie protejate împotriva gazului de luptă, diviziile franceze s-au retras înspăimântate, deschizând o breşă de 8 km la stânga poziţiilor Diviziei 1 canadiene. Langemarck şi Pilckem au căzut şi în amurg germanii erau la doar 3,2 km de Ypres. Din fericire pentru Aliaţi, trupele germane nu voiau să urmeze gazul de luptă prea îndeaproape şi, lipsindu-le rezervele, nu au reuşit să profite de ocazia unică de a efectua o străpungere în vest. În cursul nopţii, britanicii şi canadienii a încropit o nouă linie defensivă. La lansarea unui al doilea atac cu gaze de luptă, la St Julien pe 24 aprilie, canadienii, folosind prosoape, bandaje şi mănuşi înmuiate în urină sau în apă, au improvizat măşti de gaze, împiedicând curajos continuarea erodării frontului.

Foch, coordonând operaţiunile aliate din Flandra, nu s-a bucurat de momentul său de graţie de la Ypres în aprilie–mai 1915. Dar, cu încredere neabătută în infailibilitatea ofensivei şi ignorând pierderea de tunuri în timpul înaintării germane, a ordonat comandantului francez local să întreprindă contraatacuri de-a dreptul imposibile. Diverse asalturi lansate de BEF între 23 şi 26 aprilie, efectuate cu sprijin inadecvat al artileriei şi cu cel neglijabil al francezilor, nu au reuşit recucerirea terenului pierdut. Pe 27 aprilie, conştient că tunarii germani puteau bombarda acum punga din stânga-spate, Smith-Dorrien a cerut urgent retragerea pe „linia cartierului general", mai uşor de apărat, la est de Potijze şi Wieltje şi la 2 000 m de Ypres. Propunerea a fost respinsă de ingeniosul Sir John French, care era optimist după promisiunea lui Foch de a-i trimite câteva divizii suplimentare. Redeşteptându-i-se îndoielile legate de Smith-Dorrien, French a transferat responsabilitatea pentru toate trupele britanice din jurul oraşului Ypres comandantului Corpului V, Herbert Plumer.

Acest incident a grăbit demisia lui Smith-Dorrien şi, pe 6 mai, în locul lui a venit la comanda Armatei II Plumer. Pierderea capabilului Smith-Dorrien nu a fost atât de dezastruoasă pentru BEF pe cât ar fi putut fi, deoarece Plumer a dovedit o înţelegere şi o stăpânire aproape inegalabile ale noilor condiţii tactice de pe frontul de vest, în special în zona Ypres. Este o ironie faptul că între 1 şi 3 mai, când solicitările ofensive iminente din Artois puneau capăt speranţelor rezervelor franceze trimise la Ypres, lui Plumer i s-a permis să-şi retragă forţele, aşa cum propusese Smith-Dorrien, deşi, în parte pentru a lăsa spaţiu următoarelor mişcări posibile, linia lui Plumer era ceva mai la est, la aproximativ 4,5 km de Ypres.

În mai, germanii au lansat alte patru atacuri cu gaze de luptă, cucerind teren pe crestele Bellewaarde şi Frezenberg. La încheierea bătăliei, pe 25 mai, punga Ypres, care avea acum adâncimea de mai puţin de 4,8 km, luase forma pe care avea să o păstreze în următorii doi ani. Pentru a doua oară în şapte luni BEF oprise un asalt german la Ypres; această ultimă redută

făcuse alte 58 000 de victime, faţă de cei aproape 38 000 de soldaţi căzuţi din rândurile germanilor. Mai mult, cu germanii poziţionaţi pe trei laturi şi ocupând crestele-cheie de la est şi sud, tunurile inamice nu aveau linişte şi nici finalul suferinţelor unităţilor BEF care ocupau punga nu se întrevedea.

Artois şi Flandra

Evenimentele de pe frontul de est, unde Puterile Centrale lansaseră o ofensivă devastatoare între Gorlice şi Tarnów pe 2 mai, au făcut ca ofensiva de primăvară pregătită de Aliaţi în Artois să devină şi mai importantă, reprezentând un mijloc de a-i ajuta indirect pe ruşi (vezi capitolul 3). Joffre şi Foch au propus ca în Artois, după un bombardament preliminar de şase zile cu 1 252 de tunuri, Armata X franceză, acum sub comanda generalului d'Urbal, să ia cu asalt creasta Vimy pentru a deschide drumul înaintării în câmpia Douai.

La debutul ofensivei, pe 9 mai, Corpul XXXIII al lui Pétain, atacând în sectorul central crucial, a înregistrat victorii timpurii dincolo de aşteptări. În 90 de minute trupele lui au înaintat 4 km pe un front de 6,5 km, iar Diviziile 77 şi Marocană au ajuns pe creasta Vimy între Souchez şi ferma La Folie. Dezavantajul a fost că, deoarece d'Urbal nu anticipase o asemenea înaintare rapidă, cele mai apropiate rezerve ale sale erau la peste 11 km distanţă şi nu au putut fi aduse la timp pentru a exploata aceste reuşite. Inevitabil, la căderea nopţii germanii au contraatacat şi au alungat trupele lui Pétain de pe creastă. Ofensiva a degenerat într-o luptă crâncenă, corp la corp, în labirintul de cazemate şi de tranşee germane de pe şi de sub creastă. În timp ce spectrul sinistru al războiului de uzură se arăta din nou, francezii au mai avut câteva victorii, securizând o mare parte din pintenul vecin, vital, Notre Dame de Lorette. Pe 16 iunie impresionanta Divizie Marocană a ajuns din nou în vârful crestei Vimy, dar nu a putut păstra tot terenul cucerit, la fel ca mai înainte. Cinci săptămâni de lupte făcuseră alte 100 000 de victime în rândul francezilor, iar pierderile germane au totalizat vreo 60 000. Tot ce au putut etala Joffre şi Foch pentru acest sacrificiu a fost recucerirea altor 8 km de pământ francez şi o enclavă precară pe creasta Vimy.

Rolul BEF în operaţiunile ofensive din 9 mai a fost o variantă la scară mai largă a asaltului acestora din martie, Armata I a lui Haig atacând din ambele părţi Neuve Chapelle într-un nou efort de a securiza creasta Aubers. Succesul scurtului bombardament din martie nu a fost uitat, dar lipsa îngrijorătoare de muniţie şi de tunuri grele a BEF a limitat bombardamentul preliminar la 45 de minute. Deoarece apărarea germană fusese întărită în acest sector din martie, bombardamentul a fost insuficient de puternic. Având destul timp pentru a ieşi din adăposturi şi a-şi ocupa locurile pe parapetele tranşeelor relativ neatinse, apărătorii au făcut 11 000 de victime, obligându-l pe Haig să pună repede capăt atacului pe 10 mai.

Paginile următoare: Imagine din tranşee, în care soldaţi germani se fotografiază alături de o mitralieră Maxim capturată. Printre alte detalii se numără utilizarea unei deschideri plate, iar în dreapta, a unui periscop de tranşee. Tubul periscopului a fost învelit într-o cârpă pentru a-l camufla mai eficient pe fondul parapetului din saci cu nisip. Soldaţii poartă atârnate cutii cu măşti de gaze. (Prin amabilitatea lui Stephen Bull)

Conformându-se apelurilor lui Joffre de a continua presiunea, Sir John French a aprobat un alt atac al Armatei I pe 15 mai la Festubert, cam la 3,2 km nord de canalul La Bassée. O cotitură notabilă spre o politică a luptei de uzură a fost lansată de recomandarea dată de cartierul general al lui Haig, cum că inamicul ar trebui „măcinat neîncetat, prin epuizare şi pierderi de vieţi, până la cedarea apărării". Bombardamentul preliminar de 60 de ore fusese mult mai lung decât cel de pe 9 mai, iar poziţia obiectivului era deliberat mai puţin ambiţioasă, la doar 1 000 m distanţă. Între 15 şi 27 mai BEF a provocat 16 000 de victime, avansând cel mult 1 300 m – suficient pentru a încuraja ideea Aliaţilor de a se baza pe bombardamente de artilerie mai îndelungate înainte de atacurile infanteriei. Ajungând să creadă că luptele de uzură, bombardamentele prelungite şi mai puternice şi fronturile de atac mai largi sunt necesare pentru orice străpungere a frontului, francezii şi britanicii au tras mai multe concluzii greşite în luna mai şi aveau să facă alegeri tactice costisitoare în următorii doi ani.

Mult mai important pe termen lung a fost însă faptul că „scandalul obuzelor" – izbucnit în Marea Britanie prin dezvăluirea lipsei de muniţie în luptele pentru creasta Aubers – a contribuit direct la înfiinţarea unui Minister al Muniţiei şi la formarea unui guvern de coaliţie. Noua politică sistematică de producţie a muniţiei a fost mult mai bine croită în raport cu cerinţele războiului modern, chiar dacă beneficiile reale ale acesteia au devenit clare abia la mijlocul lui 1917. În primăvara şi vara lui 1915 creşterea efectivelor BEF a luat avânt. Din februarie până în septembrie BEF a fost completată cu 15 Armate Noi şi 6 Divizii Teritoriale. Divizia 2 canadiană a sosit în septembrie, permiţând formarea Corpului Canadian. Pe măsură ce forţa BEF a crescut, a ocupat din ce în ce mai mult din linia aliată, inclusiv o fâşie de 8 km dintre canalul La Bassée şi Lens în luna mai şi alţi 24 km pe Somme în august. Acest al doilea sector a devenit responsabilitatea unei noi Armate III, sub comanda generalului Sir Charles Monro. În iunie, francezii au creat trei grupuri de armate – Nord, Centru şi Est – comandate de Foch, Castelnau şi Dubail. Eforturile lui Pétain în Artois au fost răsplătite prin promovarea acestuia la comanda Armatei II franceze.

Deşi nu erau preconizate ofensive majore, frontul de vest nu era liniştit. În aprilie, francezii au făcut o încercare prematură de a eradica ameninţarea potenţială de pe flancul estic de la Verdun, reprezentată de punga ocupată de germani la St Mihiel, având 64 000 de victime. Alţi 32 000 de ofiţeri şi soldaţi francezi au căzut în sectorul Argonne, între 20 iunie şi 14 iulie. Între timp, germanii au continuat să experimenteze noi arme. După ce au folosit aruncătoare de flăcări pentru prima dată în apropiere de Verdun, în februarie au supus neexperimentata Divizie 14 britanică (uşoară) unui îngrozitor atac cu „foc lichid" la Hooge, lângă Ypres, pe 30 iulie. În acest

sector, distanţa scurtă dintre tranşeele beligeranţilor a favorizat folosirea aruncătoarelor de flăcări; de acum înainte asemenea condiţii aveau să fie rar întrunite. În plus, în cursul unui atac minor, dar bine pregătit, pe 9 august, Divizia 6 britanică a recuperat tot terenul pierdut la Hooge.

Planuri aliate pentru toamnă

La începutul lunii iunie Joffre şi-a dezvăluit planurile pentru o ofensivă combinată, în toamnă. La fel ca în iarna precedentă, ele prevedeau atacuri convergente din Artois şi Champagne, pentru izolarea şi anihilarea pungii ocupate de germani la Noyon şi comunicaţiilor acesteia. Iniţial, Joffre intenţiona ca principalul efort să fie făcut în Artois, dar mai târziu a decis să mute centrul de greutate al ofensivei în Champagne, unde Armatele II şi IV franceze aveau să întâmpine mai puţine sate fortificate decât Armata X în Artois. Ultima avea să ia cu asalt creasta Vimy, sprijinită, la nord de Lens, de britanici.

Atât Sir John French, cât şi Haig, extrem de conştienţi de slăbiciunea artileriei grele, nu erau încântaţi de rolul atribuit BEF. Armata I se aştepta să traverseze o zonă accidentată, cu sate, mine şi halde de zgură – exact genul de teren care-l făcuse pe Joffre să schimbe din Artois în Champagne locul unde avea să aibă loc principala lovitură. În iunie şi iulie, Joffre şi Foch nu s-au lăsat influenţaţi de protestele comandanţilor britanici. Apoi, în miezul lunii august, situaţia strategică în continuă degradare – în urma înfrângerilor aliate în Italia, la Gallipoli şi pe frontul de est – l-a determinat pe Kitchener să-şi schimbe punctul de vedere şi să le ordone lui French şi lui Haig să accepte planul lui Joffre.

Pentru a da principala lovitură în regiunea Champagne, mai slab populată, francezii erau nevoiţi să construiască drumuri şi căi ferate suplimentare, amânând astfel ofensiva până pe 25 septembrie. Germanii s-au grăbit să construiască o a doua poziţie defensivă, la 3,2–6,5 km în spatele celei dintâi, folosind prizonieri de război şi civili francezi. În pofida mai multor rapoarte alarmiste de la comandantul Armatei III germane, Einem, privind pregătirile franceze din Champagne, Falkenhayn a rămas destul de netulburat, efectuând un tur al frontului cu kaizerul pe 21 septembrie. Joffre era la fel de optimist.

A doua bătălie din Champagne

Ofensiva de toamnă din Champagne a început în trombă pe 25 septembrie. Iniţial, infanteria Grupului de Armate Centru al lui Castelnau a făcut progrese încurajatoare. Tranşeele frontului german au fost grav avariate, iar sârma ghimpată care le apăra fusese tăiată în mai multe locuri de bombardamentul preliminar de patru zile; asta a ajutat infanteria franceză să ajungă la prima poziţie inamică într-o ordine relativ rezonabilă. Francezii au străpuns frontul în patru locuri. Deşi Divizia Marocană a fost oprită în jurul

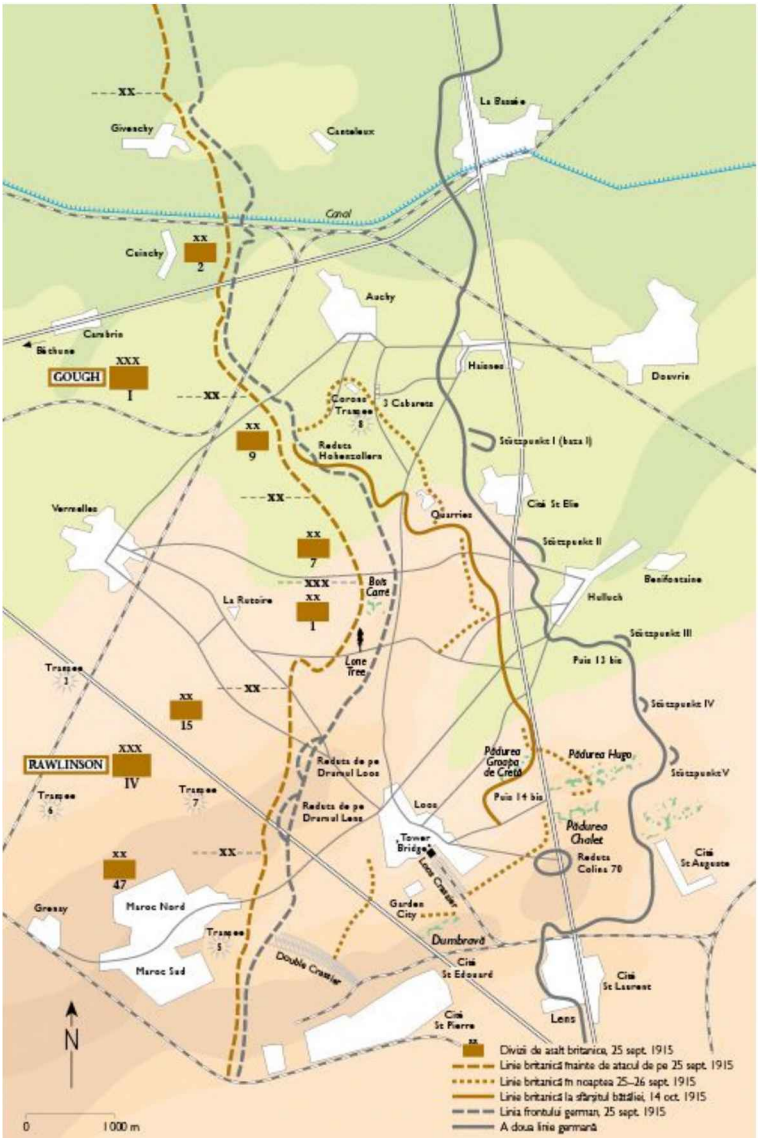
Givenchy
Canal
Cuinchy
Auchy
Carvin
Béthune
GOUGH
Haisnes
Douvrin
Cabaret
Redute Hohenzollern
Verquelles
Quarries
Cité St Elie
Bois Carré
La Rotoire
Lone Tree
Hulluch
Benifontaine
Puits 13 bis
Puits 14 bis
RAWLINSON
Pădurea Grupa de Creță
Pădurea Hugo
Pădurea Cholet
Redute de pe Dramul Loos
Loos
Tower Bridge
Loos Crassier
Redute Colins 70
Cité St Auguste
Grenay
Maroc Nord
Maroc Sud
Garden City
Dumbrava
Double Crassier
Cité St Edouard
Cité St Laurent
Cité St Pierre
Lens
N
0
1000 m
Divizii de asalt britanice, 25 sept. 1915
Linie britanică înainte de atacul de pe 25 sept. 1915
Linie britanică în noaptea 25–26 sept. 1915
Linie britanică la sfârșitul bătăliei, 14 oct. 1915
Linia frontului german, 25 sept. 1915
A doua linie germană

înălţimilor Bois de Perthes, în centrul frontului de atac al celor 20 de divizii, Divizia 10 Colonială, aflată la stânga sa, a pătruns până la 3 000 m în mai puţin de 60 de minute şi a ajuns la a doua poziţie germană. La dreapta marocanilor, Divizia 28 a avut un succes asemănător şi a câştigat teren şi pe flancurile extreme, dar cea mai mare parte din diviziile Armatelor II şi VI franceze care participau la asalt nu au reuşit să obţină rezultate comparabile cu cele din apropiere de Bois de Perthes.

La prânz, Falkenhayn, care continua să facă turul frontului, a ajuns la cartierul general al Armatei V şi a fost informat despre situaţie. A reacţionat mutând o divizie din Vosgi la Armata III şi a ordonat unităţilor Corpului X, recent transferate de pe frontul de est, să se îndrepte spre zona de luptă Einem. Primele succese franceze l-au încurajat pe Joffre să-i dea Grupului de Armate Centru alte două divizii de rezervă şi să ordone Grupului de Armate Est să transmită toate obuzele de calibru 75 mm de care se poate lipsi. De fapt, poziţiile germane din Champagne nu erau serios în pericol. Observând pregătirile de ofensivă, germanii retrăseseră cea mai mare parte a artileriei în spatele celei de-a doua poziţii unde, protejaţi de sârma ghimpată, intenţionau să-şi stabilească principala defensivă.

Apropiindu-se de a doua poziţie germană de-a lungul unui front de aproximativ 13 km pe 26 septembrie, francezii au câştigat doar un petic de pământ în apărarea germană, iar ofensiva şi-a pierdut din avânt. Artileriei franceze îi lipsea posibilitatea de a observa direct ce se întâmplă în următoarea serie de tranşee germane, situate pe pantele care coborau de cealaltă parte a dealului. Din 27 până pe 29 septembrie, atacuri franceze disperate au securizat doar câteva mici buncăre de pe a doua linie de apărare. Pe măsură ce muniţia se împuţina şi numărul victimelor creştea, Pétain, care comanda Armata II franceză, a avut curajul să oprească din proprie iniţiativă operaţiunile, obligându-l şi pe Joffre să oprească ofensiva. Reluarea atacurilor pe 6 octombrie nu a dus la un rezultat mai bun. Ofensiva din Champagne nu reuşise să materializeze promisiunile lui Joffre şi, deoarece pierderile se apropiau de 144 000 de oameni – faţă de 85 000 în tabăra germană –, câştigurile neînsemnate abia dacă puteau fi justificate, chiar şi conform standardelor aspre ale politicii războiului de uzură pe termen lung.

Loos

Temerile lui Haig legate de lipsa artileriei grele pentru rolul Armatei I în ofensiva din Artois au fost diminuate de distribuirea a circa 5 000 de cilindri cu clor gazos Corpului I al generalului-locotenent Hubert Gough şi Corpului IV al lui Rawlinson. Rawlinson susţinea tactica *„bite and hold“* („muşcă şi ţine“), atrăgându-i pe germani în contraatacuri costisitoare, dar Haig spera să pătrundă prin prima şi a doua poziţie germană dintre Loos şi Haisnes,

Pagina anterioară: Bătălia de la Loos, septembrie–octombrie 1915

apoi să avanseze la est de canalul Haute Deule. În acest scop, Haig ar fi desfăşurat cele şase divizii ale Corpului I şi IV în cadrul asaltului principal, urmând ca, la nevoie, Corpul XI, în general de rezervişti, să-i fie trimis în ajutor. Sir John French dorea să păstreze rezervele sub controlul GHQ până la desfăşurarea atacului, deşi a răspuns afirmativ cererii lui Haig ca vârfurile celor două divizii conducătoare ale Corpului XI să se afle la o distanţă de mai puţin de 6,5–9,5 km faţă de linia de start în dimineaţa asaltului. Alegerea Corpului XI a fost bizară deoarece două dintre cele trei divizii ale sale erau în Franţa de mai puţin de o lună.

După un bombardament de patru zile, a fost eliberat gazul de luptă la ora 5.50 pe 25 septembrie, cu 40 de minute înainte de asaltul infanteriei. În centru şi pe stânga, cea mai mare parte a gazului de luptă nu a avut efectul scontat, fiind suflat pe alocuri înapoi spre tranşeele britanice. Cu toate acestea, Divizia 9 (Scoţiană) a copleşit înfricoşătoarea apărare a redutei Hohenzollern şi a Tranşeei 8, în timp ce Divizia 15 (Scoţiană) a capturat satul Loos. Primind la ora 8.45 cererea lui Haig pentru rezerve, Sir John French i-a trimis la ora 9.30 neexperimentatele Divizii 21 şi 24. Totuşi, transmiterea lentă a ordinelor şi aglomeraţia din spate – în parte datorată statului major al lui Haig – au întârziat sosirea lor. Soldaţii au fost forţaţi să mărşăluiască noaptea, pe teren necunoscut şi presărat cu dărâmături, în vederea lansării unui atac în dimineaţa următoare, fără a beneficia de sprijinul artileriei şi împotriva unei a doua poziţii germane protejate de sârmă ghimpată netăiată, dintre Lens şi Hulluch. Nu e de mirare că atacul s-a transformat într-o retragere dezorganizată. Germanii au recâştigat mare parte a terenului cucerit anterior de britanici, inclusiv reduta Hohenzollern.

Francezii, temându-se să nu repete greşelile din luna mai, şi-au amplasat propriile rezerve prea în faţă şi au suferit pierderi grele provocate de tirul de artilerie. Chiar şi aşa, Armata X franceză a cucerit Souchez pe 26 septembrie. Germanii au păstrat creasta Vimy, dar francezii au ocupat o movilă importantă – denumită mai târziu „Coşul" – la capătul nordic al acesteia şi au apărat-o aproape cinci luni. Un alt atac britanic împotriva redutei Hohenzollern pe 13 octombrie doar a securizat faţa vestică a acesteia.

Aceste premii tactice dispersate erau recompense neglijabile pentru Aliaţi, ofensiva din Artois făcând peste 50 000 de victime în rândul britanicilor şi aproximativ 48 000 în al francezilor. Pierderile germanilor au totalizat peste 56 000. Sir John French poate fi considerat răspunzător că a păstrat rezervele prea departe în spate şi prea mult timp sub controlul lui. Dar manipularea tactică a acestor rezerve de către Haig şi statul lui major, odată ce au ajuns sub ordinele directe ale Armatei I, nu a fost impresionantă. BEF şi comandanţii ei superiori mai aveau multe de învăţat, deşi rezultatele Diviziilor 9 şi 15 ale Noii Armate Scoţiene au oferit o speranţă pentru viitor.

Haig preia comanda BEF

Sir John French a fost copleşit cu acuzaţii pentru felul în care a folosit rezervele la Loos şi a fost înlocuit de Douglas Haig pe 19 decembrie 1915. Istoricii au opinii împărţite în privinţa măsurii în care Haig a gestionat situaţia în propriul avantaj. Tot mai nemulţumit de superiorul lui, începând de la Mons, Haig avusese grijă ca sentimentele sale faţă de French să fie cunoscute pe coridoarele puterii. Dar trebuie observat că, în câteva luni, amestecul de profesionalism hotărât şi pragmatism accentuat care-l caracteriza pe Haig a ajutat la îmbunătăţiri fundamentale în ce priveşte infrastructura, organizarea, echipamentul şi tactica BEF. Influenţa lui s-a făcut observată şi în numirea generalului-locotenent Sir William Robertson ca şef al Marelui Stat Major Imperial (CIGS) pe 23 decembrie. Înainte să accepte acel post, Robertson a insistat ca CIGS să fie singura sursă cu autoritate care să ofere cabinetului sfaturi legate de operaţiunile militare. Deşi nu necritic faţă de Haig, Robertson a susţinut în general punctul de vedere al acestuia conform căruia războiul trebuie câştigat în Franţa. Cum se luase deja decizia de a evacua Gallipoli, promovarea lui Haig şi Robertson a garantat primatul frontului de vest în politica strategică britanică începând din 1916.

Pentru generalii aliaţi era clar acum că operaţiunile amânate erau necesare pentru o victorie decisivă. Bătăliile din 1915 stabiliseră că planificarea metodică, bombardamentele intense şi asalturile furibunde ale infanteriei duceau de obicei la capturarea poziţiilor din frontul inamic, dar la problema exploatării „străpungerii" părea că e imposibil să se găsească o soluţie. Poziţiile germane devenind din ce în ce mai puternice şi mai adânci, Aliaţii erau nevoiţi să depăşească dificultăţile lansării unei serii de atacuri asupra poziţiilor succesive, fiecare necesitând rezerve proaspete şi pregătirea terenului de artilerie. Mai mult, deşi recunoşteau necesitatea războiului de uzură, comandanţii aliaţi nu renunţaseră la speranţele unei străpungeri şi nu au recunoscut integral că războiul de uzură avea efecte optime când terenul cucerit nu era de mare importanţă în sine, ci ca momeală pentru a atrage în perimetrul lui şi a elimina cât mai multe trupe inamice. Mulţi comandaţi aliaţi superiori au rămas fideli ideii de a cuceri anumite obiective în loc să conceapă ofensive limitate în vederea uciderii numărului maxim de germani.

În decursul lui 1915 apăruseră câteva noi idei tactice. Spre sfârşitul anului germanii nu mai formau coloanele şi liniile de ambuscadă din 1914 şi pregăteau detaşamente de asalt speciale, sau „trupe de asalt", cu propriile aruncătoare

Generalul Sir Douglas Haig, comandant suprem al BEF din decembrie 1915. A fost promovat feldmareşal la sfârşitul lui 1916. (IWM Q23659)

Piloţi de bombardier din Batalionul 1 Gardă Scoţian (Scots Guards) amorsând grenade Mills în luna octombrie 1915, în tranşeea Big Willie, în apropiere de Loos. (Mary Evans Picture Library)

de flăcări, artilerie uşoară şi mortiere pentru tir de acoperire pe distanţe mai mici, şi înaintau independent pentru a anihila punctele de apărare inamice. În Franţa, tactica flexibilă a infanteriei era promovată de căpitanul André Laffargue, care a scris o broşură esenţială, *Atacul în războiul de tranşee*. Britanicii – străduindu-se să facă faţă uriaşului influx de soldaţi-cetăţeni din efectivul BEF în continuă creştere – erau mai puţini avansaţi în gândirea tactică, dar apariţia mortierului Stokes şi a grenadei Mills, precum şi o creştere evidentă a producţiei de muniţie semnalau că vor începe curând să câştige războiul vital al materialului de luptă.

La o conferinţă a Aliaţilor de la Chantilly, între 6 şi 8 decembrie, s-a tras concluzia că, pentru a contracara capacitatea Puterilor Centrale de a muta rapid rezerve de pe un teatru de luptă pe altul, pe linii interioare de comunicaţie, Aliaţii ar trebui să lanseze în 1916 ofensive simultane pe fronturile italian, de est şi de vest. La sfârşitul lunii decembrie, Joffre i-a propus lui Haig ca principala lovitură franco-britanică să fie dincolo de râul Somme. Pe 23 ianuarie 1916 el a propus ca, înainte de ofensivă, BEF să-i atragă în aprilie şi mai pe germani în „lupte de uzură". Haig considera că asemenea acţiuni ar fi reprezentat o fază-cheie preliminară bătăliei principale, nu operaţiuni separate. Hotărât să evite irosirea prematură a BEF, insuficient instruită, s-a opus acestui aspect al propunerii lui Joffre. În timp ce personal era în favoarea unei ofensive în Flandra, Haig era foarte conştient că Marea Britanie era încă partenerul subordonat din alianţa militară. În consecinţă, pe 14 februarie, a convenit cu Joffre ca BEF să-şijoace rolul în cadrul unei ofensive comune pe Somme, în jurul lui 1 iulie 1916.

Frontul de vest, 1914–1918

Războiul de uzură creşte în intensitate

Când Aliaţii îşi schiţau planurile pentru 1916, germanii se pregăteau să-ibată măr. În acea perioadă nu erau ameninţări serioase pentru Puterile Centrale în est, aşa că Falkenhayn se putea gândi din nou să atace în vest, unde era clar necesară o victorie majoră pentru a compensa superioritatea aliată în creştere, ca oameni şi material de luptă. Marea Britanie, considerată de Falkenhayn „inamicul principal", ar fi putut fi în cele din urmă îngenuncheată printr-un război submarin nerestricţionat, dar atacarea navelor neutre risca să provoace furia Statelor Unite, care s-ar fi putut alătura Aliaţilor.

O altă soluţie, pe uscat, ar fi fost să convingă Franţa că era inutilă continuarea sacrificiilor, privând astfel Marea Britanie de cea mai bună „armă" a ei. Evenimentele din 1915 arătaseră că o străpungere în masă era improbabilă,

aşa că Falkenhayn a decis să ordone o ofensivă limitată într-un sector anume ales, pe care francezii să-l fi apărat cu orice preţ. Într-o asemenea acţiune, socotea Falkenhayn, „forţele franceze vor sângera de moarte" în timp ce valuri succesive de întăriri franceze aveau să fie momite să intre în raza de acţiune a unei gigantice concentrări de artilerie germană.

Locul ales de Falkenhayn a fost oraşul fortificat Verdun, un simbol al mândriei naţionale franceze, situat într-un intrând pe care tunurile germane îl puteau bombarda din trei părţi. Ofensiva avea să fie condusă de Armata V germană, sub comanda lui Wilhelm, moştenitorul tronului, acest fapt garantând sprijinul kaizerului. (De fapt, adevărata autoritate în cadrul Armatei V o avea şeful de stat major, Knobelsdorf, numit direct de kaizer.)

Aproape încercuit de creste şi dealuri pe ambele maluri ale fluviului Meuse, Verdun era protejat şi de inele de forturi. Teoretic, cel mai puternic era fortul Douaumont, pe o colină de vreo 360 m înălţime, la nord-est de oraş, pe malul drept. Totuşi, trăinicia forturilor era iluzorie, de vreme ce multe tunuri fuseseră îndepărtate pentru a asigura putere de foc suplimentară necesară operaţiunilor franceze de toamnă. Membru al Camerei Deputaţilor, Emile Driant îl înfuriase pe Joffre dezvăluind punctele slabe ale Verdunului colegilor săi deputaţi. Printr-o remarcabilă întorsătură a sorţii, în februarie 1916, Driant comanda două batalioane de vânători *(Chasseurs)* în Bois des Caures - pădure din epicentrul atacului german.

Nu e sigur că Falkenhayn îşi dorea într-adevăr să cucerească Verdunul. Deciziile lui de a da lovitura iniţială cu doar nouă divizii, de a păstra rezervele sub propriul control şi de a limita asaltul la malul drept arată că nu acesta era scopul lui principal. Pe de altă parte, prinţul moştenitor Wilhelm a fost încurajat să continue cu planificarea pornind de la ipoteza că obiectivul era capturarea Verdunului „prin metode precipitate". Nu a fost nici prima, nici ultima dată când confuzia legată de ţelul strategic a afectat operaţiunile ofensive germane. Obiectivul imediat al comasării secrete a peste 1 220 de piese de artilerie în spatele frontului german a fost atins cu meticulozitate. Dar furtunile, ploaia şi viscolele l-au forţat pe Falkenhayn să întârzie cu nouă zile asaltul planificat pentru 12 februarie.

Atacul de la Verdun

Bătălia a început în zorii zilei de 21 februarie. Un singur tun naval de 38 cm, situat la 32 km de oraş, a tras primul obuz asupra unui pod peste fluviul Meuse. Acest obuz, care şi-a ratat ţinta, a deschis bombardamentul de nouă ore de o sălbăticie fără precedent. Peste 80 000 de obuze au căzut doar în Bois des Caures. Având comunicaţiile cu ariergarda tăiate, apărătorii dezorientaţi nu au fost în stare să respingă un asalt major. Din fericire pentru francezi, planificatorii germani fuseseră prea precauţi, limitând în prima

zi operaţiunile de infanterie la patrule de luptă puternice care aveau să folosească tactici de infiltrare pentru a căuta punctele slabe din linia franceză. Doar comandantul Corpului VII Rezervă, Zwehl, nu a respectat aceste ordine şi a arătat ce s-arfi putut obţine. El a desfăşurat trupe de asalt imediat după patrulele de luptă şi, în cinci ore, a ocupat Bois d'Haumont. În Bois des Caures însă, utilizarea şireată de către Driant a punctelor fortificate în locul liniilor de tranşee continue le-a permis *Chasseurs* supravieţuitori să apere cu obstinaţie acea poziţie în faţa Corpului XVIII german.

Pe 22 februarie, tot Zwehl a stabilit ritmul, zdrobind un regiment al trupelor teritoriale din Divizia 72 franceză aflat la stânga pădurii Bois de Consenvoye şi apoi cucerind Haumont pentru a deschide o breşă în prima linie franceză şi a expune flancul stâng al pădurii Bois des Caures. Târziu după-amiază, eroicul Driant a fost ucis în timp ce se ocupa să-şiretragă spre Beaumont batalioanele zdrobite. O mare parte din linia frontului francez se prăbuşise, dar, în pofida cumplitelor pierderi, apărătorii le-au cauzat germanilor pierderi tot mai mari, în special în rândul trupelor de asalt. A doua zi germanii au ajuns la o linie intermediară, adăugată nu de multă vreme la

Soldaţi din Regimentul 68 Infanterie într-o galerie din Ravin de Souchez, octombrie 1915. (IWM Q49296)

Bătălia de la Verdun, februarie–decembrie 1916

ordinul lui Castelnau şi nesemnalată pe hărţile germane. Apărarea încrâncenată a zonei Herbebois de către Divizia 51 franceză a fost înfrântă în acea seară, dar victoriile germane de pe 23 februarie erau dezamăgitoare. Divizia 37 Africană a ajuns pe câmpul de luptă pentru a completa efectivele împuţinate ale unităţilor Corpului XX francez şi, lucru foarte clar pentru germani, puternica artilerie franceză se comasa pe malul stâng al fluviului Meuse.

Pe termen scurt aceste evoluţii le ofereau o vagă compensaţie francezilor. Înaintea zorilor zilei de 24 februarie, Samogneux era în mâinile germanilor. Diviziile 51 şi 72 franceze erau pe cale să fie distruse. Apoi a căzut Beaumont şi în numai trei ore a doua linie de apărare franceză s-a dezintegrat. Zuavii algerieni şi *Tirailleur*-ii marocani ai Diviziei 37 au intrat pe rând în luptă, dar, nefiind protejaţi de frigul năprasnic şi de furia tunurilor germane, nu au putut stabiliza situaţia. Regimentul 3 Zuavi – care s-au luptat cu Regimentul Brandenburg din Corpul III german – aproape s-a topit, lăsând astfel descoperit fortul Douaumont, punct crucial în cadrul apărării franceze. La lăsarea întunericului, elemente din avangardă ale Corpului XX francez comandat de Balfourier au sosit pentru a scoate din împresurare Corpul XXX puternic lovit, dar nu exista garanţia că aceste trupe proaspete ar fi putut repara frontul dezintegrat.

Capturarea fortului Douaumont

Pe 25 februarie Regimentul 24 Brandenburg a intrat în breşa lăsată de Regimentul 3 Zuavi. Unele detaşamente au forţat înaintarea dincolo de obiectivele stabilite, până la fortul Douaumont. Aici, în parte datorită unei încurcături între statul major francez şi comandanţi, garnizoana număra mai puţin de 60 de oameni. Încurajaţi de ciudata inactivitate din fort, câţiva genişti conduşi de sergentul Kunze au forţat înaintarea prin fortificaţiile exterioare până la şanţul secat. Nedetectaţi, s-au căţărat printr-o ambrazură de tun, ajungând într-una dintre galeriile fortului. Chiar dacă obuzele germane de 42 cm nu provocaseră fortului distrugeri majore, undele de şoc şi fumul produse îi alungaseră pe apărători, aceştia adăpostindu-se în miezul fortului. Kunze era urmat de alte trei grupuri mici din Regimentul Brandenburg şi garnizoana descurajată s-a predat pe la 16.30.

Capturarea unei asemenea prăzi cu costuri minime a declanşat bucurie naţională în Germania. Atacatorii păreau să aibă drum deschis până în Verdun, iar comandantul Grupului de Armate Centru francez, de Langle de Cary, susţinuse mereu ideea retragerii până pe înălţimile de la est şi sud-est. Dar combativul de Castelnau, de la cartierul general francez, s-a opus acestei politici. Asigurându-se că Armata II a lui Pétain avea să fie scoasă din rezervă pentru a apăra malul stâng al fluviului Meuse, acesta s-a deplasat până la Verdun pe 25 februarie şi a alungat orice gând de retragere. L-a numit pe Pétain responsabil cu malul drept al fluviului Meuse, care trebuia apărat cu orice preţ. Acum zarurile erau în mâinile lui Falkenhayn,

Un echipaj german de mitralieră MG08 în acţiune. (IWM Q87923)

deoarece de Castelnau ştia că doctrina şi sentimentul naţional francez vor face imposibilă abandonarea Verdunului.

La fel ca Plumer la Ypres în 1915, pragmaticul Pétain ar fi preferat probabil o retragere controlată. Însă, fiind un ofiţer fără mari ambiţii, care ura intriga şi ostentaţia, Pétain era ideal pentru rolul dat. Tot ca Plumer, înţelegea puterea de foc modernă şi trupele lui aveau încredere în el. Simpla lui prezenţă la Verdun a ridicat moralul trupelor şi a inspirat din nou încredere în forturile de la Verdun - coloana vertebrală a unei „linii de rezistenţă". Artileria franceză se concentra pe a-i face pe germani să guste din războiul de uzură. Mai presus de toate, Pétain şi-a dat seama de importanţa logisticii. Deoarece liniile ferate care duceau la Verdun fuseseră tăiate de artileria germană cu rază lungă de acţiune, Pétain a făcut eforturi pentru a se asigura că nu se întrerupea aprovizionarea de-a lungul singurului drum funcţional către sud - drum devenit cunoscut ca *Voie Sacrée* (Calea Sacră). În iunie, vehiculele se deplasau înainte şi înapoi pe această ancoră de salvare în ritm de câte un autovehicul la 14 secunde.

Luptele de primăvară şi de vară de la Verdun

Înaintarea germană pierdea din avânt înainte ca măsurile lui Pétain să înceapă să îşi facă efectul. Falkenhayn pusese la dispoziţie câteva rezerve şi Armata V regreta acum precauţiile anterioare, când amânase principalul atac al infanteriei până a doua zi. În timp ce tirul artileriei franceze creştea în intensitate pe malul stâng al fluviului Meuse - în special din apropierea crestei Bois Bourrus şi a unui deal denumit *Le Mort Homme* (Omul Mort) -, germanii regretau şi că şi-au limitat primul atac la malul drept. Convins de prinţul moştenitor şi de Knobelsdorf că acest tir din flanc trebuie suprimat, Falkenhayn a furnizat mai multe trupe, ca ofensiva să poată fi extinsă pe malul stâng. Un atac major, concentrat pe *Le Mort Homme*, avea să fie întreprins pe 6 martie, urmat rapid de o nouă forţare a înaintării pe malul drept, spre fortul Vaux. Prinţul moştenitor a vrut să se pună capăt bătăliei de îndată ce pierderile germane le-ar fi depăşit pe ale francezilor.

Tiparul sumbru al luptelor de la Verdun, continuat luni de zile, a fost stabilit ferm în martie. Toate încercările germane de a cuceri *Le Mort Homme* au eşuat şi fiecare asalt provoca invariabil un contraatac francez. Tirul de artilerie era implacabil. Spre sfârşitul lunii martie numărul victimelor germane era 81 607, cu numai 7 000 mai mic decât al francezilor.

Pentru a creşte moralul şi prospeţimea unităţilor franceze, Pétain a introdus sistemul „Noria" - luptă prin rotaţie, cu schimbări frecvente -, în timp ce germanii păstrau aceleaşi formaţiuni pe front perioade mai îndelungate. Uşurarea adusă de BEF Armatei X franceze la Arras a redus şi mai mult problemele francezilor legate de numărul soldaţilor.

Şi germanii şi-au ajustat structura de comandă la Verdun, dându-i generalului von Gallwitz responsabilitatea pentru malul stâng şi încredinţând malul drept generalului von Mudra, dar aprilie a trecut şi *Le Mort Homme* şi dealul învecinat, *Cota 304* , le erau inaccesibile.

Oscilând între cruzime şi îndoială de sine, Falkenhayn a început să chibzuiască la eventuala necesitate de a „lua o decizie în altă parte", iar prinţul moştenitor avea şi mai multe rezerve legate de prelungirea bătăliei. Knobelsdorf nu avea asemenea presimţiri şi s-a folosit de poziţia sa înaltă pentru a câştiga sprijinul lui Falkenhayn pentru alte atacuri. El a reuşit ca pesimistul Mudra să fie înlocuit de agresivul Lochow. După un bombardament mai greu decât cel din 21 februarie, germanii au cucerit *Cota 304* la începutul lunii mai şi au capturat *Le Mort Homme* spre sfârşitul lunii, deşi cu pierderi îngrozitoare.

Rezultatele obţinute de Pétain, prin care i-a întârziat pe germani, au fost cu greu elogiate de Joffre, care ar fi vrut ca Pétain să adopte o atitudine mai ofensivă şi era îngrijorat că sistemul „Noria" absorbea rezerve necesare pentru Somme. Soluţia lui Joffre a fost să-l aducă pe Pétain la comanda Grupului de Armate Centru şi să-l numească pe Robert Nivelle succesor al lui Pétain la conducerea Armatei II. Nivelle, fervent discipol al filosofiei Foch-Grandmaison, a preluat frâiele bătăliei pe 1 mai. Un alt ofiţer intrat acum pe scena principală a fost Charles Mangin, comandant de divizie poreclit „Măcelarul" sau „Mâncătorul de oameni" deoarece credea în atac indiferent de pierderi. Respingând sfatul înţelept al lui Pétain de a aştepta până are suficienţi oameni pentru a deschide un front mai larg, Mangin - cu aprobarea lui Joffre şi Nivelle - şi-a aruncat Divizia 5 într-o încercare criminală, dar zadarnică de a recuceri fortul Douaumont pe 22-23 mai.

Bătălia a luat amploare. Comandanţii care-şi doreau să atace, din ambele tabere, se asigurau că măcelul era neîntrerupt. Dezamăgit de progresele neglijabile de pe malul drept, Knobelsdorf a obţinut aprobarea lui Falkenhayn pentru un nou asalt cu cinci divizii în acest sector. Atacul, cu numele de cod May Cup, a început pe 1 iunie, având ca obiective capturarea fortului Vaux, a fortului Souville şi a punctului de apărare *Ouvrage de Thiaumont* - considerat ultimul obstacol care apăra Verdunul.

La fortul Vaux garnizoana a luptat eroic, apărând fiecare centimetru din întunecoasele pasaje subterane împotriva atacurilor cu grenade, gaz de luptă şi aruncătoare de flăcări, înainte ca setea cumplită să o forţeze să capituleze pe 7 iunie. A doua zi, germanii au rezistat la *Ouvrage de Thiaumont* , pentru a-l pierde din nou aproape imediat. Într-o versiune în miniatură a întregii bătălii, această fortificaţie avea să treacă dintr-o tabără în alta de 14 ori până în 24 octombrie. „Linia de rezistenţă" a lui Pétain se fisura, iar el era tot mai iritat că britanicii nu acţionau pe Somme. Faptul că Joffre tria rezervele pentru ofensiva de pe Somme, combinat cu risipa de trupe

aruncate de Nivelle în nesfârşitele contraatacuri de la Verdun, a subminat beneficiile sistemului „Noria". Până pe 12 iunie Armata II ajunsese să aibă în rezervă doar o singură brigadă odihnită.

Germanii erau schilodiţi de propriile probleme legate de numărul insuficient de soldaţi în momentul critic, de când Ofensiva Brusilov împotriva austriecilor, de pe 4 iunie, îl forţase pe Falkenhayn să retragă trei divizii din vest pentru frontul de est. Dar Knobelsdorf nu a ţinut seama de obiecţiile prinţului moştenitor la noi asalturi şi a adunat suficiente trupe, inclusiv splendidul Corp Alpin, pentru a ataca fortul Souville, situat la mai puţin de 5 km de Verdun.

Spre mijlocul anului 1916, armata germană, la fel ca inamicii ei, studia potenţialul „barajului de acoperire", care ajuta infanteria să avanseze spre obiectivele ei în spatele unei perdele mobile de foc. În acelaşi timp, germanii considerau extrem de importante tacticile de infiltrare, instruind detaşamente de asalt specializate şi faimoasele Sturmtruppen pentru a trece de punctele fortificate şi a pătrunde adânc în liniile inamice înainte să le lovească din spate şi de pe flancuri. Când a fost atacat fortul Souville pe 23 iunie, germanii au folosit obuze „Green Cross" cu gaz fosgen mortal – în principal pentru a-i amuţi pe tunarii francezi – şi au cucerit Fleury. Acest succes l-a determinat

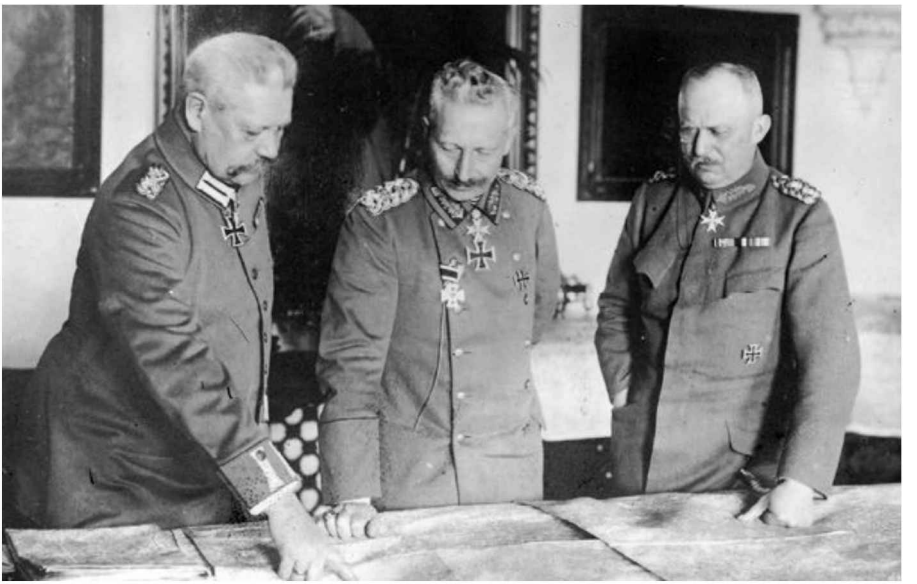

Kaizerul Wilhelm al II-lea (centru) împreună cu Ludendorff (dreapta) şi Hindenburg (stânga). (IWM Q23746)

pe Nivelle să dea un ordin de zi care se încheia cu nemuritoarea afirmaţie: *Ils ne passeront pas!* („Nu vor trece!"). Germanii au fost opriţi şi au contribuit la propriul eşec atacând pe un front îngust, cu insuficiente rezerve.

Deşi scopul ofensivei de la Verdun fusese ascuns multă vreme, costurile în vieţi omeneşti fuseseră prea mari pentru fiecare tabără ca să rişte dezonoarea naţională dacă ar fi fost prima care să pună capăt bătăliei. Intransigentul Knobelsdorf a ordonat încă un asalt asupra fortului Souville pe 11 iulie şi vreo 30 de soldaţi au ajuns doar la baza povârnişului acestuia, în preajma oraşului Verdun, înainte să fie respinşi, capturaţi sau ucişi.

Debutul ofensivei de pe Somme, pe 1 iulie, a schimbat întregul peisaj strategic şi Falkenhayn a ordonat Armatei V să „adopte o atitudine defensivă". Dorinţele prinţului moştenitor au fost îndeplinite pe 23 august, când kaizerul a dispus transferul lui Knobelsdorf pe frontul de est. Intrarea României în război de partea Aliaţilor patru zile mai târziu a precipitat căderea lui Falkenhayn, care insistase că acest lucru nu se va întâmpla. El a fost urmat ca şef al Marelui Stat Major de feldmareşalul von Hindenburg, care şi-a adus propriul şef de stat major – Ludendorff, eroul de la Liège –, al cărui impact pe frontul de vest avea să fie uriaş.

Contralovitura franceză

Ludendorff, care ajutase la proiectarea celor mai multe victorii germane din est, ştia cât de important era el pentru Hindenburg. Celor doi li s-a dat responsabilitate comună pentru toate deciziile, iar de atunci conducerea exercitată de Hindenburg a devenit în mare măsură simbolică. Ludendorff şi-a asumat puteri dictatoriale, exercitând o influenţă enormă asupra afacerilor politice germane, economiei şi politicii externe, precum şi asupra operaţiunilor militare.

După vizitarea frontului de vest la începutul lui septembrie, Hindenburg şi Ludendorff au efectuat schimbări cruciale ale tacticii şi strategiei. Pe 2 septembrie s-a decretat adoptarea unei posturi strict defensive la Verdun. Tactica de apărare rigidă, liniară a lui Falkenhayn – păstrarea terenului cucerit şi, când era pierdut, recucerirea lui prin contraatacuri instantanee – a fost înlocuită de un sistem de apărare zonal flexibil, recomandat de şeful de stat major al Armatei I, colonelul von Lossberg. Acesta includea o zonă de avanposturi slab apărate, în faţa zonei bătăliei principale sau zonei de apărare, şi păstrarea unor formaţiuni puternice de contraatac, la îndemână, dar în afara razei de acţiune a artileriei inamice. Hindenburg şi Ludendorff au mai ordonat construirea de noi poziţii defensive în spatele liniilor existente. Poziţiile din spate, care întrupau cele mai moderne principii ale apărării elastice, erau construite în mare adâncime, dar reduceau lungimea frontului, permiţându-le germanilor să facă economii de soldaţi.

Pentru soldaţii germani care se confruntau cu inevitabila contralovitură franceză de la Verdun, aceste schimbări au fost de prea puţin ajutor imediat. Cum Pétain dăduse asigurări că avea să dispună de suficientă artilerie şi infanterie pentru a ataca pe un front larg, lovitura franceză a fost planificată de Nivelle, dar avea să fie dată de Mangin, care comanda acum forţele franceze de pe malul drept. Au fost reunite peste 650 de piese de artilerie, inclusiv două tunuri navale de 420 mm, pe platformă de cale ferată, care urmau să fie utilizate împotriva fortului Douaumont. Fiind unul dintre susţinătorii fervenţi ai barajului de acoperire, Nivelle se baza foarte mult pe el, deşi de această dată artileria care sprijinea infanteria s-a concentrat mai mult asupra suprimării trupelor germane decât asupra distrugerii anumitor ţinte şi fortificaţii de câmp. Aceste tactici aveau să se dovedească extrem de eficiente când a fost dată prima contralovitură, pe 24 octombrie: *Ouvrage de Thiaumont* şi Fleury au fost recucerite rapid în acea zi, la fel ca fortul Douaumont, care a căzut în mâinile trupelor marocane. Fortul Vaux a fost recucerit pe 2 noiembrie, o mare parte din terenul pierdut între februarie şi iulie a fost recâştigat şi pe 15 decembrie un alt atac a mutat liniile franceze cu 3,2 km dincolo de Douaumont. Germanii însă au ţinut cu dinţii de *Le Mort Homme*.

Această ultimă convulsie a pus capăt agoniei de la Verdun. Numărul victimelor franceze s-a ridicat la 377 000 faţă de 357 000 în tabăra germană. Nimeni nu obţinuse nici un avantaj vizibil din acest măcel. Nehotărârea lui Falkenhayn şi incapacitatea de a împăca mijloacele cu scopul făcuse strategia lui iniţială să se întoarcă împotriva lui; el a stors sângele vital din armata germană, precum şi din cea franceză. Nici una dintre tabere nu avea să-şi revină complet după această bătălie înainte de Armistiţiu.

Pregătirea pentru Somme

În iunie 1916, BEF cuprindea cu mult peste un milion de oameni. Cele 48 de divizii erau organizate în cinci armate şi includeau şi formaţiuni din Australia, Canada, India, Noua Zeelandă, Newfoundland şi Africa de Sud. Această expansiune era rezultatul unor colosale improvizaţii în Marea Britanie şi în dominioanele acesteia începând din august 1914. Declinul recrutării voluntare forţase Marea Britanie să adopte în ianuarie 1916 serviciul militar obligatoriu pentru bărbaţii holtei şi în mai pentru cei însuraţi. Dar serviciul militar obligatoriu nu avusese încă un impact asupra BEF – singura dintre armatele importante care pe la mijlocul lui 1916 era în continuare alcătuită din voluntari. Mulţi erau organizaţi în unităţi teritoriale sau în diviziile „Noilor Armate" de recruţi, create ca răspuns la apelurile lui Kitchener. Caracterul extrem de localizat al BEF era exemplificat de batalioanele sale de „Pals" (Amici), recrutaţi de comitete de civili şi alcătuite din colegi de muncă, prieteni sau bărbaţi cu un fond social sau geografic comun. Deoarece şi soldaţii Armatei

O armă germană capturată este prezentată aici drept pradă de război câtorva soldaţi britanici care zâmbesc cu toţii de bucurie. (Corbis)

Teritoriale erau recrutaţi din zone geografice relativ apropiate, în 1916 BEF cuprindea multe unităţi care aveau legături strânse cu anumite comunităţi. Dintre cele 247 de batalioane de infanterie care aveau să se afle în prima linie sau să fie rezerve imediate pe Somme în 1 iulie, 141 erau formaţiuni de tip New Army (Nouă Armată). Deşi voluntarii erau foarte încrezători şi entuziaşti, relativ puţine unităţi participaseră mai înainte la o bătălie majoră. Totuşi, Divizia Noua Zeelandă şi cele patru divizii australiene ajunse în Franţa în iunie conţineau un nucleu substanţial de oameni care luptaseră la Gallipoli.

Alegerea regiunii Somme din Picardia pentru ofensiva franco-britanică din 1916 a fost în mare măsură determinată de faptul că aceasta marca joncţiunea dintre forţele franceze şi britanice. Dezavantajele erau că nu existau mari obiective strategice, cum ar fi noduri de cale ferată, în apropiere, în spatele frontului german, şi că, deoarece sectorul fusese de multă vreme liniştit, germanii construiseră formidabile sisteme de apărare în calcar pe Somme, inclusiv galerii de până la 12 m sub pământ. Între februarie şi iunie cererile de trupe de la Verdun reduseseră contribuţia franceză la asaltul de pe Somme la numai 11 divizii. Pentru prima dată britanicii aveau să joace deci rolul principal într-o ofensivă aliată pe frontul de vest.

Pagina următoare:
Zona de operaţiuni a Armatei IV britanice, ofensiva de pe Somme, 1 iulie 1916

Intenţia lui Haig era ca în prima zi Armata IV a lui Rawlinson – creată pe 1 martie – să cucerească punctele defensive germane din faţă, de la Serre până la Montauban, apoi a doua poziţie germană de apărare, de la Pozières până la Ancre, şi pantele dinspre Miraumont. Diviziile 46 şi 56, de pe flancul nordic, aveau să încerce să străpungă punga germană de la Gommecourt printr-o diversiune. La dreapta lor, Diviziile 31, 4 şi 29 (Corpul VIII) aveau să atace între Serre şi Beaumont Hamel. De cealaltă parte a localităţii Ancre, Diviziile 36 (Ulster) şi 32 (Corpul X) aveau să ia cu asalt intimidantele defensive de la Thiepval, inclusiv redutele Schwaben şi Leipzig. Diviziile 8 şi 34 (Corpul III) aveau să atace Ovillers şi La Boisselle, dincolo de drumul Albert–Bapaume; Corpul XV, cu Diviziile 21, 17 şi 7, avea să securizeze Fricourt şi Mametz; iar la dreapta lui Rawlinson, lângă francezi, Diviziile 18 şi 30 (Corpul XIII) aveau să captureze Montauban. La nord şi la sud de râul Somme, Armata VI franceză comandată de generalul Fayolle avea să sprijine înaintarea britanicilor, atacând spre a doua poziţie germană vizavi de Péronne, între Maurepas şi Flaucourt. Dacă asaltul iniţial avea să-şi atingă obiectivele, Haig ţintea să străpungă a doua poziţie germană de pe dealul dintre Pozières şi Ginchy şi, în timp util, să captureze a treia poziţie inamică din sectorul Le Sars–Flers, ameninţând astfel Bapaume. Această manevră ar fi putut să cureţe drumul pentru Armata de Rezervă a lui Hubert Gough, formată pe 23 mai, ca să schimbe direcţia spre nord, către Arras.

Planul britanic pentru Somme a fost încurcat de diferenţe fundamentale dintre ideile operaţionale ale lui Haig şi Rawlinson. Ca la Loos, Haig spera într-o străpungere; Rawlinson favoriza tacticile „muşcă şi ţine", prin care trupele care înaintau îşi consolidau terenul ocupat şi zdrobeau contraatacurile germane, în timp ce artileria era adusă în faţă pentru saltul următor. Obiectivul lui Rawlinson era „să ucidă cât mai mulţi nemţi posibil, cu pierderi minime pentru noi". Fiind subordonatul lui Haig, se străduia să urmeze directivele generalului său, dar, deoarece Haig încredinţase planificarea detaliată lui Rawlinson – şi deoarece diferenţele de vederi privind abordarea operaţională nu au fost nici discutate serios, nici aplanate –, schema finală a asaltului a fost marcată de contradicţii, ipoteze false şi confuzii. Indicaţiile tactice ale lui Rawlinson către subordonaţii lui au fost la fel de deschise diferitelor interpretări. Lâncezeala rezervelor, legată de capacitatea diviziilor Noii Armate de a executa manevre complicate, s-a reflectat în *Fourth Army Tactical Notes*, transmise în mai 1916. Rawlinson a remarcat că soldaţii-cetăţeni, relativ neexperimentaţi, „se obişnuiseră să gândească acţiunea prin prisma unor ordine precise şi detaliate" şi a recomandat ca trupele de asalt „să forţeze înaintarea în ritm constant, avansând în linii succesive", deşi sublinia de fiecare dată „celeritatea mişcării" şi, mai târziu în *Notes*, a sugerat ideea ca mici coloane să facă uz de camuflajul natural

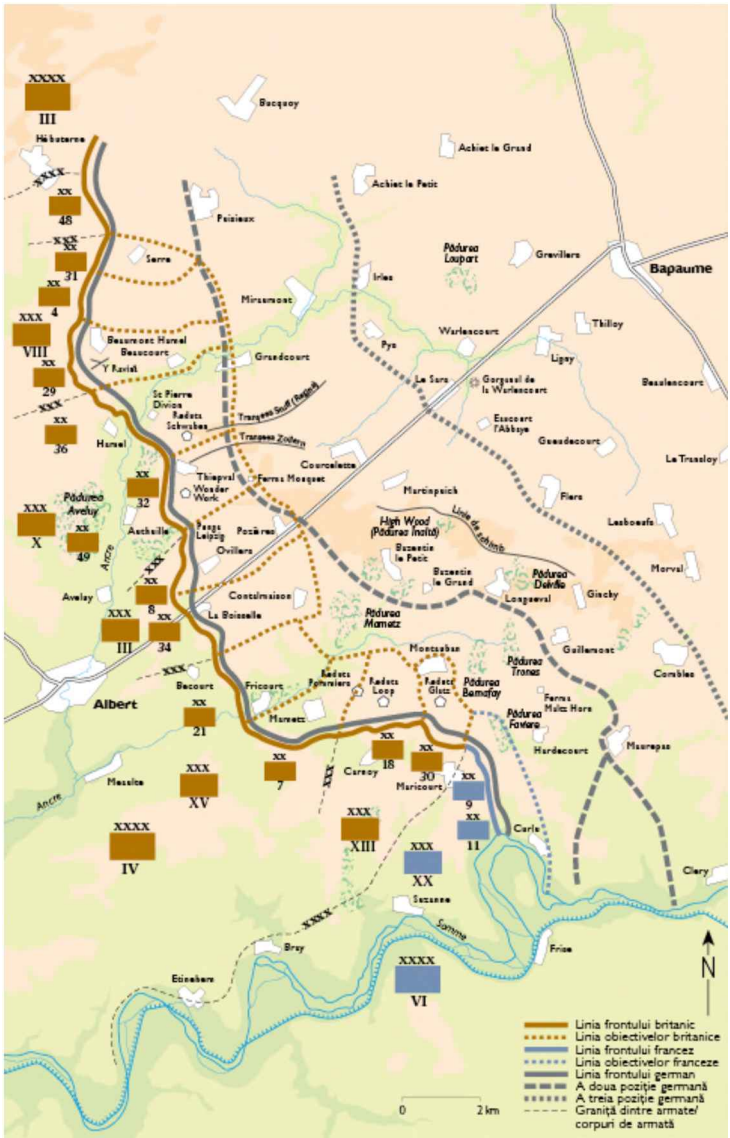
Bapaume
Albert
Ancre
Somme
Linia frontului britanic
Linia obiectivelor britanice
Linia frontului francez
Linia obiectivelor franceze
Linia frontului german
A doua poziție germană
A treia poziție germană
Graniță dintre armate/ corpuri de armată
0
2 km
N

„în etapele preliminare ale înaintării". Totuși, nu a dictat ritmul în care trupele să traverseze țara nimănui și nici nu a insistat pe alcătuirea anumitor formațiuni de luptă. Ambiguitatea acestor instrucțiuni a dat comandanților de corpuri, divizii și brigăzi libertatea de a stabili ritmul propriilor asalturi și alcătuirea formațiunilor de luptă, cu consecința nefericită că, în anumite sectoare, au fost adoptate orare de tragere ale artileriei și tactici ale infanteriei excesiv de rigide.

Acest lucru nu ar fi trebuit să conteze prea mult dacă artileria ar fi fost capabilă să combată avantajele tactice distincte de care se bucurau germanii pe Somme. Din nefericire pentru Armata IV, bombardamentul preliminar aparent irezistibil, care a durat o săptămână, lansat de 1 537 de tunuri, nu și-a atins obiectivul. Se anticipase că artileria va distruge defensiva germană încât asaltul inițial va fi o „simplă plimbare", iar ritmul înaintării va fi neimportant. În realitate, numărul tunurilor grele (467) s-a dovedit prea mic și s-au bazat prea mult pe șrapnele în loc de obuze explozive pentru a distruge tranșeele și a tăia sârma, multe proiectile au fost ineficiente și tunurile au fost prea risipite de-a lungul frontului pentru a produce efectul dorit.

Prima zi sângeroasă

La ora 7.30 pe 1 iulie 1916 tirul britanic de baraj împotriva tranșeelor inamicului a fost ridicat. De-a lungul unei fâșii de 32 km, infanteria lui Rawlinson a avansat – o mare parte în linii lungi. În majoritatea locurilor, în acea dimineață fierbinte atacatorii au pierdut „cursa până la parapet", nereușind să

Asaltul Brigăzii 103 (Tyneside Irish) la La Boisselle, 1 iulie 1916. (IWM Q52)

treacă de sârma ghimpată pusă de inamic şi să pătrundă în tranşeele din faţă înainte ca germanii să iasă din galeriile lor adânci pentru a mânui mitralierele. Rawlinson apreciase greşit dificultăţile aferente capturării liniei frontului german într-un asalt planificat. Datorită galeriilor săpate de ei şi incapacităţii artileriei britanice de a distruge sârma ghimpată, mulţi germani au supravieţuit bombardamentului, secerându-i apoi pe atacatori, în timp ce aceştia încercau să traverseze ţara nimănui în ritm constant. Pentru a agrava problemele Armatei IV, contrabateria britanică a fost în mare măsură ineficientă şi tunuri germane nelocalizate au deschis acum focul, crescând amploarea carnagiului.

Exploziile unor mine uriaşe sub tranşeele germane de la La Boisselle, în zona Diviziei 34 britanice, şi la reduta Hawthorn, pe frontul Corpului VIII, nu au ajutat atacul. Decizia greşită de oprire a barajului de artilerie a Corpului VIII la detonarea minei de la reduta Hawthorn la ora 7.20 le-a acordat apărătorilor zece minute pentru a-şi ocupa parapetele şi a contribui la dezastrul britanic dintre Serre şi Beaumont Hamel. În alte locuri de pe frontul britanic, planurile de tragere excesiv de optimiste şi rigide – artileria trecând de la un obiectiv la altul în conformitate cu un orar inflexibil – nu doar că au dus barajul de foc prea departe în faţa infanteriei, ci s-au tradus şi prin faptul că era aproape imposibil să revină înapoi.

Nici măcar în acea dimineaţă sângeroasă lupta nu a fost fără speranţă. Pe flancul sudic al Armatei IV, unde atacatorii au fost foarte mult ajutaţi de prezenţa tunurilor grele franceze de la dreapta lor, Diviziile 30 şi 18, folosind tactici mai imaginative, au capturat toate obiectivele din sectorul Carnoy–Montauban. Lângă ele, Divizia 7 a cucerit Mametz. Isteţul general-maior Ivor Maxse, care comanda Divizia 18 (Estică), şi-a deplasat infanteria de atac în ţara nimănui înainte de ora zero, beneficiind de un avantaj în „cursa către parapet". Acesta a folosit o formă primitivă de baraj de acoperire, ca Divizia 7 la Mametz. Aceste succese britanice limitate de pe 1 iulie au fost umbrite de progresul Armatei VI franceze a lui Fayolle pe dreapta. Dispunând de mai multe tunuri grele, francezii au demonstrat că învăţaseră lecţiile de la Verdun, trimiţându-şi infanteria înainte în grupuri mici, nu în linii lungi, şi folosind mai abil acoperirea disponibilă.

Pe alocuri, pe frontul britanic au fost înregistrate succese incipiente înălţătoare. Batalioanele Diviziei 36 (Ulster), dintre care câteva fuseseră desfăşurate în ţara nimănui înainte de asalt, au atacat fortificaţiile de la Thiepval şi, cu un extraordinar curaj şi multă ardoare, au cucerit reduta Schwaben. Însă comparativa incapacitate de a înainta a diviziilor învecinate a obligat Divizia Ulster să se retragă la căderea nopţii. În nord, la Gommecourt, trupele teritoriale ale Diviziei 56 (Londra) şi-au atins şi ele obiectivele, dar au fost forţate să se retragă când a fost respinsă Divizia 46.

Pentru o străpungere slabă - numai 1 600 m - pe o lungime a frontului sub 6,5 km, BEF a pierdut 19 240 de ofiţeri şi soldaţi ucişi şi 35 493 răniţi. Totalul îngrozitor de 57 470 de victime înregistrat pe 1 iulie 1916 a marcat cea mai sângeroasă zi din întreaga istorie militară britanică. Numai Divizia 34 - care cuprindea patru batalioane Tyneside Scottish şi patru Tyneside Irish - a avut 6 380 de victime, iar 32 de batalioane au suferit pierderi de peste 500 de oameni, echivalent cu peste jumătate din forţa lor combatantă.

Moartea sau mutilarea unui număr atât de mare de soldaţi-cetăţeni britanici într-o singură zi a avut un efect copleşitor asupra moralului naţional. În plus, după prima zi a ofensivei de la Somme, diluţia pe la mijlocul lui 1916 a efectivului trupelor BEF a fost inevitabilă. În parte pentru a atenua impactul concentrat şi dramatic al bătăliilor pierdute de anumite comunităţi, a devenit o politică deliberată ca, începând cu o reorganizare a rezervelor şi a sistemului de recrutare din vara lui 1916, înlocuitorii celor căzuţi să fie aleşi dintr-un efectiv comun, nu din regimente de care aparţineau aceştia din urmă. În orice caz, în câteva luni, recruţi intrau în rândurile BEF.

Vara pe Somme

Pentru BEF, 1 iulie 1916 a fost cea mai neagră zi a întregului război. Aveau să urmeze multe alte greşeli, înfrângeri şi crize costisitoare, dar din acea zi forţele lui Haig au arătat semnele clare ale unei adevărate „curbe de învăţare": îmbunătăţirile ulterioare aduse organizării, comenzii, echipamentului, tacticii şi tehnicilor aveau să plaseze BEF în fruntea armatelor aliate în 1918. În miezul verii lui 1916 însă, operaţiunile de pe Somme păreau să nu le ofere trupelor de pe linia frontului altceva decât nesfârşite sacrificii. Lupta chinuitoare de la Verdun intrând în a cincea lună, nu se punea problema să fie oprită ofensiva de pe Somme după o singură zi. În decursul lunii iulie Haig a început să-şi exprime gândurile legate de o străpungere rapidă şi să privească luptele de pe Somme mai degrabă în termenii unei „bătălii de uzură", punând bazele unui nou atac decisiv, eventual la mijlocul lunii septembrie. În cealaltă tabără, Falkenhayn a decretat pe 2 iulie că nu trebuie cedată nici o palmă de teren, ordin care a ajutat la iniţierea seriei de atacuri britanice şi de contraatacuri germane neîncetate care au caracterizat luptele de pe Somme din 1916.

În iulie, Armata de Rezervă a lui Gough a ocupat jumătatea nordică a zonei britanice de pe Somme, joncţiunea cu Armata IV realizându-se la sud, sau la dreapta, de drumul Albert-Bapaume. Haig a respins cererea lui Joffre să reia asaltul în complicatul sector central al frontului său, de la Thiepval la Pozières, şi a decis să încerce să exploateze primele victorii de pe partea dreaptă a trupelor sale, din apropiere de Montauban. În consecinţă, între 2 şi 13 iulie Armata IV a lui Rawlinson a încercat să cucerească

Tunari britanici trag cu un tun de 18 livre în arşiţa verii, în apropiere de Montauban, 30 iulie 1916. (Mary Evans Picture Library)

Contalmaison, pădurea Mametz şi pădurea Trones pentru a securiza flancurile unui atac ulterior asupra celei de-a doua poziţii principale germane. Neţinând seama de rezervele exprimate de Haig şi de francezi, Rawlinson şi unităţile Noii Armate au arătat un strop din curajul lor nebănuit când, pe 14 iulie – după o adunare fulger de noapte în ţara nimănui –, o secţiune de 6 km a poziţiei a doua germane dintre Bazentin le Petit şi Longueval a fost cucerită în câteva ore. Acest rezultat strălucit, care s-a datorat în mare măsură unui bombardament de artilerie mai intens decât cel de dinainte de 1 iulie, a avut o urmare dezamăgitoare. În pădurea Delville, în apropiere de Longueval, Brigada Sud-Africană a Diviziei 9 (Scoţiană) a pierdut peste 2 300 din cei 3 153 de ofiţeri şi soldaţi într-o bătălie aprigă de pe 14 până pe 21 iulie. Pădurea a fost cucerită integral abia pe 27 august, dar învecinata High Wood, aparent neocupată de trupe germane în dimineaţa de 14 iulie, a căzut în mâna lui Rawlinson abia pe 15 septembrie.

Între timp, Armata de Rezervă s-a străduit să captureze satul Pozières care, de pe poziţia sa dominantă de pe drumul Albert–Bapaume, oferea o linie alternativă de apropiere de partea din spate a fortificaţiilor defensive

de la Thiepval. Diviziile australiene ale Corpului I Anzac şi-au confirmat reputaţia de excelenţi luptători, cucerind atât satul cât şi ruinele fortificate ale morii de vânt de pe culmea crestei din spate până pe 5 august, dar eforturile ulterioare de a ieşi spre nord-vest dintr-o pungă aflată pe direcţia fermei Mouquet şi a comunei Thiepval au fost supuse unui tir concentrat al artileriei germane. Având 23 000 de victime în cinci săptămâni, australienii au fost critici faţă de înclinaţia lui Gough pentru atacuri pe un front îngust, în timp ce o operaţiune secundară dezastruoasă la Fromelles pe 19–20 iulie – în care a luptat Divizia 5 – a continuat să reducă încrederea australienilor în înaltul comandament britanic. La sud, Rawlinson a făcut tot ce a putut pentru a ajuta Armata VI franceză care se târa spre Péronne, dar Armata IV a fost incapabilă să captureze Guillemont şi Ginchy până pe 3, respectiv 9 septembrie, iar Rawlinson nu se mai îndoia de nemulţumirea lui Haig legată de atacuri repetate cu forţe insuficiente pe fronturi înguste.

Greşelile de comandă, creşterea numărului de victime şi solicitările la care erau expuse trupele de pe linia frontului erau prezente şi în tabăra germană. Ordinul lui Falkenhayn prin care, din 11 iulie, trebuie adoptată o poziţie strict defensivă la Verdun era o indicaţie clară că operaţiunile britanice pe Somme aveau efect. Insistenţa privind un sistem tactic ferm de apărare liniară şi de contraatac imediat – politică susţinută de generalul Fritz von Below care comanda Armata I germană – au accentuat tensiunea resimţită de diviziile germane. Acordându-li-se mai puţin timp pentru odihnă, reorganizare şi instruire între acţiuni, forţa şi calitatea formaţiunilor germane au intrat într-un lent, dar inexorabil declin. Moralul întăririlor germane care soseau pe Somme a scăzut în faţa accentuării superiorităţii materiale a Aliaţilor.

Introducere a tancului

Săptămânile dintre mijlocul lunii iulie şi mijlocul lunii septembrie au adus o schimbare în condiţiile tactice de pe Somme – s-a trecut de la operaţiuni de tip asediu la un stil de luptă semideschis, în care germanii ocupau adesea linii neregulate ce uneau cratere de obuz conectate aleatoriu, în locul tranşeelor continue tradiţionale. După ce Hindenburg şi Ludendorff i-au luat locul lui Falkenhayn, la sfârşitul lui august, a mai avut loc o trecere la apărarea elastică în adâncime, poziţiile germane înaintate fiind ocupate de un număr şi mai mic de soldaţi.

Britanicii foloseau acum barajul de acoperire cu şi mai mare frecvenţă, dar pentru infanteria britanică şi din dominioane devenea imperativ să-şi diversifice tacticile, punând accentul mai puţin pe „valurile" liniare şi mai mult pe folosirea grupurilor mici de oameni care-şi pot croi drum folosind propriile arme pentru lupta corp la corp – foarte asemănător cu conceptul de detaşament de asalt şi Sturmtruppe, tot mai răspândite la germani.

Plutoanele şi companiile de infanterie britanice aveau nevoie de putere de foc suplimentară integrată pentru a le face mai autonome şi capabile să se infiltreze în defensive în loc să întreprindă invariabil asalturi frontale. Tunarii britanici continuau să aibă prea mare încredere în bombardamentele grele prelungite şi în programele de tir controlat centralizat, inadecvate în atacuri asupra unor poziţii inamice dispersate sau slab apărate. Aceste evoluţii, precum şi natura luptei „de uzură" a lui Haig nu au fost înţelese pe loc de toţi comandanţii de divizie britanici şi de statele lor majore pe când se străduiau să pregătească mai multe acţiuni de „îndreptare a liniilor" menite să asigure poziţii de start mai bune pentru următorul mare asalt planificat asupra unui sistem major de apărare german.

Haig s-a confruntat cu critici acerbe din partea politicienilor din ţară, cărora li se părea că progresele limitate nu justificau uriaşele pierderi suferite. Presiunea pusă pentru a obţine rezultate mai substanţiale din ofensiva plănuită să înceapă la mijlocul lunii septembrie era tot mai mare. Dispus să creadă sfatul şefului serviciului de informaţii, generalul de brigadă Charteris, cum că germanii se apropiau de epuizare, Haig era optimist în legătură cu o străpungere, în special acum când atacul lui planificat la scară mare asupra celei de-a treia linii de apărare principale germane avea să fie sprijinit de o nouă armă, tancul. Acesta fusese conceput de locotenent-colonelul Ernest Swinton în 1914 şi era un vehicul cu şenile, blindat, capabil să traverseze tranşee, să treacă prin sârmă ghimpată şi să distrugă mitraliere inamice. Swinton avertizase împotriva folosirii tancurilor cu „picătura", dar Haig era nerăbdător să le folosească pentru a dezafecta fortificaţii separate şi sate fortificate, care ar fi încetinit înaintarea infanteriei. În consecinţă, el şi Rawlinson le-au desfăşurat pe un front de luptă, în loc să le trimită în acţiune într-un corp concentrat.

Un tanc britanic Mark I traversează o tranşee în timpul luptelor pentru Thipeval, sfârşitul lui septembrie 1916. (Mary Evans Picture Library)

Haig a sperat şi a anticipat că străpungerea avea să fie efectuată de divizii proaspete de infanterie şi de artilerie, densitatea tunurilor fiind dublă faţă de atacul din 1 iulie, deşi numărul lor era la mai puţin de jumătate faţă de cele folosite pe 14 iulie. În calitate de comandant al Armatei IV, care avea rolul principal, Rawlinson propusese un atac în etape, pe parcursul a trei nopţi succesive. A fost respins de Haig, care-şi dorea un atac mai curajos, neîncetat, iar după eşecurile din august ale Armatei IV Rawlinson nu se afla în poziţia de a-şi susţine punctul de vedere.

Atacul, început pe 15 septembrie, era menit să captureze al treilea sistem german de la Flers, urmat de Morval, Lesboeufs şi Gueudecourt. Corpul Canadian, parte din Armata de Rezervă aflată la stânga lui Rawlinson, a primit ordin să cucerească Courcelette. Patruzeci şi nouă de tancuri au fost desemnate să sprijine infanteria în dimineaţa atacului, însă doar 36 au ajuns pe poziţiile de start. Sprijinite de un baraj de acoperire, ele au provocat panică şi pierderi în rândul apărătorilor germani, iar patru tancuri din sectorul Diviziei 41 britanice au ajuns la Flers. Unul dintre acestea a înaintat pe strada principală din sat, în timp ce celelalte au atacat cuiburile de mitralieră şi punctele fortificate din suburbiile vestice şi estice. Corpul XV al lui Horne a cucerit Flers, iar Corpul Canadian a cucerit Courcelette, în timp ce Martinpuich şi High Wood au fost şi ele securizate. Pretutindeni însă, câştigurile de pe 15 septembrie s-au limitat la aproximativ 2 500 m pe un front cu lungimea de mai puţin de 5 km. Lesboeufs şi Morval au rezistat încă zece zile, iar Combles şi Gueudecourt au căzut abia pe 26 septembrie. Totuşi, ofensiva britanică s-a împotmolit din nou, iar mult promisa străpungere părea mai greu de realizat decât oricând.

Răfuiala

Haig a fost adesea condamnat de istorici şi de comentatori militari pentru că a folosit tancurile prematur la Flers–Courcelette pe 15 septembrie şi pentru că le-a desfăşurat în „penny packets"(fişicuri), în loc să le organizeze în formaţiune în masă. Ambele acuzaţii sunt nedrepte. Dacă ar fi fost amânată folosirea tancurilor, nu ar fi existat vreo garanţie că această armă încă neîncercată s-ar fi dovedit mai eficientă. Tancurile Mark I din 1916 erau lente şi nu erau fiabile şi ar fi fost o şi mai mare greşeală să le foloseşti pe scară largă înainte ca meritele şi neajunsurile lor să fi fost dezvăluite pe deplin în condiţii de luptă. Se uită adesea şi faptul că Marea Britanie lupta în cadrul unei coaliţii: în aceeaşi zi aveau loc ofensive aliate în Transilvania şi pe frontul italian, precum şi în zona de operaţiuni franceză de pe Somme, la sud de BEF. De aceea Haig trebuie iertat că s-a gândit că, dacă totul va merge bine, era posibil ca o altă ocazie de a folosi tancurile să nu se mai ivească. Contrar opiniei generale, categoric nu avea o gândire reacţionară în ce priveşte

Pagina următoare:
Bătălia de pe Somme, iulie–noiembrie 1916

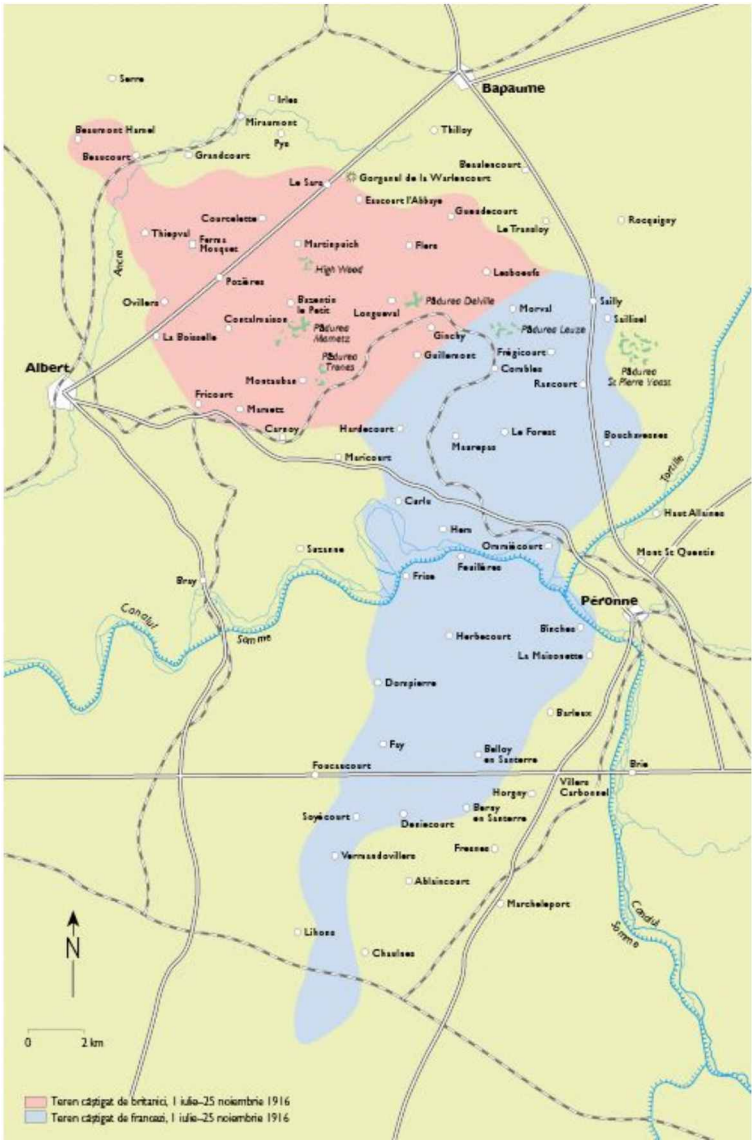
Bapaume
Albert
Péronne
Serre
Irles
Miraumont
Bucquoy
Grandcourt
Pys
Thilloy
Beaulencourt
Le Sars
Gorgeval de la Warlencourt
Essart l'Abbaye
Courcelette
Thiepval
Ferme Mouquet
Martinpuich
Pozières
High Wood
Le Transloy
Rocquigny
Ancre
Ovillers
Bazentin le Petit
Bazentin
Contalmaison
Pâtureo Delville
Longueval
Pâtureo Mametz
Pâtureo Trones
Guillemont
Ginchy
Morval
Pâtureo Leuze
Sailly
Saillisel
Frégicourt
Combles
Rancourt
Pâtureo St Pierre Vaast
La Boisselle
Montauban
Fricourt
Mametz
Carnoy
Hardecourt
Maricourt
Maurepas
Le Forest
Bouchavesnes
Carlu
Hem
Omiecourt
Haut Allaines
Mont St Quentin
Sazeree
Bray
Frise
Feuillères
Canalul
Somme
Herbecourt
Biaches
La Maisonette
Dompierre
Barleux
Foy
Bailoy en Santerre
Foucaucourt
Brie
Horgny
Villers Carbonnel
Berny en Santerre
Soyécourt
Deniecourt
Vermandovillers
Fresnes
Ablaincourt
Marchelepot
Canalul Somme
Lihons
Chaulnes
N
0
2 km
Teren capțigat de britanici, 1 iulie–25 noiembrie 1916
Teren capțigat de francezi, 1 iulie–25 noiembrie 1916

tehnologia armelor. Entuziasmul lui pentru idei noi şi intervenţia sa în momente critice au încurajat dezvoltarea şi aplicarea tactică cu succes a tunurilor Lewis, grenadelor Mills, mortierelor de tranşee, gazului de luptă şi avioanelor, precum şi a tancurilor.

Criticile aduse lui Haig pentru prelungirea ofensivei britanice pe Somme după mijlocul lui septembrie sunt poate mai justificate. Insistenţa lui pare să fi fost motivată de faptul că era ferm încredinţat că armata germană se va prăbuşi în cele din urmă în condiţiile în care BEF şi aliaţii săi nu slăbeau presiunea constantă.

În ultima săptămână din septembrie – în timp ce Armata IV ataca spre Morval, Lesboeufs, Gueudecourt şi Combles –, Armata de Rezervă a lui Gough a întreprins cea mai mare operaţiune a sa de până atunci, luând cu asalt poziţiile germane din Courcelette până la reduta Schwaben. Ferma Mouquet a fost cucerită de Divizia 11 britanică în ziua debutului atacului lui Gough, 26 septembrie. Pregătirea şi instructajul temeinice dinainte de luptă făcute de Ivor Maxse Diviziei 18 pe care o comanda s-au dovedit de succes, deoarece aceasta a curăţat comuna Thiepval în dimineaţa de 27 septembrie. Dar abia pe 13 octombrie Divizia 39 a reuşit să-i alunge pe ultimii apărători îndârjiţi din reduta Schwaben.

Pe flancul drept al Armatei de Rezervă, Corpul Canadian a fost implicat într-o luptă furibundă pentru tranşeea Regina, care a continuat până pe 10 noiembrie. Pe frontul Armatei IV, în timp ce ploaia transforma câmpul de bătălie într-o mlaştină noroioasă, diviziile lui Rawlinson au înaintat lent şi cu greu spre Le Transloy şi au securizat Le Sars pe 7 octombrie.

Ultima fază a ofensivei de pe Somme a fost executată de Armata V a lui Gough, cum a fost redenumită Armata de Rezervă, între 13 şi 24 noiembrie. În pofida mai multor amânări şi a condiţiilor îngrozitoare, s-a permis continuarea operaţiunii în speranţa că un succes întârziat ar crea o impresie favorabilă la conferinţa interaliată de la Chantilly, la care avea să participe Haig pe 15–16 noiembrie. Se spera şi că atacul avea să aducă beneficii fronturilor din Rusia şi România, împiedicându-i pe germani să mute acolo rezerve din Franţa.

Asaltul Armatei V de pe 13 noiembrie s-adesfăşurat dincolo de râul Ancre, la nord de Thiepval, şi avea ca obiectiv reducerea sau eliminarea pungii ocupate de germani între Serre şi drumul Albert–Bapaume. Folosind un baraj de acoperire şi un baraj de mitraliere grele Vickers, Divizia 51 (Highland) a capturat Beaumont Hamel şi Divizia 63 (Royal Naval) a ocupat Beaucourt. Totuşi, Serre, care fusese un obiectiv pe 1 iulie, era în continuare ocupat de germani când Haig a încheiat ofensiva. BEF a rămas la vreo 5 km de Bapaume; toate eforturile şi sacrificiile sale în timpul ultimelor patru luni şi jumătate avuseseră ca rezultat ocuparea unui teritoriu de vreo 32 km lăţime şi 9,6 km adâncime.

Forţele britanice şi din dominioane care luptau pe Somme au avut un total înfiorător de 419 654 de victime. Francezii, deşi în continuare aproape de Péronne, câştigaseră de peste două ori mai mult teren decât BEF, având numai 204 253 de victime. Estimările pierderilor înregistrate în tabăra germană variază enorm - între 237 000 şi 680 000. Totuşi, datele statistice nu oferă întreaga imagine. Au apărut tot mai multe dovezi în sprijinul ideii că gândirea tactică a BEF a devenit mai progresistă, comandanţi de divizie şi de brigadă excepţionali, cum ar fi Maxse de la Divizia 18 şi Solly-Flood de la Brigada 35, insistând pentru adoptarea unor formaţiuni de asalt mai flexibile, pregătirea meticuloasă pentru luptă şi utilizarea mai frecventă a tunurilor Lewis şi a grenadelor de mână, în vederea creşterii puterii de foc a infanteriei în cursul atacului. Numirea - cu sprijinul activ al lui Haig - a unui expert civil, Sir Eric Geddes, ca director-general al transporturilor la cartierul general în septembrie a pus în mişcare reorganizarea logisticii BEF care avea să dea ulterior rezultate importante.

Armata germană ştia că fusese afectată de îmbunătăţirile aduse BEF. Pe 21 septembrie, un memorandum al lui Hindenburg afirma că frontul de pe Somme era cel mai important şi cei care luptau acolo erau primii îndreptăţiţi să solicite din diviziile disponibile. Ludendorff recunoştea că armata „luptase până la intrarea în impas şi era epuizată" şi prinţul moştenitor Rupprecht - care s-a luptat cu BEF mai tot războiul - a observat că „rămăşiţele infanteriei germane de elită fuseseră consumate pe câmpul de luptă".

PORTRET AL UNUI OSTAŞ: ARCHIE SURFLEET

Deşi, în minţile publicului britanic, povestea primei zile a ofensivei de pe Somme a fost asociată cu chinul şi sacrificiul batalioanelor de „Amici" înfiinţate la 1 iulie 1916, nu toţi cei care făceau parte din acele unităţi erau recrutaţi din 1914. Soldatul Arthur „Archie" Surfleet, de exemplu, era la Serre în acea zi, împreună cu Batalionul 13 din Regimentul East Yorkshire - unul dintre cele patru batalioane recrutate din oraşul Hull -, dar se înrolase abia în ianuarie 1916 şi se alăturase Companiei „B" a unităţii sale de pe front abia pe 8 iunie. Totuşi, din start a ţinut un jurnal, adăugându-i detalii în anii 1920 şi 1960, şi aducându-l în final la forma unei relatări lucide şi pline de viaţă a perioadei petrecute pe front de un tânăr soldat.

Archie Surfleet s-anăscut la Gainsborough, Lincolnshire, pe 23 decembrie 1896 şi s-a mutat la Hull împreună cu familia în 1901. A învăţat la şcoala Hull Grammar, a lucrat ca reporter stagiar pentru *Hull Daily Mail* aproape un an, înainte să se angajeze la o companie producătoare de substanţe chimice, Lofthouse and Saltmer, unde tatăl lui era directorul laboratorului. S-a înrolat în armată la scurt timp după ce a împlinit 19 ani. Archie a mărturisit că era

Soldatul Archie Surfleet. (IWM)

„un soldat ca oricare altul, uneori vesel, iar alteori speriat... şi, la drept vorbind, speriat aproape tot timpul", deşi tot el observa cât de repede se adaptaseră el şi camarazii lui la noua lor viaţă. „După o binecuvântată perioadă de ignoranţă", îşi aminteşte, „mulţi dintre noi, cei care ajungeam adesea pe linia frontului, dobândiserăm un fel de perspectivă fatalistă, dar, printr-un dar al providenţei, se părea că aproape de fiecare dată ne aminteam de vremurile bune şi că uitam o mare parte din orori".

Archie s-a familiarizat rapid cu multe dintre dificultăţile rutinei vieţii de infanterist. A spus despre omniprezenţii păduchi că erau unul dintre cele mai neplăcute lucruri pe care le-a suportat. Şobolanii erau de asemenea un element supărător frecvent întâlnit, deşi „e foarte ciudat că într-un fel ne-am obişnuit cu ei". Unele dintre cele mai primitive latrine, observa Surfleet, „te făceau să te simţi că ai atins culmea indelicateţei... dar ne-am obişnuit şi cu asta!" Mâncarea era destul de bună, chiar dacă niciodată suficientă – „puneam adesea budinca de orez... în orice caz neîndulcită... în tocana de vită, pentru a-i da «consistenţă»". Dacă erai suficient de norocos să primeşti un sfert de franzelă, „te simţeai bine hrănit şi fericit", îşi aminteşte el. Cererile permanente de mână de lucru voluntară sau de cărăuşi provocau multe „bombăneli" în rândurile infanteriei. Chiar şi înainte de ofensiva de pe Somme, asemenea sarcini l-au făcut pe Surfleet să comenteze că „ne-am săturat până peste cap de toate astea... Sarcinile pe care le primim sunt sfâşietoare... aproape imposibil de îndeplinit pentru un om, dar trebuie făcute, într-un fel sau altul, şi mă minunez zi de zi că reuşim".

Intrarea în zona de luptă pentru o tură pe linia frontului era mereu un moment sobru. Apropiindu-se de sectorul Serre pentru prima dată pe 11 iunie 1916, Surfleet a observat că „un fel de apatie specifică acelui loc plin de obuze ne cuprindea". Contactul cu bombardamentul german a fost „o experienţă groaznică... Sentimentul era atât de imposibil de descris încât nu pot spera să-l înfăţişez; doar Dumnezeu ştie cât de îngrozitor de frică îmi era". Archie a estimat că „nici măcar unul din o mie nu «urcă pe parapet» fără o urmă de ezitare, deşi majoritatea camarazilor păreau să-şi poată ascunde cu succes sentimentele". A existat însă un om care a suferit în iunie un şoc din cauza bombardamentelor de la Serre şi a mai cedat o dată în sectorul Laventie, mai târziu, în iulie. A fost luat de pe frontul de luptă, iar Archie notează că a fost „o imagine într-adevăr demnă de milă şi extrem de deprimantă".

Odată ce ieşeai din linia întâi, moralul ţi se refăcea rapid. În toamna lui 1916 Archie scria că băieţii „par foarte bucuroşi acum; câteva zile de acalmie

şi de soare fac diferenţa". Ocazia de a cheltui câţiva franci din solda lor pe ouă, cartofi prăjiţi şi o bere în *estaminets* locale îi ajuta să uite pentru scurt timp de teroarea tranşeelor. Până atunci total abstinent, Surfleet a scris cu precauţie despre prima bere pe care a cumpărat-o pe 6 iulie: „Trebuie să spun că nu mi s-a părut neplăcută şi, până acum, nu am simţit vreunul dintre «efectele ulterioare» care însoţesc de obicei consumul acestor substanţe!" Nu-i condamna pe cei care beau mai mult pentru a uita de realităţile războiului.

Surfleet era un soldat conştiincios, care-i respecta pe majoritatea ofiţerilor lui. Slujba acestora era una „ingrată", afirma în vara lui 1916, adăugând mai târziu: „Nu aş vrea să fiu ofiţer de infanterie nici pentru un munte de bani". Observa, aprobându-i, că ofiţerii lui erau „cu bun-simţ", de exemplu cărând puştile oamenilor epuizaţi în timpul unui marş din iulie. A fost chiar impresionat de comandantul lui de corp, Hunter-Weston, care „părea a fi un soldat adevărat", dar a fost cuprins de mânie la vederea unui tunar biciuit pe roată, suportând Pedeapsa de câmp Nr 1. Aşa ceva i se părea lui Surfleet „antibritanic" şi scria că „spiritele în rândul băieţilor noştri s-au încălzit şi erau cât pe ce să ducă la revoltă în urma unei pedepse atât de inumane".

Archie a avut noroc că pe 1 iulie asaltul catastrofic al Diviziei 31 a fost oprit înainte ca batalioanele din Hull să fie trimise la atac, pentru a sprijini restul trupelor. În august a fost făcut responsabil de linie în rândul transmisioniştilor atasaţi la cartierul general al batalionului. Repararea cablurilor telefonice deteriorate de tirul inamic era o slujbă periculoasă, deşi „era mai bună decât viaţa de puşcaş". Când divizia lui a revenit pe Somme pentru un alt atac asupra comunei Serre pe 13 noiembrie, a avut din nou noroc, fiind printre trupele rămase în spate, pentru a forma nucleul unui batalion reconstituit, de folosit în eventualitatea unor pierderi grele. I s-a cerut totuşi să acţioneze ca brancardier - o slujbă chinuitoare, dar care-i permitea să-şi „privească restul camarazilor în faţă şi să pretindă că e unul dintre ei". Uneori Archie era descurajat, şi asta e de înţeles - „singura noastră speranţă este o rană bună şi serioasă, care să ne scoată de aici", deşi, când în decembrie boala i-a dat ocazia să meargă la spital, a refuzat, nedorind să fie despărţit de camarazii lui. „Poate că acesta e iadul, dar prefer să fiu aici, cu prietenii mei, decât să ajung alături de străini într-un alt iad, poate mai rău." Această camaraderie era probabil unicul factor important care le permitea soldaţilor să suporte ororile războiului de pe frontul de vest.

Surfleet a luptat până în martie 1918, când a plecat acasă pentru a intra în Royal Flying Corps - care urma să se transforme curând în Royal Air Force - RAF. După război s-a întors la foştii lui angajatori, Lofthouse and Saltmer, şi a fost director executiv al companiei până înainte de pensionare, în 1962. A murit la 74 de ani, în aprilie 1971, puţin după ce a depus o copie a jurnalului său la Muzeul Imperial al Războiului din Londra.

LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: FRONTURILE DE ACASĂ 1914–1916

Efectele luptei de pe frontul de vest le-au depăşit cu mult pe cele de pe celelalte câmpuri de bătălie şi au avut un impact uriaş asupra vieţii de acasă. Fiecare dintre beligeranţi s-a confruntat cu propriile probleme. Pentru Marea Britanie – care depindea de importuri – operaţiunile submarine germane reprezentau un pericol în creştere, Germania era tot mai afectată de blocada navală aliată, iar Franţa trebuia să facă faţă pierderii încă de la începutul războiului a fierului şi cărbunelui din zonele nordice, ocupate de germani. Anumite probleme erau comune tuturor. Fiecare era nevoit să facă eforturi uriaşe pentru a mobiliza atât resurse umane, cât şi industriale şi a lua măsuri fără precedent pentru a controla materiile prime, producţia şi distribuţia de alimente, preţurile şi salariile, presa şi transportul. Răspunsul fiecărei ţări a reflectat condiţiile politice, sociale şi economice specifice.

Franţa

Industria franceză, care se baza în continuare excesiv pe mici ateliere, era în urma celei din Marea Britanie şi Germania (producţia ei de oţel din 1914 fiind mai mică de o treime din producţia germană), dar, fiind o naţiune predominant agrară, avea în general destulă hrană. Declararea stării de asediu în august 1914 a permis guvernului francez să-şi asume puteri aproape nelimitate, supunând, de exemplu, presa cenzurii militare. Asemenea măsuri erau vitale ca administraţia lui René Viviani să reuşească să echilibreze priorităţile militare şi industriale ale Franţei.

În Franţa, din cauza recrutării, foarte puţine gospodării au rămas intacte. Pe la mijlocul lui 1915 nivelul sacrificiilor franceze a rămas mult mai ridicat decât cel al Marii Britanii, aproximativ 5 440 000 de bărbaţi fiind chemaţi în armată. Majoritatea localităţilor rurale fiind golite de bărbaţi tineri, femeile făceau curând mai multe munci agricole decât înainte, deşi multe erau atrase de salariile mai mari din noile fabrici de muniţie. În afara slujbelor unde-i înlocuiau pe bărbaţi în servicii publice şi comerţ, aproximativ 75 000 de femei lucrau în fabrici de muniţie în octombrie 1915, obţinând o independenţă personală şi financiară nemaivăzută.

Criticile tot mai acide la adresa modul în care era condus războiul au dus la schimbarea guvernului lui Viviani în octombrie 1915 cu o coaliţie care avea o bază electorală largă, sub conducerea socialistului Aristide Briand. În 1916, anul bătăliei de la Verdun, războiul a muşcat puternic şi adânc din Franţa, accentuând incipienta silă de război a populaţiei civile. Scăpat de sub control, preţul alimentelor crescuse alarmant, iar salariile mai mari şi boomul profiturilor în domeniul producţiei de război au generat o creştere cu 40% a costului de trai. În pofida distrugerii fabricilor care prelucrau sfecla de zahăr,

situate în nordul Franţei, nu fusese raţionalizată hrana. Acum însă, dificultăţile începeau să se vadă. Pentru a reduce costurile importului de grâu, în mai 1916 a apărut o „pâine naţională", mai grosolană; recoltele de grâu, secară şi cartofi din acel an au fost mult mai mici decât normal; iar în noiembrie s-a convenit în principiu asupra unei serii de restricţii - inclusiv zile fără carne -, deşi nu au fost implementate toate aceste măsuri deodată.

Germania

La fel ca în Franţa, partidele politice din Germania au convenit să semneze un *Burgfrieden* (armistiţiu) pe 4 august 1914, prezentând imaginea unei unităţi naţionale solide. Regimul autocrat putea lua mai rapid decizii decât instituţiile democratice ale Aliaţilor şi putea controla mai riguros populaţia civilă încă de la începutul războiului. Mai avansată şi mai progresistă industrial - în special în domeniile chimiei, electricităţii, oţelului şi muniţiei -, Germania şi-a consolidat rapid aceste avantaje înfiinţând, sub conducerea tânărului şi capabilului om de afaceri dr. Walther Rathenau, un Departament al Materiilor Prime al Ministerului de Război. Prin mai multe corporaţii, proviziile erau strict controlate în diferite sectoare, pentru a depăşi lipsurile şi a contrabalansa efectele blocadei aliate.

Tranziţia mai rapidă la armamentul de top a fost caracterizată de felul mai îndemânatic în care s-a realizat mobilizarea femeilor. Dr. Gertrude Baumer, o militantă de frunte pentru drepturile femeilor, a fost recrutată instantaneu pentru a organiza munca femeilor pentru efortul de război. Dar, deşi Germania avea resurse umane mai mari decât Franţa, problemele legate de mâna de lucru deveneau atât de grave spre sfârşitul lui 1916, după bătăliile de la Verdun şi de pe Somme, încât erau necesare măsuri mai stringente pentru creşterea forţei de muncă. Noua echipă din fruntea comandamentului suprem - Hindenburg şi Ludendorff - a schimbat politicile adoptate anterior în încercarea de a asigura creşteri extraordinare ale producţiei. În condiţiile organizării conform aşa-numitului Program Hindenburg, cei doi au creat mai întâi un Birou Suprem de Război, pentru controlul economiei, iar apoi, pe 5 decembrie, un Serviciu Juridic Auxiliar, care avea să asigure angajarea obligatorie a tuturor bărbaţilor cu vârste între 17 şi 60 de ani şi care nu făceau parte din forţele armate.

Germania era cel mai vulnerabilă la capitolul alimente. Cu cât războiul se prelungea, blocada agrava această problemă. În timp ce, până la mijlocul lui 1916, Franţa doar strânsese cureaua, Germania se apropia de pragul disperat al lipsurilor. Raţionalizarea pâinii fusese introdusă încă din ianuarie 1915, iar proviziile de cartofi şi de carne erau strict reglementate, astfel încât, pentru o vreme, nu atât lipsurile, cât creşterea preţurilor a constituit principalul motiv de îngrijorare. În iunie 1915 a fost creat Biroul Imperial al Grânelor

pentru a controla cumpărarea şi distribuirea cerealelor; acesta a fost precursorul mai multor organisme similare, create pentru alte alimente, culminând cu Biroul de Război al Alimentelor, în mai 1916. Pe atunci, carnea, cartofii, laptele, zahărul şi untul erau raţionalizate, dar, din cauza scăderii importurilor prin ţări neutre, dar şi a recoltelor slabe, aceste măsuri nu au uşurat situaţia. Multe produse alimentare şi chiar articole de îmbrăcăminte au fost completate sau substituite cu *Ersatz*, înlocuitori. O scădere puternică a producţiei de cartofi a obligat, de exemplu, populaţia Germaniei să mănânce napi, devenit aliment de bază în „iarna napilor" dintre 1916–1917.

Marea Britanie

Pentru britanici – blocaţi înainte de război de greve în industrie, de campania militantă pentru dreptul la vot al femeilor şi de pericolul unui conflict civil cauzat de problema autonomiei Irlandei –, izbucnirea războiului a adus o încetare temporară a discordiei politice. După ce s-a luat decizia creării unei armate de recruţi, avea să urmeze o accentuare a controlului statului asupra industriei şi forţei de muncă. Paradoxal, un guvern de altfel instinctiv antiintervenţionist şi-a asumat curând puteri considerabile odată cu adoptarea, la 8 august 1914, a Defence of the Realm Act – DORA. În timp ce războiul continua, DORA s-a strecurat în aproape toate aspectele vieţii cotidiene şi a dus la abrogarea libertăţilor personale pe o scară de neconceput înainte de august 1914.

Nevoia principală viza mobilizarea mai eficientă şi conducerea mâinii de lucru din domeniile militar şi industrial. Recrutarea nerestricţionată din primele luni şi absenţa unui plan de ansamblu raţional se traduceau prin

Una dintre numeroasele cărţi poştale patriotice publicate în Marea Britanie în timpul perioadei de înrolare voluntară, 1914–1915. (Prin amabilitatea lui Peter Simkins)

faptul că problemele au fost abordate într-o manieră ad-hoc până în mai 1915, când Marea Britanie s-a confruntat cu crize simultane în înrolare şi producţia de muniţie. Formarea unui cabinet de coaliţie şi crearea unui Minister al Muniţiei spre sfârşitul acelei luni au anunţat sfârşitul modului haotic de abordare a acestor probleme, deşi abia în 1916 a fost creat un cabinet mai funcţional.

Între august 1914 şi decembrie 1915 s-au înrolat 2 466 719 de bărbaţi, dar în primăvara lui 1915 era clar că înrolarea voluntară nu va fi suficientă pentru a susţine dezvoltarea Noilor Armate în decursul unui război de durată. De la un număr record de 462 901, în septembrie 1914, înrolările s-au redus la 119 087 în aprilie 1915. Pe măsură ce s-au înmulţit chemările în armată, guvernul a început o analiză mai sistematică a resurselor sale, împuternicind consiliul guvernamental local cu crearea unui registru cu toate persoanele cu vârste între 15 şi 65 de ani. După ce a fost definitivat, în august, Registrul Naţional a dezvăluit că peste 5 000 000 de bărbaţi cu vârste eligibile pentru serviciul militar – dintre care 2 179 231 necăsătoriţi – nu făceau parte din forţele armate. În toamnă s-a depus un ultim efort pentru a respecta principiul voluntariatului, prin intermediul unei scheme elaborate de lordul Derby, director-general al recrutării. Tuturor bărbaţilor cu vârste între 18 şi 45 de ani li s-a cerut să se înroleze imediat sau să-şi exprime disponibilitatea de a servi în armată când vor fi convocaţi. La încheierea Schemei Derby, pe 30 noiembrie, aproape jumătate dintre bărbaţii necăsătoriţi eligibili din Registrul Naţional nu dăduseră răspuns, ceea ce a făcut recrutarea obligatorie inevitabilă în 1916. Aceasta a fost însă aplicată „cu mănuşi". De la 1 martie 1916 până pe 31 martie 1917 doar 371 000 de bărbaţi au fost înrolaţi obligatoriu; 779 936 au fost scutiţi.

Legea Muniţiei de Război din iulie 1915 a permis guvernului să adopte măsurile pentru creşterea producţiei şi a ajutat la pavarea căii Marii Britanii spre transformarea într-o naţiune sub arme. S-a renunţat la multe metode ineficiente şi risipitoare şi, sindicatele fiind în general pregătite să renunţe, deocamdată, la anumite practici şi privilegii convenite, numărul grevelor şi disputelor a scăzut. Femeile au jucat un rol-cheie în procesul mobilizării industriale, efectuând o mulţime de munci care erau până atunci apanajul bărbaţilor. Până la mijlocul lui 1915, o mare parte din acest efort a fost canalizat spre munca de binefacere şi de asigurare a bunăstării. În iulie 1914, circa 212 000 de femei erau angajate în industrii ale metalului şi constructoare, ulterior strâns legate de producţia de război. Odată cu venirea lui Lloyd George la conducerea Ministerului Muniţiilor, cifra a crescut la 520 000 în iulie 1916.

Scăderea ratei şomajului şi creşterea salariilor, facilitată de semnarea contractelor guvernamentale, au fost contrabalansate de creşterea preţurilor –

în medie cu 75% pentru bunurile de bază în noiembrie 1916. Marea Britanie nu suferise încă din cauza lipsurilor, deşi pe parcursul lui 1916 acţiunile submarinelor germane au făcut să crească temerile unei naţii care importa majoritatea proviziilor de alimente pe mare. În noiembrie 1916 scăderea stocurilor de grâu a dus la izbucnirea „războiului pâinii", iar în decembrie gravitatea potenţială a situaţiei s-a observat datorită înfiinţării unui Minister al Alimentelor şi numirea unui controlor al alimentelor.

Realităţile războiului fuseseră resimţite direct de britanici cu multă vreme în urmă. Raiduri asupra Londrei efectuate de avioane germane începuseră la sfârşitul lunii mai 1915 şi au continuat tot anul şi în 1916, provocând creşterea numărului victimelor în rândul civililor, precum şi îngrijorare şi perturbare. Bombardarea oraşelor Hartlepool, Scarborough şi Whitby pe 16 decembrie 1914 a făcut peste 700 de victime, inclusiv femei şi copii. Un pericol *intern* serios a apărut în Lunea Paştelui (24 aprilie) 1916, când naţionalişti irlandezi au ocupat Poşta Generală din Dublin şi au proclamat o Republică Irlandeză. Revolta de Paşte a fost reprimată în cinci zile, dar 64 dintre insurgenţi, aproximativ 130 de membri ai forţelor Coroanei şi mult peste 200 de civili au fost ucişi. Revolta nu s-a bucurat la început de popularitate în Irlanda, dar executarea în mai a 14 dintre conducătorii acesteia a provocat o simpatie largă şi durabilă faţă de această mişcare, inexistentă înainte.

PORTRET AL UNUI CIVIL: WINNIFRED ADAIR ROBERTS

Pentru multe femei britanice din clasa de mijloc războiul a reprezentat ocazia descărcării de energie şi de talent neaşteptate, care până atunci rămăseseră parţial sau total ascunse sub spoiala convenţiei sociale. O asemenea femeie a fost Winnifred Adair Roberts, a cincea dintre cei nouă copii ai lui Frederick Adair Roberts, un producător de substanţe chimice irlandez, şi ai soţiei lui, Janie. Winnifred, numită în familie şi de prieteni Winks, s-a născut pe 28 noiembrie 1885 în Stamford Hill, Londra, iar în 1900 s-a mutat cu părinţii la Oak Hill Lodge în Hampstead. Educată la început de o guvernantă, iar mai târziu în diverse instituţii de învăţământ, inclusiv la o şcoală a quakerilor de la Darlington, nordul Angliei, nu a ales o carieră deoarece sănătatea ei fragilă o obligase să devină „fiica casei". Credincioasă şi spiritualistă, preda la o şcoală de duminică locală, deşi felul ei independent de a se purta s-a arătat prin munca pentru Uniunea Socială şi Politică a Femeilor. (Dedicarea ei pentru cauza dreptului de vot al femeilor a fost demonstrată de faptul că îi ducea pe ascuns mâncare Emmelinei Pankhurst, când aceasta se ascundea de poliţie.)

Fiind în vacanţă în Elveţia la izbucnirea războiului, Winnifred şi-a dovedit talentul organizatoric pregătind provizii copioase pentru lunga călătorie

cu trenul prin Franţa. Odată ajunsă acasă, a intrat în Rezerva de Voluntari a Femeilor, înfiinţată de o altă eminentă sufragetă, Evelina Haverfield. Rezerva de Voluntari a Femeilor a adoptat uniforme kaki şi a stabilit ranguri militare în cadrul ei, iar Winnifred a fost numită căpitan la comanda unei Companii „A" a Batalionului Londra.

În afară de îndeplinirea îndatoririlor ei la cantină, munca la spital şi activitatea de strângere de fonduri, Compania făcea instrucţie la un patinoar şi în sala de examen a Şcolii de Mine din South Kensington, femeile învăţând să tragă cu arma. În august erau 98 de membre, dar participarea medie a scăzut de la 61 la 31 din iunie. În iunie 1915 au fost discuţii legate de munca la Spitalul Militar Bethnal Green, iar Winnifred, căreia i s-a părut că accentul care continua să fie pus de organizaţie pe marşuri era inutil şi a intrat în conflict cu ofiţerul ei superior, şi-a dat demisia pe 19 octombrie 1915. Totuşi, o mulţime de scrisori de simpatie au subliniat rapid afecţiunea şi respectul celorlalţi faţă de ea. O săptămână mai târziu, 37 de foşti membri ai Companiei „A" s-au întâlnit acasă la Winnifred şi au format un nou corp, sub comanda ei. În alte câteva zile Compania Căpitanului Roberts a intrat în Legiunea Femeilor, lansată de marchiza de Londonderry în iulie 1915 ca să „reprezinte un corp capabil şi eficient de femei ale căror servicii pot fi oferite statului, în funcţie de necesitatea de a lua locul bărbaţilor care trebuiau să plece pe front sau să preia alte funcţii".

În următoarele 16 luni Winnifred şi colegele ei au desfăşurat o gamă largă de activităţi importante. Printre acestea, ture de opt ore ziua sau noaptea în cantinele şi barăcile Asociaţiei Tinerilor Creştini (YMCA) din staţiile Euston şi King's Cross, Woolwich Arsenal, Tottenham Court Road, Holborn şi la o fabrică de muniţie din Erith, confecţionare de bandaje pentru Crucea Roşie, croşetat de haine şi şosete de lână, muncă în spital şi umplere a sacilor cu nisip. De Crăciun 1915, Winnifred, împreună cu şase ajutoare, a gătit pentru vreo 4 000 de soldaţi la cantina de pe strada Horseferry o perioadă de zece zile în care femeile şi-au luat liber doar câte două ore pe noapte şi au dormit pe o masă în subsol. Poate cea mai importantă realizare a fost că au strâns peste 445 de lire pentru o baracă ridicată în apropiere de Etaples, Franţa, spre sfârşitul lui 1916. Pentru a strânge fondurile necesare, Winnifred a organizat vânzări la târguri de vechituri, bazare, jocuri de whist, partide de dans, deszăpeziri, colindat, o petrecere în aer liber şi un concert la care a participat tânărul compozitor de succes Ivor Novello. În câteva nopţi femeile au cântat la o flaşnetă pe străzile din Londra.

Deoarece multe din grup aveau şi alte slujbe, tensiunea care însoţea desfăşurarea acestor activităţi a început să le afecteze sănătatea. Asta a determinat-o pe Winnifred să desfiinţeze compania în februarie 1917. A refuzat să se alăture noului Corp de Armată Auxiliar al Femeilor (WAAC), care avea

să fie condus de Biroul de Război, nu doar datorită sănătății, ci și pentru că simțea că e „deja în proporție de nouă din zece pacifistă" și refuza să aparțină unei organizații „unde sunt doar o sicofantă. Trebuie să fiu cu conștiința împăcată, iar standardele altor oameni nu sunt mereu și ale mele". Mai târziu își amintea că a fost consultată în privința uniformei, instrucției și disciplinei WAAC, că șapte femei pe care le instruise au pregătit mai departe recrute și că „fetele" ei au ocupat poziții de răspundere când au plecat primele echipe WAAC spre Franța. Avea motive să fie mândră: în doi ani își pusese amprenta distinctă pe efortul național de război.

În pofida sănătății fragile, Winnifred a trăit până la o vârstă înaintată. Dezvoltându-și interesul pentru spiritualism și biserică, a continuat munca de binefacere în al Doilea Război Mondial, în special pentru cei care se adăposteau în metroul din Londra în timpul Blitzului. A murit în iunie 1981, la vârsta de 95 de ani.

NU SE ÎNTREVEDE FINALUL

În timp ce conflictul intra în al treilea an, entuziasmul aproape universal din 1914 făcuse loc unei profunde sile de război și adusese resemnarea în țările beligerante. Nimeni nu prevedea un final rapid al acestei lupte încăpățânate, nemiloase. Era și o prăpastie crescândă între trupele din prima linie a frontului și civili. Soldații combatanți trecuseră prin experiențe care nu puteau fi pe deplin înțelese acasă. Bărbații care apucau câteva zile prețioase de permisie se simțeau străini în propria țară și erau adesea descurajați

Un grup de lucru britanic, purtând cizme de cauciuc înalte pentru tranșee și pelerine impermeabile, în apropiere de Ancre, noiembrie 1916. (IWM)

şi tulburaţi de discrepanţele dintre propria soldă de mizerie şi salariile mari ale muncitorilor, de profiturile tot mai mari ale contractorilor de război, de relatările exagerat de optimiste şi inexacte din ziarele şoviniste şi de independenţa crescândă şi atitudinile schimbate ale soţiilor care deveniseră brusc mai prospere în urma angajării în fabrici de muniţie. Pentru mulţi soldaţi, deveniţi mai apropiaţi de camarazii lor decât de familii, tranşeele erau viaţa adevărată.

Sentimentul antirăzboi din Marea Britanie, Franţa şi Germania nu era nicăieri suficient de puternic pentru a clătina hotărârea generală a fiecărei naţiuni de a continua lupta până la victoria îndreptăţită sau cel puţin până se va ajunge la o pace favorabilă. Se vărsase prea mult sânge în ambele tabere pentru a accepta mai puţin de-atât. Doritorii de pace au avut tentative spre sfârşitul lui 1916, dar care nu au dus la nici un rezultat. Membrii elitei conducerii militare, conservatoare şi industriale din Germania nu doreau să renunţe la ţelurile lor de război anexioniste – care includeau regiuni tampon la est şi la vest şi o Belgie dependentă –, dar erau la fel de puţin dispuşi să le declare în termeni precişi. Această ambiguitate le-a dat Aliaţilor, ale căror guverne nu doreau nici ele să fie primele care-şi definesc intenţiile, scuza de a refuza sugestiile de pace germane ca nefiind substanţiale şi sincere.

În realitate, schimbările de conducere politică şi militară din Marea Britanie, Franţa şi Germania din a doua jumătate a lui 1916 nu au făcut decât să intensifice căutarea unei victorii decisive. Pe 7 decembrie, Asquith a fost înlocuit ca prim-ministru britanic de David Lloyd George, care era hotărât să accelereze funcţionarea maşinăriei guvernamentale şi să poarte războiul cu şi mai mare vigoare. Recunoscând nevoia imperioasă de a înfrânge Germania, Lloyd George era nerăbdător să descopere o alternativă strategică la costisitorul război de uzură de pe frontul de vest şi să exploreze posibilităţile oferite de alte teatre de operaţiuni. Această politică avea să-i accentueze conflictul cu Haig şi Robertson, care doreau ca resursele să fie concentrate în Franţa.

Pe 12 decembrie, dinamicul Nivelle l-a înlocuit pe discreditatul Joffre în fruntea armatelor franceze. În Germania, Hindenburg şi Ludendorff, care acumulaseră o putere şi o influenţă enorme, erau şi ei în favoarea dedicării totale unei victorii finale. Punctele lor de vedere erau mult mai puţin bazate pe consideraţii militare obiective decât cele ale lui Falkenhayn. Acesta ţinuse cât de cât seama de limitele resurselor umane şi economice ale Germaniei. După cum a observat istoricul american Gerald Feldman, noul comandament german a încercat „o mobilizare totală, prost concepută, în vederea atingerii unor scopuri iraţionale". Procedând astfel, „au subminat puterea armatei, au încurajat instabilitatea economică, au creat haos administrativ şi au dat frâu liber unei orgii de interese politice". Cu asemenea oameni la conducere, compromisul era în 1917 improbabil.

Capitolul 2

FRONTUL DE VEST 1917 –1918

Paginile anterioare: Bărbaţi din rândurile Puşcaşilor Lancashire (Lancashire Fusiliers) cărând plăci din lemn pe pasarele peste mocirla de pe câmpul de luptă din apropiere de Pilckem, 10 octombrie 1917. (IWM Q6049)

FUNDALUL RĂZBOIULUI: ALEGERI STRATEGICE PENTRU 1917

Pe 15 şi 16 octombrie 1916, în timp ce ofensiva de pe Somme se apropia de sfârşit, conducătorii militari şi politici ai Aliaţilor s-au întâlnit la Chantilly şi la Paris pentru a discuta planurile pentru 1917. S-a confirmat la aceste conferinţe că frontul de vest avea să fie din nou principalul teatru al operaţiunilor aliate în anul următor. Joffre, care era în continuare comandantul suprem al armatelor franceze, căzuse de acord cu Haig, omologul lui britanic, ca următoarea ofensivă franco-britanică să ia forma unui asalt simultan pe un front larg, francezii atacând între Oise şi Somme, în timp ce BEF avea să atace în sectorul dintre Bapaume şi creasta Vimy. Aveau să fie întreprinse atacuri suplimentare pe Aisne şi în Alsacia Superioară. S-a mai decis, pe o notă relativ optimistă, că, dacă o vor permite condiţiile, ofensiva avea să fie lansată pe 1 februarie sau în jurul acestei date. Sprijinit de Comitetul de Război de acasă, Haig l-a convins ulterior pe Joffre să includă mult dorita sa ofensivă în Flandra în planurile generale aliate pentru 1917. Această ultimă operaţiune avea să înceapă după celelalte atacuri, probabil în vară, şi avea să presupună înaintarea din punga Ypres, măturând întreaga coastă belgiană, însoţită de capturarea porturilor Oostende şi Zeebrugge, ocupate de germani.

Aceste planuri nu au supravieţuit prea mult schimbărilor de conducere politică şi militară din Marea Britanie şi Franţa. Pe 7 decembrie 1916, David Lloyd George, secretarul britanic de stat pentru război, a urmat discreditatului Asquith ca prim-ministru, înfiinţând rapid un Cabinet de Război mai coerent, în vederea asigurării desfăşurării mai energice a efortului de război al Marii Britanii. Îngrozit de numărul uriaş de victime de pe Somme şi nerăbdător să exploreze opţiuni strategice în afara frontului de vest, Lloyd George i-a criticat pe Haig şi pe şeful Marelui Stat Major Imperial, Sir William Robertson, dar, deoarece sprijinul lui politic era în continuare nesigur, nu i-a îndepărtat din funcţie. Totuşi, evenimentele de pe cealaltă parte a Canalului Mânecii i-au dat o ocazie clară de a le eroda autoritatea.

Joffre, eroul de pe Marna, devenise tot mai lipsit de sprijin în Camera Deputaţilor datorită înfrângerilor şi pierderilor aliate din 1916 – în special din cauza celor de la Verdun. Pentru a contracara criticile guvernului său, prim-ministrul francez Aristide Briand i-a sugerat lui Joffre să se retragă, iar pentru a îndulci pilula amară a creat pentru el funcţia de mareşal. Pe 12 decembrie Joffre a fost înlocuit în postul de comandant suprem de generalul Robert Nivelle, arhitectul ultimelor succese de la Verdun. Tunar precis şi extrem de încrezător în forţele proprii, având o mamă englezoaică, Nivelle era convins că, dacă vor fi aplicate pe o scară mai largă tacticile lui recente pentru artilerie, acestea vor aduce în cele din urmă victoria Aliaţilor

pe frontul de vest. Nivelle credea că un bombardament de saturaţie, urmat de un baraj de artilerie de mare adâncime şi de atacuri furioase ale infanteriei ar fi fost suficiente pentru a străpunge apărarea inamică şi a-i ajuta trupele să ajungă la linia tunurilor germane dintr-o lovitură. O „ruptură“ sau străpungere decisivă avea să urmeze în două zile.

În modificările planului aliat propuse de Nivelle era prevăzut ca forţele britanice şi franceze să efectueze atacuri preliminare între Arras şi Oise pentru a fixa rezervele germane. Lovitura principală avea să fie dată apoi de francezi pe Aisne, unde o „masă de manevră“ de aproximativ 27 de divizii avea să fie ţinută pregătită în vederea exploatării breşei în frontul german. Haig, promovat feldmareşal pe 27 decembrie 1916, a considerat la început ideea lui Nivelle „directă şi soldăţească“ şi, deşi avea rezerve, a susţinut iniţial noua schemă. Trupele BEF aveau doar un rol secundar în cadrul ofensivei modificate, dar, pentru a elibera formaţiunile franceze pentru „masa de manevră“ a lui Nivelle, li s-a cerut să ocupe alţi 32 km de front, spre sud până în zona Amiens–Roye. Haig însă era preocupat în principal de preţiosul lui plan pentru Flandra şi era pregătit să coopereze la schema lui Nivelle cât timp operaţiunile planificate în Belgia nu aveau să fie compromise.

General Robert Nivelle, comandant suprem al armatelor franceze din decembrie 1916 până în mai 1917. (Ann Ronan Picture library)

Nerăbdători să caute orice alternativă plauzibilă la alte luni îndelungate de război de uzură, conducătorii politici aliaţi erau excesiv de predispuşi să se lase luaţi de valul de entuziasm faţă de propunerile seducătoare ale lui Nivelle. De exemplu, Lloyd George, deşi dorea să mute accentul pus de strategia britanică şi să întărească zonele de război periferice, a acceptat ideea că armata germană trebuie înfrântă pe frontul de vest şi de aceea s-a mulţumit să aprobe ideile lui Nivelle. Dacă noul plan francez avea să aibă succes, Lloyd George se putea lăfăi în gloria reflectată şi asupra lui de această victorie, dar dacă eşua, şansele lui de a veni cu o abordare strategică alternativă aveau să crească mult. Lloyd George a văzut curând ocazia de a întoarce în favoarea sa iritarea crescândă a lui Nivelle faţă de Haig, slăbind astfel influenţa generalilor lui britanici. Când s-a organizat o conferinţă la Calais între 26–27 februarie, aparent pentru a discuta despre nevoia de a îmbunătăţi suprasolicitatele linii de cale ferată din spatele zonei de operaţiuni britanice, a devenit clar că Lloyd George conspirase cu francezii – pe la spatele lui Robertson şi Haig – în încercarea de a-l subordona lui Nivelle

pe comandantul suprem al forţelor britanice. Asta avea să-l priveze pe Haig de şansa de a juca un rol în pregătirea planurilor aliate, lăsându-i doar responsabilitatea disciplinei şi personalului BEF. Oripilat, Robertson a ameninţat cu demisia, iar Lloyd George, confruntat cu alte presiuni din partea regelui George al V-lea şi ale Cabinetului de Război, a ales să evite o criză politică totală, „diluând" propunerile de la Calais. BEF avea să-şi păstreze identitatea distinctă, iar Haig avea să fie subordonat comandantului suprem francez doar pe durata viitoarei ofensive. Incidentul însă a încurajat prea puţin cooperarea mai strânsă între armatele britanică şi franceză, nu a crescut şansele unificării comenzii aliate şi a adâncit antipatia dintre Lloyd George şi comandanţii superiori de pe frontul de vest.

În primele săptămâni ale lui 1917, Germania a fost şi ea martora neînţelegerilor în creştere dintre comandanţii ei militari şi politici. Cancelarul Theobald von Bethmann-Hollweg era în favoarea unui acord de pace, în timp ce Hindenburg, şef al Marelui Stat Major al armatei, şi Ludendorff – cel care controla de facto efortul de război al Germaniei – erau total dedicaţi victoriei definitive. La insistenţele înaltului comandament, aşa-numitul „Program Hindenburg", menit să crească producţia de muniţie, şi o Lege a serviciului militar auxiliar, adoptată în vederea mobilizării mai sistematice a resurselor umane pe plan naţional, fuseseră promulgate în ultimul trimestru al anului 1916. Germania nu dorea să renunţe acum la principalele ei obiective de război, inclusiv la ocuparea oraşului Liège şi la păstrarea influenţei militare, economice şi politice asupra Belgiei – opoziţia sa faţă de compromis contribuind la eşecul tentativelor de pace recente efectuate de ambele părţi.

La fel ca în Marea Britanie şi în Franţa, opinia publică din Germania categoric nu îşi dorea la începutul lui 1917 mai puţin decât o victorie clară, orice alternativă fiind considerată o adevărată trădare faţă de toţi cei care-şi vărsaseră sângele pentru cauza naţională. Dar viitorul imediat al Germaniei nu părea deloc luminos. Blocada aliată provoca lipsuri şi greutăţi îngrijorătoare pe frontul de acasă, iar Ludendorff a recunoscut că superioritatea numerică şi materială a Aliaţilor făcea imposibilă obţinerea unui succes german pe uscat în 1917. În mintea lui, cea mai sigură cale spre victorie ar fi fost grăbirea prăbuşirii Marii Britanii prin ordonarea reluării războiului nerestricţionat al submarinelor împotriva vaselor aliate şi neutre. O asemenea politică îşi avea riscurile ei evidente. Statele Unite, înfuriate de anterioarele campanii ale submarinelor, din 1915 şi 1916, ar fi putut intra de această dată în război de partea Aliaţilor împotriva Puterilor Centrale. Ludendorff însă aprecia că submarinele aveau să obţină rezultatul dorit înainte ca America să-şi desfăşoare întregul potenţial militar şi industrial considerabil împotriva Germaniei.

În final, argumentele lui Ludendorff au fost decisive. Pe 1 februarie kaizerul a decretat începerea operaţiunilor submarine nerestricţionate. Între timp, în viitorul previzibil Germania avea să rămână în defensivă pe frontul de vest. În timp ce steaua lui Ludendorff se apropia de zenit, influenţa lui Bethmann-Hollweg scădea şi acesta a demisionat pe 13 iulie.

La momentul conferinţei de la Chantilly, la mijlocul lunii noiembrie 1916, Aliaţii îi depăşeau pe germani ca număr de divizii de infanterie pe frontul de vest, având 169 de divizii faţă de 129 germane. Dintre diviziile aliate, 107 erau franceze, 56 britanice, şase belgiene. Deşi suferise pierderi cumplite pe Somme, BEF a continuat să-şi sporească efectivele în următoarele luni. Deşi Divizia 60 se pregătea atunci să plece la Salonic, alte şase divizii britanice teritoriale aveau să intre în Franţa spre sfârşitul lui februarie 1917, în timp ce o a cincea divizie australiană ajungea pe frontul de vest la sfârşitul lui noiembrie 1916, crescând numărul diviziilor BEF din dominioane la zece – cinci din Australia, patru din Canada şi una din Noua Zeelandă. Forţa generală a BEF s-a ridicat de la peste 1 500 000 în noiembrie 1916 la un maxim de 2 044 627 pe 1 august 1917.

BEF a primit tot mai multe tunuri şi obuziere grele. În iulie 1916 avusese 761 de asemenea piese de artilerie. Până în noiembrie totalul lor se ridicase la 1 157 şi se estima că cifra avea să crească, depăşind dublul ei până în aprilie 1917. Cantitatea de muniţie pentru artileria grea a crescut şi ea de la 706 222 de încărcături în al doilea trimestru al anului 1916 la peste 5 000 000 în aceeaşi perioadă a anului 1917. Stocurile de muniţie pentru tunurile de câmp au crescut în aceeaşi măsură, 50 de tancuri Mark II adăugându-se celor 70 de tancuri Mark I mai vechi în ianuarie 1917. Modelul Mark IV îmbunătăţit a început să fie livrat în cursul aceluiaşi an.

În iarna 1916–1917 BEF a făcut eforturi uriaşe pentru a împărtăşi lecţiile pe care le învăţase pe Somme şi a aduce îmbunătăţirile necesare în metodele ei de luptă, în special în ce priveşte artileria şi tactica unităţilor de infanterie mici. Aceste luni au fost extrem de importante datorită publicării a două manuale importante. În decembrie 1916 s-a publicat *Instructions for the Training of Divisions for Offensive Action*, care a ajutat la punerea bazelor tacticii coordonate a tuturor armelor, care avea să se dovedească atât de eficientă în ultimele luni ale războiului. Aceasta a fost urmată, în februarie 1917, de nu mai puţin influenta *Instructions for the Training of Platoons for Offensive Action*, care a anunţat o schimbare majoră în ce priveşte accentul tacticii infanteriei, de la nivel de companie până la cea mai mică subunitate a plutonului. În 1915–1916, compania, alcătuită în principal din puşcaşi, constituia unitatea tactică de bază, iar specialiştii – cum ar fi mitraliorii, lunetiştii şi grenadierii – alcătuiau secţiuni *separate*. În 1917, plutonul (patru plutoane alcătuind o companie) era organizat în patru detaşamente specializate de luptă.

David Lloyd George, prim-ministru britanic din decembrie 1916 până în 1922. (IWM Q41927)

Unul includea puşcaşii, un lunetist şi un cercetaş, altul îl cuprindea pe genist, al treilea era organizat în jurul puştii adaptate pentru lansarea grenadelor – „obuzierul infanteristului" –, iar al patrulea era unitatea care folosea puşti-mitralieră Lewis. Cu alte cuvinte, compania de infanterie cuprindea acum patru echipe flexibile numite plutoane, fiecare capabilă să-şi ducă propria bătălie în miniatură, folosind diverse arme moderne. Avea să treacă ceva timp până ce aceste modificări să aibă un impact major, dar exista, chiar dacă nu pretutindeni, un semn clar de îmbunătăţire a tacticii infanteriei BEF în 1917.

Armata franceză era capabilă să trimită în luptă 110 divizii pe frontul de vest până la 1 aprilie 1917, dar această uşoară creştere a efectivelor a fost mai degrabă aparentă decât reală, deoarece nu era o creştere a numărului de batalioane de infanterie disponibile. Totuşi, artileria franceză era în creştere, estimându-se că 4 970 de tunuri şi obuziere grele aveau să fie disponibile în primăvară – aceasta reprezentând o creştere totală de aproape 700 de piese până în noiembrie 1916. În plus, producţia de tancuri era în plin avânt, iar modelele St Chamond şi Schneider aveau să joace un rol important în ofensiva Aliaţilor din primăvara lui 1917. Francezii profitaseră şi de lecţiile tactice ale anului 1916, dar atât capacitatea de luptă, cât şi moralul armatei erau fără îndoială mai fragile după supliciul de la Verdun.

Primele elemente a două divizii portugheze au sosit în Franţa la începutul lui ianuarie 1917 şi au fost integrate ulterior în BEF. Cele şase mari divizii belgiene nu erau ceea ce păreau. Nu doar că Belgia adoptase deliberat o strategie defensivă de la sfârşitul lui 1914, dar, până în toamna lui 1918, nici standardele instrucţiei şi echipamentului, nici forţa rezervelor nu aveau să le permită belgienilor decât să reziste în sectoarele unde domnea acalmia.

Starea armatei germane la sfârşitul lui 1916 le provoca teamă comandanţilor ei şi ofiţerilor superiori de stat major. De exemplu, diviziile germane implicate în operaţiunile din decembrie de la Verdun aveau doar o forţă combativă de 3 000–6 000 de puşti şi erau forţate să desfăşoare aproximativ două treimi din trupele lor pe linia frontului. Aproximativ 60% din diviziile germane de pe frontul de vest din 1916 trecuseră prin tocătorul de carne de pe Somme, un câmp de luptă pe care un ofiţer de stat major îl descria ca

„mormântul noroios al armatei de câmp germane". Nu a ajutat faptul că o mare parte din suferinţele germanilor pe Somme fuseseră provocate de soldaţi-cetăţeni relativ lipsiţi de experienţă şi de efectivele din ce în ce mai mari ale BEF. Kuhl, distinsul şef de stat major al prinţului moştenitor Rupprecht pentru Grupul de Armate Bavaria, a avertizat pe 17 ianuarie 1917 că „nu ne mai putem baza pe vechile trupe; fără îndoială, în vara şi toamna trecute trupele noastre au fost îngrozitor de chinuite şi irosite". A recomandat ca odihna şi instrucţia „să fie primele luate în calcul" în 1917. Deşi germanii au decis să creeze peste o duzină de divizii noi, acest lucru se putea realiza doar reducând efectivele existente sau apelând la rezerve. Prin urmare, creşterea reprezenta de fapt doar o ajustare organizatorică sau administrativă, nu o întărire reală.

La începutul lui 1917 majoritatea diviziilor germane din Franţa şi Belgia făceau parte din două grupuri de armate. Grupul comandat de prinţul moştenitor Wilhelm, fiul kaizerului şi moştenitorul tronului imperial, ocupa linia de la frontiera cu Elveţia până la un punct de la nord de Reims şi includea Armatele III şi IV, precum şi cele trei Detaşamente de Armată A, B şi C, mai mici. Fâşia de 272 km lungime de la nord de Reims până la râul Lys cădea în răspunderea Grupului de Armate Bavaria, aflat sub comanda prinţului moştenitor Rupprecht, grup care cuprindea Armatele I, VI şi VII. Sectorul de la Lys până la coastă era ocupat de Armata IV independentă, comandată de ducele Albrecht von Württemberg. În martie 1917 această structură a fost modificată. Armata IV, comandată acum de generalul Sixt von Arnim, a intrat în grupul de armate al prinţului moştenitor Rupprecht; cele trei Detaşamente de Armată de pe stânga germană au fost reunite, formând un al treilea grup de armate, sub comanda ducelui Albrecht, iar Armata VII a trecut de la Grupul de Armate al prinţului moştenitor Rupprecht la cel al prinţului moştenitor Wilhelm, astfel încât toate formaţiunile care aveau să ţină piept în primăvară ofensivei franceze să fie sub o singură comandă.

LUPTELE: RĂZBOIUL PE FRONTUL DE VEST 1917–1918

Unternehmen Alberich: germanii se retrag

Decizia Germaniei de a rămâne în defensivă în vest a fost uşurată de eforturile făcute pentru a cuceri noi poziţii aflate la 40 km în spatele frontului existent, care aplicau inclusiv toate principiile de bază ale noii doctrine a apărării flexibile în adâncime. Fâşia-cheie, construită începând din septembrie 1916, se întindea de la Neuville Vitasse, în apropiere de Arras, trecea prin St Quentin şi Laffaux până la Cerny, la est de Soissons. Sistemul,

numit *Siegfried Stellung* (Linia Siegfried) de germani şi Linia Hindenburg de britanici, era în principal o serie de zone defensive care nu alcătuiau o singură linie. Orice forţă care se apropia de ea ar fi ajuns mai întâi în zona avanposturilor, cu o adâncime de aproximativ 600 m, care cuprindeau galerii betonate în care se adăposteau mici detaşamente de trupe de asalt. Acestea erau folosite pentru a lansa contraatacuri fulger şi a bloca avântul înaintării aliate. În spatele zonei avanposturilor era o „zonă de bătălie" principală, care se întindea pe aproximativ 2 500 m şi includea primul şi al doilea rând de tranşee, precum şi multe cuiburi de mitralieră din beton, ale căror câmpuri de foc se suprapuneau. Diviziile pentru contraatac erau plasate imediat în spatele zonei de bătălie. Ulterior au fost adăugate alte două zone, dând sistemului o adâncime de până la 8 000 m. Liniile tranşeelor erau protejate de centuri late de sârmă ghimpată, dispuse în zigzag şi situate foarte aproape de tranşeea din faţă, astfel încât mitralierele să poată acoperi toate unghiurile. Germanii au mai construit *Wotan Stellung* (Linia Wotan), o ramură nordică a Liniei Hindenburg, între Drocourt şi Quéant, în apropiere de Arras.

Din punct de vedere militar, retragerea pe Linia Hindenburg avea sens pentru germani, însă până şi Ludendorff ezita, temându-se că retragere ar putea afecta moralul soldaţilor şi civililor germani. Mişcarea respectivă i-a fost impusă de prinţului moştenitor Rupprecht al Bavariei, comandantul grupului de armate în al cărui sector se afla în mare măsură Linia Hindenburg, aflată iar sub presiunea exercitată de Armata V britanică asupra râului Ancre. Rupprecht şi eminentul lui şef de stat major, Kuhl, l-au informat pe Ludendorff că poziţiile actuale sunt slabe şi că trupele nu sunt în stare să suporte repetarea bătăliei de pe Somme, din 1916. În consecinţă, pe 4 februarie 1917 a fost dat ordinul de retragere.

Sistem de apărare cu sârmă ghimpată pe Linia Hindenburg. (IWM CO3392)

O gară şi linii secundare sunt aruncate în aer de germani în cursul retragerii, 1 aprilie 1917. (IWM Q57515)

Mişcarea de retragere a primit numele de cod *Unternehmen Alberich* (Operaţiunea Alberich), după răutăciosul pitic din *Cântecul Nibelungilor*. Era o denumire potrivită deoarece retragerea a fost însoţită de adoptarea politicii „pământului pârjolit". Rupprecht a fost îngrozit de anvergura şi de metodele de distrugere propuse şi a fost cât pe ce să-şi dea demisia, dar s-a observat că acest demers ar putea fi un semn că există o ruptură între Bavaria şi restul Germaniei. În pofida obiecţiilor prinţului moştenitor, programul Alberich a început pe 9 februarie. În toată zona abandonată, germanii tăiau copacii, aruncau în aer liniile de cale ferată şi drumurile, poluau fântânile, puneau oraşele şi satele la pământ, plantau nenumărate mine şi bombe-capcană. În timp ce copiii, mamele şi bătrânii erau lăsaţi în urmă, cu raţii minimale, peste 125 000 de civili francezi apţi de muncă au fost transportaţi să lucreze în zona ocupată de germani.

Principala fază a retragerii a început pe 16 martie şi s-a încheiat în linii mari în patru zile. Evacuarea pungii de la Noyon şi retragerea din punga mai mică, din apropiere de Bapaume, au scurtat frontul german cu 40 km,

eliberând 14 divizii şi perturbând serios planurile Aliaţilor pentru primăvară. Nu era uşor pentru Aliaţi să înainteze rapid printr-o regiune devastată după cea mai grea iarnă a războiului, dar se poate spune şi că urmărirea germanilor s-a desfăşurat prea prudent. Pregătirile pentru rolul secundar al Grupului de Armate Nord al francezilor în ofensiva de primăvară au fost bine controlate, iar pe 4 martie generalul Franchet d'Esperey, comandantul acestuia, a cerut permisiunea de a ataca în forţă de îndată ce e posibil, pentru a-i prinde pe germani pe picior greşit. Nivelle însă nu avea să aducă modificări majore planului său de operaţiuni şi a aprobat doar un asalt limitat pentru capturarea poziţiilor înaintate ale germanilor. Astfel a ratat singura ocazie reală de a perturba retragerea germanilor.

La Arras se ridică cortina

Deoarece Nivelle refuzase să-şi schimbe strategia, contribuţia BEF la ofensiva de primăvară – un atac pe un front de 22 km la Arras – avea în continuare ca scop principal atragerea rezervelor germane în altă parte, abătându-le atenţia de la principalul efort francez de pe Aisne. Armata III britanică, comandată de generalul Sir Edmund Allenby, avea să atace la est de Arras, în încercarea de a străpunge Linia Hindenburg prin partea sa dreaptă şi vechile linii de apărare germane opuse zonelor sale de pe centru şi din stânga. Unităţile lui Allenby aveau să încerce apoi să ocupe poziţia din spate a Liniei Hindenburg şi din flanc, precum şi să înainteze spre Cambrai. Creasta Vimy, la nord de Allenby, avea să fie luată cu asalt de Corpul Canadian, care făcea parte din Armata I a generalului Sir Henry Horne. Peste 2 800 de tunuri şi 48 de tancuri aveau să sprijine primele operaţiuni.

Retragerea germană afectase foarte mult planul britanic pentru flancul sudic al lui Allenby, în sectorul Armatei V a generalului Sir Hubert Gough. Unul dintre obiectivele iniţiale ale lui Gough, punga Bapaume, dispăruse, iar Armata V întâmpina probleme considerabile încercând să transporte artileria dincolo de zona devastată. În consecinţă, singurul ajutor pe care-l putea oferi Gough lui Allenby era să atace Linia Hindenburg pe un front relativ îngust, la Bullecourt, în apropiere de punctul în care făcea joncţiunea cu Linia Drocourt–Quéant *(Wotan Stellung)*. Asaltul principal al Armatelor I şi III a fost planificat pentru 8 aprilie, în timp ce atacul mai restrâns al Armatei V avea să fie întreprins cu aproximativ o zi mai târziu.

Atacul planificat al Grupului de Armate Nord francez între Somme şi Oise a fost şi el neutralizat de retragerea germană şi s-a redus la o operaţiune minoră, la St Quentin. Ca atare, pe o lungime de 96 km din frontul dintre Bullecourt şi Aisne, presiunile Aliaţilor asupra germanilor au fost neglijabile. Operaţiunile de la Vimy şi Arras au căpătat astfel o importanţă mai mare ca mijloc de a fixa formaţiunile de rezervă germane.

Retragerea germană, februarie–aprilie 1917

Primele etape ale bătăliei de la Arras aveau să dezvăluie măsura în care BEF acţionase în urma lecţiilor tactice dure ale ofensivei de pe Somme, din 1916. Generalul-maior Holland, comandantul de artilerie al lui Allenby, a susţinut un bombardament preliminar de 48 de ore, dar Haig şi consilierul lui de artilerie, generalul-maior Birch, au optat pentru un bombardament de patru zile, dorind să se asigure că apărătorii aveau să fie expuşi unei solicitări maxime şi că sârma germană avea să fie tăiată bine. Haig şi Birch au apreciat corect că tehnicile şi pregătirea artileriei britanice nu erau suficient de bune pentru sarcinile date de Allenby şi Holland tunarilor. Opţiunile lui Haig şi Birch au prevalat şi bombardamentul de patru zile a fost prelungit cu 24 de ore, în parte ca urmare a vremii nefavorabile, dar şi datorită cererilor repetate ale francezilor. Patruzeci de tancuri puteau sprijini Armata III, dar au fost repartizate la trei corpuri diferite, în grupuri de cel mult 16.

Soldaţi britanici şi copiii francezi în satul Vraignes proaspăt eliberat, 20 martie 1917. (IWM Q1905)

Dacă bombardamentul prelungit şi desfăşurarea tancurilor în „fişicuri" reaminteau de Somme, planificarea pentru Arras a prezentat dovezi de îmbunătăţire considerabilă în diverse domenii, nu în ultimul rând al artileriei. Raportul de un tun la 10–12 m de front pentru asaltul asupra oraşului Arras era mai bun decât desfăşurarea câte unui tun la 20 m, din iulie 1916; muniţia era mai fiabilă şi rezervele erau mai mari; introducerea dispozitivelor explozive specializate pentru distrugerea sârmei ghimpate – deşi în cantităţi mici – oferea un mijloc mai eficient de tăiere a ei, fără a produce cratere în pământ, punându-se mult mai mult accent pe alegerea cu preciziei a ţintei decât pe bombardamentul general nediscriminat; în plus, s-au înregistrat progrese marcante în capacitatea BEF de a localiza bateriile inamice prin dispozitive de detectare acustică şi optică a flăcărilor de la gura ţevii. Barajele de mitralieră care veneau în sprijinul infanteriei erau un ingredient standard al operaţiunilor ofensive britanice. Mai mult, datorită muncii metodice şi imaginative a statului major, au fost folosite sistemele extinse de pivniţe, peşteri şi canale de sub Arras şi au fost dezvoltate pentru a oferi un adăpost sigur trupelor atacatoare, garantând că vor fi mai proaspete pentru asalt. Din acelaşi motiv au fost excavate în calcar sub creasta Vimy căi subterane de 9,6 km – majoritatea luminate electric.

Arras: primele succese

Toată această planificare şi pregătirea au produs la început rezultate impresionante, când a fost lansat asaltul BEF de la Arras, în zăpadă şi lapoviţă, în Lunea Paştelui, 9 aprilie 1917. Pe flancul drept al Armatei III, despre care se ştia că ar putea provoca probleme, Corpul VII a capturat comuna Neuville Vitasse, puternic fortificată, şi a ocupat ferm câteva poziţii în tranşeele din faţă ale Liniei Hindenburg. În centru, în special la nord de La Colline du Télégraphe, unde se încheia Linia Hindenburg, Corpul VI a forţat înaintarea 3,2–4,8 km. La sud de râul Scarpe, batalioanele Diviziilor 15 (Scoţiană) şi 12 (Estică) au şarjat în jos pe partea estică a crestei Observation, capturând 67 de tunuri de câmp germane desfăşurate în câmp deschis de-a lungul Battery Valley. Câştiguri şi mai spectaculoase au fost obţinute de trupele Corpului XVII, al cărui atac de 5,6 km spre Fampoux a reprezentat cea mai lungă înaintare realizată într-o sigură zi de o armată pe frontul de vest de la intrarea în blocajul tranşeelor la sfârşitul lui 1914.

Primele câştiguri încurajatoare înregistrate de Armata II au fost depăşite de asaltul extrem de preţioasei creste Vimy întreprins de Corpul Canadian, sub comanda generalului-locotenent Sir Julian Byng. Deşi Diviziile 1 şi 2 canadiene de pe dreapta au trebuit să înainteze cu până la 4 000 m, şi-au atins curând obiectivele principale din jurul satelor Thélus şi Farbus. Divizia 3 canadiană, aflată în centru, a cucerit ferma La Folie şi marginea vestică a pădurii La Folie, dar a avut probleme pe flancul stâng, unde Divizia 4 canadiană nu a reuşit să ocupe până la lăsarea nopţii vârful Colinei 145 – cel mai înalt punct de pe creastă. În extrema stângă, Colina 120 a rămas în mâinile germanilor încă trei zile, căzând abia în urma atacului Diviziei 4 canadiene, înainte de ivirea zorilor zilei de 12 aprilie. Până atunci, canadienii îşi consolidaseră noile poziţii de-a lungul crestei principale. Asaltul asupra crestei Vimy, una dintre operaţiunile excepţionale ale războiului, a reunit pentru prima dată patru divizii canadiene în cadrul unui atac. Succesul lor, obţinut cu costul a 11 297 de victime, a dat un imbold nemaivăzut sentimentului naţional canadian şi a oferit trupelor BEF un bastion de o imensă valoare în bătăliile defensive din 1918.

Între timp, până pe 11 aprilie, Armata III a lui Allenby capturase 112 tunuri şi luase 7 000 de prizonieri, pierzând doar 8 238 de oameni. Progresele timpurii relativ necostisitoare ale Armatelor I şi III la Arras se deosebeau net de dezastrul din prima zi a ofensivei din 1916 de pe Somme. Totuşi, la Bullecourt succesul îi scăpa printre degete Armatei V. Aici, Gough a aprobat rapid o sugestie de ultim moment a unui tânăr ofiţer, conform căreia în locul infanteriei ar fi trebuit să treacă prin sârma ghimpată germană o duzină de tancuri, lansând un atac surpriză, fără vreo repetiţie prealabilă sau vreun baraj de artilerie care să sprijine această mişcare. După un

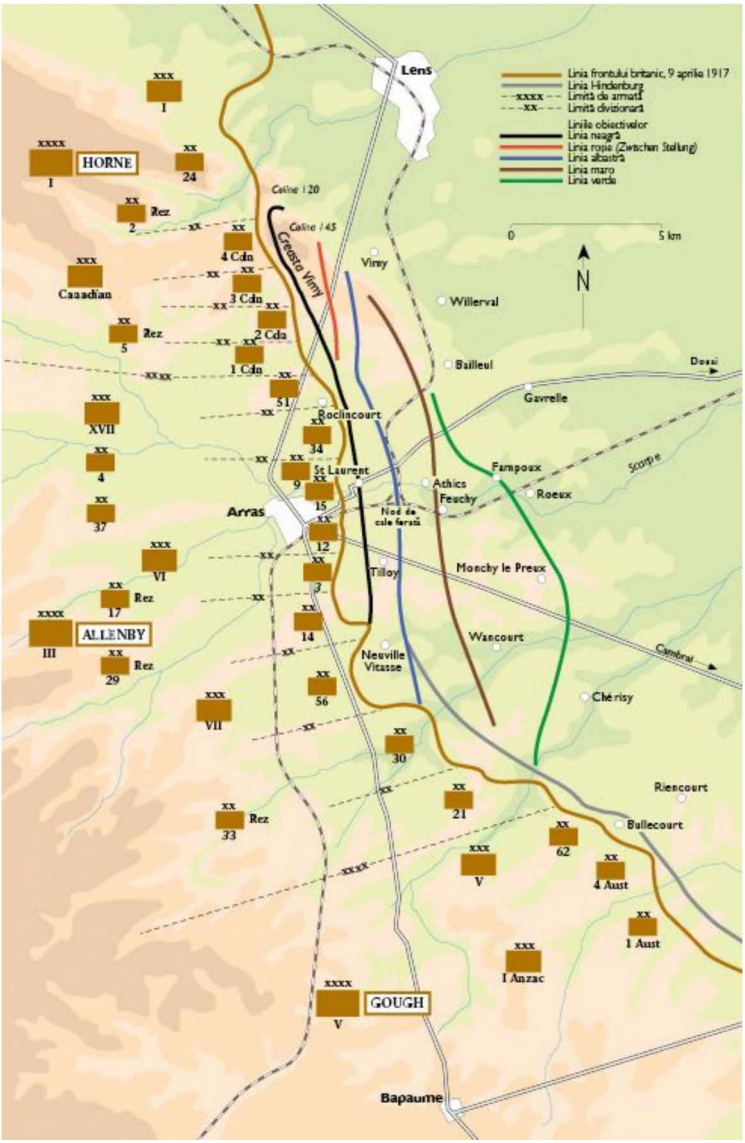
Linia frontului britanic, 9 aprilie 1917
Linia Hindenburg
Limită de armată
Limită divizionară
Liniile obiectivelor
Linia neagră
Linia roșie (Zwischen Stellung)
Linia albastră
Linia maro
Linia verde
0
5 km
N
Lens
Vimy
Willerval
Bailleul
Gavrelle
Roclincourt
St Laurent
Arras
Athies
Feuchy
Fampoux
Roeux
Scarpe
Nod de cale ferată
Tilloy
Monchy le Preux
Wancourt
Neuville Vitasse
Chérisy
Cambrai
Riencourt
Bullecourt
Bapaume
Crinchon
Colline 120
Colline 145
Crête de Vimy
HORNE
ALLENBY
GOUGH
Canadian
I Anzac
1 Aust
4 Aust
4 Cdn
3 Cdn
2 Cdn
1 Cdn
Rez

start fals pe 10 aprilie, Gough a dovedit încă o dată că a apreciat greşit situaţia, permiţând începerea a doua zi a iniţiativei lui prost pregătite, care în esenţă era neschimbată. Doar patru tancuri au reuşit să ajungă la timp pe linia de start, iar majoritatea au fost lovite sau avariate, lăsând brigăzile atacatoare ale Diviziei 4 australiene să înainteze spre sârma ghimpată a Liniei Hindenburg, în mare măsură netăiată, fără un baraj de artilerie însoţitor. Totuşi, aceste trupe extraordinare au ajuns şi au intrat în a doua linie de tranşee germane, dar li s-a refuzat sprijinul direct al artileriei datorită rapoartelor confuze privind progresele făcute de tacuri şi informaţiilor la fel de false că în satul Bullecourt ar fi fost văzuţi oameni din Divizia 62 britanică. Australienii care au supravieţuit au fost forţaţi să se retragă la începutul după-amiezii, numai Brigada 4 având 2 339 de victime din 3 000 de soldaţi intraţi în luptă. Au fost capturaţi 1 182 de ofiţeri şi soldaţi ai Corpului I Anzac – cel mai mare număr de prizonieri australieni luaţi într-o singură acţiune din timpul Marelui Război. Regretabilul episod a reuşit doar să crească neîncrederea australienilor în tancuri şi în generalii britanici.

Germanii au făcut şi ei greşeli care le-au accentuat greutăţile în etapa de deschidere a bătăliei. Comandantul Armatei VI germane de la Arras, generalul-colonel von Falkenhausen, nu a reuşit să aplice câteva principii-cheie ale noului sistem de apărare în adâncime. În zona din faţă au fost aşezaţi prea mulţi infanterişti, iar diviziile pentru contraatac au fost ţinute atât de departe în spatele frontului încât se aflau între 12 şi 24 de ore de marş până la câmpul de luptă. Tacticianul expert colonel von Lossberg, a cărui poreclă era „pompierul de pe frontul de vest", a fost adus ca şef de stat major al Armatei VI şi a reorganizat rapid apărarea.

Pagina anterioară: Arras – Planul de asalt al infanteriei, 9 aprilie 1917

Infanterie britanică, tunuri de 18 livre şi un tanc lângă răscrucea de drumuri din apropiere de Feuchy, Arras, aprilie 1917. (Getty Images)

Monchy le Preux, satul dominant, situat pe dealul din centrul câmpului de luptă, a fost capturat pe 11 aprilie de Divizia 37 britanică şi de unităţi ale Diviziei 15 (Scoţiană) şi ale Diviziei 3 Cavalerie, deşi Corpul VI a fost incapabil să facă progrese spre est, dincolo de Monchy, spre colina Infantry. În timp ce rezervele germane astupau golurile din linia frontului, înaintarea britanică pierdea din avânt. Problemele de comunicare de pe câmpul de luptă şi cele legate de transportul în faţă al artileriei, peste terenul accidentat, într-un ritm suficient de susţinut pentru a ataca poziţiile ariergărzii germane, au rămas în general irezolvabile, iar ofiţeri inferiori britanici şi alţi gradaţi nu aveau încă aptitudinile tactice necesare pentru a se adapta la stilul de luptă semideschis odată ce asaltul iniţial străpunsese linia inamică. Rezistenţa germană tot mai puternică a fost reflectată de schimbarea de ton a ordinelor lui Allenby date Armatei III britanice. Pe 11 aprilie a subliniat că „riscurile trebuie asumate din proprie iniţiativă" în timpul urmăririi unei „armate înfrânte". A doua zi a dat ordine ca presiunea asupra germanilor să fie menţinută, pentru a-i împiedica să-şi consolideze poziţiile. Totuşi, iminenţa Ofensivei Nivelle le-a făcut imposibilă lui Haig şi Allenby oprirea operaţiunilor în acest moment.

Speranţe spulberate: Ofensiva Nivelle

Haig era foarte descurajat de faptul că pregătirile lui Nivelle fuseseră puternic afectate de diverse probleme. Pe 20 martie a căzut guvernul lui Aristide Briand şi noul prim-ministru francez, Alexandre Ribot, a încredinţat conducerea Ministerului de Război lui Paul Painlevé, un socialist cu prea puţină încredere în ideile lui Nivelle. În paralel, retragerea germană pe Linia Hindenburg a anulat în mare măsură contribuţia planificată a Grupului de Armate Nord francez în cadrul ofensivei. De asemenea, retragerea germană permitea Grupului de Armate Nord să elibereze 13 divizii şi 550 de piese de artilerie grea pentru a fi folosite în altă parte şi le-a dat francezilor ocazia de a lua cu asalt flancul poziţiilor germane de la nord de Aisne şi de a îndrepta tirul de anfiladă al artileriei direct spre porţiunea vestică a fortificaţiilor de pe creasta Chemin des Dames.

Pétain a îndemnat la transferarea unităţilor suplimentare disponibile acum spre Grupul de Armate Centru, ca să poată întreprinde un atac major dincolo de Suippe, la est de Reims – o operaţiune care avea să le creeze dificultăţi considerabile germanilor şi să compenseze din plin reducerea impusă a efortului Grupului de Armate Nord. Principalul dezavantaj al propunerii lui Pétain era că Grupul de Armate Centru nu ar fi fost gata de atac înainte de 1 mai, iar Nivelle simţea că nu poate risca să amâne principala ofensivă încă două săptămâni. De aceea a decis să reducă rolul Grupului de Armate Centru la un atac pe aripa sa stângă asupra înălţimilor

Moronvilliers, între Reims şi Suippe. Majoritatea rezervelor au fost alocate, în principiu, nou creatului Grup de Armate de Rezervă, comandat de generalul Micheler, dar au fost ţinute iniţial sub controlul lui Nivelle.

Pentru a agrava problemele lui Nivelle, Micheler – al cărui Grup de Armate ar fi trebuit să reuşească străpungerea de pe Aisne şi să o exploateze – avea o aprehensiune serioasă faţă de viitoarea ofensivă. Într-o scrisoare din 22 martie către Nivelle, Micheler sublinia că şi germanii aveau la dispoziţie rezerve suplimentare ca urmare a retragerii pe Linia Hindenburg. Mai mult, a observat că, de când a fost conceput planul lui Nivelle, germanii îşi întăriseră şi adânciseră apărarea în sectorul-cheie, crescând numărul poziţiilor defensive succesive de la două la patru. În consecinţă, nu ar mai fi fost posibil ca Grupul de Armate de Rezervă să reuşească o străpungere atât de rapidă pe cât îşi dorea Nivelle.

Deşi temerile lui Micheler erau împărtăşite şi de alţi comandanţi, Nivelle nu avea să facă vreun amendament fundamental la planul lui general sau la tactica aleasă. Cu ajutorul colonelului Messimy, fost ministru de război, Micheler şi-a făcut cunoscute punctele de vedere în faţa prim-ministrului. Pe 6 aprilie, în ziua în care Statele Unite au declarat război Germaniei, la Compiègne a avut loc un consiliu de război în prezenţa preşedintelui

Ofensiva Nivelle: etapa de deschidere

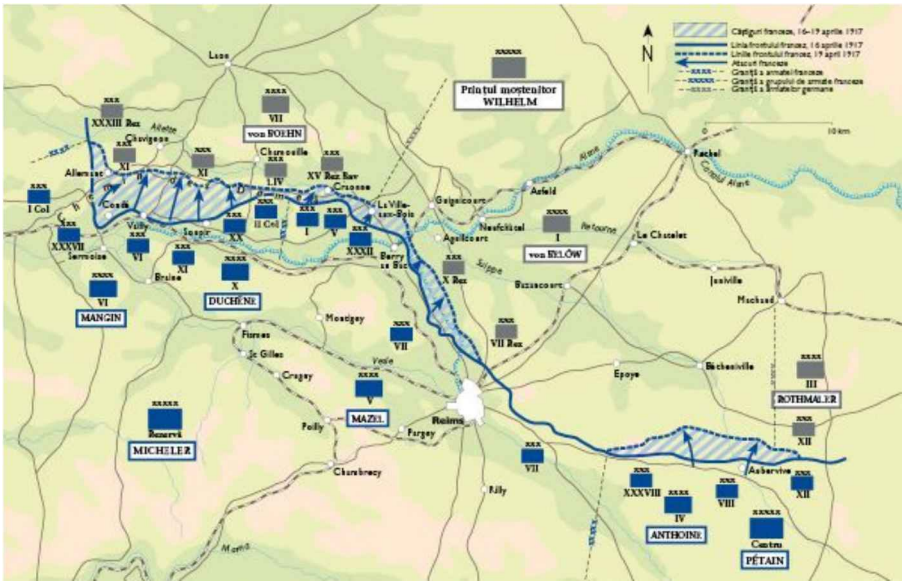

Poincaré. Painlevé, care a subliniat că Revoluţia Rusă din martie excludea orice uşurare a situaţiei din acea parte, simţea că ofensiva ar trebui amânată până ce americanii ar fi putut participa. Micheler şi Pétain şi-au exprimat din nou îndoieli că trupele atacatoare ar putea străpunge fortificaţiile din spatele celei de-a doua linii de apărare germane şi au propus o operaţiune mai limitată. Preşedintele Poincaré, rezumând, a propus ca ofensiva să continue, dar să fie oprită dacă nu reuşeşte străpungerea frontului german. În această criză, Nivelle a decis să le joace o festă criticilor lui, înaintându-şi demisia. Politicienii adunaţi în plen, nedorind să împingă lucrurile atât de departe, s-au grăbit să-l asigure pe Nivelle că au încredere deplină în el, iar întâlnirea s-a încheiat fără a rezolva principalele probleme. Tot ce au reuşit protestele a fost să pună şi mai multă presiune pe comandantul suprem. A doua zi acesta a primit şi alte veşti greu digerabile. În timpul unui atac la sud de Aisne de pe 4 aprilie, se părea că germanii capturaseră planurile asaltului francez. Nici măcar în aceste condiţii Nivelle nu a fost de acord să-şi adapteze schema la circumstanţele schimbate.

Sprijinite de 3 810 de tunuri, Armatele V şi VI franceze au început ofensiva pe un front de 40 km, pe 16 aprilie, la o săptămână după asalturile britanice de la Arras. Moralul fiind ridicat de declaraţiile emoţionante ale lui Nivelle, trupele franceze au intrat în luptă cu mult elan. Dar, deoarece noua doctrină defensivă germană dicta ca poziţiile avansate să fie apărate de un număr mai mic de soldaţi, efectele bombardamentului preliminar de 14 zile au fost foarte reduse, iar francezii au desfăşurat prea puţine obuziere pentru a ajunge la toate carierele de piatră, peşterile şi râpele presărate în acest sector. Francezii au cucerit prima linie germană în multe locuri doar pentru a ajunge în faţa mitralierelor comasate pe a doua poziţie germană, relativ neatinsă. Nici măcar utilizarea a 128 de tancuri de către Armata V a lui Mazel nu a produs dorita străpungere. Singurul câştig – o înaintare de 4,8 km în apropiere de Juvincourt – a fost, de fapt, mai puţin important decât înaintările reuşite de primul atac al BEF la Arras.

Nivelle a încercat să exploateze pe 17 aprilie progresele Armatei V în centru-dreapta, dar, în mod neaşteptat, cele mai spectaculoase reuşite au fost înregistrate pe stânga. Presiunea exercitată constant acolo de Armata VI a lui Mangin i-a obligat pe germani să se retragă circa 6,5 km, abandonând zona Laffaux–Condé–Braye, precum şi rezerve uriaşe de muniţie şi multe tunuri intacte. În Champagne, Grupul de Armate Centru a deschis şi el ofensiva sa secundară pe 17 aprilie, iar Armata IV comandată de generalul Anthoine a cucerit mai multe culmi importante în următoarele patru zile. Până pe 20 aprilie, Armatele IV, V şi VI franceze capturaseră peste 20 000 de prizonieri şi 147 de tunuri – rezultate foarte impresionante raportat la standardele anilor anteriori –, dar nu a avut loc vreo străpungere decisivă pe

Aisne. Folosirea unui număr uriaş de obuze a dus rapid la lipsuri alarmante de muniţie, iar până pe 25 aprilie numărul victimelor în rândul francezilor se ridica la 96 125. Serviciile medicale au clacat sub povara suprasolicitării şi întârzierile în evacuarea răniţilor din zona înaintată a frontului au demoralizat mai mult trupele de pe linia frontului.

Influenţa lui Nivelle asupra evenimentelor a început să se reducă înainte să treacă prima săptămână de la începerea ofensivei franceze. Pe 21 aprilie, Armata X a lui Duchêne a fost mutată în sus, pe linia dintre Armatele V şi VI, dar Micheler l-a convins pe Nivelle să se limiteze la o operaţiune mai restrânsă, menită să securizeze întreaga creastă Chemin des Dames şi să-i alunge pe germani din Reims. Nivelle era tot mai deprimat deoarece orice decizie şi ordin ale sale erau supuse controlului strict al guvernului şi, pe 29 aprilie, autoritatea i-a fost şi mai mult subminată când Pétain a fost numit comandant suprem al armatelor franceze şi a primit puteri care îl transformau în principalul consilier militar al guvernului. Mangin a fost un alt ţap ispăşitor, fiind demis de la comanda Armatei VI pe 2 mai.

Pe 4 şi pe 5 mai a fost întreprinsă o nouă serie de atacuri franceze. Armata VI, comandată acum de generalul Maistre, a pătruns adânc în punga germană de vizavi de Laffaux şi a ocupat poziţiile germane pe un sector de 4 km de-a lungul crestei Chemin des Dames. Între timp, trupe ale Armatei X au ocupat restul platoului Californie de la extremitatea estică a crestei. Aceste succese nu i-au putut reface lui Nivelle reputaţia. Prin comparaţie cu groaznicul etalon de la Verdun, totalul de 187 000 de victime din rândul francezilor şi 163 000 din rândul germanilor pentru întreaga ofensivă nu a fost excesiv de ridicat. Dar, deoarece Nivelle promisese atât de mult, şocul dezamăgirii resimţit de armata şi de poporul francez când străpungerea nu s-a materializat a fost cu atât mai sever. În timp ce un val de nelinişte şi de indisciplină cuprindea armata franceză, pe 15 mai Nivelle era demis din postul de comandantul suprem al armatelor franceze. Pétain i-a luat locul, iar Foch i-a urmat acestuia ca şef al Marelui Stat Major francez.

Opunerea rezistenţei

Startul şovăielnic al ofensivei lui Nivelle a făcut cu atât mai vitală continuarea operaţiunilor BEF la Arras, chiar dacă numai pentru a-i împiedica pe germani să mute şi alte rezerve pe Aisne. În pofida succeselor dintre 9 şi 11 aprilie, felul în care Allenby a condus ulterior bătălia i-a făcut pe comandanţii Diviziilor 17, 29 şi 50 să înregistreze un protest oficial împotriva operaţiunilor izolate, pe front îngust, care expuneau trupele atacatoare tirului concentrat de pe flancuri. Pe 15 aprilie, Allenby a aflat că Haig ordonase o pauză pentru a pregăti un alt atac coordonat, pe scară largă.

Cum toate şansele unui atac surpriză dispăruseră, Haig, aşteptându-se la un război de uzură, nu la o străpungere, a decis că acum obiectivele vor fi mai puţin ambiţioase decât pe 9 aprilie. După ce s-a consultat cu Allenby, Horne şi Gough, s-a convenit că nouă divizii britanice şi canadiene din Armatele I şi II vor lansa un atac bine planificat de-a lungul unui front de 14,5 km împotriva liniei Gavrelle–Roeux–Guémappe–Fontaine lez Croisilles.

La începerea atacului pe 23 aprilie, BEF şi-a dat seama că, sub îndrumarea lui Lossberg, Armata VI germană înţelesese principiile apărării zonale flexibile. Cu două săptămâni în urmă artileria germană fusese copleşită, dar acum era prezentă în număr mare. Mai mult, poziţiile bateriilor germane erau identificate mai imprecis decât înainte şi multe nu intrau în raza de acţiune a tunurilor grele britanice, ceea ce făcea tirul de contrabaterie al BEF mult mai ineficient. Ofiţerii de stat major britanici şi din dominioane nu erau nici acum obişnuiţi cu improvizaţia odată ce se încheia faza asaltului planificat, aşa că, adesea, divizii tot mai ostenite erau sprijinite doar de baraje slabe sau inegale ca forţă, în timp ce avansau în gura temutei artilerii germane şi a tirului de mitralieră, la nord şi la sud de râul Scarpe. Divizia 15 (Scoţiană) i-a alungat pe germani din Guémappe şi, în sectorul Armatei I,

Un tanc francez St Chamond la Condé-sur-Aisne, fotografiat pe 3 mai 1917. (IWM Q6963)

Divizia 63 (Navală Regală) a capturat Gavrelle, facilitând ocuparea, în două zile, a aproximativ 3 km de teren valoros tactic, în apropiere de drumul Roeux–Gavrelle. Însă pentru infanteriști confruntările din 23–24 aprilie au fost dintre cele mai grele din întregul război, caracterizate de lupta crâncenă pentru satul puternic fortificat Roeux și pentru fabrica lui de chimicale.

De-acum Haig avea motiv să fie extrem de preocupat de ofensiva franceză. Era pregătit să forțeze atacul la Arras pentru a-i împiedica pe germani să preia inițiativa, dar, în timp ce submarinele germane făceau tot mai multe victime în rândul navelor aliate și al celor neutre, nevoia recuperării porturilor belgiene a devenit și mai importantă. Dorind să le distragă germanilor atenția de la Flandra și de la Aisne, să epuizeze rezervele inamice și să securizeze o linie defensivă la est de Arras, Haig a comandat un al treilea mare atac, care a început pe 3 mai. Totuși, știind că trebuie să-și menajeze propriile rezerve pentru următoarea ofensivă în Flandra, a ales să nu folosească divizii noi la Arras. În consecință, multe dintre formațiunile care au participat la atacul de pe 3 mai erau obosite și nu aveau suficientă forță sau cuprindeau în mare măsură recruți lipsiți de experiență. Corpul Canadian, de pe frontul Armatei I, a luptat iarăși bine, cucerind Fresnoy, și, în sectorul Armatei V, generalul de brigadă Gellibrand al Brigăzii 6 australiene a reușit să realizeze o breșă precară pe Linia Hindenburg, în apropiere de Bullecourt, dar în alte părți progresele au fost minime. Eforturile de a extinde terenul câștigat la Bullecourt au dus la o luptă sălbatică în care au intrat șapte divizii britanice și australiene înainte ca Divizia 58 (Londra) să golească în fine satul de germani, pe 17 mai. Mai departe spre nord, Roeux și uzina chimică au fost ultimele cucerite de britanici, între 11 și 14 mai, deși germanii recuceriseră mai devreme Fresnoy.

În total, din 9 aprilie până pe 17 mai, BEF a pierdut 159 000 de oameni la Arras. Acest total a reprezentat cea mai mare rată de pierderi de vieți omenești pe zi – în medie 4 076 – dintre toate bătăliile majore purtate de britanici în timpul războiului. Pentru BEF, bătălia degenerase, după promisiunile optimiste de pe 9 aprilie, într-o altă bătălie violentă, care nu înghițea doar oameni, ci și timp de care avea mare nevoie Haig pentru a asigura succesul operațiunilor sale din Flandra. Pe de altă parte, Haig își făcuse datoria cu vârf și îndesat față de francezi și a fost eliberat din subordonarea față de Nivelle când acesta din urmă a fost îndepărtat de la comanda armatei, la mijlocul lunii mai. Allenby a fost o altă victimă a ofensivei; relațiile lui cu Haig nu fuseseră niciodată prea calde și ajunsese să fie obiectul unor critici din ce în ce mai acerbe pentru felul în care condusese ultimele faze ale ofensivei de la Arras. Pe 6 iunie Allenby a fost transferat în Palestina, unde a preluat comanda Forței Expediționare Egiptene și a fost înlocuit la comanda Armatei III de Byng.

Revolte

Abia începuse Ofensiva Nivelle când, pe 17 aprilie, armata franceză a intrat în cea mai gravă criză *internă* din timpul războiului. În acea zi, 17 soldaţi din Regimentul 108 Infanterie şi-au părăsit posturile din faţa inamicului – primul dintr-o serie de acte de indisciplină colectivă care, după ce au ajuns la apogeu în iunie, au continuat în toamnă. Până pe 23 octombrie avuseseră loc aproximativ 250 de asemenea incidente, dar doar în unităţile de infanterie. Şaizeci şi opt din 112 divizii franceze au fost afectate de revolte.

Nemulţumirile larg răspândite au luat diverse forme, inclusiv cereri de pace, intonarea de cântece revoluţionare, aruncarea cu pietre şi spartul geamurilor. Mult mai grave au fost cazurile de incendiere, demonstraţiile în masă şi refuzul unui număr substanţial de soldaţi de a se întoarce pe linia frontului. Multe revolte arătau că, deşi erau dispuşi să apere poziţii defensive, soldaţii nu mai doreau să participe la asalturi aparent futile. În orice caz, nu trebuie exagerate anvergura revoltelor sau intenţiile revoluţionare ale soldaţilor. Suferinţele îndelungate din cauza condiţiilor de pe linia frontului, invidierea confortului relativ de care se bucurau cei care munceau în industrie pentru salarii mari şi un val brusc şi spontan de descurajare după eşecul ofensivei de primăvară par să fi jucat în stârnirea tulburărilor un rol mai important decât agitaţia politică sau subversiunea pacifistă.

Înlocuindu-l pe Nivelle la mijlocul lui mai, Pétain a reuşit să refacă moralul şi capacitatea de luptă ale armatei franceze, combinând reformele, înţelegerea şi disciplina de fier. În total, 3 427 de soldaţi francezi au fost condamnaţi de Curtea Marţială pentru infracţiuni comise ca urmare a revoltelor. Dintre aceştia, 554 au fost condamnaţi la moarte şi 49 (sau 8%) au fost executaţi. În paralel, Pétain a renunţat la conceptul de ofensivă cu orice preţ, încetând atacurile pe scară largă până la sosirea armatei SUA în Franţa, crescând astfel considerabil forţa trupelor reunite şi numărul armelor. „Îi aştept pe americani şi tancurile lor", declara adesea Pétain. A luat rapid măsuri pentru a răspunde celor mai frecvente plângeri ale soldaţilor de pe linia frontului, îmbunătăţind serviciile medicale, facilităţile de încartiruire şi de hrană, şi acordând mai multe permisii. Armata franceză îşi revenise suficient spre sfârşitul lui august pentru a da un atac bine planificat la Verdun, care a dus la recucerirea culmilor *Le Mort Homme* şi *Côte 304* . Un alt atac, la Malmaison, în octombrie, i-a făcut pe francezi să cucerească creasta Chemin des Dames pe Aisne. Cu toate acestea, au fost succese restrânse în tabloul de ansamblu al luptelor din Franţa şi Belgia. Unul dintre cele mai importante rezultate ale revoltelor francezilor a fost că, începând din vara lui 1917, forţele britanice şi din dominioane, aflate sub comanda lui Haig, au fost nevoite să poarte şi ele responsabilitatea pentru o parte din operaţiunile ofensive aliate de pe frontul de vest.

Mine şi metodă la Messines

Planul lui Haig pentru ofensiva BEF din Flandra, în forma prezentată la o întrunire a comandanţilor armatei sale pe 7 mai, împărţea operaţiunile proiectate în două etape. Prima era un atac asupra culmii Wytschaete–Messines, la sud de Ypres, în jurul datei de 7 iunie. A doua urma să aibă loc câteva săptămâni mai târziu şi era menită să captureze creasta Passchendaele–Staden şi platoul Gheluvelt situat la est de Ypres, înainte să cucerească legătura feroviară Thourout–Roulers, iar apoi să cureţe coasta belgiană, sprijinită de o debarcare amfibie. A fost considerată esenţială cucerirea prealabilă a crestei Messines, pentru a asigura un flanc defensiv necesar înaintării ulterioare la est de Ypres şi pentru a oferi suficient spaţiu de manevră la sud şi sud-vest de Ypres pentru aşezarea tunurilor şi trupelor necesare atacului din centru şi de pe stânga pungii. Deşi generalul Sir Herbert Plumer ştia punga mai bine decât ceilalţi comandanţi de armate, Haig credea că e un om prea prudent şi chibzuit pentru a conduce operaţiunea principală, care a fost încredinţată lui Gough deoarece era considerat mai demn de încredere. Armata II a lui Plumer avea să întreprindă asaltul preliminar asupra crestei Messines.

Soldaţi australieni studiind un model de contur al crestei Messines, 6 iunie 1917. (Great War Primary Document Archive)

Creasta Messines
şi a treia bătălie de la Ypres,
iunie–noiembrie 1917

Cu figura lui rotofeie, mustaţă albă şi statură corpolentă, Plumer arăta mai degrabă ca un bătrân boiernaş de ţară decât ca un general de succes, dar puţini îi puteau egala înţelegerea profundă a principiilor războiului modern de tranşee sau preocuparea pentru minimizarea numărului de victime. Plumer şi generalul-maior Charles Harington, şeful lui de stat major, alcătuiau o echipă formidabilă, ale cărei cuvinte de ordine erau „încredere, instruire şi meticulozitate“. Pregătirile lor meticuloase pentru atacul de la Messines au inclus construirea unei enorme machete cu relieful crestei. Armatei II i-au fost puse la dispoziţie 72 de noi tancuri Mark IV, care mai putea folosi 2 266 de tunuri. Pentru acestea au fost planificate un baraj de artilerie metodic şi un program de contrabaterie, acordându-se o atenţie specială problemelor care

puteau izvorî din tactica actuală a germanilor de apărare în adâncime şi contraatac. Bombardamentul avea să înceapă pe 21 mai. Elementul care a făcut atacul de la Messines deosebit de memorabil a fost săparea unor gropi pentru 24 de mine uriaşe sub fortificaţiile frontului german. Săparea galeriilor începuse cu peste 12 luni în urmă. În ziua atacului, minele aveau să fie detonate imediat înainte de asaltul infanteriei. Sarcina cuceririi sectorului nordic a crestei a fost încredinţată Corpului X; sectorul central, inclusiv satul Wytschaete, avea să fie securizat de Corpul IX; iar Corpului II Anzac i s-a ordonat să ocupe partea stângă a crestei şi Messines.

Nouăsprezece mine, cu aproape 500 000 kg de explozibil puternic, au fost detonate la ora 3.10 pe 7 iunie 1917. Cele nouă divizii care au pornit la asalt în spatele unui baraj de artilerie i-au înfrânt rapid pe apărătorii germani derutaţi, care supravieţuiseră în avanposturi şi în zonele din faţă. Dovedind că au profitat de repetiţiile minuţioase al bătăliei, de lecţiile de pe Somme şi de recentul succes de la creasta Vimy, trupele de asalt britanice şi din dominioane au izbutit să flancheze sau să împresoare multe cazemate germane, cuiburi de mitralieră şi alte puncte fortificate, ulterior golite de trupe bine instruite care se ocupau de operaţiuni de curăţare. Pe la mijlocul dimineţii, suferind relativ puţine pierderi, Armata II a lui Plumer cucerise vârful crestei. În cursul după-amiezii asaltul a continuat asupra Liniei Oosttaverne, care trecea pe panta de est sau opusă crestei. În această etapă numărul victimelor a început să crească, deoarece creasta era supraaglomerată şi, în sectorul Corpului II Anzac de pe dreapta, unele unităţi au fost lovite de propria artilerie. Totuşi, după patru zile Linia Oosttaverne era în mâna Armatei II şi toate victoriile au fost consolidate într-o săptămână. Luarea cu asalt a culmii Messine a costat BEF aproximativ 25 000 de ofiţeri şi soldaţi, iar pierderile germanilor au fost de aproximativ 23 000 oameni, dintre care 10 000 dispăruţi.

Atacul de la Messines, la fel ca atacul de pe creasta Vimy, a fost din multe puncte de vedere un asalt bine planificat model, deşi semăna şi cu succesul din aprilie prin faptul că BEF nu a reuşit să dea curs ulterior unei victorii iniţiale strălucite. Haig şi Plumer erau conştienţi de şansa de a cuceri teren la capătul vestic al platoului Gheluvelt - posibilitate de care germanii se temeau -, dar Plumer l-a informat pe Haig pe 8 iunie că va avea nevoie de trei zile pentru a-şi aduce artileria în faţă. Nerăbdător, Haig a transferat două dintre corpurile lui Plumer Armatei V şi l-a instruit pe Gough să pregătească operaţiunea. Ironic este că Gough, probabil amintindu-şi de rezultatul nefericit al propriei lui impetuozităţi la Bullecourt, se temea că un atac preliminar spre Gheluvelt ar putea să nu creeze decât un intrând minor vulnerabil pe flancul său drept. După ce şi-a rezervat mai mult timp pentru a studia problema faţă de cele doar trei zile cerute de Plumer, pe 14 iunie Gough a recomandat renunţarea la o asemenea operaţiune şi a propus un

atac simultan pe întregul front, şase săptămâni mai târziu, în prima zi a lansării ofensivei principale. Deoarece fortificaţiile germane de pe platou fuseseră întărite în timpul pauzei, Haig a aprobat cu îndoieli amânarea atacului de la Gheluvelt, decizie pe care el şi BEF aveau să o regrete curând.

Speranţe spulberate: a treia bătălie de la Ypres

Planul lui Haig în Flandra primise aprobarea Cabinetului de Război la mijlocul lunii mai, în baza înţelegerii cu francezii, care aveau să pornească şi ei la atac. Acum, pentru că nu se mai putea conta pe atacul acestora, Lloyd George credea că ar fi o nebunie din partea BEF să atace practic de una singură. Haig era însă încrezător, anticipând rezultate decisive pentru 1917, şi existau motive strategice puternice în favoarea respectării schemei lui. Americanii nu erau nici pe departe pregătiţi, iar puterea militară rusă era în prag de colaps, aşa că exista o posibilitate clară ca germanii să preia iniţiativa strategică şi să dea o lovitură fatală armatei franceze dacă BEF nu reuşea să continue presiunea. Haig susţinea că armata germană avea să sufere mai departe din cauza războiului de uzură şi avea să devină mai uşor de înfrânt în 1918. Haig şi Robertson vedeau de aceea un risc considerabil în transferul proiectat al diviziilor în Italia, politică prin care forţa Aliaţilor ar fi fost slăbită pe frontul de vest. Deoarece pierderile de nave din cauza submarinelor rămâneau periculos de ridicate, schema lui Haig de a curăţa coasta Flandrei a beneficiat de susţinerea puternică a şefului statului major al marinei, amiralul Jellicoe. În pofida acestor argumente, Cabinetul de Război al lui Lloyd George nu a autorizat Operaţiunea Northern a lui Haig înainte de 21 iulie, moment în care bombardamentul preliminar era în desfăşurare de cinci zile. Mai mult, Haig a fost informat că ofensiva ar

Brancardieri britanici ducând un rănit prin noroi până la genunchi, în apropiere de Boesinghe, 1 august 1917. (IWM Q5935)

putea foarte bine fi oprită dacă se va considera că numărul victimelor nu justifică rezultatele tangibile obţinute.

Nu toate problemele lui Haig în a treia bătălie de la Ypres au fost provocate de el. Deoarece săparea unor tranşee adânci era exclusă în solul mocirlos de la Ypres, Armata IV germană a generalului von Arnim îşi plasase defensiva în cazemate din beton şi în ferme fortificate din spatele unei zone înaintate apărate de un număr mic de soldaţi. Cazematele erau construite deasupra solului, fiind astfel amplasate încât să se sprijine reciproc cu foc încrucişat, şi aveau ziduri suficient de groase pentru a rezista la orice proiectil mai uşor decât cele de obuzier de 20 cm. Expertul în tactică defensivă Lossberg a devenit şeful de stat major al lui Arnim pe 13 iunie. Apoi, pe 10 iulie, germanii au întreprins un bombardament preemptiv şi au atacat sectorul Niewpoort, ceea ce a distrus pregătirile pentru o înaintare spre coastă, planificată pentru Armata IV britanică. Debarcarea amfibie proiectată de britanici a fost amânată şi ulterior s-a renunţat la ea. Două greşeli serioase pot fi atribuite lui Haig. Prima a fost să încredinţeze rolul major în ofensiva principală lui Gough, amânând astfel Operaţiunea Northern, în timp ce Armata V intra pe poziţii; a doua a fost că nu a insistat asupra capturării părţii vestice a platoului Gheluvelt înainte de principalul atac.

Din nefericire pentru BEF, Haig a combinat aceste greşeli, permiţându-i lui Gough să pregătească un plan de bătălie mult prea ambiţios. La sfârşitul lunii iunie Haig anticipa o străpungere rapidă, dar, pe măsură ce se apropia debutul ofensivei, a început să favorizeze o ofensivă dintr-o succesiune de înaintări limitate. Deoarece Haig tindea să evite discutarea în detaliu a planurilor operaţionale cu comandanţii armatei sale, Gough a rămas cu impresia greşită că o străpungere rapidă era prioritară. În consecinţă, a propus ca în prima zi Armata V din subordinea lui să încerce o înaintare pe o adâncime de 6 000 m, pătrunzând dincolo de locul principal unde erau concentrate bateriile de câmp germane până la a treia linie defensivă germană. Dacă rezistenţa inamicului se dovedea slabă, trupele atacatoare aveau să forţeze înaintarea până la un al patrulea obiectiv. În acest punct avea să urmeze o pauză de două sau trei zile, timp în care artileria avea să fie mutată mai în faţă pentru a sprijini asaltul asupra crestei Passchendaele, planificat pentru a patra zi a ofensivei. După cum obişnuia, Haig a cedat pe loc comandantului, permiţându-i lui Gough să-şi urmeze planul nerealist. Haig i-a reamintit lui Gough de importanţa vitală a asigurării platoului Gheluvelt, dar nu a subliniat acest lucru când s-a dovedit că schema lui Gough nu punea suficient accent pe această captură. Ca atare, pregătirile pentru ofensiva de pe Ypres aminteau de cele pentru Somme, din 1916, deoarece BEF avea să înceapă din nou un atac major cu obiective ambigue şi un plan deficitar. Terenul ales de Haig pentru ofensivă era nepotrivit

şi, deoarece se afla în mare măsură sub observaţie germană, necesita un îndelungat bombardament de artilerie pentru a suprima bateriile germane. Pregătirile pentru a treia bătălie de pe Ypres implicau deci o revenire la tactica de artilerie învechită şi, pentru a înrăutăţi şi mai mult o situaţie deloc promiţătoare, bombardamentul amânat a distrus sistemul de drenare din zonă, deja fragil, ajutând la crearea unui peisaj mlăştinos care a împiedicat deplasarea rapidă, dacă nu cumva a făcut-o imposibilă.

Sprijinite de 2 936 de tunuri, inclusiv piese de artilerie ale Armatelor II britanică şi I franceză, nouă divizii din Armata V a lui Gough au început asaltul la ora 3.50 pe 31 iulie. La stânga lor, două divizii ale Armatei I franceze au atacat între Steenstraat şi Boesinghe. Unităţi ale Armatei II au atacat la dreapta lor. Rezultatele iniţiale au fost încurajatoare deoarece o mare parte din creasta Pilckem a căzut în mâinile britanicilor şi cucerirea punctelor de observaţie-cheie de acolo şi de la extremitatea vestică a platoului Gheluvelt le-au răpit germanilor avantajele de care se bucuraseră până în mai 1915. Trupele lui Plumer au cucerit Hollebeke şi liniile de avanposturi germane de la vest de Lys, iar francezii au capturat Steenstraat şi au ajuns la periferia localităţii Bixschoote. Dar, în sectorul crucial al platoului Gheluvelt, Corpul VII britanic se lupta să înainteze dincolo de linia întâi germană. Dintre cele 48 de tancuri alocate Corpului II doar 19 au intrat în acţiune, iar un tun care trăgea din interiorul unei cazemate masive, care străjuia

„Colţul focului iadului" de pe Drumul Menin, unul dintre cele mai periculoase puncte din punga Ypres. (IWM)

Soldaţi răniţi, trataţi la un punct de prim ajutor avansat din apropiere de Ypres, 20 septembrie 1917. (Getty Images)

Drumul Menin la est de Hooge, a fost responsabil pentru majoritatea acestor distrugeri. Regresul din acest sector a înjumătăţit efectiv frontul de atac al Armatei V. Ploaia care a început după-amiază s-a transformat după ora 16.00 dintr-o burniţă într-o ploaie torenţială persistentă, reducând enorm vizibilitatea. În mai multe locuri, contraatacurile germane i-au împins pe britanici în retragere şi, până pe 2 august, vremea rea i-a forţat pe britanici să suspende operaţiunile. Asaltul iniţial adusese Armata V înainte cu aproximativ 3 000 m, dar, în mod dezamăgitor, diviziile lui Gough era încă departe de obiectivele stabilite pentru prima zi.

Ploaia persistentă a împiedicat în mare măsură orice înaintare mai importantă în acea lună. Punga Ypres s-a transformat într-o întindere sumbră de mâl şi cratere pline cu apă. Toate trupele care înaintau spre linia frontului erau nevoite să urmeze cărări înşelătoare acoperite cu scânduri sau drumuri placate cu lemn, care erau în vizorul tunarilor inamici. Armata V a cucerit Langemarck pe 16 august, dar alte două încercări de a cuceri platoul Gheluvelt s-au dovedit inutile, în pofida luptelor grele din crângul Inverness şi din pădurea Glencorse, aflate în apropierea Drumului Menin. Pe 25 august Haig şi-a corectat tardiv greşeala anterioară, transferând rolul de căpetenie în bătălie, precum şi sarcina de a acţiona ca front principal Corpului II al lui Plumer şi Armatei II.

În timp ce Haig rezista presiunii din partea lui Lloyd George de a opri ofensiva împotmolită, Plumer a primit trei săptămâni pentru a pregăti pasul următor şi a profitat de ocazie pentru a introduce tactici de asalt mai flexibile. Atacurile aveau să fi conduse de linii de trăgători, urmate de mici

echipe de infanterie desfăşurate dispersat pentru a flanca puncte fortificate şi cazemate. Fiecare asemenea grup, având propriii grenadieri cu grenade de mână Mills, puşcaşi cu puşti-mitralieră Lewis şi lansatoare de grenade, avea să lupte ca o unitate independentă. Alte grupuri mici, acţionând ca trupe de curăţare a terenului, aveau să acopere spatele. Rezerve proaspete de infanterie aveau să fie păstrate pregătite pentru a se ocupa de contraatacurile germane aşteptate, care aveau să fie şi ele supuse unui tir de artilerie intens, bine planificat, şi de baraje de mitralieră.

Atacurile metodice ale lui Plumer, cu obiective limitate – favorizate de lipsa ploilor – au permis un progres imediat al bătăliilor secundare de pe creasta Drumului Menin (20–25 septembrie) şi din pădurea Polygon (26 septembrie–3 octombrie). O contribuţie de seamă la aceste operaţiuni a avut-o Corpul I Anzac, australienii fiind mult mai mulţumiţi de conducerea lui Plumer decât fuseseră de cea a lui Gough. Impactul acestor atacuri s-a văzut în faptul că, în pungă, germanii erau acum obligaţi să-şi modifice elasticul sistem de apărare şi să apere mai puternic poziţiile mai înaintate, devenind astfel mai vulnerabili la acţiunile artileriei lui Plumer. Pe 4 octombrie, Corpul II Anzac s-a unit cu trupele lui Plumer pornite la al treilea atac, care avea ca scop capturarea crestei Broodseinde şi a capătului estic al platoului Gheluvelt. Corpul X britanic i-a alungat pe ultimii apărători germani din pădurea Polygon, iar Divizia Noua Zeelandă a cucerit Gravenstafel, dar, deşi principalele obiective fuseseră cucerite, ploaia a transformat iar câmpul de bătălie într-o mocirlă, făcând imposibilă exploatarea succeselor.

Unele surse susţin că Plumer şi Gough au propus oprirea ofensivei în această etapă, deşi sunt greu de găsit dovezi documentare care să le confirme.

Soldaţi aliaţi, foarte probabil canadieni din compania de mitraliori, Divizia 4, stau aşezaţi în cratere de bombe pe câmpul devastat din jurul crestei Passchendaele, după bătălia din noiembrie 1917. (Corbis)

Haig voia categoric să ajungă la creasta Passchendaele care ar fi fost o line fermă pentru iarna ce se apropia şi a decis să continue operaţiunile încă o lună. Condiţiile din pungă erau acum atât de îngrozitoare încât oamenii se înecau în noroiul lichid. Pe 6 noiembrie Corpul Canadian a cucerit movila de dărâmături pulverizate care alcătuiseră odinioară Passchendaele - satul care a dat numele celei de-a treia bătălii de la Ypres şi a ajuns să simbolizeze cele mai cumplite orori ale Marelui Război. Pe 10 noiembrie, când s-a terminat ofensiva din Flandra, ambele tabere suferiseră pierderi de aproximativ 250 000 de oameni, însă pentru britanici aceste pierderi erau mai mici decât cele provocate pe Somme şi reprezentau o medie zilnică mai mică decât la Arras în primăvara lui 1917. În pofida unei înaintări de aproximativ 8 km şi a operaţiunilor impresionante din septembrie ale lui Plumer, nici unul dintre obiectivele lui Haig situate mai departe nu fusese atins şi până şi cel mai nordic vârf al crestei Passchendaele a rămas în mâinile germanilor.

Tancuri comasate la Cambrai

Deşi moralul era scăzut şi efectivele erau subţiate până aproape de limită de luptele de la Ypres, BEF a mai făcut un efort ofensiv în 1917. Pe 20 noiembrie, la Cambrai, britanicii şi-au concentrat tancurile astfel încât să fie aruncate în luptă pentru prima dată într-un atac în masă, nefiind răzleţite în grupuri mici de-a lungul frontului, în vederea sprijinului local acordat infanteriei.

Asaltul de la Cambrai a pornit de la un plan al Corpului Tancuri pentru un raid pe scară largă, al cărui obiectiv principal nu era să ocupe teren, ci să le dea germanilor o lovitură dureroasă, pe un teren care, spre deosebire de punga Ypres, era potrivit pentru tancuri. Byng şi statul major al Armatei III au dezvoltat schema între august şi noiembrie, transformând-o într-o operaţiune majoră împotriva Liniei Hindenburg. Haig şi Byng au realizat avantajele unui plan care ar fi putut nu doar reface reputaţia BEF şi moralul, ci ar fi abătut şi atenţia inamicului de pe frontul italian, unde italienii suferiseră o înfrângere aproape catastrofală la Caporetto, pe 24 octombrie. Armata III a sperat să străpungă sistemul Hindenburg dintre Canal du Nord şi Canal de l'Escaut înainte să trimită cavaleria prin breşă ca să securizeze punctele de traversare peste Sensée şi să izoleze Cambrai. După cucerirea pădurii Bourlon, infanteria şi tancurile trebuiau să-i alunge pe germani din Cambrai şi dintre principalele cursuri de apă. Era la latitudinea cartierului general să decidă pasul următor, eventual o ofensivă spre Douai şi Valenciennes. Principalul neajuns îl constituiau războiul de uzură de la Ypres şi cererile de pe frontul italian, care lăsaseră BEF cu puţine rezerve pentru exploatarea succesului de la Cambrai. Pe scurt, planul depăşea resursele BEF la sfârşitul lui 1917. Nu a ajutat nici dorinţa lui Byng de a folosi toate tancurile şi diviziile de infanterie disponibile în faza de străpungere.

Partea bună era că planul combina câteva elemente de tactică promiţătoare, cum ar fi decizia de a renunţa la pregătirea uzuală a atacului printr-un bombardament de artilerie îndelungat şi de a permite celor 1 003 tunuri de sprijin să lanseze un bombardament surpriză furibund, adoptând noua tehnică a focului „anticipat", fără înregistrarea prealabilă a ţintelor. Un alt aspect nou a fost exerciţiul de cooperare dintre tanc şi infanterie, conceput de Corpul Tancuri şi aprobat de Byng. 378 de tancuri de atac, toate transportând snopi mari de vreascuri, sau „fascine", care le ajutau la traversarea tranşeelor, aveau să acţioneze în grupuri de câte trei. În fiecare grup, un „tanc de gardă" dintr-o poziţie mai înaintată avea să se deplaseze cu 100 m în faţa celor două tancuri principale ale corpului, pentru a anihila tirul german şi a proteja următoarele tancuri. Al doilea avea să conducă secţiunea de infanterie prin sârma ghimpată germană şi dincolo de tranşeele inamice. Un total de 98 de tancuri de sprijin duceau provizii, material de umplere a craterelor în vederea traversării zonelor puternic denivelate, cabluri telefonice, grapine pentru îndepărtarea sârmei ghimpate. Mai mult, britanicii, profitând de lecţiile celei de-a treia bătălii de la Ypres, au folosit mai intens avioane de joasă altitudine pentru a lovi artileria şi trupele germane.

Asaltul de deschidere, lansat de şase dintre cele 19 divizii de infanterie ale lui Byng, s-a realizat de-a lungul unui sector de 9,5 km, la ora 6.20 pe 20 noiembrie 1917. Surpriza bombardamentului declanşat brusc şi a folosirii tancurilor comasate le-a permis să străpungă în majoritatea locurilor frontul Hindenburg şi sistemele de susţinere pe o adâncime de 5–6,5 km. Dar în centru-stânga, Divizia 51 (Highland) nu a reuşit să cucerească din prima zi satul-cheie Flesquières. Multe tancuri însoţitoare fie s-au stricat înainte de obiectiv, fie au fost scoase din funcţiune de tunari germani pregătiţi

Tancuri britanice înaintând la Graincourt pentru atacul asupra pădurii Bourlon, în apropiere de Cambrai, 23 noiembrie 1917. (Mary Evans Picture Library)

anume pentru apărare antitanc. Până pe 23 noiembrie doar 92 de tancuri mai erau operaţionale şi, cum cavaleria britanică a fost dezamăgitoare, nereuşind să exploateze breşa iniţială, vechea problemă a menţinerii avântului după faza asaltului părea din nou fără soluţie.

În următoarele câteva zile Armata III a fost implicată într-o luptă feroce a infanteriei pentru creasta Bourlon, la vest de Cambrai. Cu toate eforturile, diviziile britanice nu au reuşit să securizeze complet satul Bourlon sau pădurea Bourlon învecinată şi, după o săptămână, au ocupat o pungă de 14,5 km lăţime şi 6,5–8 km adâncime. Pe 30 noiembrie, Armata II germană, comandată de generalul von der Marwitz, a lansat o contralovitură sălbatică împotriva acestei pungi. Germanii au optat şi ei pentru un bombardament scurt, folosind fum, proiectile cu gaze şi cu explozivi puternici, şi un număr mare de avioane pentru operaţiuni de atac la sol. Contralovitura germană a fost poate cea mai notabilă pentru rolul vital jucat de trupele de asalt, care foloseau tactici de asalt şi de infiltrare dezvoltate pe parcursul ultimilor doi ani. Sosirea la timp a întăririlor britanice a încetinit progresele germane, dar, la insistenţa lui Haig, pe 5–6 decembrie Byng s-a retras pe o linie mai scurtă şi mai uşor de apărat, în faţa satului Flesquières, abandonând mare parte din terenul cucerit iniţial. Victimele de la Cambrai s-au ridicat la peste 40 000 în fiecare tabără, dar cea mai importantă trăsătură a bătăliei a fost faptul că şi britanicii, şi germanii au avut succes cu metode tactice care au părut să ofere o cale de ieşire din blocajul îndelungat.

Bilanţ

Victoria se dovedise mai departe ca oricând pentru Aliaţi în 1917. Eşecul lui Nivelle, revoltele din armata franceză, oroarea noroiului de la Passchendaele şi eşecul final de după strălucitul succes iniţial de la Cambrai au aruncat un nor întunecat peste speranţele Aliaţilor pentru viitorul imediat. Corespondentul de război Philip Gibbs observa că, pentru prima dată în război, „armata britanică şi-a pierdut optimismul şi a apărut o adâncă depresie în rândurile numeroşilor ofiţeri şi soldaţi cu care am intrat în contact". Totuşi, o revoltă scurtă la depozitul de bază al infanteriei de la Etaples, în septembrie, a fost provocată de neacomodarea cu un regim brutal de pregătire din acea tabără, dar nu a semnalat o cădere majoră a moralului în întreaga BEF. Pierderile din bătăliile de uzură de la Arras şi Ypres i-au oferit lui Lloyd George mai multă „muniţie" împotriva lui Haig. Într-adevăr, veştile din decembrie 1917, cum că Allenby smulsese Ierusalimul din mâna turcilor, păreau să consolideze poziţia celor care erau împotriva primatului frontului de vest. Deşi încă nedorind să provoace o criză politică prin îndepărtarea de la comandă a lui Robertson şi Haig, Lloyd George a continuat să caute moduri de a le limita autoritatea şi influenţa.

Amestecul judicios de disciplină şi reformă al lui Pétain îndepărtase armata franceză de marginea prăpastiei în care privea în primăvară şi la începutul verii, dar, în pofida lăudabilelor sale rezultate în operaţiunile limitate de la Verdun din august şi de la Chemin des Dames din octombrie, nimeni nu ştia prea bine cum se va descurca dacă i s-ar cere să lanseze atacuri la scară mare. Până şi Pétain a rămas reticent la ideea de a risca asemenea ofensive înainte de sosirea în forţă a americanilor.

Până acum, adunarea trupelor SUA se desfăşurase într-un ritm frustrant de lent. Până pe 1 decembrie 1917 doar patru divizii americane ajunseseră în Franţa. Mai mult, generalului John Joseph „Black Jack" Pershing, care comanda Forţa Expediţionară Americană (AEF), i se ordonase strict să-şi păstreze formaţiunile unite, sub forma unei armate naţionale distincte, şi să reziste oricărei încercări de a le folosi ca întăriri pentru unităţi britanice şi franceze slăbite. Pe o notă mai constructivă, înfiinţarea unui Consiliu Suprem de Război la Versailles în noiembrie 1917 promitea îmbunătăţirea coordonării strategiei aliate în anul ce avea să vină.

Soldaţi americani mărşăluind pe străzile din Liverpool, Marea Britanie, după sosirea lor în război. (Mary Evans Picture Library)

La sfârşitul lui 1917 armata germană avea motive de optimism, cel puţin pe termen scurt. Noile tactici ale artileriei şi ale trupelor de asalt testate în operaţiuni la Riga, Caporetto şi Cambrai se dovediseră extrem de eficiente. Formaţiunile germane de pe frontul de vest au fost de aceea reinstruite în timpul iernii şi au fost completate cu divizii aduse de pe frontul de est după revoluţia bolşevică din Rusia din noiembrie. Un element liniştitor a fost cunoaşterea faptului că blocada aliată provoca lipsuri importante de petrol, benzină, cauciuc, cai şi furaje, toate având să diminueze capacitatea armatei germane de a susţine operaţiuni mobile pe perioade îndelungate în 1918. În mod funest, trupele unei divizii anterior de încredere se opriseră din luptă ca să prade un depozit de provizii britanic în timpul contraloviturii germane de la Cambrai, de pe 30 noiembrie.

Pentru Haig şi BEF anul 1917 nu fusese unul al depresiei totale. Progresele tehnice şi tactice ale BEF în ultimele 12 luni se vădeau în rezultatele bune ale Corpului XVII şi în succesul Corpului Canadian de la Arras şi de pe creasta Vimy, pe 9 aprilie, în asaltul asupra crestei Messines pe 7 iunie, în loviturile puternice date de Plumer la Ypres, la sfârşitul lunii septembrie, şi în străpungerea Liniei Hindenburg în apropiere de Cambrai, în noiembrie. Nici măcar noroiul cleios de la Passchendaele nu putea ascunde total realizările de pe urma îmbunătăţirilor colective şi lecţiilor de după Somme.

Germania îşi planifică atacul

La sfârşitul lui 1917, Aliaţii ştiau că trebuie să se aştepte la o ofensivă germană majoră în vest la începutul anului următor. În decembrie 1917, atât Rusia, cât şi România puneau capăt ostilităţilor cu Puterile Centrale, permiţând Germaniei să transfere mai rapid unităţi de pe frontul de est. Treizeci şi trei de divizii au fost mutate în Franţa şi Belgia înainte de începutul anului 1918. Pe de altă parte, Aliaţii se confruntau cu grave probleme legate de numărul de trupe. Şase divizii franceze fuseseră trimise în Italia şi alte trei fuseseră dezmembrate, reducând numărul total al diviziilor franceze de pe frontul de vest la 100, fiecare cu un efectiv de infanterie de cel mult 6 000 de oameni.

BEF avea dificultăţi asemănătoare. Haig ceruse ca întăriri 334 000 de soldaţi, dar primise puţin peste 174 000 până pe 21 martie 1918. Lloyd George, responsabil cu asigurarea justei proporţii între mâna de lucru *industrială* a Marii Britanii şi efectivele pentru front, credea că păstrarea mai multor bărbaţi în Marea Britanie i-ar uşura limitarea ofensivelor inutile. Haig, în schimb, putea răspunde că prea mulţi bărbaţi fuseseră canalizaţi spre ceea ce *el* considera campanii periferice sau „secundare". Totuşi, date recente arată că rezerva generală a fost ţinută în Marea Britanie de Robertson şi de Ministerul de Război, nu de prim-ministru, şi că însuşi Haig a încurajat

greşit această politică, afirmând că poate rezista unei ofensive germane cel puţin 18 zile cu forţele existente. Lipsa soldaţilor însemna că în februarie şi martie 1918 majoritatea diviziilor BEF se reduseseră de la 12 batalioane la 9, deşi Divizia Noua Zeelandă, cele patru divizii canadiene şi cele cinci divizii australiene îşi păstrau organizarea în 12 batalioane. Dintre formaţiunile britanice, 115 batalioane fuseseră dezmembrate, şapte transformate în batalioane de genişti, iar 38 amestecate pentru a forma 19 batalioane.

Prea puţin ajutor imediat venise din partea americanilor. Pe 1 decembrie 1917 Pershing avea doar 130 000 de soldaţi în Franţa şi toate diviziile AEF aveau să necesite alte trei luni de pregătire la sosire. De aceea, la începutul lui 1918, germanii aveau să se bucure o scurtă perioadă de luxul de a depăşi numeric forţele franco-britanice: 192 de divizii împotriva a 156.

Dându-şi seama că sistemul convoaielor şi acoperirea aeriană ajutau Marea Britanie să combată ameninţarea submarinelor, conducătorii militari ai Germaniei au decis să prindă ultima ocazie de a înregistra o victorie decisivă în vest înainte ca forţa americană să devină copleşitoare. Ca atare, Ludendorff a plănuit să lanseze o *Kaiserschlacht* („bătălie imperială") cu atacuri succesive, corelate, care să grăbească prăbuşirea „întregii structuri" a armatelor aliate. El a apreciat că, dacă ar fi fost înfrânte forţele britanice şi ale dominioanelor, celelalte trupe aveau să capituleze inevitabil. Prima lovitură germană avea să fie dată în principal împotriva BEF. După ce au fost discutate toate posibilităţile în timpul iernii, trei au părut să îndeplinească criteriile lui Ludendorff. Un asemenea atac, cu numele de cod Georg, viza străpungerea frontului lângă Armentières, în Flandra, şi înaintarea spre Hazebrouck, atacând din flancuri şi din spate forţele britanice din nord. O operaţiune secundară, cu nume de cod Georg II, avea să izoleze şi să învingă unităţile BEF din punga Ypres. Al doilea atac posibil, *Mars-Angriff* (Atacul Mars), avea să fie îndreptat împotriva oraşului Arras. Al treilea, *Michael-Offensive* (Ofensiva Michael), presupunea o lovitură puternică împotriva Armatelor III şi V britanice, pe cele două părţi ale localităţii St Quentin, între Arras şi La Fère. De îndată ce fortificaţiile britanice de aici aveau să fie străpunse, forţele germane puteau înainta spre nord şi împinge BEF înapoi în mare. Era recomandabilă lansarea asaltului în Flandra când nu ploua, deci în aprilie sau mai, dar poziţiile BEF de la Arras erau considerate un obstacol prea dificil pentru atacul de deschidere, aşa că pe 21 ianuarie Ludendorff s-a concentrat asupra Ofensivei Michael ca primă opţiune pentru principala ofensivă. După alte şapte săptămâni de planificare detaliată, a fost aleasă data de 21 martie pentru începerea operaţiunii.

În planul final, grupul de armate al prinţului moştenitor Rupprecht avea să securizeze forţele din aripa dreaptă, respectiv Armata XVII a generalului Otto von Below şi Armata II a generalului von der Marwitz. Acestea aveau să

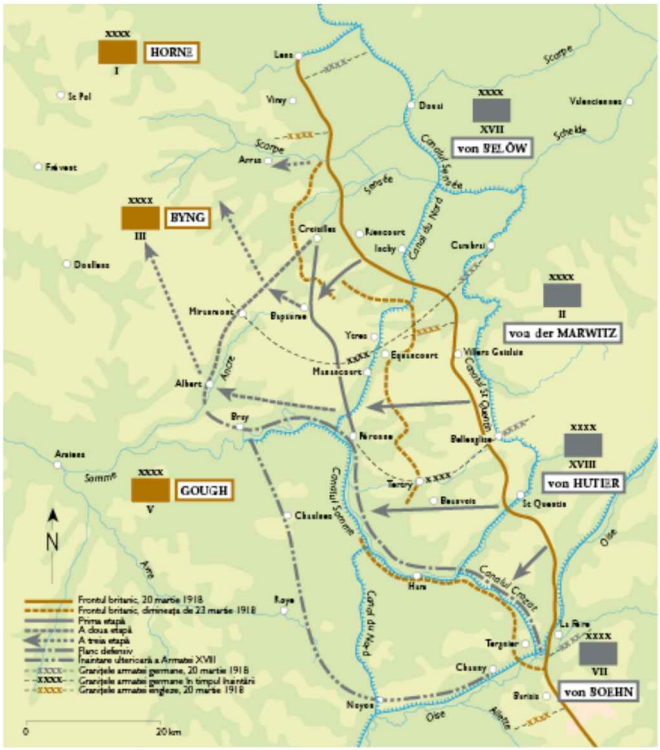

Operaţiunea Michael: planul

atace la sud de Arras şi să străpungă punga britanică Flesquières, de lângă Cambrai. După aceea aveau să înainteze spre Péronne şi Bapaume, peste câmpul de bătălie din 1916 de pe Somme, până pe linia dintre Arras şi Albert, înainte să se întoarcă spre nord-vest, învăluind Arras în timpul înaintării. La stânga lor, Armata XVIII a generalului von Hutier, din grupul de armate al prinţului moştenitor Wilhelm, avea să atace peste râul Somme şi canalul Crozat pentru a proteja flancul armatelor din aripa dreaptă, avea să se ocupe de toate rezervele franceze care ar fi înaintat dinspre sud şi să taie o breşă între forţele franceze şi britanice. La nevoie, Armata XVIII l-ar fi ajutat pe von der Marwitz în jurul localităţii Péronne. Operaţiunea Mars ar fi putut demara de îndată ce s-ar fi obţinut succesul tactic la sud de Arras. Între timp, Ludendorff a permis continuarea planului pentru Operaţiunea Georg, dacă Michael nu s-ar fi ridicat la nivelul aşteptărilor şi speranţelor.

În timpul iernii s-a instituit un program major de reinstruire, în încercarea de a familiariza cât mai multe unităţi cu tactica dezvoltată de unităţile de asalt de elită, Sturmtruppen, în ultimii doi ani. Aproximativ un sfert din diviziile germane de infanterie erau desemnate „divizii de atac" *(Angriffsdivisionen)* şi au primit cel mai bun şi mai nou echipament şi cele mai noi arme, inclusiv mitraliere uşoare. Restul, care răspundeau în principal de rezistenţa pe poziţie, erau clasificate ca „divizii de tranşee" *(Stellungsdivisionen)*. Trupele de asalt primeau un rol-cheie în cadrul Operaţiunii Michael, sarcina lor fiind de a căuta puncte vulnerabile în apărarea inamică şi de a produce cât mai multă confuzie în ariergardă, prin infiltrare şi învăluire. Totuşi, artileria era cel mai important element în faza iniţială a asaltului. Germanii aveau să folosească metodele de tragere testate şi rafinate la Riga, Caporetto şi Cambrai de experţi precum colonelul Georg Bruchmüller, care a fost ataşat Armatei XVIII şi a conceput întregul plan de artilerie pentru Operaţiunea Michael. Planurile sale de foc scrupulos orchestrate se bazau pe bombardamente furtunoase scurte, de o intensitate şi greutate imense, folosind tehnici de tragere „anticipată". S-a acordat mare atenţie distrugerii comunicaţiilor şi zonelor de concentrare situate adânc în spatele liniilor aliate şi s-a folosit un număr mare de proiectile cu gaz, pentru a-i neutraliza şi suprima pe tunarii inamici.

În condiţiile în care formaţiunile sale erau nu doar slăbite de bătăliile recente şi de reorganizare, ci conţineau şi un număr mare de recruţi slab pregătiţi, BEF nu era nici pe departe în stare să reziste măcelului german iminent. Deşi Haig a rămas la comandă, mai mulţi dintre ofiţerii săi superiori de stat major – inclusiv Kiggell, şeful statului major, şi Charteris, şeful serviciului de spionaj – fuseseră înlocuiţi. Acasă, Robertson şi-a dat demisia din postul de şef al Marelui Stat Major Imperial când Lloyd George a încercat să-i restrângă autoritatea, numindu-l pe generalul Sir Henry Wilson reprezentant britanic în „Consiliul Executiv de Război" al Consiliului Suprem de Război. Pentru a pune sare pe rană, Wilson i-a urmat lui Robertson ca şef al Marelui Stat Major Imperial pe 18 februarie.

În decembrie, atât Haig cât şi Pétain ordonaseră construirea unor sisteme care aveau să le permită armatelor să adopte defensiva flexibilă în adâncime, similară cu cea adoptată de germani în 1916–1917. În zona BEF intenţia era ca sistemul să includă zona de avangardă, de bătălie şi de ariergardă, fiecare cuprinzând mai multe linii succesive de tranşee sau grupuri de tranşee continue, în afară de cazemate şi posturi de mitralieră care se sprijineau reciproc, amplasate în vederea apărării de jur împrejur. Dar lipsa timpului necesar şi a mâinii de lucru a împiedicat definitivarea noilor poziţii. Nemaipurtând de peste doi ani o mare bătălie defensivă, BEF avea de asemenea nevoie de mult mai multe săptămâni decât i se acordaseră pentru

a asimila idei tactice alternative. Imaginea de ansamblu nu a fost îmbunătăţită de faptul că, din noiembrie, cinci divizii fuseseră transferate în Italia, sub comanda lui Plumer. Mai mult, în ianuarie 1918, BEF fusese solicitată să preia o fâşie suplimentară a liniei aliate. Flancul ei drept se prelungea acum până la Barisis, aflat la peste 32 km sud de St Quentin.

Armata V a lui Gough, care deţinea cel mai sudic sector al BEF, avea doar trei divizii de cavalerie şi 12 de infanterie pentru a apăra 67 km, spre deosebire de Armata III, de la stânga ei, care putea desfăşura 14 divizii pentru a apăra 44 km. Poziţiile pe care le-au preluat trupele lui Gough de la francezi erau rudimentare şi nu toţi subordonaţii lui Gough înţeleseseră pe deplin principiile apărării elastice în adâncime. În consecinţă, la începerea atacului zona de avangardă a Armatei V era prea dens ocupată.

Deşi avea avantajul privirii retrospective, Haig nu poate fi acuzat că a calculat greşit direcţia posibilă şi anvergura ofensivei germane, că a fost prea optimist în legătură cu capacitatea defensivă actuală a BEF şi că a subestimat pericolul potenţial pentru Armata V. Erau categoric câteva obiective strategice vitale imediat în spatele frontului lui Gough şi la est de Amiens, lăsându-i Armatei V mai mult loc de retragere şi de manevră, dar rămâne un subiect controversat dacă Haig a avut sau nu dreptate lăsând Armata V în forma ei atât de precară. Luând în calcul toate aspectele, Haig a fost fără îndoială înţelept păstrând majoritatea trupelor sale în nord, asigurând astfel securitatea Flandrei şi a porturilor de la Canalul Mânecii.

Trupe de asalt germane traversează un hăţiş de sârmă ghimpată în timpul instrucţiei la Sedan, 1917. (Mary Evans Picture Library)

Operaţiunea Michael

Preludiul devastator conceput de Bruchmüller pentru Operaţiunea Michael a început la ora 4.40 pe 21 martie 1918, când 6 473 de tunuri şi 3 532 de mortiere de tranşee au deschis focul. Asaltul infanteriei a început în condiţii de ceaţă densă, cinci ore mai târziu: 19 divizii ale Armatei XVII germane au atacat Armata III britanică şi cele 43 de divizii ale Armatelor II şi XVIII germane au atacat Armata V a lui Gough. Bombardamentul lansat de germani împotriva zonelor din spate ale trupelor britanicilor a afectat serios comunicaţiile, în timp ce folosirea intensă a gazului de luptă a redus în mare măsură la tăcere bateriile britanice. Majoritatea apărătorilor din avangarda britanică au fost copleşiţi rapid. Ceaţa, care oferise în cursul dimineţii o acoperire excelentă pentru aplicarea tacticilor de infiltrare ale trupelor de asalt, i-a împiedicat pe britanici să-şi folosească la capacitate maximă artileria şi mitralierele pentru a le ţine piept germanilor care se apropiau şi intrau în principala zonă britanică. În aceste condiţii, soldaţii care ocupau redutele şi buncărele britanice au rămas izolaţi şi incapabili să se sprijine reciproc.

Frontul britanic a fost străpuns rapid în mai multe locuri, în special la dreapta Armatei V, în sectorul preluat recent de la francezi. Aici germanii au pătruns în trombă în zona de bătălie, făcându-l pe Gough să retragă Corpul III britanic, aflat în pericol, până pe linia canalului Crozat. Totuşi, germanii nu a avut acelaşi succes în toate sectoarele. Pe partea lor dreaptă, Armata XVII a lui Below, care s-a confruntat cu o rezistenţă mai puternică din partea soldaţilor Armatei III a lui Byng, care ocupau poziţii mai bine pregătite, a făcut progrese mai puţin satisfăcătoare. Hotărând să atace frontal punga Flesquières, germanii nu au reuşit să o străpungă atât de repede pe cât sperau. Nici Armata II, sub comanda lui von der Marwitz, nu a reuşit străpungerea planificată de-a lungul întregului ei front de asalt. Chiar şi aşa, lui Haig şi comandanţilor lui superiori nu avea cum să le scape faptul că BEF suferea acum cea mai mare criză defensivă din 1914. Deşi germanii avuseseră aproape 40 000 de victime în prima zi, britanicii pierduseră şi ei peste 38 000 de oameni şi aproximativ 500 de tunuri. În mod îngrijorător, victimele din rândul britanicilor cuprindeau 21 000 de prizonieri, acesta fiind un semn sigur că mulţi soldaţi din multe unităţi erau epuizaţi şi că rezervorul de curaj şi de rezistenţă secase în cele din urmă.

Pe 22 martie, a doua zi a ofensivei, frontul britanic a continuat să se dezintegreze. Generalul Maxse, care era în mod normal încrezător şi imaginativ, înţelegând greşit intenţiile lui Gough, s-a grăbit să ordone propriului Corp XVIII să se retragă pe Somme, mişcare care a obligat Corpul XIX de la stânga sa să se retragă în consecinţă. În mod asemănător, partea dreaptă a Armatei III a lui Byng era din ce în ce mai expusă datorită dezintegrării frontului Armatei V, mai la sud. Cu toate acestea, Byng poate fi învinuit

probabil pentru întârzierea evacuării pungii Flesquières timp de aproape trei zile, decizie care a avut drept urmare pierderea inutilă a Brigăzilor 2 şi 63 (Navală Regală) şi a contribuit la deschiderea unei breşe largi la joncţiunea Armatelor III şi V britanice.

În a treia zi germanii împinseseră în retragere cu peste 19 km câteva elemente ale Armatei V, iar trupele lui Hutier înaintau furtunos spre vest, pentru a securiza trecerile peste canalul Crozat şi peste Somme. Însă, fel ca în alte momente critice ale Primului Război Mondial, germanii au permis unor ocazii tactice atrăgătoare, dar neimportante să le abată atenţia de la scopurile strategice iniţiale. Astfel, în loc să-şi întărească aripa dreaptă care stagna, pentru a garanta succesul înaintării vitale spre nord-vest, Ludendorff a întărit stânga. De asemenea, a dat noi ordine care au împins Armata XVII departe către Abbeville şi St Pol, iar Armata II către vest, în direcţia Amiens. Armata XVIII, plasată anterior astfel încât să protejeze flancurile, ar fi urmat să avanseze spre sud-vest, spre Montdidier şi Noyon, într-un efort deliberat de a separa armatele franceze de cele britanice. În loc să se concentreze pe ideea de a constitui o puternică ancoră pe stânga, în esenţă cele trei armate au pornit în direcţii diferite.

Trupe ale Armatei XVIII germane comasate la St Quentin, martie 1918. (Mary Evans Picture Library)

Ordinele modificate ale lui Ludendorff se bazau pe falsa ipoteză că Armatele III şi V britanice nu aveau să-şi revină. Perspectivele imediate ale BEF erau desigur sumbre. Péronne fusese abandonat în mâinile germanilor pe 23 martie, iar Bapaume fusese evacuat a doua zi. După ce Armata V se retrăsese dincolo de vechiul câmp de bătălie de pe Somme, Albert a fost pierdut pe 26 martie. Armata III britanică, deşi în general a rezistat pe poziţii în apropiere de Arras, a fost forţată să-şi retragă aripa dreaptă pentru a rămâne în legătură cu stânga Armatei V.

Oricare ar fi fost intenţiile sale înainte de 21 martie, Haig era tot mai conştient de situaţia dificilă a Armatei V şi de creşterea pericolului pentru Amiens, un centru feroviar de o importanţă crucială pentru BEF. În această situaţie, Haig a fost de două ori mai supărat când a primit din partea francezilor ceea ce considera un sprijin total insuficient. Mereu pesimist, Pétain se temea că germanii ar mai putea lansa o ofensivă de anvergură în Champagne. Mai presus de toate, era preocupat de nevoia de a proteja Parisul şi era în consecinţă pregătit, dacă ar fi fost cazul, să se retragă la sud-vest, spre Beauvais, chiar dacă astfel ar fi dus forţele franceze mai departe de poziţiile BEF. Pentru a fi corecţi cu Pétain, părea extrem de

Oameni din Divizia 20 britanică, alături de trupe ale Diviziei 22 franceze, în adăposturi individuale săpate în grabă lângă Nesle, 25 martie 1918. (Mary Evans Picture Library)

plauzibil ca, dacă situaţia s-ar fi deteriorat dincolo de orice putinţă de revenire, BEF să se retragă spre nord. Cu această ocazie însă, dorinţa lui Haig ca francezii să apere Amiens, permiţându-i să păstreze suficiente forţe pentru a proteja porturile de la Canalul Mânecii, l-a făcut să renunţe la obiecţiile fireşti faţă de ideea de comandă unificată. În urma apelurilor lui Haig, a fost organizată în grabă o conferinţă interaliată la Doullens pe 26 martie, când, tot la insistenţele lui Haig, Foch a primit autoritatea de a coordona operaţiunile armatelor aliate de pe frontul de vest. Acesta nu a fost un panaceu imediat, deoarece înaintarea Armatei XVIII germane a mai continuat câteva zile, scoţându-i pe francezi din Montdidier, deşi numirea lui Foch le ridicase Aliaţilor moralul şi scăzuse presiunea asupra lui Pétain şi Haig. În plus, deşi rezervele franceze nu au sosit imediat, nu mai era îndoială că francezi vor ajuta la apărarea oraşului Amiens.

Ludendorff, care conducea tot mai haotic ofensiva, lansase ordine modificate pe 25 martie, schimbând din nou centrul de greutate al atacului la dreapta şi pe centru. Operaţiunea Mars, atacul împotriva oraşului Arras, a fost lansată pe 28 aprilie, dar a fost un eşec costisitor. Crudul adevăr pentru Ludendorff era că, pusă la încercare, armata germană fusese incapabilă să susţină operaţiuni mobile prelungite în 1918. În cadrul forţelor germane din Franţa efectivul cavaleriei era relativ restrâns, nemţii nu aveau vehicule blindate şi aveau puţine tancuri, în timp ce, după ani de blocadă, vehiculele trase de cai şi cele motorizate pe care le aveau nu se ridicau mereu la standardele necesare. Pierderile grele suferite de trupele de asalt evidenţiau diferenţa clară de calitate între formaţiunile de asalt de elită şi „diviziile de tranşee". Cu toată îndemânarea, gândirea şi profesionalismul lui, statul major german fusese prea adesea distras de probleme de organizare şi operaţionale pe termen scurt şi crease în cele din urmă o armată dezechilibrată, care nu-şi putea atinge scopul strategic principal. Ritmul înaintării era dictat de capacitatea infanteriei de a înainta şi, la sfârşitul lunii martie 1918, infanteriştii germani erau aproape de epuizare, deşi cazuri de beţie şi tâlhărie nu au fost doar în armata germană. Într-o încercare zadarnică de a da un nou imbold ofensivei, Ludendorff şi-a ajustat planul a treia oară într-o săptămână, reducându-şi ţinta la obiectivul relativ limitat de a cuceri Amiens. Lovitura a fost parată la Villers Bretonneux, la aproximativ 16 km est de Amiens, pe 4 şi 5 aprilie, de Brigada 9 australiană şi de unităţi ale Diviziei 18 britanice, Diviziei 58 şi Diviziei 3 Cavalerie. Acest regres l-a convins pe Ludendorff că Operaţiunea Michael nu merită alte sacrificii şi pe 5 aprilie, în a 16-a zi, a pus capăt ofensivei.

Din 21 martie, germanii înaintaseră vreo 64 km, recâştigând o mare parte din teritoriul pe care-l ocupaseră cu doi ani în urmă, dar nu obţinuseră rezultatul decisiv pe care-l doreau. Victimele britanice din această perioadă

Operaţiunea Michael: sfârşitul ofensivei

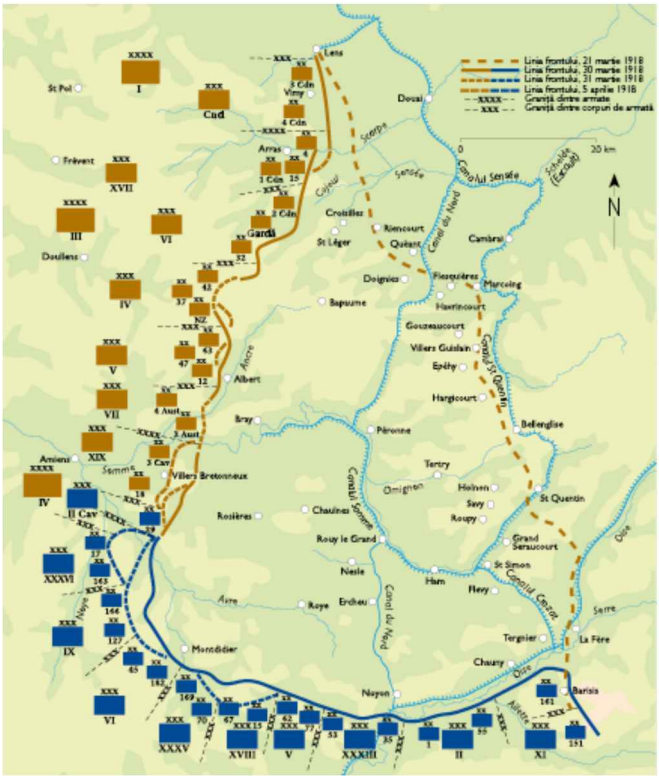

au fost în total 178 000, inclusiv 70 000 de prizonieri, iar francezii au pierdut aproximativ 77 000 de oameni. Victimele în rândul germanilor se ridicau la aproximativ 250 000, marea majoritate a trupelor de asalt pierdute dovedindu-se deosebit de greu de înlocuit. În BEF, Gough a fost îndepărtat de la comanda Armatei V. Deşi sorţii îi fuseseră potrivnici, acesta condusese, de fapt, o abilă retragere prin luptă, în cursul căreia linia Armatei V a fost puternic curbată, dar niciodată străpunsă fatal. Chiar şi aşa, a fost singurul ţap ispăşitor pentru retragerile Armatei V şi a fost urmat pe 28 martie de generalul Sir Henry Rawlinson, care-şi petrecuse ultima lună ca reprezentant militar britanic la Versailles. Într-un efort vizibil de a-şi şterge recenta şi nejustificata pată de pe reputaţia sa, Armata V a fost restructurată şi transformată în Armata IV pe 2 aprilie.

„Cu spatele la zid“

Ordinul lui Ludendorff pentru continuarea ofensivei din Flandra a fost dat înaintea încheierii Operaţiunii Michael. Această a doua ofensivă a fost redusă ca anvergură faţă de planul original, fapt simbolizat de schimbarea numelui ei codificat în Georgette. Planul modificat cerea ca Armata VI comandată de generalul von Quast să lovească între Givenchy şi Armentières şi să înainteze spre nord-vest, peste valea râului Lys, în direcţia importantului centru feroviar de la Hazebrouck, care se afla în spatele punctului de joncţiune dintre Armatele I britanică şi II franceză. A doua zi, Armata IV a generalului Sixt von Arnim urma să atace mai la nord, spre Messines. Deşi punctele de apărare britanice fortificate de pe acest front erau mai bune decât cele din Picardia, de pe 21 martie, rezervele BEF erau periculos de puţine. Şi germanii arătau semne clare de încordare în urma luptelor din martie şi majoritatea formaţiunilor de asalt care aveau să lupte în cadrul Operaţiunii Georgette erau „divizii de tranşee“, nu „divizii de atac“.

După un alt bombardament de artilerie clasic, conceput de Bruchmüller, germanii au făcut la început progrese pe 9 aprilie, învingând cu uşurinţă slaba rezistenţă a Diviziei 2 portugheze descurajate, în apropiere de Neuve Chapelle, şi înaintând cu vreo 5,5 km, cu pierderi relativ mici. Pe 10 aprilie, când Armata IV a lui Arnim s-a alăturat ofensivei, Messines a căzut şi o parte din creasta Messines–Wytschaete a ajuns în mâinile germanilor. Britanicii s-au retras şi din Armentières, situat între asalturile germane convergente. În pofida înţelegerii de la Doullens, cererile lui Haig către Foch de a primi ajutor au părut la început să fie trecute cu vederea, chiar dacă până şi lui Foch îi era greu să-l forţeze pe mohorâtul şi reticentul Pétain să se lipsească de rezervele necesare. În timp ce presiunea germană a continuat până la 8 km de Hazebrouck, Haig ştia că se află din nou în criză. Pe 11 aprilie a dat un ordin de zi special în care afirma:

> Nu mai avem de ales decât să ne descurcăm singuri. Fiecare poziţie trebuie apărată până la ultimul om: nu există retragere. Cu spatele la zid şi cu credinţa în dreptatea cauzei noastre, fiecare dintre noi trebuie să lupte până la sfârşit.

În următoarele câteva zile, sosirea în Flandra a Diviziilor 5 şi 33 britanice şi a Diviziei 1 australiene a atenuat criza de pe Lys, iar pe 14 aprilie Foch a fost numit comandant-şef al armatelor aliate – încă un pas spre adevărata unitate de comandă. Fiind acum în situaţia de a controla mai strict felul în care erau folosite rezervele aliate, Foch a introdus rapid un sistem de rotaţie, care le permitea diviziilor britanice să treacă în sectoare franceze liniştite şi să detaşeze de acolo formaţiuni franceze pentru a consolida părţi ale liniei aliate aflate în pericol. În zona de operaţiuni a Armatei II britanice,

francezii eliberaseră unităţi britanice de-a lungul a 14,5 km de front până pe 19 aprilie. Din nefericire pentru Plumer, întors din Italia pentru a prelua comanda Armatei II, ajutorul francez a venit prea târziu. Cum germanii îşi consolidau poziţia pe creasta Messines, Plumer a fost obligat să ia decizia chinuitoare, dar necesară tactic de a abandona creasta Passchendaele – câştigată cu pierderi atât de mari în toamna anterioară – şi, la fel ca în mai 1915, şi-a retras forţele într-un perimetru mai puţin vulnerabil, mai aproape de Ypres. Retragerea a fost executată cu toată eficienţa şi meticulozitatea uzuală a Armatei II.

Între timp, Ludendorff devenea mai disperat şi manifesta şi o inconsecvenţă strategică tot mai accentuată. Următoarea lovitură germană importantă nu a fost dată în Flandra, ci a luat forma unei a doua lovituri spre Amiens, dar întârziată. Aceasta a debutat pe 24 aprilie, cu un alt atac asupra comunei Villers Bretonneux. Atacul a fost precedat de un scurt bombardament de artilerie, care a inclus un amestec de obuze cu iperită şi cu explozibil puternic, şi a avut loc în condiţii de ceaţă. Sprijiniţi de 13 tancuri A7V, germani i-au copleşit rapid pe mulţi dintre tinerii recruţi lipsiţi de experienţă din Divizia 8 britanică, au deschis o breşă cu lăţimea de 4,8 km în apărarea britanică şi au cucerit Villers Bretonneux. În faţa satului Cachy, trei tancuri Mark IV britanice s-au angajat în luptă cu trei tancuri germane A7Vs, aceasta fiind prima luptă directă între tancuri. Beneficiind de un ajutor neglijabil din partea francezilor când ar fi fost cel mai necesar, Rawlinson

Trupe portugheze în fortificaţiile din apropiere de Laventie la începutul lui 1918. (Mary Evans Picture Library)

Un şir de oameni orbiţi de gaze lacrimogene la un punct de prim ajutor înaintat, din apropiere de Béthune, 10 aprilie 1918. (Topfoto)

şi comandanţii subordonaţi au organizat un contraatac îndrăzneţ în timpul nopţii. În zorii zilei de 25 aprilie – a treia aniversare a debarcărilor de la Gallipoli – Brigăzile 13 şi 15 australiene, sprijinite pe dreapta de Diviziile 18 şi 58 britanice, i-au alungat pe germani înapoi spre est şi, printr-o strălucită mişcare de învăluire, au „spart" punga Villers Bretonneux, care a fost în mare măsură golită de inamic până la prânz.

În Flandra apărarea aliată fusese mai puţin elastică. În aceeaşi zi, 25 aprilie, spărtura produsă de Corpul Alpin german a smuls cu forţa Kemmelberg din mâinile francezilor. Avea să fie ultimul succes german important în cadrul Operaţiunii Georgette. Pe 29 aprilie germanii au lansat un atac final împotriva poziţiilor britanice şi franceze dintre Ypres şi Bailleul, dar câştigurile au fost neînsemnate. La fel ca în cazul Ofensivei Michael, avântul Operaţiunii Georgette scăzuse şi, seara târziu pe 29 aprilie, Ludendorff a întrerupt ofensiva din Flandra. Ypres, Amiens şi porturile de la Canalul Mânecii fuseseră încă o dată salvate de rezistenţa hotărâtă a Aliaţilor.

Blücher şi Gneisenau

Ambele tabere aveau nevoie disperată de o pauză după Operaţiunea Georgette. Pentru cele trei armate principale, efectivul de soldaţi reprezenta o problemă esenţială. Germanii avuseseră circa 380 000 de victime începând din 21 martie, britanicii pierduseră aproape 240 000 de oameni, iar francezii aproximativ 92 000. Totuşi, germanii, care aveau 206 divizii faţă de cele 160 franco-britanice, şi-au păstrat iniţiativa strategică. Zece dintre diviziile disponibile ale BEF erau considerate epuizate, opt fiind reduse, o scurtă perioadă, la o forţă simbolică de doar zece ofiţeri şi 45 de soldaţi

Ofensivele germane din martie–iulie 1918

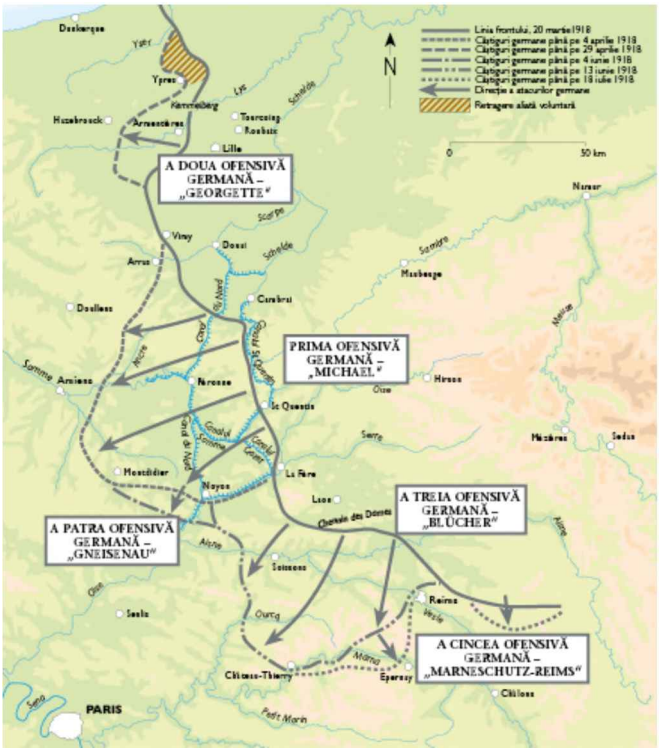

per batalion. Forţa Expediţionară Americană reprezenta soluţia pe termen lung la problema numărului insuficient de soldaţi. Până pe 1 mai, AEF din Franţa număra 430 000 de ofiţeri şi soldaţi. Fiecare divizie americană, care avea câte 28 000 de soldaţi, era de două sau de trei ori mai mare decât diviziile britanice sau franceze, dar, la fel ca până atunci, doar Divizia 1 SUA ajunsese pe linia frontului.

Forţa AEF a crescut spectaculos la peste 650 000 până la sfârşitul lunii mai. Deşi se potolise puţin în timpul crizelor succesive din primăvară şi de la începutul verii, Pershing a continuat să respingă încercările de a-i încorpora pe soldaţii americani în unităţi britanice şi franceze şi s-a zbătut să menţină AEF intactă, ca o componentă distinctă a forţelor aliate, încât să poată întreprinde operaţiuni ofensive ca o armată naţională, sub conducerea comandanţilor ei.

Forţele britanice fuseseră puternic lovite de ofensivele germane din martie şi din aprilie, dar supravieţuiseră în mare măsură fără ajutor extern. Drept urmare, moralul BEF s-a recuperat rapid în urma încercărilor din ultimele câteva luni, iar optimismul a crescut corespunzător. În schimb, Ludendorff era tulburat de dovezile unui declin abrupt al disciplinei şi moralului trupelor germane, multe având tendinţa să hoinărească în jurul depozitelor aliate capturate. Anumite divizii arătaseră o reticenţă pronunţată la atac în cadrul operaţiunilor recente de pe râul Lys. Unele figuri influente din armata germană, inclusiv Lossberg, se îndoiau că ar fi înţelept să lanseze mai multe ofensive. Ludendorff a recunoscut că armata germană nu mai putea susţine simultan două ofensive şi că întârzierile dintre marile atacuri erau inevitabile în timpul redesfăşurării marelui „tren de baterii de asediu" al artileriei germane. Dar acesta mai ştia că superioritatea numerică a Germaniei nu avea să dureze şi de aceea trebuia să ordone alte ofensive pentru a obţine victoria care-i scăpase printre degete, înainte ca efectivele americane să le aducă Aliaţilor avantajul strategic decisiv. Pentru Ludendorff, scopul principal era în continuare înfrângerea BEF în Flandra, dar, chiar şi în timpul etapelor finale ale Operaţiunii Georgette, concluzionase că era necesar să îndepărteze mai întâi rezervele franceze de acest sector, pentru a-l lipsi pe Haig de sprijinul lor în momentul decisiv.

Trupe germane înaintând prin Pont Arcy, sectorul Aisne, 27 mai 1918. (IWM Q55010)

Având acestea în minte, Ludendorff a ales să lanseze următoarea ofensivă majoră – Operaţiunea Blücher – împotriva francezilor de-a lungul crestei Chemin des Dames, de pe Aisne. Şansele unui succes aici au crescut deoarece generalul Duchêne, comandantul Armatei VI franceze, nu reuşise să aplice instrucţiunile lui Pétain privind apărarea flexibilă în adâncime şi plasase prea multe trupe pe poziţii înaintate. Printr-o întorsătură a sorţii, cinci divizii britanice fuseseră mutate dincoace de Aisne, pentru a se recupera, conform schemei de rotaţie a lui Foch, şi trei dintre ele – Diviziile 8, 21 şi 50 – erau pe linia frontului.

Planul artileriei germane pentru Operaţiunea Blücher a fost pregătit din nou de strălucitul Bruchmüller, poreclit *Durchbruchmüller* („Străpungere Müller") de soldaţii germani. Bombardamentul de 160 de minute lansat de aproape 4 000 de tunuri, care a deschis ofensiva de pe Aisne pe 27 mai, a fost cel mai dens de până atunci din anul 1918 în termeni de baterii per kilometru şi e considerat capodopera lui Bruchmüller. Până la sfârşitul primei zile, opt divizii franceze şi britanice fuseseră practic distruse şi germanii

înaintaseră aproape 19 km – o distanţă uimitoare chiar şi în condiţiile schimbate din 1918. Pe 28 mai Armata VII a generalului von Boehn a cucerit Soissons şi până în seara de 30 mai ajunsese pe Marna, în apropiere de Château-Thierry, la mai puţin de 96 km de Paris.

Rezultatele Operaţiunii Blücher depăşiseră toate aşteptările, tentând înaltul comandament german să uite că ofensiva fusese gândită în principal ca o diversiune. În timp ce Ludendorff cugeta cum să valorifice mai bine uimitorul progres al lui Boehn, Aliaţii au blocat înaintarea inamică. Pentru germani a fost de rău augur faptul că Diviziile 2 şi 3 SUA intraseră în luptă alături de francezi în bătălia pentru Château-Thierry. Pe 6 iunie, puşcaşii marini din Divizia 2 americană au contraatacat în pădurea Belleau. Germanii ocupau acum o pungă adâncă, dificil de apărat datorită flancurilor extinse. Avarierea căilor ferate şi distrugerea drumurilor au agravat problemele de aprovizionare ale germanilor. Dorindu-şi să lărgească punga, să ocupe poziţii defensive mai bune şi să nimicească şi mai multe rezerve franceze, Ludendorff a lansat o a patra ofensivă, cu nume de cod Gneisenau,

Urmările unui atac cu iperită pe frontul de vest, august 1918: în faimosul tablou al lui John Singer Sargent *Gazaţi*, soldaţi răniţi sunt conduşi de un sanitar. (IWM Art 1460)

spre Matz, între Noyon şi Montdidier. Aici, ca Duchêne pe Aisne, generalul Humbert, comandantul Armatei III franceze, aglomerase prea multe trupe în prima linie. La începutul acestor operaţiuni, pe 9 iunie, Armata VIII germană, sub comanda lui Hutier, a mai obţinut o dată câştiguri spectaculoase în prima zi, înaintând cu aproximativ 10 km. Pe 11 iunie, cinci divizii ale Armatei X franceze a generalului Mangin, cu sprijinul aviaţiei de atac la sol şi al tancurilor, a dat o contralovitură puternică împotriva flancului stâng al lui Hutier şi a oprit Operaţiunea Gneisenau. Lui Hindenburg şi Ludendorff le lipseau timpul şi opţiunile strategice.

Ripostă

Deşi Ofensivele Blücher şi Gneisenau fuseseră oprite, francezii aveau prea puţine motive să se felicite. Pierderea atât de rapidă a crestei Chemin des Dames după numirea lui Foch în postul de comandant suprem fusese o experienţă punitivă, deşi unii membri ai cartierului general al lui Foch abia îşi mai puteau ascunde nerăbdarea din ce în ce mai mare faţă de pesimismul şi reacţiile lente ale lui Pétain. După ce ajunseseră în pragul prăbuşirii pe Aisne, francezii nu se aflau în situaţia de a ridiculiza realizările recente ale BEF în Picardia şi Flandra. Prestigiul lui Haig a crescut corespunzător în următoarele câteva luni, accentuându-i influenţa asupra conceperii strategiei şi operaţiunilor aliate. În paralel, problemele lui Ludendorff se agravau. În cel puţin trei dintre cele patru ofensive de până atunci, victorii iniţiale uimitoare îi abătuseră atenţia de la ţelul strategic iniţial sau îl tentaseră să continue operaţiuni pe perioade mai îndelungate decât era raţional. Nu era primul care să ignore lecţia legată de faptul că sistemele de cale ferată moderne le permiteau aproape de fiecare dată apărătorilor să aducă rezerve într-un sector crucial, înainte ca atacatorii să poată aduce suficienţi oameni şi suficient echipament pe câmpul de bătălie pentru a exploata orice breşă. Trupele germane au fost în continuare capabile de fapte de eroism, dar moralul le fusese afectat progresiv şi ireparabil de eşecul a patru ofensive succesive. Suferinţele au crescut când, în iunie, epidemia de gripă spaniolă din 1918–1919 a început să-şi ia tributul neobosit şi teribil din rândurile unităţilor şi aşa slăbite de penuria de alimente, reducând şi mai mult puterea formaţiunilor de infanterie germane.

Primul atac american din război avusese loc pe 28 mai, când Divizia 1 SUA a cucerit Cantigny, din apropiere de Montdidier. Până pe 26 iunie trupele americane curăţaseră pădurea Belleau. În operaţiunile de la Cantigny, pădurea Belleau şi Château-Thierry, AEF a făcut peste 11 000 de victime şi a luptat cu acelaşi amestec de patriotism, lipsă de experienţă tactică şi bravură care caracterizaseră BEF în iulie 1916. În mod simbolic însă, americanii se confruntaseră cu unităţi germane mai puternice şi le învinseseră.

La Hamel, în apropiere de Amiens, pe 4 iulie, Corpul Australian a întreprins un atac model, deşi de importanţă secundară, care le-a dat Aliaţilor curaj pentru viitor. Alcătuit în noiembrie 1917 din cele cinci divizii australiene de pe frontul de vest, Corpul Australian fusese comandat din 31 mai de generalul-locotenent Sir John Monash, care i-a urmat la comandă generalului Sir William Birdwood când acesta a preluat comanda Armatei V reconstituite. Inginer civil înainte de război, Monash a demonstrat rapid o capacitate de planificare operaţională scrupuloasă şi imaginativă, care l-a făcut unul dintre cei mai eminenţi comandanţi de corp ai BEF. Monash asemuia planul de bătălie modernă cu o orchestră în care fiecare „instrument" sau armă – artilerie, tancuri, aviaţie şi infanterie – juca un rol vital în crearea unui ansamblu armonios. Insistenţa sa asupra muncii în echipă şi cooperării tuturor armelor a fost susţinută entuziast de comandantul Armatei IV, Henry Rawlinson, care învăţase din lecţiile brutale ale anului 1916 şi avea să-şi conducă forţele cu distincţie în săptămânile şi lunile următoare.

Atacând la Hamel, Monash şi Rawlinson sperau să elimine un intrând problematic din linia britanică, situat în apropiere de Villers Bretonneux, securizând astfel o linie de baraj mai dreaptă pentru viitoare operaţiuni şi lipsindu-i pe germani de un loc-cheie de pe pintenul de deasupra satului Hamel. Planul de luptă se baza pe convingerea lui Monash că infanteria nu ar mai trebui să se sacrifice în asalturi sângeroase frontale, ci ar trebui să primească maximum de ajutor de la resursele mecanizate, inclusiv tancuri, mitraliere, artilerie, mortiere şi avioane. Un total de 60 de tancuri de atac

Înainte de atacul de la Hamel, oameni ai Diviziei 33 SUA sunt fotografiaţi odihnindu-se în apropiere de Corbie, 3 iulie 1918. (IWM)

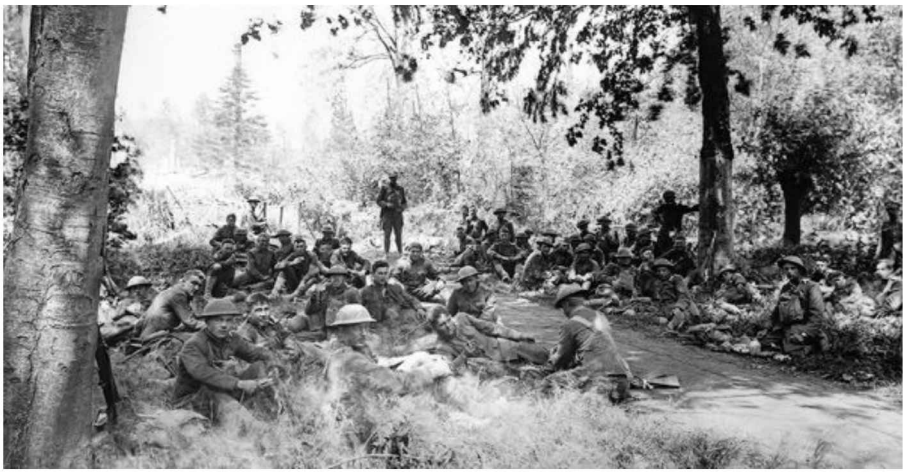

Mark V noi şi 12 tancuri de aprovizionare au fost puse la dispoziţie pentru Operaţiunea Hamel, iar pregătirea specială combinată le-a reînnoit australienilor încrederea în această armă, care fusese absentă încă de la experienţa amară de la Bullecourt, din aprilie 1917. Monash a reuşit astfel să facă economie de trupe de infanterie, desfăşurând doar opt batalioane – în principal din Divizia 4 australiană – de-a lungul unui front de atac de 6 000 m. Orice sunet produs de tancuri în timpul intrării în dispozitiv avea să fie camuflat deliberat de zgomotul tirului de artilerie şi de avioane şi, în cursul asaltului, tancurile aveau să înainteze odată cu infanteria, sub un baraj de acoperire.

Atacul fiind programat să aibă loc de Ziua Independenţei SUA, urma să folosească zece companii din Divizia 33 SUA, anexate atunci Armatei IV britanice pentru instrucţie. Aproape în ultima clipă, Pershing a refuzat să aprobe participarea lor. Cele şase companii aflate cel mai în spate au fost retrase, dar, pentru a evita alte întârzieri sau compromiterea planului, Haig, Rawlinson şi Monash au rămas fermi pe poziţie în ce priveşte celelalte patru. În cele din urmă, în puţin peste 90 de minute, australienii şi americanii şi-au capturat toate obiectivele, împreună cu 1 472 de prizonieri şi 171 de mitraliere, având mai puţin de 1 000 de victime. Proviziile de muniţie paraşutate trupelor din prima linie au fost unul dintre numeroasele elemente ale planului Hamel care l-au transformat într-un model inestimabil pentru viitoare asalturi ţintite. Pershing însă a devenit mai hotărât ca oricând să limiteze sau să se opună controlului operaţional francez sau britanic asupra formaţiunilor americane.

Contralovitura de pe Marna

O strategie strict defensivă ar fi fost soluţia cea mai înţeleaptă pentru Ludendorff la începutul lunii iulie. Totuşi, acesta continua să spere să-i convingă pe Aliaţi să ceară un acord de pace în termeni favorabili Germaniei şi a decis să pornească o nouă ofensivă. Înfrângerea BEF în Flandra a rămas obiectivul lui principal, dar era conştient de puterea Aliaţilor acolo şi a ales să facă încă o încercare de a atrage rezervele aliate într-un alt sector. Ca atare, pe 15 iulie, germanii au lovit de ambele părţi ale oraşului Reims. Armata VII, comandată de Boehn, a întâmpinat o rezistenţă puternică din partea Diviziei 3 americane, dar, la căderea nopţii, stabilise un cap de pod de 6,4 km adâncime peste Marna. Armata I a lui Mudra şi Armata III a lui Einem au avut mult mai puţin succes la est de Reims. Pe acest front, Armata IV franceză a generalului Gouraud înţelesese şi aplicase pe deplin criticile lui Pétain la adresa apărării elastice şi a oprit ferm înaintarea germană.

Trei zile mai târziu, pe 18 iulie, francezii şi americanii au dat o contralovitură majoră, pregătită de generalul Mangin, comandantul agresiv al Armatei X franceze. Cu Armata VI franceză pe dreapta, unităţile lui Mangin

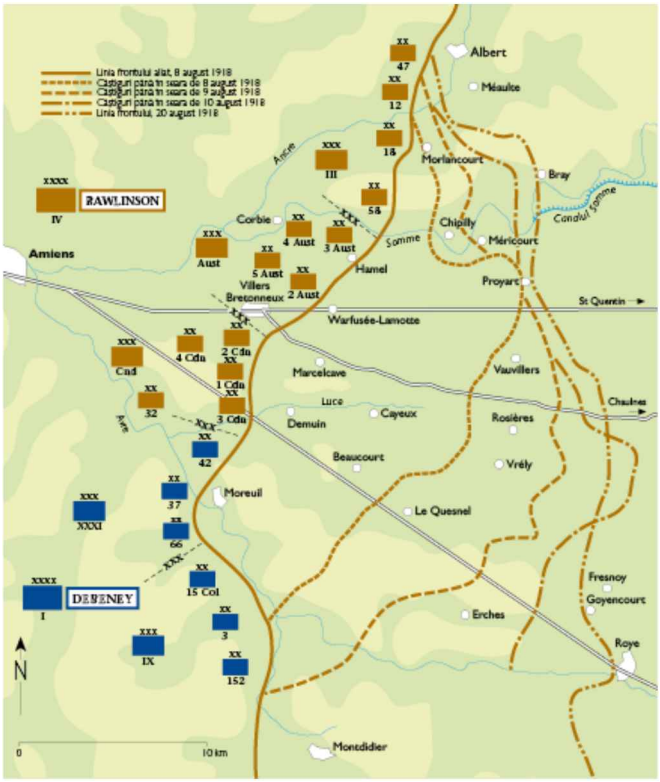

Bătălia de la Amiens, august 1918

au atacat faţa de vest a pungii germane între Aisne şi Marna. Contraofensiva surpriză a fost condusă de Diviziile 1 şi 2 americane şi sprijinită de 225 de tancuri, dintre care multe erau noi tancuri uşoare Renault. În 48 de ore Armata X franceză a forţat înaintarea pe aproximativ 9,5 km. Până pe 6 august germanii pierduseră 793 de tunuri şi 168 000 de oameni, dintre care 29 000 căzuseră prizonieri. Al cincea şi ultimul pariu al lui Ludendorff se dovedise la fel de steril ca precedentele.

La fel ca Moltke cu patru ani înainte, Ludendorff a ajuns în pragul unei căderi nervoase la sfârşitul lunii iulie 1918. Tot mai haotic şi mai nesigur, nu mai percepea realităţile strategice. Deşi germanii nu mai aveau iniţiativa militară, Ludendorff a refuzat să recunoască faptul că toate speranţele pentru o victorie ofensivă dispăruseră. Prin urmare, a ignorat sfatul şiret al

lui Lossberg că armata germană ar trebui să se retragă relativ în siguranţă pe Linia Hindenburg. La începutul lui august şi-a recăpătat într-o măsură sângele-rece, propunând o viitoare politică prin care armata germană avea să revină la atitudinea ei defensivă, dar avea să continue subminarea moralului Aliaţilor şi tocarea trupelor inamice prin atacuri bruşte la scară mică, în sectoare alese anume, de pe poziţii de forţă considerabilă.

Ziua neagră a armatei germane

Germanilor nu li s-a dat timp să implementeze strategia revizuită a lui Ludendorff. Neobositul Haig, a cărui hotărâre se deosebea net de instabilitatea tot mai accentuată a lui Ludendorff, şi-a dat seama că Germania putea fi înfrântă în 1918. Obţinuse, în general, aprobarea lui Foch de a pune în practică un plan înaintat de Rawlinson, care prevedea o versiune la scară mai mare a atacului de la Hamel, scopul principal fiind de această dată alungarea germanilor de pe poziţiile dintre Somme şi Avre şi astfel eliminarea pericolului persistent asupra oraşului Amiens. Pe 8 august, la câţiva kilometri est de Amiens, Armata IV a lui Rawlinson şi Armata I franceză a generalului Debeney la dreapta ei, au dat o lovitură devastatoare Armatelor II şi XVIII germane. Ludendorff a descris ulterior data de 8 august 1918 ca „ziua neagră a armatei germane din întreaga istorie a războiului".

Unităţile conducătoare ale atacului aliat au fost Corpurile Australian şi Canadian. În timp ce diviziile britanice treceau frecvent de la un corp la altul, australienii şi canadienii le ţineau pe ale lor la un loc, sub forma unor corpuri naţionale distincte, uşurând păstrarea moralului ridicat şi răspândirea lecţiilor de tactică învăţate pe câmpul de luptă. Dacă ar fi fost detectată mutarea Corpului Canadian în sectorul Amiens, germanii şi-au fi dat seama că urmează o ofensivă şi, pentru a o împiedica, două batalioane canadiene au rămas în Flandra pentru a lăsa impresia falsă că trupele sunt acolo, iar traficul lor e cel normal. Această măsură – care avea să fie repetată de planurile de înşelare a inamicului adoptate înainte de Ziua Z, în 1944 – caracteriza vălul de mister care ajuta la adunarea trupelor, armelor şi echipamentului necesare stabilită de Rawlinson.

Atacul de la Amiens ilustrează progresele făcute de tactica şi de cooperarea tuturor armelor BEF de la ofensiva de pe Somme, din 1916. Folosirea avioanelor pentru atac la sol şi pentru sarcini obişnuite de depistare a artileriei şi de recunoaştere a accentuat agresivitatea ofensivei, iar utilizarea mai intensă a aparaturii radio a ajutat la îmbunătăţirea comunicaţiilor pe câmpul de luptă. 342 de tancuri de atac Mark V aveau să conducă atacul alături de infanterie, sprijinite de 120 de tancuri de aprovizionare şi, pentru etapa de exploatare, au fost repartizate 72 de tancuri model mai uşor, Medium Mark A „Whippet", pentru a colabora cu cavaleria. Plutoane

de infanterie - care cuprindeau acum în general două jumătăţi de pluton, fiecare cu puşti-mitralieră Lewis, puşcaşi şi lansatoare de grenade - erau mai capabile să se adapteze condiţiilor mai fluide de luptă din 1918 şi, fiind mai autonome şi având o putere de foc mai mare, erau capabile să menţină ritmul atacului perioade mai îndelungate. La fel ca la Hamel însă, piatra de temelie a planificării lui Rawlinson era accentul pus pe munca în echipă.

Un bombardament surpriză paralizant, lansat de 2 070 de tunuri, orchestrat de tunarul-şef al Armatei IV, generalul-maior C.E.D. Budworth - omologul britanic al lui Bruchmüller - a anunţat deschiderea atacului de la Amiens, la ora 4.20 pe 8 august. De această dată, ceaţa deasă de dimineaţă, omniprezentă în Picardia, i-a favorizat pe Aliaţi. Pregătirile Corpului III britanic, de pe stânga, fuseseră oprite pe 6 august, când germanii au reacţionat la un raid australian anterior, contraatacând în apropiere de Morlancourt şi fiind în consecinţă mai ageri pe această fâşie a frontului. În pofida acestor circumstanţe neprielnice, Corpul III a reuşit să înainteze 3,2 km, deşi asaltul lui principal nu a trecut dincolo de primul obiectiv. Corpul Australian, din centru, a reuşit o înaintare de 9,6 km, iar canadienii, care erau mai odihniţi şi nu se angajaseră serios în luptele din primăvară, au înaintat cu până la 12,8 km. Progresul Armatei I franceze, de la dreapta canadienilor, a fost mai puţin impresionant. Pe 8 august germanii pierduseră 400 de tunuri şi 27 000 de oameni, dintre care 15 000 fuseseră luaţi prizonieri. Armata IV britanică a pierdut mai puţin de 9 000 de oameni.

Până pe 12 august, în timp ce rezistenţa germană se accentua în acest sector, Armata IV a avansat lent. Doar şase tancuri britanice mai erau în acţiune. Dar maniera obţinerii de către Aliaţi a victoriei de la Amiens a contat mai mult decât anvergura acesteia. Aptitudinile combative şi încrederea BEF creşteau zi de zi într-un moment în care armata germană era într-un declin accentuat. Unităţile de artilerie şi mitraliere şi unele divizii individuale germane au continuat să lupte cu bine cunoscuta hotărâre şi cu profesionalism, dar sistemul de apărare nu se mai construia şi nu se mai întreţinea cu aceeaşi grijă şi o dispoziţie sumbră şi fatalistă afectase multe unităţi. În timp ce rezervele şi întăririle germane se apropiau de linia întâi, erau întâmpinate cu strigăte de „Prelungiţi războiul!" sau erau poreclite „spărgători de grevă" de trupele care beneficiau de ajutor.

Întoarcerea la Albert şi Bapaume

Cu încrederea zdruncinată şi neavând soluţii pe termen lung după măcelul aliat de la Amiens, Ludendorff ştia că războiul trebuie încheiat. Kaizerul a fost de acord şi, la o conferinţă de la Spa de pe 14 august, l-a instruit pe amiralul von Hintze, ministrul de externe, să înceapă negocierile de pace prin intermediul reginei Olandei. Chiar şi aşa, cât timp forţele sale continuau

să ocupe zone întinse din Belgia şi din nordul Franţei, Germania putea spera să negocieze de pe o poziţie de putere strategică. Ludendorff era prin urmare hotărât să fie menţinut frontul existent. Ofiţeri de stat major cu influenţă, cum ar fi Lossberg şi Kuhl, credeau că de fapt cel mai logic curs al evenimentelor ar fi fost să se retragă, la fel ca în 1917, pe o linie mai uşor de apărat, în spatele râului Somme, dar argumentele lor nu au fost ascultate.

În schimb, comandanţii superiori ai BEF erau mult mai flexibili şi mai receptivi la sfaturile tactice şi strategice raţionale ale subordonaţilor. În 1916 reacţia lor la accentuarea opoziţiei a fost de a ordona atacuri repetate în acelaşi sector. Doi ani mai târziu, când rezistenţa germană a crescut la Amiens, Rawlinson a urmat sfatul comandantului Corpului Canadian, generalul-locotenent Sir Arthur Currie, şi a recomandat schimbarea centrului de greutate al atacului pe frontul Armatei III, mai la nord. Dacă acţiona rapid, avea să dezechilibreze apărarea germană, împiedicând concentrarea rezervelor acesteia într-un sector şi neacordându-le timpul necesar pentru a-şi crea noi poziţii defensive. Sprijinul lui Haig în favoarea acestor propuneri semnala faptul că BEF nu mai era tentată să prelungească invariabil în mod inutil ofensivele, în încercarea de a străpunge frontul, şi avea să producă pagube mai însemnate germanilor prin declanşarea unei serii eşalonate de atacuri în diferite părţi ale frontului. Iniţial, Foch a vrut ca Armata IV britanică să continue să toace poziţiile germane de la est de Amiens, dar până pe 15 august s-a lăsat convins de Haig să accepte sugestia lui Rawlinson. Faptul că Foch a fost relativ rapid de acord cu Haig a arătat că, în a doua jumătate a anului 1918, BEF stabilea ritmul operaţiunilor aliate. După cum au observat istoricii Robin Prior şi Trevor Wilson, aceasta a fost şi ultima ocazie când Foch a încercat să dea ordine comandantului suprem britanic.

În august, nivelul performanţelor franceze era fluctuant, deşi Armata X a lui Mangin era mai robustă decât oricând. După operaţiuni pregătitoare între Soissons şi Oise, forţele lui Mangin au atacat pe 20 august spre nord, înaintând între 3,2 şi 4,8 km şi luând peste 8 000 de prizonieri din Armata IX germană în bătălia de la Noyon. Ludendorff a considerat 20 august o „altă zi neagră", cu „pierderi grele şi ireparabile". Pe 21 august, după cum se decisese cu o săptămână în urmă, BEF a mutat centrul de greutate al principalei ofensive în sectorul lui Byng, între Arras şi vechiul câmp de bătălie de pe Somme. În acea zi, Armata III britanică i-a împins pe germani în retragere cu aproximativ 4 000 m şi, pe 22 august, Armata IV a lui Rawlinson a recucerit Albert. Haig însă a sesizat că poate obţine victorii mai mari mobilizând „soldaţii de toate gradele să acţioneze cu cutezanţă şi hotărâre maxime pentru a profita total de actuala situaţie favorabilă". Motivate de comandantul lor suprem, Armatele III şi IV britanice şi-au reluat pe 23 august atacurile de-a lungul unui front de 53 km. Trei zile mai târziu, aripa dreaptă

a Armatei I a generalului Sir Henry Horne - în care fusese reintegrat acum Corpul Canadian - s-a alăturat ofensivei, luând cu asalt sistemul de apărare german de la est de Arras şi de la sud de Scarpe.

După aceste atacuri succesive, Ludendorff a fost obligat să retragă Grupurile de Armate ale lui Boehn şi prinţului moştenitor Rupprecht pe o linie intermediară, de la înălţimile din nord-estul comunei Noyon până la terenul de la est de Bapaume, în acest ultim oraş reintrând pe 29 august Divizia Noua Zeelandă a Armatei III a lui Byng. În paralel, germanii au abandonat punga de pe râul Lys, din Flandra, cedând mare parte din teritoriul câştigat în cursul Operaţiunii Georgette, în aprilie. Kemmelberg a revenit în posesia britanicilor şi până pe 4 septembrie Armatele II şi V înaintaseră până pe o linie care se întindea de la Voormezeele în nord până la Givenchy, în apropierea canalului La Bassée.

Formaţiunile din dominioanele britanice aflate sub comanda lui Haig nu s-au culcat pe lauri, efectuând operaţiuni şi mai extraordinare la trecerea din august în septembrie. Pe 31 august şi 1 septembrie Divizia 2 australiană, sub comanda generalului-maior Rosenthal, a luat cu asalt formidabilul bastion german de la Mont St Quentin şi a rezistat pe poziţiile cucerite, uşurând cucerirea oraşelului Péronne, ale cărui suburbii au fost curăţate de germani până pe 2 septembrie la prânz. În acea dimineaţă, Corpul Canadian a străpuns poziţia Drocourt-Quéant, sau *Wotan Stellung* (Linia Wotan), la sud-est de Arras. În timp ce cădeau aceste puncte vitale dintre Somme şi Sensée, singura opţiune a lui Ludendorff a fost să ordone retragerea până pe Linia Hindenburg - lucru recomandat de Kuhl şi Lossberg cu săptămâni în urmă.

Apropierea de Linia Hindenburg

În prima săptămână din septembrie erau semne tot mai clare că mulţi germani îşi pierdeau rapid încrederea în conducerea lor militară. Revenind pe front după un concediu medical, prinţul moştenitor Rupprecht a aflat pe 2 septembrie că la Nürnberg a fost văzut un tren cu soldaţi purtând inscripţia „Vite de abator pentru Wilhelm şi fiii!" Totuşi, armata germană a rămas un adversar puternic şi unităţile ei de pe linia frontului aveau în continuare suficientă îndemânare tactică colectivă, patriotism şi determinare pentru a provoca pierderi grele, în ciuda victoriilor aliate. În operaţiunile mai fluide din timpul lunilor august şi septembrie 1918, germanii nu s-au mai bazat în principal pe sisteme de tranşee liniare - cel puţin nu la vest de Linia Hindenburg - şi, în această etapă a luptelor, mitraliorii au reprezentat coloana rezistenţei lor. În paralel, pe măsură ce BEF se apropia de sistemul de avanposturi ale Liniei Hindenburg, înfrunta Corpul Alpin şi alte batalioane care, pentru că se ştia că sunt de încredere, au fost alese anume de înaltul comandament german pentru a apăra aceste poziţii vitale.

Între 4 şi 26 septembrie BEF şi-a croit prin luptă drum prin puternicele avanposturi fortificate din jurul comunelor Epéhy şi Havrincourt, pentru a securiza un punct de pornire potrivit pentru următorul asalt asupra Liniei Hindenburg. Din 8 august, forţele lui Haig îi determinaseră pe germani să se retragă cu aproximativ 40 km pe un front de 64 km, dar plătiseră din nou un preţ mare, Armatele I, III şi IV pierzând la un loc 190 000 de oameni. Totuşi, ritmul din ce în ce mai rapid al ofensivei – extrem de diferit de operaţiunile din 1916 şi 1917 – şi sentimentul tot mai pregnant că victoria se vede la orizont făceau aceste pierderi mai uşor de suportat.

Istoricul Gregory Blaxland observa că, în operaţiunile Armatelor I, III şi IV britanice din lunile august şi septembrie, Corpurile Canadian şi Australian au „străpuns linia germană precum coarnele unui taur, în timp ce diversele divizii britanice şi una din Noua Zeelandă au dat o greutate mai mare asaltului vârfului de lance". Faptele excepţionale ale australienilor şi canadienilor au permis, poate, umbrirea inestimabilei, dar adesea mai puţin spectaculoasei contribuţii a diviziilor britanice în cadrul operaţiunilor din august–septembrie. Diviziile de asalt germane de elită au făcut la început progrese strălucite, în ofensivele din martie, aprilie şi mai, dar şi-au pierdut invariabil energia după câteva zile. Din 8 august, majoritatea diviziilor britanice şi-au dovedit capacitatea de a menţine o presiune constantă asupra

Artilerie australiană în acţiune în apropiere de Hamel, 9 august 1918. (Mary Evans Picture Library)

inamicului perioade de până la şase săptămâni. Această presiune neobosită a fost posibilă datorită puterii tradiţionale de a răbda a soldatului britanic, iar perseverenţa setoasă de sânge a contat în final mai mult decât străpungerile uluitoare, grăbind prăbuşirea armatei germane.

Nu trebuie uitat că, în această etapă a războiului, majoritatea diviziilor de infanterie britanice cuprindeau mulţi recruţi tineri şi lipsiţi de experienţă. Dar cooperarea dintre infanterie şi tunari se îmbunătăţise enorm faţă de 1916, iar Artileria Regală Britanică era acum capabilă să-i ajute consecvent şi pe cei mai novici recruţi să ajungă la obiectivele lor în spatele barajelor de artilerie care ajunseseră să aibă o putere, o precizie şi o adâncime imense. Deoarece ofiţerilor de la toate nivelurile din BEF li se dăduseră ocazii de a-şi manifesta imaginaţia şi iniţiativa în stilul de luptă semideschis de la sfârşitul lui 1918, şi trupele din prima linie au dobândit mai multă încredere în comandanţii lor. Dar cel mai important ingredient din noua reţetă a succesului BEF a fost accentul pus pe munca în echipă şi pe cooperarea tuturor armelor. Cu această organizare şi infrastructură, armele, echipamentul şi tactica BEF erau mult mai echilibrate per ansamblu decât în armata germană şi trupelor BEF le era mai uşor să se adapteze la circumstanţe în continuă schimbare. Dacă vreuna dintre armele BEF nu ar fi ieşit învingătoare într-o anumită operaţiune, se putea apela în general la o combinaţie a altor arme pentru a reechilibra situaţia şi a obţine un eventual succes.

Foch, Haig şi Pershing

Foch se gândise o vreme să crească întinderea eforturilor ofensive ale Aliaţilor. Planul înaintat lui Pétain, Pershing şi Haig pe 24 iulie avea ca scop alungarea germanilor din diverse pungi create prin atacurile lor din primăvară şi vară şi eliminarea pericolului german la adresa liniilor de cale ferată Paris–Nancy şi Paris–Amiens. Luând în calcul încrederea pe care o avusese Foch dintotdeauna în virtuţile ofensivei cu orice preţ, aceste scopuri erau relativ modeste, deşi Foch a acceptat propunerea lui Pershing ca recent formata Armată I americană să reducă pericolul potenţial pentru linia ferată Paris–Nancy atacând punga germană mai veche de la St Mihiel. La începutul lui august Foch a fost promovat mareşal, dar, în aceeaşi lună, coordonarea strategică şi tactică a lui a fost insuficientă pentru ceea ce se cerea din partea unui generalissim. Dintre generalii francezi de pe front, doar combativul Mangin le provocase până acum pagube însemnate germanilor şi rezultatele nesatisfăcătoare ale lui Debeney – care a comandat Armata I franceză de pe flancul drept al Armatei IV britanice – i-au abătut lui Rawlinson atenţia. De fapt, Foch nu reuşise până acum să-şi impună autoritatea asupra lui Pétain pentru a face armatele franceze să înţeleagă necesitatea imediată şi pentru a le imprima dinamismul necesar.

Foch a fost vizibil nedrept când a adresat BEF cereri repetate de a-şi intensifica presiunea în unele dintre cele mai dure sectoare de pe întregul front de vest, în special în condiţiile în care forţele lui Haig susţineau cea mai mare şi mai eficientă parte din operaţiunile ofensive aliate. Haig folosea acum cartierul general mobil, instalat într-un tren, pentru a-l transporta între sectoarele unde era cel mai puternic implicată BEF şi „simţea" mult mai bine desfăşurarea bătăliei decât în anii anteriori. Intuind probabil mai puternic decât ceilalţi că de-acum ar fi posibilă obţinerea victoriei în 1918, în cursul ultimei săptămâni din august Haig i-a sugerat lui Foch că americanii ar trebui să joace un rol mai important în ofensiva în curs. Pershing şi statul lui major considerau eradicarea pungii de la St Mihiel precursoarea unui asalt spre est, către Metz. Pe de altă parte, Haig a încurajat ideea că s-ar obţine rezultate mult mai bune dacă americanii ar înainta spre nord-vest, între Argonne şi valea Meuse, spre nodul de cale ferată de la Mézières. Un atac în această direcţie ar converge cu înaintarea pe care propusese BEF să o întreprindă, prin Linia Hindenburg şi dincolo de ea, în zona Cambrai–St Quentin.

Foch gândea de câteva zile cam la fel ca Haig când acesta şi-a înaintat sfaturile pe 27 august într-o scrisoare adresată generalissimului. Se pare că argumentele lui Haig au ajutat la cristalizarea strategiei lui Foch; sub sloganul *Tout le monde à la battaille!* („Toată lumea la luptă"!), Foch a început să conceapă operaţiuni care constau într-o succesiune de tăvălug a mai multor lovituri brutale şi interconectate, cu obiective mai largi decât simpla eliberare a centrelor feroviare sau desfiinţare a pungilor. După o întâlnire neconcludentă şi pe alocuri arţăgoasă cu Pershing, pe 30 august, Foch i-a lăsat comandantului american o notă care oglindea ideile lui Haig şi propunea ca toate forţele aliate să se unească „într-un mare atac convergent". Pershing a înţeles avantajele unui atac spre Mézières, dar a obiectat băţos că ar trebui să participe până la 16 divizii americane alături de Armatele II şi IV franceze în operaţiuni dincolo de Aisne şi în regiunea Meuse–Argonne. El i-a reamintit rapid lui Foch că nu putea să sprijine nici un plan care implica folosirea separată a formaţiunilor sale alături de alte armate aliate. „Insist asupra faptului că armata americană trebuie folosită în ansamblu... nu patru sau cinci divizii aici şi şase sau şapte acolo", scria el pe 31 august.

Două zile mai târziu, după „o discuţie aprinsă", Foch şi Pershing au ajuns la un compromis. Mai întâi avea să înceapă atacul de la St Mihiel, dar obiectivele sale urmau să fie limitate la *Michel Stellung*, linia de apărare germană care se întindea la baza pungii. Forţa Expediţionară Americană avea să-şi îndrepte apoi atenţia spre sectorul Meuse–Argonne unde, sub comanda lui Pershing, avea să joace rolul adecvat în cadrul ofensivei generale aliate. După ce şi-a susţinut cu succes punctul de vedere asupra problemei

de căpătâi, Pershing a permis ulterior unora dintre diviziile americane să servească alături de alte formaţiuni aliate, cum ar fi Armata IV britanică, în altă parte pe frontul de vest.

St Mihiel

Pe 12 septembrie, după un bombardament de patru ore lansat de 3 000 de piese de artilerie – majoritatea franceze, deşi jumătate erau mânuite de tunari americani –, şapte divizii americane şi două franceze au atacat laturile vestică şi sudică ale pungii de la St Mihiel. Alte formaţiuni franceze au luat cu asalt „vârful" pungii. Din cauza scurgerilor de informaţii din tabăra aliată, germanii se aşteptau la un atac şi începuseră să se retragă, deşi nu au putut împiedica AEF să înregistreze un succes notabil în prima operaţiune majoră condusă de americani din timpul războiului. În 30 de ore şi pierzând aproximativ 7 000 de americani, trupele lui Pershing au capturat 460 de tunuri germane şi au luat 15 000 de prizonieri. Nu mai puţin impresionant a fost transferul ulterior a aproximativ 428 000 de oameni şi a echipamentului lor la nord-vest de sectorul Meuse–Argonne în mai puţin de două săptămâni. Ofiţerul responsabil în mare măsură cu această operaţiune logistică a fost colonelul George C. Marshall din Secţiunea operaţiuni a Armatei I – un viitor şef de stat major al armatei SUA şi secretar de stat.

Australieni din Batalionul 24 AIF fotografiaţi cu cinci minute înainte să atace la Mont St Quentin, 1 septembrie 1918. (IWM)

În timp ce planificarea detaliată a ofensivei aliate pe frontul de vest se încheiase, au fost desfăşurări de evenimente importante pe alte teatre de luptă. În Palestina, unităţile lui Allenby reuşiseră o străpungere decisivă la Megiddo, între 19 şi 21 septembrie, forţând armatele turce să se retragă, în timp ce la Salonic bulgarii cereau armistiţiu ca urmare a unei ofensive curajoase pe care o lansaseră Aliaţii pe 15 septembrie. Până în ultima săptămână a lunii, comandanţii aliaţi erau gata să iniţieze patru atacuri separate, dar coordonate pe frontul de vest, în decursul unei perioade de patru zile. Prima lovitură avea să fie dată între Reims şi Meuse de formaţiuni franceze şi americane, pe 26 septembrie. A doua zi, pe 27 septembrie, Armatele I şi III britanice urmau să înainteze spre Cambrai. Pe 28 septembrie tăvălugul ofensivei avea să se extindă spre flancul din extrema stângă, unde un atac între Lys şi mare avea să fie deschis de un grup de armate mixt din Flandra, comandat de Albert, regele Belgiei, şi care cuprindea armata terestră belgiană, zece divizii din Armata II britanică a lui Plumer şi nouă divizii franceze, dintre care trei erau formaţiuni de cavalerie. În final, pe 29 septembrie, Armata IV britanică a lui Rawlinson, sprijinită pe dreapta de Armata I franceză, avea să ia cu asalt Linia Hindenburg în apropiere de St Quentin.

Lovituri de ciocan

Prima lovitură a ofensivei generale aliate, dată de Armata I americană şi de Armata IV franceză în regiunea Meuse-Argonne, a avut impact imediat deoarece americanii au înaintat cu până la 4,8 km încă din prima zi. Totuşi, această viteză de înaintare nu s-a păstrat şi în continuare. Cu experienţa lor cunoscută, pe terenul înclinat şi dens împădurit dintre pădurea Argonne şi Meuse, germanii stabiliseră poziţii defensive. Probleme de aprovizionare s-au acumulat rapid în această regiune rurală pe măsură ce şi pierderile Aliaţilor au început să crească. Neîndoielnicul curaj al trupelor americane, la fel ca acela al britanicilor pe Somme în 1916, nu putea compensa întotdeauna naivitatea lor tactică sau deficienţele muncii depuse la statul major. Spre sfârşitul lunii, după cinci zile de lupte grele, distanţa maximă pe care au reuşit să înainteze Aliaţii în sectorul Meuse-Argonne a fost de numai 12,8 km.

Pe 27 septembrie a fost rândul Armatelor I şi III britanice să atace la vest de Cambrai. Formaţiunea de pe partea dreaptă a Armatei I a lui Horne era Corpul Canadian, sub comanda generalului-locotenent Sir Arthur Currie. Canadienii erau cu faţa spre Canal du Nord, în construcţie din 1914 şi în continuare uscat pe alocuri. Pentru a profita de aceste segmente uscate, evitând astfel sectorul mai dificil situat chiar în faţa lor, Currie a cerut aprobarea lui Haig şi a mai tolerantului Horne pentru un plan îndrăzneţ, care presupunea mai întâi un pas în lateral spre sud şi traversarea unui front

îngust de 2 500 m. Odată ajunşi dincolo de canal, canadienii aveau să se răspândească în evantai în direcţie nord-est, pe un front de peste 15 000 m. Planul aventuros al lui Currie a dat rezultate bune, Armatele I şi III înaintând 9,6 km în două zile. După aceea, au întâmpinat o rezistenţă germană mai rigidă şi au fost necesare lupte grele, dar succesul canadian pe Canal du Nord a deschis calea înaintării spre Cambrai.

Debutul ofensivei din Flandra pe 28 septembrie a fost la fel de promiţător. În prima zi, sub conducerea regelui Albert, Aliaţii au străpuns vechea pungă de la Ypres, au cucerit creasta Passchendaele şi au trecut dincolo de locul până unde înaintase BEF cu un an în urmă. Pe 29 septembrie unităţile lui Plumer au recucerit creasta Messines şi au ajuns la Warneton, pe râul Lys. Mai la nord, belgienii erau acum la doar 3,2 km de Roulers. Aliaţii au înaintat aproximativ 14,5 km în această etapă a operaţiunilor din Flandra, dar apoi ritmul a scăzut pe măsură ce soseau rezerve germane şi reapăreau cunoscutele probleme legate de ploaie şi noroi. În urma deteriorării condiţiilor meteo, francezii şi belgienii de pe partea stângă au fost deosebit de afectaţi de inadecvarea ordinelor date de şeful francez al statului major al regelui Albert, generalul Degoutte, pentru organizarea transportului proviziilor prin regiunea accidentată şi mlăştinoasă din fosta pungă Ypres. Pe 2 octombrie soldaţii au văzut ce-i aştepta în viitor prin paraşutarea a 13 tone de raţii care urmau să fie distribuite trupelor belgiene şi franceze din prima linie. Totuşi, nevoia imperioasă de a stabili linii de comunicaţii mai bune şi de a reorganiza serviciile de aprovizionare din sectoarele francez şi belgian i-a obligat pe Aliaţi să suspende operaţiuni ofensive majore din Flandra în intervalul 5–14 octombrie.

Infanterie din Batalionul 45 AIF înaintând în spatele unui baraj de artilerie, în apropiere de Le Verguier, 18 septembrie 1918. (IWM E(AUS) 3260)

Prin Linia Hindenburg

Marele atac ţintit al Armatei IV britanice asupra Liniei Hindenburg a început pe 29 septembrie, după un bombardament pregătitor cu 1 637 de tunuri şi obuziere care au tras aproximativ 750 000 de proiectile. Atacul a început de-a lungul unui front cu lungimea de 19,2 km, între Vendhuille şi St Quentin. În faţa Corpului IX, în aripa dreaptă a Armatei IV, era o fâşie intimidantă a canalului St Quentin, care avea aici aproximativ 10,5 m lăţime şi maluri aproape verticale, cu înălţimea de până la 18 m. În consecinţă, s-a decis ca principalul asalt să aibă loc spre nord, între Vendhuille şi Bellicourt, unde canalul trecea pe sub pământ, printr-un tunel. Acest sector important al asaltului fusese încredinţat Corpului Australian, experimentat, dar epuizat, unit temporar pentru acest atac cu Corpul II SUA care nu primise botezul focului.

Spre consternarea lui Rawlinson şi Monash, neexperimentata Divizie 27 americană a fost incapabilă să cucerească trei avanposturi germane importante în cadrul unei operaţiuni preliminare pe 27 septembrie. Deoarece existau temeri că tirul de artilerie ar putea lovi trupele americane care ocupau poziţii înaintate, aceste puncte fortificate au fost lăsate în general neatinse două zile şi, din acelaşi motiv, Divizia 27 s-a dispensat de un baraj de artilerie pentru primii 1 000 m ai înaintării ei pe 29 septembrie. Cele 34 de tancuri care însoţeau trupele au fost de prea puţin ajutor, deoarece 11 au primit lovituri directe şi şapte s-au blocat în cratere de bombe sau în tranşee. În consecinţă, Divizia 3 australiană a generalului-maior Gellibrand, menită să participe la etapa de exploatare, nu la cea de asalt, a fost atrasă în lupta feroce mai devreme decât se planificase. La dreapta, Divizia 30 americană a realizat progrese timpurii mai bune, cucerind Bellicourt până la prânz, dar nu a curăţat toate poziţiile cucerite. Prin urmare, când Divizia 5 australiană a încercat să se îndrepte spre americani, a fost întâmpinată cu tir de mitralieră din posturile pe care americanii omiseseră să le cureţe, intrând şi ea într-o luptă dură în timp ce se străduia să înainteze dincolo de Bellicourt şi Nauroy. Deşi australienii şi americanii înaintaseră aproape 4 000 m şi controlau acum capătul sudic al tunelului canalului, rezultatele din acea zi nu se ridicau la nivelul aşteptărilor.

Situaţia a fost remediată, oarecum neaşteptat, de Corpul IX britanic, sub comanda generalului-locotenent Sir Walter Braithwaite, situat pe dreapta, şi îndeosebi de trupele teritoriale ale neglorioasei Divizii 46 (North Midland) sub comanda generalului-maior Boyd. Pentru traversarea peste canal, comandanţii de corpuri şi de divizie şi statele lor majore făcuseră pregătiri meticuloase, dar ingenioase, care cuprindeau aprovizionarea cu pasarele pentru traversarea zonelor noroioase, bărci pliabile, diguri plutitoare, colace de salvare şi scări de escaladare, precum şi cu 3 000 de veste de salvare

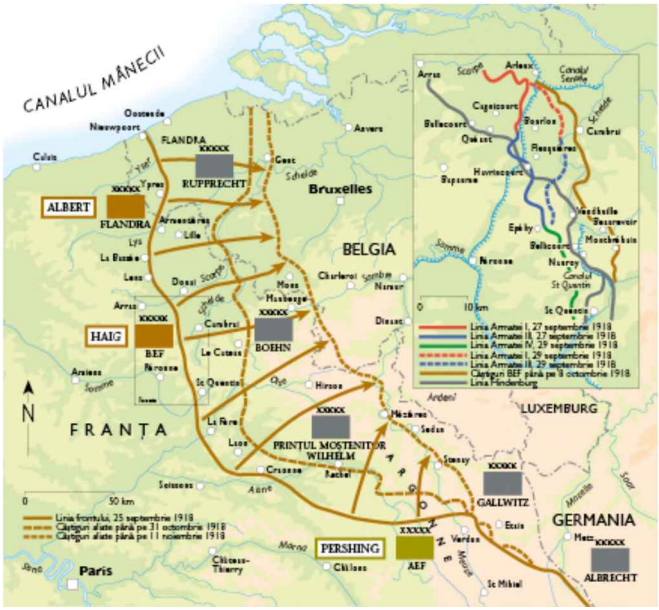

Ultima ofensivă a Aliaților, septembrie–noiembrie 1918

de la vapoare cu aburi de pe Canalul Mânecii. În ziua asaltului, ascunsă de ceață și de un baraj de artilerie, Brigada 137 (Staffordshire) s-a grăbit spre fortificațiile de pe malul vestic din apropiere de Bellenglise, iar Divizia 1 din Regimentul 6 North Staffords a cucerit podul de la Riqueval intact, înainte ca germanii să detoneze încărcăturile explozive. La ora 15.30 toate trei brigăzile erau dincolo de canal și capturaseră întregul sistem principal Hindenburg din sectorul Diviziei 46. Divizia 32 a făcut apoi un salt mare înainte, pentru a continua înaintarea, a consolidat capul de pod și a lățit breșa de-a lungul malului estic și al dealului de la sud. La lăsarea nopții, Corpul IX înaintase 4,8–6,4 km, cucerind principala poziție de pe Linia Hindenburg și o parte din linia ei de suport. Armata IV a luat peste 5 300 de prizonieri.

În pofida progreselor dezamăgitoare pe flancul stâng, asaltul superb al Diviziei 46 rupsese decisiv Linia Hindenburg, permițând Armatei I franceze, ale cărei atacuri fuseseră frustrant de lente și fără tragere de inimă la dreapta lui Rawlinson, să intre în St Quentin trei zile mai târziu. Pe 3 octombrie, un alt asalt țintit, efectuat de cinci unități ale Armatei IV, au deschis o breșă de 9,5 km în poziția de rezervă Hindenburg sau Linia Beaurevoir, cuprinzând cele mai îndepărtate tranșee și poziții fortificate

ale măreţei *Siegfried Stellung*. Australienii, deşi epuizaţi, s-au distins încă o dată în ultima lor acţiune pe frontul de vest, când trei batalioane ale Diviziei 2 au dispersat elemente a cel puţin patru divizii germane din puternic apăratul sat Montbréhain.

Urmărirea

Pe 28 septembrie, cu două zile înainte ca Bulgaria să devină primul aliat al Germaniei care a semnat un armistiţiu, Ludendorff i-a spus lui Hindenburg că Germania trebuie să-i urmeze exemplul fără întârziere. Conducătorii s-au despărţit în acea seară „ca şi când şi-ar fi îngropat cele mai dragi speranţe", scria Ludendorff. Au fost tulburaţi să afle a doua zi că Hintze nu acţionase conform anterioarei propuneri de a deschide negocieri de pace prin regina Olandei. Şi mai tulburător a fost avertismentul dat de ministrul de externe că revoluţia e inevitabilă dacă nu avea să fie creat un adevărat guvern parlamentar. A fost trimis un emisar la Berlin pentru a informa Reichstagul în legătură cu situaţia curentă şi, pe 3 octombrie, prinţul Max von Baden, un liberal şi cunoscut susţinător al păcii, l-a înlocuit pe Hertling în postul de cancelar. Germania şi Austria au trimis simultan cereri de pace către Statele Unite. Cele 14 Puncte, un set de condiţii de pace care fuseseră înaintate Congresului SUA de preşedintele Woodrow Wilson în ianuarie, au constituit baza negocierilor ulterioare, deşi, chiar şi la această dată înaintată, Hindenburg şi Ludendorff au încercat să evite cedarea regiunii Alsacia-Lorena sau a oricăror teritorii din est, pe care le considerau de drept germane.

Efectivul formaţiunilor de infanterie germane de pe front era acum riscant de redus. Peste 20 de divizii fuseseră desfiinţate în efortul de a păstra efectivul batalioanelor între 450–550 de oameni, dar unele aveau doar 150 de ofiţeri şi soldaţi. Unităţi de artilerie şi de mitraliori încă luptau cu îndârjire şi au încetinit ritmul înaintării aliate. Pe 8 octombrie Armatele III şi IV britanice, cu Armata I franceză a lui Debeney la dreapta lor, au atacat de-a lungul unui front de 27,5 km, de la Cambrai spre sud, înaintând 6,4 km. Patrule din Corpul Canadian şi din Divizia 57 britanică au intrat în Cambrai devreme, pe 9 octombrie, dar germanii au opus rezistenţă alte 48 de ore pe râul Selle, în apropiere de Le Cateau. Forţele lui Haig au fost iarăşi obligate să se oprească în timp ce se pregătea un nou atac.

În Flandra, Aliaţii îşi îmbunătăţiseră suficient de mult comunicaţiile pentru a relua pe 14 octombrie cea mai nordică ofensivă a lor. Unităţile franceze din Grupul de Armate Flandra nu au dat rezultate bune, cele mai eficiente lovituri fiind date de belgieni şi de Armata I britanică. Ca niciodată, Plumer a ignorat deliberat ordinele care ar fi limitat contribuţia lui la protejarea flancului şi a forţat înaintarea dincolo de râul Lys. Asta a ajutat Armata V britanică, de la dreapta lui, să elibereze oraşul Lille pe 17 octombrie.

În aceeaşi zi, belgienii au eliberat Oostende şi Armata I britanică a lui Horne, de la sud, a intrat în Douai. Belgienii au recucerit Zeebrugge şi Bruges pe 19 octombrie, în timp ce formaţiunile lui Plumer ocupau Courtrai. Aliaţii se apropiau acum de frontiera olandeză, iar Armata II britanică înaintase 12,8 km în mai puţin de o săptămână. Prinţul Max a primit un raport funest de la prinţul moştenitor Rupprecht în legătură cu scăderea drastică a spiritului combativ al trupelor germane, care se predau în număr mare când se confruntau cu un atac al Aliaţilor.

Nu exista consolare pentru conducătorii Germaniei nici pe frontul diplomatic. Preşedintele Wilson a răspuns la nota de pace germană de pe 8 octombrie, afirmând că prima condiţie pentru orice discuţie ar fi ca Germania să părăsească toate teritoriile ocupate. Germanii şi-au exprimat disponibilitatea de a se conforma, dar, pe 14 octombrie, Wilson a adăugat că operaţiunile submarine trebuie încheiate şi că Aliaţii vor negocia doar cu un guvern german democrat. Prinţul Max a declarat din nou că Germania ar accepta aceste condiţii, dar Wilson a dublat presiunea, cerând pe 23 octombrie practic predarea necondiţionată a Germaniei.

Asta a fost prea mult pentru Ludendorff. Pe 24 octombrie, într-o telegramă purtând semnătura lui Hindenburg, dar probabil scrisă de Ludendorff, se afirma că termenii impuşi de Wilson sunt inacceptabili şi că rezistenţa ar trebui să continue „cu toată forţa noastră". Nemaifiind în contact cu realitatea şi cu starea de spirit a poporului german, Ludendorff nu a rezistat reacţiei furioase a Reichstagului când s-a aflat textul telegramei. A demisionat pe 26 octombrie şi a fost înlocuit de generalul Wilhelm Groener, deşi Hindenburg a rămas şef al Marelui Stat Major al armatei germane.

PORTRET AL UNUI OSTAŞ: FREDERICK „FEN" NOAKES

Soldatul Frederick Elias „Fen" Noakes, postăvar din Tunbridge Wells, Kent, s-a născut pe 27 ianuarie 1896 şi a încercat de câteva ori să intre în armată, între 1914 şi 1917, fiind de fiecare dată respins pe motive medicale. În adolescenţă suferise grav de astm şi era, după cum se descria singur, subţirel şi „plăpând", neavând „forţă fizică". Când a fost refuzat din nou în 1916, patriotismul şi teama de a nu fi considerat „chiulangiu" l-au determinat să se fortifice folosind extensoare şi făcând plimbări lungi şi excursii cu bicicleta. În cele din urmă a trecut examenul medical în mai 1917 şi a fost chemat curând, în iunie, să efectueze serviciul militar, fiind detaşat la Windsor pentru a face instrucţie într-o formaţiune de rezervă a Batalionului Household. De atunci până în 1919 a scris cu regularitate familiei. A luptat atât împotriva ofensivei germane din martie, cât şi în timpul înaintării aliate

victorioase din 1918 şi a fost rănit de două ori. În pofida cenzurii din timpul războiului, scrisorile lui clare oferă un comentariu interesant pe marginea războiului, conţinând nu doar rapoarte ale activităţilor lui zilnice, ci şi opinii pe şleau pe probleme politice mai ample. În 1934 a strâns şi a bătut la maşină aceste scrisori şi apoi, în 1952, le-a folosit ca bază pentru o carte de memorii tipărită cu mijloace proprii, *The Distant Drum*, în care a adăugat multe dintre detaliile militare şi geografice omise anterior şi a inclus câteva reflecţii mature pe marginea opiniilor din tinereţe. Scrisorile şi cartea oferă o imagine interesantă a ultimelor 18 luni de război şi pot fi considerate un barometru exact al atitudinilor şi moralului soldaţilor britanici de pe frontul de vest în 1918.

Noakes a ajuns în Franţa în noiembrie 1917, împreună cu Batalionul Household – unitate a Diviziei 4 – în regiunea Arras. În această etapă avea în continuare un „idealism credul", considerând că este „o onoare să participi la cel mai drept război pe care l-a purtat vreodată Anglia, Ultima Cruciadă... Victoria nu ne poate scăpa, şi am fi absolut nedemni de încrederea cu care am fost învestiţi dacă ne-am întoarce acum din drum. Nu există pace până ce militarismul prusac nu ajunge fărâme". După câteva săptămâni, opiniile lui au început să se nuanţeze. Pe 8 ianuarie 1918 s-a plâns de „sălbăticia" din presa britanică. „Dacă s-ar putea uni bărbaţii care luptă... în ambele tabere, ar rezulta fără îndoială o părere absolut unanimă", observa el. Noakes simţea acum că „mândria naţională", sau încăpăţânarea, „se va dovedi un mare obstacol în calea unei soluţii amiabile". A cerut o „şi mai mare deschidere a minţii şi omenie" înainte ca Marea Britanie să fie infectată de „spiritul prusac pe care încercăm să-l stârpim". Pe 12 februarie se întreba când vor înceta „toate aceste crime fără discernământ". „Toată lumea, cu excepţia celor de la putere" – scria el – „s-a săturat până peste poate de asta... Nu există bărbat care nu ar face pace într-o clipă..." Peste ani însă, declara că fusese copleşit de un „val temporar de deziluzie" care nu reprezenta „mai mult decât obiceiul normal de a bombăni, pentru care soldatul englez e arhicunoscut".

Soldatul F.E. „Fen" Noakes. (IWM)

De la sfârşitul lunii ianuarie până la începutul lunii martie Noakes a suferit din cauza unei cangrene la un deget şi de inflamarea picioarelor şi a fost internat în februarie la Le Tréport, în apropiere de Dieppe. În această perioadă Batalionul Household a fost desfiinţat în urma reorganizării BEF şi, după ce şi-a revenit, Noakes a fost trimis la Regimentul 3 Coldstream Gardă, servind apoi în Brigada

4 Gardă anexată la Divizia 31. Între 23 şi 25 martie batalionul lupta în apropiere de Ervillers, la nord de Bapaume, pe frontul Armatei III. Noakes îşi reamintea cât a fost de obosit după trei zile şi nopţi în care nu dormise. În cele din urmă, pe măsură ce atacurile germane au devenit din ce în ce mai puternice şi mai intense – batalionul fiind în pericolul de a fi flancat sau împresurat – s-a dat ordin de retragere. Pe atunci Noakes căzuse într-o stare de fatalism profund. „Am alergat o vreme alături de ceilalţi", îi scria mamei lui, „iar apoi, cu un sentiment de dezgust pentru slujba asta, am încetinit ritmul, ajungând să merg. Sincer, nu-mi mai păsa ce se întâmplă în jurul meu." Căzuse de fapt leşinat – fusese rănit la antebraţ de un obuz.

„Fen" Noakes a petrecut peste patru luni de convalescenţă în apropiere de Boulogne. Criza din martie şi pericolul înfrângerii au trezit o parte din fostul lui „entuziasm pentru cauza naţională", deşi „patriotismul meu nu a fost niciodată după aceea la fel de lipsit de rezerve şi devotamentul meu avea accente mai critice decât în trecut". Până pe 5 mai îşi recăpătase optimismul şi comenta cu o isteţime remarcabilă: „Cred că l-am pus pe Fritz la frigare. A făcut el progrese, dar a avut mult mai multe pierderi decât se aştepta, şi tot ce a obţinut e să se pună într-o poziţie imposibilă. E din cale-afară de slăbit, raportat la ceea ce a câştigat prin acest efort, dar nu poate sta locului..."

În august s-a întors la unitatea lui, dar, spre sfârşitul lunii, a fost transferat la Batalionul I al Regimentului Coldstream Gardă din prestigioasa Divizie Gardă. Ofensiva aliată era în desfăşurare de trei săptămâni, iar Noakes era „aproape sigur că războiul se va decide categoric, dacă nu cumva se va şi termina, înainte de sosirea iernii". În septembrie, în timp ce Divizia Gardă avansa spre Canal du Nord şi Linia Hindenburg, Noakes a fost uimit, de câteva ori, de absenţa germanilor de pe frontul din apropierea lui. Pe 13 septembrie a auzit oameni care se întorceau dinspre poziţiile înaintate spunând „Nu putem găsi inamicul" sau „L-am pierdut pe Fritz". Noakes a mai remarcat că întreaga zi văzuse doar trei cadavre şi nici un rănit. „Aş vrea ca toate bătăliile să fie ca asta", adăuga. Noakes a fost profund impresionat de anvergura barajului de sprijin din timpul atacului de la Canal du Nord, pe 27 septembrie, şi, deşi se simţea „gol puşcă" când i s-a ordonat să treacă prin teren deschis sub un tir intens, a resimţit şi o „senzaţie extraordinară – ciudată, un fel de uşurare – că nu mai sunt personal răspunzător pentru siguranţa mea". Atacul a fost victorios, dar Noakes şi camarazii lui erau prea epuizaţi pentru a le mai păsa de realizarea lor: „Gurile şi gâturile ne erau uscate ca un cuptor de var. Nervii erau întinşi la maxim şi s-au încins spiritele, ca întotdeauna după tensiunea intensă a ieşirii din tranşee". Pe 9 octombrie, în cadrul unui alt atac, la Wambaix, în apropiere de Cambrai, Noakes a fost rănit la piciorul stâng. „Acesta a fost sfârşitul războiului, în ce priveşte rolul neînsemnat pe care l-am jucat în cadrul lui", îşi aminteşte.

În timp ce războiul se apropia de final, Noakes era în convalescenţă într-o tabără la Cayeux, în apropiere de gurile râului Somme. Atras de ideile preşedintelui Woodrow Wilson al Statelor Unite, Noakes era îngrijorat că Marea Britanie şi Franţa, în euforia victoriei, îi vor impune Germaniei un acord vindicativ. „Trebuie să fie o pace durabilă", îi spunea tatălui său, „dar trebuie să fie de asemenea o pace absolut curată. Altfel, războiul a fost în van." Anunţarea pe 11 noiembrie a semnării Armistiţiului a fost, în orice caz, „un moment de fericire şi emoţie atât de intensă cum nu am mai cunoscut până acum şi probabil nici nu voi mai resimţi vreodată".

Noakes a servit scurt timp în cadrul forţelor de ocupaţie britanice în Köln, înainte să se întoarcă acasă în martie 1919. Demobilizat în octombrie 1919, s-a întors la muncă, la firma de pânzeturi a familiei sale. Acest fost soldat sensibil şi inteligent a murit la 57 de ani, pe 12 aprilie 1953.

LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: FRONTURILE DE ACASĂ 1917–1918

Franţa

1917 a fost anul tensiunii maxime. Cum germanii încă erau pe pământ francez, Franţa a continuat să lupte pentru existenţă, deşi patriotismul înflăcărat din 1914 făcuse în mare măsură loc istovitei resemnări. Deşi majoritatea cetăţenilor francezi doreau să continue lupta, erau, în anumite privinţe, mai puţin înregimentaţi sau supuşi dacă li se impunea o disciplină decât omologii lor britanici şi germani, iar starea de spirit a naţiunii era mai schimbătoare. Indispoziţia şi neliniştea care au urmat bătăliei de la Verdun au fost accentuate de Revoluţia Rusă şi de eşecul Ofensivei Nivelle, începând să se manifeste prin activităţi şi propagandă antirăzboinice din partea elementelor pacifiste şi defetiste din societatea franceză. Chiar dacă marea masă a poporului francez a refuzat să fie sedusă de această agitaţie, în special după ce moralul fusese echilibrat în urma declaraţiei de război a SUA împotriva Germaniei, numărul de greve din industria şi din serviciile publice a crescut alarmant, de la 98 în 1915 la 689 în 1917.

Penuria de alimente s-a accentuat în 1917. Deoarece funcţionau mai puţin de o treime din fabricile de zahăr, rezervele erau deosebit de reduse. Pâinea era mai grosolană, raţionalizată ca dimensiune şi greutate şi abia dacă mai semăna cu produsul antebelic. În ianuarie 1918 pâinea a fost raţionalizată la 280 de grame pe cap de locuitor, pe zi – o lovitură grea dată muncitorilor, care se bazau din greu pe acest aliment. Laptele, untul şi ouăle se găseau şi ele greu şi erau scumpe şi, în timp ce naţiunea era forţată să strângă din nou cureaua în 1918, cafenelele şi restaurantele se închideau

mai devreme decât oricând, în timp ce măcelăriile erau închise până la trei zile pe săptămână. În mai 1918, în Paris au apărut măcelării municipale, în ideea de a reduce şi de a controla preţul la carne. În pofida aceste austerităţi şi unor urgenţe temporare, rezervele de alimente ale Franţei nu au fost mai precare decât în Marea Britanie şi Germania şi nici reglementările şi restricţiile nu au fost atât de stringente. Dar lipsa mâinii de lucru pe frontul de acasă era suficient de serioasă - chiar dacă permitea angajarea pe scară largă a femeilor - astfel încât, între aprilie 1917 şi ianuarie 1918, aproximativ 350 000 de soldaţi au fost retraşi de pe linia frontului pentru a lucra la ţară, în mine, la calea ferată şi în învăţământ.

Pe lângă aceste încercări grele, parizienii erau expuşi unor raiduri aeriene grele ale bombardierelor germane Gotha, 120 de oameni fiind ucişi doar în luna martie 1918. În timp ce ofensivele germane de primăvară au adus inamicul mai aproape de capitală decât oricând, Parisul a intrat încă o dată în zona de acţiune a armatelor şi putea fi atins de tunurile germane cu rază lungă de acţiune. Din 23 martie până pe 9 august 1918, Parisul a fost bombardat în 44 de zile şi au fost ucişi 256 de cetăţeni. Pericolul a trecut când armatele aliate au început să înainteze.

Până atunci, Franţa a avut o conducere politică mai stabilă şi mai energică. În septembrie 1917, guvernul lui Alexandre Ribot a căzut în urma demisiei lui Louis-Jean Malvy, ministrul radical de interne, a cărui delăsare în ce priveşte suprimarea agitaţiei pacifiste şi ale cărui legături personale cu un ziar despre care se ştia că primea bani de la germani l-au făcut să fie acuzat de trădare. Succesorul lui Ribot ca prim-ministru, Paul Painlevé, i-a lăsat locul la rândul lui, pe 16 noiembrie, lui Georges Clemenceau. Deşi avea 76 de ani când a preluat funcţia, „Tigrul" Clemenceau - cum era poreclit - era la fel de hotărât ca preşedintele Poincaré să poarte războiul până la final şi avea charisma, curajul şi fermitatea necesare pentru a comanda naţiunii să-l sprijine. Nemilos faţă de pacifişti şi defetişti, dar şi pregătit să răspundă la doleanţele rezonabile ale industriei, a făcut multe pentru a le creşte francezilor şi britanicilor moralul în primăvara lui 1918 şi a adunat în jurul lui naţia, pentru un ultim efort în acea toamnă.

Marea Britanie

La fel ca Franţa, Marea Britanie prezenta în 1917 semne clare că se săturase de război. Pe parcursul anului au fost 688 de greve şi dispute comerciale, în care au fost implicaţi 860 000 de muncitori. Dincolo de reducerea numărului muncitorilor calificaţi care au fost înlocuiţi de muncitori necalificaţi şi de femei, plângerile vizau preţurile crescute, distribuţia inechitabilă a alimentelor, condiţiile precare de locuit şi restricţiile privind mobilitatea muncitorilor. Însă disputele industriale erau în continuare mai puţine decât

Pentru rege și țară
de E.F. Skinner.
(IWM Art 6513)

în perioada antebelică și multele greve din 1918 au avut loc majoritatea din iulie, după ce trecuse cea mai gravă dintre crizele de pe frontul de vest. Mare parte din oameni au rămas pregătiți să „reziste" până la victorie.

După cum a observat istoricul Gerard DeGroot, multe dintre problemele Marii Britanii izvorau dintr-o „uneori obsesivă aderare la valori învechite" și dintr-o reticență stăruitoare a guvernului de a interveni. Acest lucru a fost valabil și sub conducerea lui Lloyd George, presupus mai dinamic. Un exemplu în acest sens a fost permanenta incapacitate de a asigura o coordonare rațională a cererii de oameni în armată și în industrie. O schemă lansată în 1917 de nou înființatul Departament de Servicii Naționale, sub conducerea lui Neville Chamberlain, nu a reușit o alocare mai echilibrată a forței de muncă, deoarece se baza pe înrolarea voluntară pentru o „muncă de importanță națională" și lipsea obligativitatea statutară. Un pas important a fost făcut în august 1917 când Auckland Geddes, fost director de recrutare, i-a urmat lui Chamberlain în fruntea departamentului căruia i se acordase statut ministerial și care, în noiembrie, a preluat controlul recrutării. Din acest moment li s-adat o prioritate mai mică cererilor armatei decât celor ale industriei constructoare de nave sau producătoare de avioane și tancuri. Legea

Serviciului Militar (Nr. 2) din aprilie 1918 prevedea recrutarea bărbaţilor cu vârste între 41 şi 50 de ani şi asigura extinderea serviciului militar obligatoriu în Irlanda, deşi guvernul nu a încercat să impună a doua prevedere. Creşteri temporare ale numărului de înrolări au avut loc în vara lui 1918, dar au sosit prea târziu pentru a împiedica reducerea batalioanelor de infanterie ale BEF.

Rolul major jucat de femeile din Marea Britanie în cadrul efortului naţional de război a fost un factor crucial în sprijinirea ţării pentru a depăşi lipsa mâinii de lucru. În iulie 1918 erau în câmpul muncii peste 7 310 000 de femei. Cele 947 000 care lucrau la producţia de muniţie reprezentau 90% din forţa de muncă angajată în acea industrie, în timp ce 117 000 erau angajate în transporturi, iar alte 228 000 lucrau în agricultură - multe dintre ele în Armata Terestră a Femeilor înfiinţată în 1917. Unele îmbrăcau uniformele noilor servicii ale femeilor, lucrând ca bucătărese, funcţionare, mecanici şi şoferi, eliberându-i pe bărbaţi de aceste sarcini pentru a putea pleca la luptă. Corpul Auxiliar al Armatei Femeilor - numit mai târziu Corpul Auxiliar al Reginei Maria - a fost înfiinţat în iulie 1917, urmat de Serviciul Naval Regal al Femeilor, în noiembrie, şi de Forţele Aeriene Regale ale Femeilor, în aprilie 1918. Această contribuţie colectivă uriaşă şi vitală a fost recunoscută corespunzător în Legea de reprezentare a poporului adoptată în februarie 1918, când femeile cu vârste de peste 30 de ani au primit drept de vot.

Atacurile aeriene, în special ale bombardierelor Gotha, au provocat din nou teamă în 1917, reacţia populaţiei grăbind înfiinţarea Forţelor Regale Aeriene (Royal Air Force) ca serviciu independent, în aprilie 1918. Au fost ucişi 1 413 de oameni şi 3 407 au fost răniţi în raidurile aeriene asupra Marii Britanii. Dar cea mai mare ameninţare la supravieţuirea unei naţiuni dependente de importuri a venit odată cu campania submarină nerestricţionată desfăşurată de Germania din februarie 1917. În aprilie, 866 000 de tone de transporturi navale britanice, aliate şi neutre au fost scufundate, proiectând spectrul foametei asupra Marii Britanii. Introducerea cu întârziere a sistemului convoaielor, în mai, şi asigurarea acoperirii aeriene a convoaielor au redus substanţial rata pierderilor, dar nu au eliminat toate problemele legate de penuria de alimente. Schemele de economii promovate de controlorul alimentelor, lordul Devonport, în februarie 1917 se dovediseră ineficiente deoarece aveau caracter voluntar şi porneau greşit de la ipoteza că toţi cetăţenii aveau acelaşi simţ al datoriei civice. Crearea unui Departament al Producţiei de Alimente al Ministerului Agriculturii a avut mai mult succes în creşterea rezervelor interne, determinând adăugarea altor 3 000 000 de pogoane la terenul cultivat. După ce lordul Rhondda i-a luat locul lui Devonport la Ministerul Alimentelor în aprilie 1917, au fost introduse controale mai stricte şi 15 Comitete Divizionare de Alimente au fost însărcinate cu reglementarea preţurilor şi distribuţiei. Totuşi, cum

pierderile de nave erau în continuare mari în decembrie faţă de nivelurile de dinainte de 1917, nu mai putea fi întârziată nelimitat luarea de măsuri suplimentare stringente. În februarie 1918, la Londra şi în comitatele din jur, s-a instituit raţionalizarea obligatorie a mai multor produse de bază, măsură care a fost extinsă în întreaga Mare Britanie în aprilie. Până în iulie, datorită raţionalizării şi sistemului transportului în convoaie, teama de foamete dispăruse în mare măsură.

Germania

Nu se poate spune acelaşi lucru despre Germania, unde viaţa era dominată de efectele ubicue şi inevitabile ale blocadei navale aliate. Pentru mulţi germani, în ultimele 18 luni de război dieta principală cuprindea pâine contrafăcută, ridichi de lună sau napi şi – când se găseau – cartofi. Rezervele de carne erau minimale, iar grăsimile şi ouăle erau o raritate. În iunie 1918 consumul berlinezilor a fost limitat la 450 de grame de cartofi pe săptămână, pe cap de locuitor. Foamea era cel mai cumplit aspect al chinurilor zilnice pe frontul german de acasă, dar poporul german nu se confrunta doar cu aceasta. Cărbunele sau alt combustibil pentru încălzire, iluminat şi transport era insuficient. Strâns legată de lipsa de cărbune şi de petrol era deteriorarea alarmantă a sistemului de căi ferate odinioară invidiat, care acum suferea deoarece şinele şi materialul rulant nu mai erau întreţinute. Şi îmbrăcămintea era limitată şi, cum pielea pentru pantofi era aproape imposibil de obţinut, mulţi ajunseseră să poarte saboţi.

Se menţinea însă pumnul de fier cu care înaltul comandament al armatei conducea efortul naţional de război. Când cancelarul Bethmann-Hollweg a fost demis în iulie 1917, a fost înlocuit de puţin cunoscutul Georg Michaelis care, aparent, era uşor de controlat şi care a deţinut acest post mai puţin de patru luni. Michaelis a pierdut încrederea Reichstagului când a acuzat Partidul Social Democrat de o mică, dar de rău augur revoltă a marinarilor germani de la Kiel, şi a fost obligat să-şi dea demisia. Succesorul lui a fost mai vârstnicul catolic bavarez, contele Georg von Hertling, sub conducerea căruia a revenit stabilitatea politică şi s-a diminuat agitaţia.

La fel ca în Marea Britanie şi în Franţa, nemulţumirile lucrătorilor din industrie erau un simptom care arăta clar că lumea se săturase de război. În aprilie 1917, reducerea raţiei de pâine a provocat greve la Berlin şi Leipzig. La Leipzig grevиştii au cerut un acord de pace fără anexări teritoriale. În iunie, grevиştii din zona Ruhr au cerut reforme politice. În ianuarie 1918 au avut loc mai multe dispute industriale majore ale muncitorilor la Berlin şi Leipzig, precum şi la Essen şi Hamburg. Şi aceste greve aveau un iz de radicalism sever, aproape revoluţionar. Pe 1 februarie 1918, cele şapte fabrici industriale mai mari de la Berlin au intrat sub incidenţa legii marţiale

şi în capitală s-a proclamat starea de asediu. Mobilizarea nemiloasă a economiei şi societăţii germane în condiţiile Legii serviciului militar auxiliar şi ale Programului Hindenburg a stors ultima picătură de efort productiv din poporul german, tot mai înregimentat, dar succesul aparent al măsurilor s-a datorat probabil mai puţin eficienţei, cât mai degrabă mentalităţii de asediu mai accentuate a Germaniei, care creştea hotărârea majorităţii cetăţenilor de a nu ceda atâta timp cât armata nu era înfrântă. Cu toate acestea, moralul naţional - deşi pentru scurt timp mai crescut în urma succeselor efemere ale ofensivelor lui Ludendorff din 1918 - a devenit mai fragil sub presiunea privaţiunilor fizice neîncetate. Când acesta avea să se clatine, efectele aveau să fie ireversibile. S-a susţinut repetat că înfrângerea Germaniei pe câmpul de luptă a urmat prăbuşirii pe frontul de acasă, deşi se poate afirma că alunecarea finală şi bruscă a Germaniei în haos şi revoluţie a luat un avânt de neoprit doar după ce Linia Hindenburg a fost ameninţată.

PORTRET AL UNUI CIVIL: CAROLINE WEBB

În noiembrie 1918 aproximativ 947 000 de femei britanice lucrau la producţia de muniţie. Printre ele era şi Caroline Webb, o fată de 19 ani din Camberwell, South London. Născută pe 24 ianuarie 1899, la începutul războiului era angajată la o fabrică de cămăşi din Bermondsey, înainte să treacă într-o fabrică de muniţie din Slade Green, în apropiere de Dartford, Kent, unde umplea proiectile pentru mortiere de tranşee. Salariul ei de bază de la Slade Green era cam 30 de şilingi pe săptămână, deşi primea o alocaţie de cinci şilingi care să-i acopere naveta de la London Bridge. Mai putea câştiga un bonus de cinci şilingi dacă umplea 60 de proiectile într-o zi de lucru de 9 ore, care începea la ora 7.30.

Munca îşi avea pericolele ei. La fel ca multe alte femei angajate în fabrici unde se umpleau obuze, şi ea risca intoxicarea în urma expunerii îndelungate la TNT (trinitrotoluen) şi suferea de decolorarea şi îngălbenirea pielii. Acest lucru putea avea avantaje neaşteptate. După cum şi-a amintit Caroline într-un interviu pentru o emisiune de istorie verbală înregistrată pentru Muzeul Imperial al Războiului în 1975, angajaţii mai empatici de la căile ferate le permiteau uneori acestor femei să călătorească în cuşete de clasa întâi. Alţii însă „ne tratau de parcă am fi fost ultimii oameni... Aceşti bătrâni conductori aveau obiceiul să spună: «Vei muri în doi ani, fato» ... Aşa că le răspundeam: «Ei bine, nu ne pare rău, fiindcă murim pentru patrie»". Caroline era atât de patrioată încât cheltuia frecvent o mare parte din salariu pe tablete de ciocolată, gumă de mestecat şi ţigări pentru soldaţi. „La sfârşitul războiului nu aveam aproape nici un ban", a confirmat ea, „şi mă gândeam: «Slavă Cerului că am conştiinţa curată»".

În 1917 Caroline a plecat de la Slade Green pentru a lucra la Woolwich Arsenal, noua ei slujbă fiind să umple gloanţe cu plumb. Salariul a crescut la 2 lire şi 10 şilingi pe săptămână, dar ziua de lucru era de 12 ore, de la 7.00 până la 19.00, pe o perioadă de 13 zile. După o zi liberă, lucra apoi 13 nopţi, tot în ture de câte 12 ore. Deloc surprinzător – pentru că somnul îi era stricat de raidurile aeriene – ieşea arareori în oraş în zilele libere, descriindu-se ca o „adevărată casnică". Caroline însoţea uneori grupuri de fete de la Woolwich Arsenal pentru un scurt flirt cu soldaţi din apropiata piaţă Beresford. Nu era singura care gândea în 1917–1918 că „e dezgustător ca o fată să rămână însărcinată", dar multe femei care munceau la Woolwich cădeau pradă tentaţiei. Tăierile ocazionale de salariu le-a făcut să fie mai militante, determinându-le să intre în sindicat.

La terminarea războiului, Caroline Webb nu a fost euforică. Mult iubitul ei tată murise de gripă spaniolă cu două zile înainte de Armistiţiu. Caroline şi mama ei în vârstăde 47 de ani – care născuse recent încă un copil – au fost nevoite să înregistreze decesul tatălui pe 11 noiembrie şi abia dacă şi-au dat seama de ce se petrecea afară. Când au auzit sirenele sunând, „am crezut că e un alt raid aerian", a recunoscut Caroline.

După război, Caroline s-a căsătorit, devenind doamna Rennles. Ea şi soţul ei, care fusese soldat în război, aveau la început puţini bani şi au făcut curând un copil. Supărată că a fost aruncată „la gunoi", a participat la un marş de protest spre Westminster, care a fost împrăştiat de poliţia călare. Totuşi, muncea şi la vârsta de 76 de ani, conducând un magazin din Coldharbour Lane, Brixton. A murit în 1985. Amintirile ei înregistrate rămân o mărturie a rolului pe care l-au jucat ea şi aproape un milion de alte „muniţioniste" britanice ajutându-i pe Aliaţi să obţină victoria.

ULTIMA LUNĂ

Prezentând condiţiile sale de pace Germaniei, preşedintele Wilson nu s-a consultat mereu cu Aliaţii, iar unii lideri importanţi au considerat că termenii lui sunt prea duri. De exemplu, Haig i-a spus profetic soţiei lui că oamenii de stat aliaţi nu ar trebui să „încerce să umilească Germania pentru a nu stârni dorinţa de răzbunare în anii viitori". Haig îşi dorea în mod deosebit să obţină victoria în 1918. Ştia că BEF era sătulă de lupte şi că îi lipseau întăririle, că armatei franceze îi lipsea probabil capacitatea de a lansa o ofensivă decisivă de una singură şi că americanii nu erau încă hârşiţi în lupte. Chiar şi aşa, dorea să le răpească germanilor orice ocazie de a stabili o nouă linie defensivă în cursul iernii şi, sperând că nişte termeni moderaţi ai armistiţiului i-ar putea determina pe germani să capituleze, se lupta în paralel să întreţină dezorientarea inamicului, care trebuia să fie mereu în retragere.

În acest scop, Armata IV a lui Rawlinson a atacat poziţiile germane de pe Selle pe 17 octombrie. Principalul obiectiv era o linie de la Sambre şi canalul Oise la Valenciennes, care i-ar fi adus pe Aliaţii în raza de acţiune a artileriei de la Aulnoye – un centru de comunicaţii unde linia ferată Mézières–Hirson se unea cu cea care se întindea până în Germania, trecând prin Maubeuge şi Charleroi. Unităţile lui Rawlinson, atacând pe un front de 16 km la sud de Le Cateau, au forţat trecerea peste Selle în pofida rezistenţei germane puternice şi, deşi ritmul înaintării a scăzut ulterior, aripa dreaptă a Armatei IV a reuşit să forţeze înaintarea de aproximativ 8 km până la canalul Sambre până în seara de 19 octombrie. Armata I a lui Horne a cucerit şi ea 9,6 km de teren, ajungând la nivelul Armatei III, astfel încât în zorii lui 20 octombrie putea fi întreprins un atac comun de noapte dincolo de Selle, la nord de Le Cateau. La fel ca în alte sectoare, rezistenţa îndârjită

Generalul de brigadă J.V. Campbell se adresează Brigăzii 137, Divizia 46, de pe podul Riqueval, 2 octombrie 1918. (IWM)

a ariergărzilor a câştigat pentru germani suficient spaţiu pentru a-şi întări sistemul de apărare de la est de râu cu hăţişuri de sârmă ghimpată, iar Armatelor I şi III britanice le-a luat toată ziua să înainteze alţi 3,2 km şi să-şi atingă obiectivele imediate. Hotărât să nu-l lase pe inamic din strânsoare, Haig a lansat pe 23 octombrie un alt atac combinat de noapte – al Armatelor I, III şi IV –, înaintând 9,6 km în două zile. Mai la nord, Armatele II şi V se apropiau de linia de la Schelde. Totuşi, era necesară o pauză, astfel încât următoarea rundă de atacuri aliate să poată fi coordonată bine. Din punct de vedere strategic, octombrie fusese o lună productivă pentru BEF, dar, de la străpungerea Liniei Hindenburg, formaţiunile lui Haig se loviseră, poate, de o opoziţie mai acerbă decât anticipaseră, câştigând aproximativ 32 km pentru care au pierdut 120 000 de oameni.

Fără ca trupele de pe linia frontului din ambele tabere să-şi dea seama, războiul avea să mai dureze mai puţin de două săptămâni. După peste o lună de lupte feroce în regiunea Meuse-Argonne, Armata I SUA a străpuns ultima linie de apărare germană importantă pe 1 noiembrie şi, două zile mai târziu, a tăiat linia ferată de importanţă crucială Lille-Metz. În zona de operaţiuni a BEF, canadienii au cucerit Valenciennes pe 2 noiembrie, în vederea pregătirii asaltului mai amplu de pe 4 noiembrie, lansat de Armatele I, III şi IV. Acest atac, sprijinit doar de 37 de tancuri, a fost lansat pe un front de 48 km, de la Valenciennes până la râul Sambre, pe ambele părţi ale pădurii Mormal. Într-o operaţiune minoră, aproape simbolică, din acea zi, oameni din Divizia Noua Zeelandă au escaladat curajos meterezele oraşului fortificat Le Quesnoy pentru a evita un asediu prelungit şi au grăbit predarea garnizoanei.

Pentru Puterile Centrale situaţia nu mai putea fi remediată. Turcia semnase un armistiţiu cu Aliaţii pe 30 octombrie, iar Imperiul Austro-Ungar a urmat pe 3 noiembrie. Pe 29–30 octombrie, când li s-a cerut să întreprindă o ultimă ieşire inutilă, marinarii din Flota Oceanică Germană *(Hochseeflotte)* s-au revoltat. Până în seara lui 4 noiembrie, oraşul Kiel era controlat de rebeli şi revoluţia cuprindea inexorabil întreaga Germanie. Joi 7 noiembrie, la München a fost declarată o Republică Bavareză, cu câteva ore înainte ca o delegaţie germană să traverseze liniile frontului pentru a negocia un armistiţiu cu Foch.

Aliaţii nu au slăbit presiunea nici măcar atunci. Pe 9 noiembrie, într-o zi de sâmbătă, forţele franceze se apropiau de Mézières şi două corpuri americane au cucerit înălţimile care străjuiau Sedan. Pe flancul opus, sau nordic, Aliaţii erau dincolo de Schelde, în timp ce germanii se retrăgeau până pe linia Anvers-Meuse. Armata II britanică se afla acum la aproape 80 km de câmpurile ei de sacrificiu din punga Ypres. În acea zi, prinţul Max a anunţat prematur abdicarea kaizerului şi, după ce Reichstagul a proclamat

o republică germană, singurul lucru pe care-l mai putea face Wilhelm al II-lea era să renunțe la tron și să se refugieze în Olanda, unde a plecat în exil. Aproximativ la ora 5.00 pe 11 noiembrie a fost semnat Armistițiul, într-un vagon de cale ferată al trenului special al lui Foch, la Rethondes, în pădurea Compiègne. În cursul dimineții, trupele canadiene au intrat în Mons, scena primei bătălii a războiului pentru BEF. Apoi, la ora 11.00, după 1 568 de zile de lupte, tunurile au amuțit în sfârșit și lunga agonie de pe frontul de vest s-a încheiat.

Capitolul 3

FRONTUL DE EST 1914 –1918

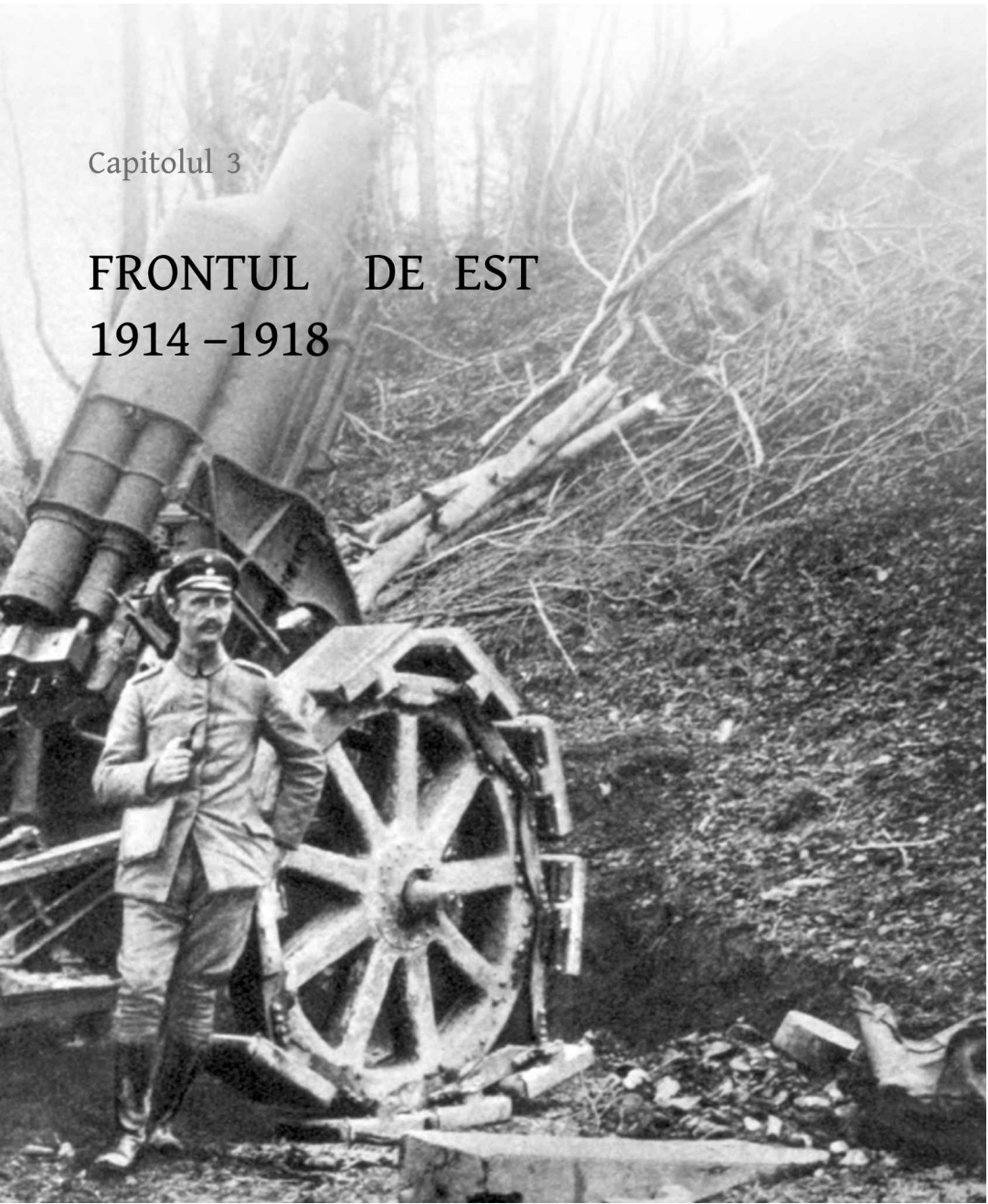

Paginile anterioare: Mortier german ocupând o poziţie în apropiere de Predeal, România, 1916. (Getty Images)

FUNDALUL RĂZBOIULUI: AMBIŢIILE RUSIEI

Faptul că Rusia, imperiul cu cea mai autocrată conducere dintre toate imperiile care au participat la Primul Război Mondial, era aliată în 1914 cu relativ democraticele Imperii Britanic şi Francez împotriva celorlalte autocraţii ale Germaniei, Austro-Ungariei şi Turciei otomane nu a fost nici inevitabil, nici accidental. Rusia s-a alăturat Marii Britanii şi Franţei pentru a asigura în 1829 independenţa Greciei faţă de turci, dar, în următorii 80 de ani, Marea Britanie şi Rusia au fost rivali de temut, fiind de mai multe ori în prag de război şi chiar războindu-se o dată, în Crimeea, în 1853–1856. Britanicii şi francezii sprijineau Turcia, în principal pentru a contracara controlul Rusiei asupra Dardanelelor şi Bosforului (Strâmtorile), care s-ar fi extins asupra principalei rute spre posesiunile lor din zona de la Pacific a Asiei.

Având planurile temporar zădărnicite acolo, Rusia a încercat să-şi continue expansiunea terestră spre sud şi est. A anexat hanatele independente din Asia Centrală şi le-a unit cu pământul luat de la China în Guvernoratele Stepei (actualmente Kazahstan) şi Turkestanului (actualmente Turkmenistan, Uzbekistan, Kîrgîzstan şi Tadjikistan). Expansiunea către sud a adus-o aproape de graniţele Indiei britanice şi le-a accentuat rivalitatea, britanicii temându-se de o invazie rusească în India, ruşii temându-se de expansiunea britanică în Asia Centrală şi amândouă ţările disputându-şi controlul asupra Iranului, Afghanistanului şi Tibetului.

În est, Rusia a cucerit teritorii vaste în valea Amurului şi pe coasta Pacificului, în detrimentul Chinei, după care a căutat hegemonia în sud asupra Manciuriei şi Coreei. Dar ambiţiile sale contraveneau celor ale Japoniei, care a ieşit din izolare în 1868 după mai bine de două secole, adoptând un model de modernizare european, inclusiv imperialismul. Înfrângerile Rusiei în Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905 au dus în 1905 la mişcări împotriva regimului la scara întregii naţiuni. Ţarul a trimis poliţia şi cazacii să restabilească ordinea, creând un parlament, Duma, dar căruia nu i-a dat puteri executive, iar apoi şi-a întors atenţia asupra Europei.

Expansiunea în Asia nu a umbrit interesul Rusiei pentru fraţii ei slavi (sârbi, croaţi, sloveni, bulgari, cehi, slovaci, ruteni, polonezi) şi coreligionari ortodocşi (sârbi, români, bulgari) aflaţi sub stăpânire turcă musulmană sau austro-ungară catolică, unde Rusia se putea prezenta ca „fratele mai mare". În 1877–1878, victoria asupra Turciei otomane a garantat independenţa României, Serbiei şi Bulgariei; dar diplomaţia britanică a împiedicat din nou Rusia să-şi atingă scopul de a controla Dardanelele şi Bosforul. Faptul că Strâmtorile au rămas un obiectiv s-a văzut în 1915, când Rusia a primit aprobarea britanicilor şi francezilor de a include anexarea lor şi a pământului de pe ambele maluri, inclusiv a capitalei otomane, Constantinopol (Istanbul), în scopurile sale de război.

Tratatul Triplei Alianţe semnat de Germania, Austro-Ungaria şi Italia a avut cinci versiuni succesive, în 1882, 1887, 1891, 1902 şi 1912. Toate cinci îi obligau pe semnatari să intre în război dacă Franţa ar fi atacat Germania sau Italia ori dacă două sau mai multe mari puteri ar fi atacat-o pe oricare dintre ele. Ultimele patru versiuni au fost implicit antiruseşti în referirile lor la menţinerea „pe cât e posibil" a status quo-ului în „Orient", definit prin „coastele otomane şi insulele din Marea Adriatică şi din Marea Egee" şi, într-un tratat austro-italian însoţitor, din 1887, şi prin „Balcani". A treia variantă, revizuită în mai 1891, menţiona în plus posibilitatea de a căuta semnarea de către Marea Britanie a articolelor privitoare la Orient.

Acest lucru a stimulat guvernele francez şi rus să ajungă în august 1891 la o „înţelegere secretă asupra măsurilor a căror adoptare imediată şi simultană ar fi impuse celor două guverne" în condiţiile unei ameninţări cu agresiunea împotriva oricăreia dintre ele. În august 1892, statele lor majore au alcătuit o schiţă de convenţie militară secretă. Dacă Germania ar fi atacat Franţa sau Rusia, dacă Italia susţinută de Germania ar fi atacat Franţa, sau dacă Imperiul Austro-Ungar susţinut de Germania ar fi atacat Rusia, fiecare şi-ar fi angajat „cu viteză maximă, în întregime toate forţele disponibile, astfel încât Germania ar fi fost nevoită să lupte simultan în est şi în vest", şi se angajau ca nici una să nu semneze pace separat. Rusia a acceptat cu greu convenţia în decembrie 1893. În 1912 aceasta a fost completată de o convenţie navală, care să acopere „orice eventualitate în care alianţa prevedea şi stipula acţiunea combinată a armatelor terestre". Tripla Alianţă a ripostat în 1913 printr-o convenţie navală care enumera până şi navele pe care le-ar desfăşura în Marea Mediterană fiecare dintre statele semnatare.

Convenţiile franco-ruse au stipulat discuţii regulate între statele majore. Acestea au devenit frecvente din 1911, iar francezii au susţinut insistent ca ofensivele simultane să înceapă în a 15-a zi de mobilizare. În cazul Franţei era fezabil, dar Rusia avea nevoie de 40 de zile pentru mobilizare şi doar o treime din mobilizaţi puteau ajunge la graniţa ruso-germană în 15 zile. Totuşi, Rusia a acceptat propunerea francezilor, dar s-a angajat doar să invadeze Prusia Orientală, nu să atace direct spre Berlin, cum cereau francezii. Într-un război care a declanşat semnarea unui noian de tratate şi convenţii, încercările Rusiei de a se achita de obligaţii faţă de Franţa aveau să fie notabile, dar aveau să aducă dezastru militar în fiecare an de război.

În 1907, dându-şi seama că Germania reprezenta un pericol mai mare pentru amândouă statele decât era Rusia pentru Marea Britanie şi reciproc, aceste două state şi-au rezolvat treburile amiabil în Iran, Afghanistan şi Tibet. În Iran, fiecare şi-a stabilit o sferă de influenţă adiacentă graniţelor imperiale din Transcaucaz, respectiv India, cu o zonă-tampon iraniană, controlată de cele două puteri. Rusia a recunoscut Afghanistanul ca în „afara sferei de

influenţă rusească", iar Marea Britanie a acceptat să nu anexeze vreo parte din acesta. Amândouă ţările au convenit să nu intre în Tibet şi să respecte suzeranitatea Chinei. Nici una nu şi-a asumat obligaţia de sprijin reciproc într-un eventual război; aşa că alianţa cu Franţa a rămas esenţială pentru planurile militare ale Rusiei şi enorm de deranjantă pentru Germania.

TABERE BELIGERANTE: RUSIA, GERMANIA ŞI IMPERIUL AUSTRO-UNGAR

Ambiţii

Conflictul dintre slavi şi teutoni avea o istorie îndelungată, dar Rusia şi Germania nu se luptaseră în epoca modernă. Kaizerul Wilhelm al II-lea şi ţarul Nicolae al II-lea erau veri (nepoţi ai reginei Victoria), iar ambiţiile expansioniste ale lui Wilhelm nu se îndreptau împotriva Rusiei, ci vizau crearea unui imperiu peste mări şi contestarea hegemoniei britanice pe mare. L-a cultivat pe Nicolae ca potenţial aliat sau cel puţin un neutru binevoitor şi i-a cântat în strună, stimulând sentimentele antibritanice ale lui Nicolae, care erau puternice, deşi regele Eduard al VII-lea era unchiul lor, iar succesorul lui, George al V-lea, vărul lor.

Ţarul Nicolae al II-lea, ţarina Alexandra şi fiul lor, Alexei. (Edimedia, Paris)

Nicolae era convins că, dacă nu ar fi existat alianţa anglo-japoneză din 1902, Japonia nu ar fi îndrăznit să provoace Rusia. În războiul din 1904–1905 Rusia a fost învinsă categoric pe uscat de armata japoneză, care era în mare măsură instruită şi echipată de Germania, dar cea mai umilitoare a fost anihilarea flotei de flota amiralului Togo, construită şi instruită de britanici. Wilhelm a încurajat ambiţiile lui Nicolae de a dobândi controlul asupra Dardanelelor şi Bosforului, pornind de la ipoteza că britanicii se vor opune categoric acestui lucru. Aparent nu era conştient că în 1895 guvernul britanic socotise comunicaţiile sale cu dominioanele asiatice suficient de sigure şi nu mai era vital să ţină Rusia departe de Mediterana.

În 1905 Wilhelm l-a convins pe Nicolae să semneze un tratat de alianţă. Acesta ar fi distrus alianţa mai importantă pe care o avea Rusia cu Franţa şi perspectivele investiţiilor franceze, aşa că ministrul de externe al lui Nicolae, Lamsdorf, l-a sfătuit să renunţe. Wilhelm a continuat să-l cultive pe Nicolae, dar la fel au făcut şi britanicii, cu mai mult succes. Convenţia anglo-rusă din 1907 – care era aparent, la fel ca Antanta anglo-franceză din 1904, doar o împăcare a potenţialelor dispute coloniale – nu menţiona Germania, dar era un semn că

ambele imperii considerau Germania un pericol. Dar nici una dintre ele nu s-a angajat să intre în război pentru a o susţine pe cealaltă.

Mărimea Rusiei şi populaţia ei (în 1914 aproape 167 de milioane, faţă de cele 65 de milioane ale Germaniei şi cele 51 ale Austro-Ungariei) au fost sursa ideii că ţara ar fi un rezervor inepuizabil de oameni („tăvălugul rusesc"), atât printre aliaţii, cât şi printre inamicii Rusiei. Situaţia nu era tocmai aşa. Risipirea şi utilizarea ineficientă a mâinii de lucru erau endemice în industrie şi în agricultură. Analfabetismul în masă agrava problemele instruirii forţelor armate şi nivelul redus al mecanizării provoca reducerea productivităţii muncii şi a celei militare. Pentru a menţine pe linia frontului un soldat rus era nevoie să muncească doi oameni în spatele frontului, faţă de unul pentru doi de pe front în armatele germană şi franceză. Şi mari părţi ale populaţiei erau scutite de serviciul militar.

Toate cele patru imperii de pe frontul de est erau autocraţii, dar ţarul avea o putere absolută mai mare decât omologii lui de la Berlin, Viena şi Constantinopol. El îi numea pe toţi miniştrii din guvern, iar aceştia răspundeau doar în faţa lui. Mai mult, Nicolae al II-lea urcase pe tron în 1894 dornic, dar total nepregătit, să conducă - tatăl lui, Aleksandru al III-lea, plănuia să înceapă să-l pregătească de la vârsta de 30 de ani, dar a murit cu patru ani prea devreme. Soţia nemţoaică a lui Nicolae, Alexandra, era la fel de dornică de putere, dar la fel de slab pregătită, iar vederile ei politice erau, după toate standardele, reacţionare. Dacă unul dintre cei doi ar fi fost un om excepţional sau dacă Rusia ar fi fost o monarhie constituţională, deficienţele lor ar fi contat mai puţin, dar erau oameni obişnuiţi, cărora li se dăduseră puteri excepţionale şi, ca părinţi devotaţi, principala lor preocupare era să păstreze intacte puterile autocratice pentru a fi moştenite de fiul lor, Alexei. Din păcate, moştenirea lui includea pe linia mamei - o altă nepoată a reginei Victoria - hemofilia. Din 1912 până la final, destrăbălatul călugăr Rasputin a avut mai multă influenţă asupra părinţilor lui Alexei decât Duma sau oricare ministru din cabinet datorită reputaţiei de vindecător şi capacităţii stranii de a-i alina lui Alexei suferinţele cauzate de lovituri şi vânătăi.

Geografia a fost un factor care a crescut prăpastia dintre conducători şi conduşi în Rusia. Capitala, „fereastra spre Europa" a lui Petru cel Mare, era o enclavă orientată spre Occident, în mare parte creată de arhitecţi italieni, mai apropiată geografic şi intelectual de celelalte capitale europene decât de propriile provincii. Până şi numele ei, „Petersburg" („Sankt" a fost adăugat mai târziu), era german, rusificat în „Petrograd" abia după izbucnirea războiului; aristocraţii ei vorbeau adesea mai bine limba franceză decât rusa, germanii baltici ocupau posturi guvernamentale şi militare înalte, iar Nicolae şi Alexandra comunicau cu ceilalţi în principal în limba engleză. Aproximativ 75% din supuşii lor erau ţărani analfabeţi fără pământ.

Rusia în 1914

Industria, deşi se dezvolta rapid, apăruse târziu în Rusia, iar clasă muncitoare industrială exista doar în câteva oraşe. Nemulţumirea ţăranilor legată de proprietatea asupra pământului era egalată de nemulţumirile din industrie pe tema salariilor mici şi a condiţiilor de muncă proaste, care în vara lui 1914 îi făcuseră pe muncitori să răstoarne tramvaie şi să ridice baricade pe străzile principale ale capitalei. Dar, în timp ce războiul se apropia, poporul a fost cuprins de fervoare patriotică, iar când ţarul a apărut în Piaţa Palatului, mulţimea a căzut în genunchi. Mobilizarea a fost însoţită de o dezordine considerabilă, de tâlhării şi revolte, dar provocate de rezervişti aflaţi în drum spre unităţile lor – adică de oameni care nu se îndoiau că e de datoria lor să-şiservească patria. Toate acestea erau consecinţele aprovizionării inadecvate care să le asigure hrana sau ale întârzierii plăţii alocaţiilor către soţiile şi familiile lor, nu semne de opoziţie la adresa războiului.

Totuşi, pe lângă nemulţumirile politice au mai fost multe alte potenţiale bombe cu ceas în Imperiul Rus multinaţional. Mai întâi, imperiul nu era neapărat rusesc. În 1897, primul recensământ arătase că doar 44,3% din populaţie era „rusă". Doar adăugând Bielorusia („Rusia Albă" – referire la culoarea solului, nu la politică) şi Ucraina („Mica Rusie"), putea pretinde „ţarul

tuturor ruşilor" că două treimi dintre supuşii lui sunt ruşi. Guvernoratele Stepei şi Turkestanului erau preponderent musulmane şi existau populaţii mari de musulmani în Transcaucazia şi în Tatarstan. Îndoiala dacă ar fi înţelept să li se dea arme şi instruire militară musulmanilor a fost principalul motiv pentru care au fost excluşi de la recrutare. Împăratul otoman era *ex officio* calif al islamului, având în principiu puterea de a declara *Jihad* (Război Sfânt), şi ar fi putut face acest lucru în cazul unui război cu Rusia.

În alte locuri din imperiu, naţionalismul, axat pe diferenţe culturale şi religioase, era o problemă tot mai mare. Biserica Ortodoxă Rusă era considerată în mare măsură (şi pe drept cuvânt) un instrument al statului rus de finlandezii, estonienii şi letonii predominant luterani, de lituanienii şi polonezii catolici şi de ucrainenii catolici uniaţi, aceştia având legături religioase şi culturale strânse cu Scandinavia, Europa Centrală sau Occidentală. Georgienii şi armenii aveau propriile biserici ortodoxe, mult mai vechi decât cea rusă, şi nu erau subordonaţi sinodului rus. Naţionalismul finlandez devenise o problemă destul de importantă în deceniul antebelic, încât regimentele finlandeze ale armatei ruse să fie temporar desfiinţate, iar recrutarea lor să fie întreruptă. Polonia, împărţită între Prusia, Austro-Ungaria şi Rusia, avea să devină centrul unui concurs trilateral de promisiuni de independenţă şi reunificare după război. Rusia nu se putea încrede în Ucraina; naţionalismul renăscuse acolo şi printre ortodocşi, şi printre uniaţi.

Grigori Rasputin, călugărul desfrânat a cărui influenţă asupra familiei regale ruse a ajutat la înlăturarea regimului. Este înfăţişat aici aşezat între colonelul Loma şi prinţul Putianin. (Ann Ronan Picture Library)

Dubla monarhie avea şi ea bombe cu ceas asemănătoare, deoarece aproximativ 60% din supuşii ei - cehi, slovaci, polonezi, ruteni, sloveni, croaţi şi sârbi bosniaci - erau slavi. Şeful de stat major, Conrad von Hötzendorff, susţinuse de multă vreme războiul preventiv împotriva Serbiei pentru că aceasta încurajase rebeliunile în rândul supuşilor slavi de sud ai Habsburgilor şi a considerat asasinarea lui Franz Ferdinand o ocazie. Inevitabil, Rusia s-a angajat să susţină Serbia ortodoxă slavă, iar Germania Austro-Ungaria, împotriva pericolului rus.

Germania ajunsese cu întârziere să construiască un imperiu şi avea un imperiu contiguu, la fel ca Rusia, Austro-Ungaria şi Turcia, doar în sensul că din 1871 regele Prusiei era şi împăratul (kaizerul) Germaniei. Posesiunile sale de

dincolo de ocean erau prea mici pentru a avea o contribuţie importantă la efortul ei de război, iar puterea maritimă a Antantei, în principal britanică, le izolase sau le ocupase în scurt timp. În schimb, regatele Prusiei, Bavariei, Württembergului şi Saxoniei, cele câteva mari ducate, Polonia germană şi Alsacia-Lorena nu reprezentau o ameninţare serioasă la adresa unităţii; Alsacia-Lorena nu era destul de mare pentru a pune vreo problemă şi majoritatea polonezilor considerau că Rusia, nu Germania, era obstacolul principal în calea recâştigării independenţei. Resentimentul faţă de suzeranitatea prusacă era larg răspândit în celelalte state germane, dar nu le-a afectat contribuţia pe frontul de est.

Armata Turciei otomane avusese rezultate slabe în 1912 împotriva Greciei, Serbiei şi Bulgariei, dar a fost reorganizată şi parţial reechipată de Germania. Rolurile ei principale în planurile Germaniei erau să-i împiedice pe britanici şi pe francezi să folosească Dardanelele şi Bosforul ca rută de aprovizionare a Rusiei şi să blocheze o parte dintre trupele ruseşti în Transcaucaz. Turcia a fost efectiv târâtă în război când amiralul german Souchon, comandându-şi flota, a bombardat Odessa în noaptea de 29–30 octombrie 1914. Rusia a declarat război Turciei pe 2 noiembrie.

Feldmareşalul Conrad von Hötzendorff, şeful statului major austriac. (Ann Ronan Picture Library)

Cea mai mare potenţială problemă a turcilor era în posesiunile arăbeşti şi afecta frontul de est doar prin faptul că trupele turceşti care luptau împotriva arabilor şi a patronilor britanici şi francezi ai acestora nu puteau fi folosite în altă parte. Totuşi, Armata III a Turciei s-a luptat cu Armata Caucazului a Rusiei în Anatolia de Est, care anterior făcuse parte din Armenia. Turcia viza recuperarea de teritorii – Kars, Ardahan şi Batumi – anexate de Rusia în 1878, dar şi un obiectiv mult mai grandios, ambiţia lui Enver Paşa, ministru de război, de a distruge Armata Caucazului în speranţa de a aprinde astfel flacăra unei revolte printre supuşii în majoritate copleşitoare musulmani turci din Transcaucaz şi din Asia Centrală, care s-ar fi răspândit în Afghanistan şi în India.

Bulgaria şi România au intrat în război în tabere adverse, în 1915, respectiv în 1916. Ambele au făcut acest pas pentru afirmarea unor pretenţii teritoriale – Bulgaria pentru zone din Serbia, România şi Grecia, iar România pentru Transilvania aflată sub stăpânire austro-ungară.

Soldaţi şi echipament

Armata germană de pe frontul de est avea să fie mereu copleşită numeric, dar avea să fie mereu superioară ca pregătire, conducere, aprovizionare şi armament, construită fiind pe baza conceptului de „naţiune sub arme", lucru care nu era pe deplin acceptat în 1914 de ceilalţi beligeranţi. Pornea de la convingerea că recruţii, dacă sunt bine instruiţi, echipaţi şi conduşi, vor furniza în mai mare proporţie trupe adecvate pentru linia întâi decât cele ale celorlalţi beligeranţi care foloseau rezervişti înrolaţi doar pentru sarcini secundare sau cu rol de garnizoană. La fel ca în vest, infanteria germană de pe frontul de est era sprijinită generos de artilerie, superioară tunurilor grele şi obuzierelor ruseşti. Aşteptându-se la un război scurt şi mobil, înaltul comandament german, deşi nu înţelesese încă pe deplin importanţa mitralierelor, şi-a echipat trupele cu ele la o scară de opt ori mai mare decât au făcut-o ruşii. Cum căile ferate dominau transportul terestru, densitatea şi excelenţa reţelei Germaniei le-a oferit nemţilor un avantaj uriaş în viteza cu care îşi puteau aproviziona trupele de pe front sau le puteau transfera între fronturi când austro-ungarii aveau nevoie de ajutor. Confruntată cu un neaşteptat război prelungit, forţa industrială şi comunicaţiile Germaniei i-au permis să se adapteze mai bine şi mai repede decât Rusia sau Austro-Ungaria.

Enver Paşa, ministru de război al Imperiului Otoman. (Ann Ronan Picture Library)

Prusia fusese descrisă ca armata care are un stat, nu statul care are o armată. Dar, cum Prusia furniza cea mai capabilă conducere militară şi cele mai formidabile forţe, anume cele ale regatelor Württemberg, Bavaria şi Saxonia, sau ale unor arhiducate cum era Baden, s-a dovedit mult mai fiabilă decât slavii din armatele austro-ungare sau non-slavii din armatele ruseşti. Îndoielile legate de fiabilitatea recruţilor vorbitori de franceză din Alsacia-Lorena au exclus în general folosirea lor împotriva Franţei, dar aceştia au luptat destul de bine pe frontul de est.

Numărul anual de recruţi ai Imperiului Austro-Ungar în anii premergători războiului era în medie de 159 500, cu vreo 20% mai redus raportat la populaţia sa faţă de Germania, dar cu aproape 50% mai ridicat decât în Rusia. Totuşi, doar unităţile din cele două nuclee gemene ale imperiului, Ostmark (Austria) şi Ungaria, erau complet fiabile. Aproape două treimi din populaţia imperiului cuprindea etnici din ţări aflate în afara graniţelor – italieni în vest, cehi, slovaci, ruteni, polonezi şi români în est şi sloveni, croaţi şi sârbi în sud. Fuseseră făcute câteva încercări de a-i separa pe cei de alte etnii, dar nu erau destui austrieci sau maghiari pentru a aproviziona frontul de est fără a apela la trupe slave, iar acestea aveau să nu se arate de încredere în lupta împotriva ruşilor, în special după mijlocul anului 1916.

Cheltuielile pentru apărare ale Imperiului Austro-Ungar reprezentau în 1911 mai puţin de un sfert din ale Germaniei şi doar ceva mai mult de un

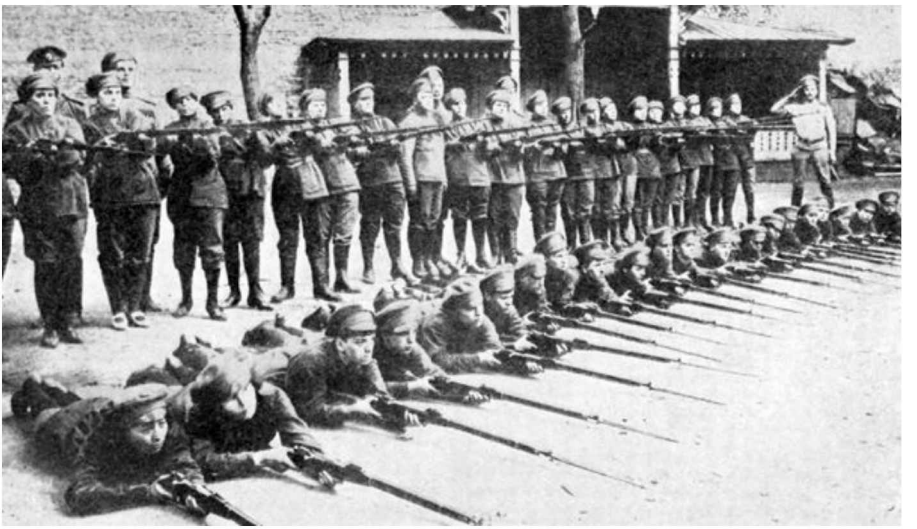

O parte din batalionul femeilor ruse la instrucţie. Ele au fost adunate fără violenţă la Palatul de Iarnă şi li s-a spus să plece acasă. (Ann Ronan Picture Library)

sfert din ale Rusiei. Au sporit odată cu adoptarea în acel an a planurilor de creştere a armatei pe timp de război de la 900 000 la 1 500 000, dar au rămas comparativ reduse. În consecinţă, armatele Austro-Ungariei erau cu puţin mai bine echipate decât cele ale Rusiei. Totuşi, şeful de stat major, Conrad, a privit asasinarea lui Franz Ferdinand din iunie 1914 ca o ocazie de a ataca şi învinge Serbia.

Deoarece anticipa că războiul va fi scurt, Germania nu a considerat necesar să-şicoordoneze operaţiunile de pe frontul de est cu cele ale Austro-Ungariei, iar contactele între cele două state majore generale au fost aproape complet în aşteptare din 1896 până în 1909. S-au concretizat atunci la insistenţele lui Conrad, dar în 1914 cele două ţări nu aveau încă planuri de acţiuni comune împotriva Rusiei. Dintr-odată au apărut diferenţe de viziuni. Cu 70 dintre cele 80 de divizii iniţiale angajate în luptele din vest, Germania prevedea doar o luptă de apărare a celor zece divizii din est, pe o perioadă de 36–40 de zile, în care se estima că se va încheia cucerirea Franţei. Se preconizase că ruşii aveau să ceară apoi pace, fie pe loc, fie după ce vor fi trăit pe propria piele tot ce pot face 80 de divizii germane. Pe de altă parte, Conrad susţinea că era prioritar atacul flancului sudic („punga Varşoviei") al Poloniei ruseşti. Puterile Centrale nu au rezolvat niciodată pe deplin problema priorităţilor dintre Est şi Vest.

Pe timp de pace, armata Rusiei avea circa 1 423 000 de oameni şi ar fi urmat să crească în şase săptămâni la 4 538 000, iar apoi până la un maxim pe timp de război de 6,5 milioane. Totuşi, sistemul ei de recrutare, bazat pe o lege din 1874, modificată destul de puţin în 1912, nu prevedea pierderile colosale specifice războiului industrializat şi acorda scutiri pe scară largă. Mulţi etnici non-slavi, inclusiv toţi musulmanii, erau în totalitate scutiţi. Bărbaţii care erau singurii din familie care câştigau o pâine sau cei care erau fii unici erau scutiţi de armată pe timp de pace, iar în război erau folosiţi doar pentru garnizoană sau servicii auxiliare. Disponibilitatea lor de a merge la război depindea de dorinţa de a-şi servi patria şi de a-i depista pe cei care nu doreau acest lucru. Echivalentul german, rezervistul Ersatz sau „înlocuitor", era la fel de bine pregătit ca rezervistul principal şi fusese mobilizat la începutul războiului.

La fel de greşită era şi politica Rusiei legată de cei 1,1% din bărbaţii care absolviseră un institut de învăţământ superior. Majoritatea profesorilor, medicilor sau chimiştilor nu făceau serviciul militar pe timp de pace, iar în cazul absolvenţilor altor discipline armata dura numai unul până la trei ani în loc de patru; sistemul rata astfel majoritatea posibilităţilor de transformare a absolvenţilor bine pregătiţi în ofiţeri de rezervă. Aceste privilegii, acordate doar oamenilor cu studii superioare, care erau în proporţie majoritară copii ai celor bogaţi, au ajutat masele să considere, deloc surprinzător, recrutarea o povară, nu o datorie civică, şi să încerce să o evite.

În Germania doar aproximativ 2% din bărbaţii cu vârstă de înrolare puteau cere să fie scutiţi, din motive familiale sau educaţionale, în timp ce în Rusia 48% o puteau face şi aproximativ jumătate rămâneau scutiţi şi pe timp de război. Numărul necesar de soldaţi se obţinea doar prin acceptarea în armată a celor care îndeplineau fizic standardele cele mai scăzute din Europa. În Germania 37% din recruţi erau respinşi pe motive medicale, în Rusia doar 17%. Asta însemna nu doar un număr mai mare de soldaţi bolnavi pe front, ci şi o reducere mai rapidă a numărului de rezervişti disponibili. În medie, 3% din rezerviştii germani, dar peste 4% din cei ruşi erau scoşi din armată anual pe criterii medicale. Ca atare, după 10 ani, 75% din germani, dar numai 66% din rezerviştii ruşi mai erau disponibili; iar când recrutarea s-a extins şi la bărbaţi de peste 37 de ani, Germania avea mai mulţi oameni disponibili decât Rusia.

În ultimii ani de dinaintea războiului Germania instruia în medie anual 280 000 de recruţi, în timp ce Rusia, cu o populaţie de 2,5 ori mai mare, instruia 335 000 de oameni, deci cu doar 20% mai mult decât Germania. Recrutul mediu rus îndeplinea standarde fizice şi educaţionale mai scăzute decât echivalentul lui german, fiind şi mai slab instruit şi echipat. În majoritatea armatelor, subofiţerii şi gradele inferioare reprezentau în mare măsură coloana vertebrală profesională a unei unităţi armate. Aceştia erau în medie 12 per companie în armata germană, însă doar doi în cea rusă.

În ce priveşte echipamentul, în Rusia doar o fabrică, Arsenalul din Petrograd, era în stare să producă tunuri de câmp şi doar alte cinci le puteau repara. Când forţele armate au crescut până la nivelul necesar pe timp de război, lipsurile la artilerie au devenit dintr-odată, şi au rămas, endemice.

Numărul mitralierelor era la fel de redus. În 1914 Rusia avea doar puţin peste 4 100 de mitralierele (mai puţin de una per batalion de infanterie), şi le fabrica doar Arsenalul din Tula. S-au semnat contracte cu firme particulare şi s-au făcut încercări de a da comenzi în străinătate; dar ceilalţi beligeranţi umpluseră registrele de comenzi ale producătorilor străini şi în 1916 armatele Rusiei dispuneau de doar o optime din mitralierele necesare.

Cele mai grave lipsuri erau însă la puşti şi muniţie pentru puşcă, unde necesarul fusese subestimat cu peste o treime. La izbucnirea războiului era un deficit de 350 000 de puşti, iar la sfârşitul lui 1914 recruţii ajungeau în mod curent neînarmaţi pe front, unii fiind trimişi înapoi, alţii fiind trimişi în luptă neînarmaţi, cu indicaţia de a lua puşti de la camarazii morţi. Deşi necesarul lunar era de 200 000 de puşti, producţia era în medie de 71 000 în 1915 şi a crescut în 1916 la numai 111 000.

În 1914 doar trei fabrici din Rusia produceau muniţie de puşcă. Producţia lunară, deşi triplată, a rămas doar la jumătatea necesarului în 1915 şi abia în aprilie 1916 s-a decis construirea unei fabrici suplimentare. Până

atunci, lipsa muniţiei era mai puţin acută, dar numai pentru că armatele dispuneau de doar două treimi din puştile de care aveau nevoie. Între timp suferiseră o serie de înfrângeri, un număr enorm din soldaţi fuseseră luaţi prizonieri şi pierduseră teritorii întinse.

Toate armatele din Primul Război Mondial se bazau foarte mult pe cai. În afară de cavalerie (din care toate armatele aveau mai multă decât puteau folosi pe câmpurile de bătălie dominate de mitraliere, tranşee şi sârmă ghimpată), artileria şi bucătăriile de campanie erau trase de cai, precum şi căruţele în care erau transportate proviziile din gări până pe linia frontului. Furajele pentru cai erau adesea cel mai abundent articol cu care era aprovizionată armata, iar nevoia de a transporta cantităţi atât de mari de furaje a fost un factor important care a suprasolicitat căile ferate ruseşti.

Armata turcă a fost angajată direct în luptă împotriva Rusiei doar în Anatolia de Est. Şeful misiunii militare germane, generalul Otto Liman von Sanders, avea o mare putere asupra armatei prin şeful său de stat major, generalul Bronsart von Schellendorf; un amiral german, Souchon, comanda flota turcă şi ofiţeri de stat major germani ocupau multe poziţii de frunte. Influenţa lor a fost însă limitată de ministrul de război Enver Paşa care prevedea un rol mult mai ambiţios pentru cele 36 de divizii turceşti.

LUPTELE: FRONTUL DE EST 1914–1918

Pe 31 iulie 1914, Rusia a început mobilizarea. După numai cinci zile, ambasadorul francez l-a „implorat" pe ţar să atace imediat, pentru a scădea presiunea asupra armatei franceze. Invadarea Prusiei Orientale de Armata I a generalului Rennenkampf şi Armata II a generalului Samsonov a fost organizată în grabă. Ele aveau superioritate numerică faţă de cele zece divizii ale Armatei VIII germane (comandate de generalul von Prittwitz und Gaffron) de aproximativ doi la unu, aşa că germanii au planificat acţiuni de apărare în Mazuria, urmate, la nevoie, de retragerea pe linia fluviului Vistula, puternic fortificată, unde ar fi aşteptat întăriri trimise de cuceritorii Franţei. Perspectivele Rusiei nu au fost îmbunătăţite când comandantul suprem, marele duce Nicolae, a răspuns pe 8 august altor cereri de ajutor din partea francezilor luându-i lui Rennenkampf două corpuri de infanterie pentru a le folosi la înaintarea spre Berlin, dorită de francezi.

Rusia invadează Prusia Orientală

Ruşii au intrat în Prusia Orientală pe 12–13 august. La Stallupönen (17 august) şi Gumbinnen (20 august) Armata I i-a împins pe germani în retragere, punând în pericol capitala Prusiei Orientale, Königsberg (azi Kaliningrad). Prittwitz, care era mai degrabă un favorit de la curte decât

un bun profesionist, a intrat în panică, aşa că pe 22 august Moltke i-a înlocuit pe el şi pe şeful lui de stat major cu generalii Hindenburg şi Ludendorff. Aceştia au sosit a doua zi.

Ei au moştenit o situaţie critică, dar nu fără speranţă. Proviziile lui Rennenkampf se împuţinau şi căile ferate ale Prusiei Orientale nu puteau fi folosite pentru reaprovizionare deoarece germanii îndepărtaseră materialul rulant, iar cel rusesc folosea şine cu ecartament mai lat. Când germanii s-au retras după Gumbinnen, nu i-a urmărit, ci a aşteptat două zile să ajungă proviziile. Iar când a început să se deplaseze, pe 23 august, a dat prioritate evitării unui atac german pe flanc, nu sprijinirii Armatei II, continuând înaintarea către vest, spre Königsberg, în loc să se întoarcă spre sud, ca să facă joncţiunea cu Samsonov.

Armata II avea probleme de comunicaţii şi de aprovizionare şi fusese îndemnată imprudent de comandantul de front (grup de armate), generalul Jilinski, să avanseze pe un sol nisipos, care îngreuna înaintarea infanteriei şi a cailor de tracţiune. Ruşii foloseau radioul, trimiţând mesaje în clar sau folosind un cifru simplu, spart cu uşurinţă. Pe 25 august germanii au interceptat două mesaje în clar, unul de la Rennenkampf, prin care comunica distanţele pe care aveau să mărşăluiască trupele lui a doua zi, celălalt

Câţiva dintre ruşii capturaţi la Tannenberg. Germanii au pretins că au luat 92 000 de prizonieri, în timp ce ruşii au recunoscut doar 60 000. (Ann Ronan Picture Library)

de la Samsonov, cu ordine de a-l urmări pe inamicul despre care acesta credea că e în plină retragere. Ele arătau că Armata I nu venea să întâlnească Armata II. Aceste mesaje au reprezentat un cadou atât de mare încât unii se întrebau dacă nu cumva erau o capcană. Dar şeful de operaţiuni al Armatei VIII, colonelul Hoffman, fusese observator în Războiul Ruso-Japonez şi ştia că Samsonov suferise o înfrângere acolo deoarece Rennenkampf nu reuşise să-l sprijine, şi că aceşti doi generali ajunseseră să se atace public din acest motiv. Hoffman a pretins ulterior că această informaţie l-a convins că antipatia reciprocă avea să-i împiedice pe cei doi generali să coopereze şi că mesajele erau autentice. Oricum, a acţionat pe baza lor şi s-a dovedit că a avut dreptate. Lăsând două divizii să se confrunte cu Rennenkampf, Armata VIII le-a aruncat pe celelalte opt împotriva lui Samsonov. Între 27 şi 31 august armata lui Samsonov a fost prinsă în capcană; 18 000 de oameni au fost ucişi şi 92 000 luaţi prizonieri, iar pe 29 august Samsonov s-a împuşcat.

Germanii au denumit bătălia după localitatea Tannenberg din apropiere, după care s-au întors împotriva lui Rennenkampf, iar în bătălia de pe Lacurile Mazuriene (7–17 septembrie 1914) l-au alungat din Prusia Orientală. Au fost capturaţi 45 000 de oameni, iar Armata X a generalului Pflug, de la stânga sa, a fost nevoită să se retragă. Până la sfârşitul lui septembrie ruşii erau înapoi pe râul Niemen, cu un efectiv micşorat cu peste 250 000 de morţi, răniţi sau prizonieri. Sacrificiul acestora a ajutat însă Franţa să supravieţuiască. Cinci divizii germane au venit rapid dinspre vest ca răspuns la rapoartele panicate ale lui Prittwitz, sosind abia după ce s-a văzut că nu mai era nevoie de ele la Tannenberg. Ele au fost întoarse imediat spre vest, dar au sosit prea târziu pentru bătălia de pe Marna. Colonelul Dupont, şeful serviciilor secrete franceze, spunea mai târziu că dezastrul ruşilor „a fost unul dintre elementele victoriei noastre".

Ofensiva rusească din Galiţia

În timp ce Samsonov şi Rennenkampf se îndreptau spre dezastru, alte armate ruseşti înaintau în Galiţia (Polonia austriacă). „Punga Varşoviei" lăsa Galiţia expusă unei invazii din nord, precum şi din partea de est, ucraineană; armatele eterogene ale Imperiului Austro-Ungar erau considerate nu atât de formidabile ca ale kaizerului, iar unii generali ruşi erau în favoarea scoaterii din luptă a Austro-Ungariei înainte de a ataca serios Germania.

Stavka (Marele Cartier General al armatei ruse) plănuia să-i abordeze pe austrieci din flanc şi din spate, atacând spre sud dinspre „pungă" cu Armata IV comandată de generalul Evert, în timp ce Armatele III şi VIII, comandate de generalii Rujinschi, respectiv Brusilov, înaintau în Galiţia de Est. Conrad se aştepta la o mobilizare lentă a Rusiei, care să-i asigure superioritatea numerică până la sfârşitul lunii august, şi se pregăteau să atace „punga".

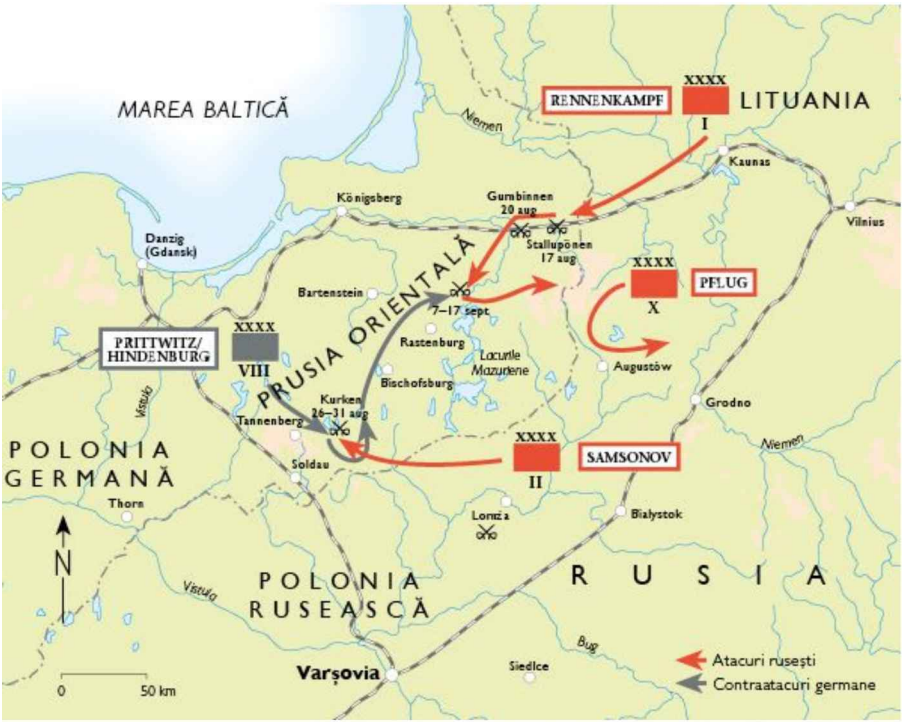

Bătălia de la Tannenberg şi bătălia de pe Lacurile Mazuriene

Strategic, fiecare tabără stătea să piardă deoarece ambele îşi propuneau să atace forţe cu mult superioare numeric. Armata IX a generalului Leciţchi, desemnată să înainteze spre Berlin, a fost desfăşurată de-a lungul Vistulei, între Varşovia şi Krasnik, şi, cu noroc, când dezastrele din Prusia Orientală au împiedicat temporar înaintarea spre Berlin, era în dispozitiv acolo unde putea fi folosită cel mai bine împotriva austriecilor.

În Galiţia de Est, Armata III a generalului austriac Brudermann, de-a lungul râului Grula Lipa, avea doar rol de gardă de flanc pentru Armatele I şi IV şi era ajutată doar de Grupul Kövess echipat cu armament uşor, desfăşurat la sudul şi la vestul ei. Conrad intenţiona să folosească aici Armata II, sub comanda generalului Böhm-Ermolli, dar aceasta era *en route* spre Serbia când şi-a dat seama cu întârziere că plecarea sa a lăsat Galiţia expusă. A revocat plecarea de pe 30 iulie, dar aglomeraţia de pe calea ferată i-a încetinit întoarcerea; a ajuns abia pe 25 august, la est de Sambor.

Austriecii au atacat Armata V a generalului Plehve pe 26 august, iar bătălia de la Komarów s-a dovedit dezastruoasă pentru Brudermann. Când avangărzile lui Rujinschi şi Brusilov s-au abătut asupra Armatei III, el nu şi-a dat seama că, de fapt, corpurile principale erau foarte aproape în urma lor. Pe 26 a contraatacat fără a coordona cele două corpuri de infanterie şi fără a organiza sprijin de artilerie şi a ajuns să se retragă în dezordine. Prea îndelungata chibzuinţă rusă a salvat frontul austriecilor de la prăbuşire, dar austriecii au pierdut 350 000 de oameni ucişi, răniţi sau capturaţi (aproape jumătate din forţa lor totală), precum şi cea mai mare parte a Poloniei austriece, şi aveau 150 000 de soldaţi izolaţi în fortăreaţa Przemysl. Pe 16 septembrie se retrăseseră în spatele râului Dunajec.

Victoria rusească a ilustrat o dilemă care avea să năpăstuiască Stavka pe parcursul întregului război. Forţele germane erau mai aproape de centrele vitale ale Rusiei decât cele austro-ungare, iar Germania era inamicul principal, în timp ce forţele mai slabe austro-ungare puteau fi împresurate sau înfrânte cu un procent relativ redus din forţele ruseşti, pentru ca restul să fie folosite împotriva Germaniei. Deci printre generalii ruşi erau două curente de gândire, unul acordând prioritate Germaniei, celălalt „vintrelor moi" reprezentate de Imperiul Austro-Ungar.

În tabăra germană s-a iscat o ceartă între strategiile „estice" şi „vestice". Planul lui Moltke miza totul pe invadarea Franţei înainte ca Rusia să încheie mobilizarea, iar când acesta a dat greş, kaizerul l-a înlocuit pe 14 septembrie cu ministrul de război prusac, generalul von Falkenhayn. Acesta trebuia să decidă cum să poarte un război prelungit, total neprevăzut, iar prima lui problemă a fost stabilirea priorităţilor.

Luptele din Galiţia evidenţiaseră neajunsurile Austro-Ungariei, în timp ce bătăliile din Prusia Orientală le dezvăluiseră pe cele ale Rusiei. O alternativă ar fi fost să intre în tranşee pe o linie defensivă în Franţa şi să trimită majoritatea trupelor spre est, ca să scoată din luptă Rusia. Falkenhayn însă credea că ruşii ar putea evita bătăliile decisive retrăgându-se şi că victoria trebuie dobândită în Franţa, unde apărătorii aveau la dispoziţie un spaţiu mai restrâns de manevră pe care să-l cedeze lent pentru a câştiga timp şi unde erau implicaţi britanicii, principalul duşman al Germaniei, din punctul lui de vedere.

Marele duce Nicolae, comandant suprem al armatei imperiale ruse, 1914–1915. (Ann Ronan Picture Library)

H.I.H. GRAND DUKE NICHOLAS.

Falkenhayn a adoptat convingerea lui Moltke cum că Germania trebuie să întărească frontul austriac, dar fără să transfere forţe din vest. Pe 16 septembrie a aprobat propunerea lui Ludendorff de a muta cea mai mare parte a Armatei VIII la sud, în Silezia, pentru a alcătui o „nouă" Armată IX, comandată de Hindenburg. Ludendorff, şeful de stat major al acestuia, s-a întâlnit cu Conrad pe 18 septembrie pentru a discuta ce e de făcut în continuare. Conrad s-a opus punerii trupelor austro-ungare sub comandă germană, iar Ludendorff nu a făcut presiuni asupra lui. Şi-a dat seama că austriecii aveau nevoie de un răgaz pe care-l putea asigura doar Armata IX şi dăduse deja ordinele corespunzătoare înainte să meargă să-l întâlnească pe Conrad. Armata IX a început să avanseze spre nord-est pe 29 septembrie pentru a-i împinge pe ruşi în retragere până pe Vistula superioară, între Varşovia şi Ivangorod (azi Deblin), şi a abătut atenţia forţelor ruseşti de la austrieci, care şi-ar fi putut relua apoi – spera el – ofensiva.

Bătăliile de la Varşovia

Stavka ştia pe 23 septembrie că erau în Galiţia forţe germane şi marele duce a întins o capcană, mutând pe frontul german toate armatele în afară de Armatele VIII şi III. Armatele II şi V au fost trimise în nord, pe Vistula, între Sandomierz şi Varşovia, Armata I a trecut la sud de la Niemen la Varşovia, iar Armata X a pregătit o diversiune pe Niemen. Germanilor urma să li se permită înaintarea pe Vistula, apoi Armata I, la care se adăugau majoritatea trupelor Armatelor II şi V, avea să atace flancul stâng al acestora, la sud de Varşovia. Germanii nu au descoperit aceste mişcări, au presupus că ruşii îi vor ataca pe austrieci şi au deviat trei corpuri care să întâmpine pericolul aşteptat. În Prusia Orientală, Armata X a înaintat pe 29 septembrie, dar a fost oprită pe 5 octombrie şi nu a jucat vreun rol în bătălia principală.

Austriecii şi-au dat seama pe 4 octombrie că se confruntau doar cu o forţă de ecranare, aşa că au înaintat pe râul San şi au eliberat Przemysl pe 9. Apoi au fost opriţi. Dându-şi seama cu întârziere că principala forţă rusească se afla cu cel puţin 48 km mai la nord decât se estimase, Ludendorff a fost forţat să se regrupeze. Pe 9 octombrie un mesaj radio rusesc interceptat a dezvăluit că şapte corpuri ruseşti aveau să fie în zona Varşoviei pe 11 octombrie, ziua în care Mackensen, comandând flancul stâng al Armatei IX, ar fi trebuit să cucerească Varşovia cu numai două corpuri.

Pe 10 octombrie, o copie a planului rusesc găsită asupra unui ofiţer mort i-a arătat lui Ludendorff că nu numai flancul stâng al Armatei IX era ameninţat dinspre Varşovia, ci şi cel drept era primejduit de Armatele IV şi IX ruseşti din capetele de pod de pe malul vestic al Vistulei. Pe 11 octombrie i-a ordonat lui Mackensen să se pregătească de retragere. Falkenhayn a scutit doar un corp din vest, acolo unde era iminentă prima bătălie de pe Ypres,

şi l-a trimis să protejeze Prusia Orientală; aşa că scăderea presiunii asupra Armatei IX depindea de reluarea ofensivei austriecilor pe râul San. Conrad însă a refuzat să o reia şi a respins cererea alternativă a lui Ludendorff de a trimite rapid trupe spre nord pentru a-l ajuta pe Mackensen. Kaizerul a apelat la împăratul Franz Joseph; el a sprijinit refuzul lui Conrad, dar austriecii au ocupat frontul Corpului de Rezervă Gardă german de la Ivangorod, disponibilizând cele două divizii pentru a pleca spre nord.

Ruşii aveau acum o poziţie foarte bună, cu Armata II la vest de Varşovia, iar Armata V în oraş, pregătindu-se să-l atace pe Mackensen. Pe 19 octombrie a început retragerea, iar o săptămână mai târziu Ludendorff a ordonat retragerea cu viteză maximă pe aproximativ 96 km până pe o linie dintre Kielce şi Radom, evitând astfel să fie încercuit. Conservarea forţelor germane era prioritară acum, aşa că austriecii au fost lăsaţi să se descurce şi Armata I a acestora a fost forţată să se retragă rapid pentru a nu fi încercuită de Armatele IV şi V ruseşti. Până la sfârşitul lunii octombrie ruşii au epuizat proviziile şi prima bătălie a Varşoviei lua sfârşit. Germanii pierduseră tot terenul ocupat la început, austriecii chiar mai mult de-atât, iar Przemysl a fost din nou izolat. Mackensen scăpase din capcana marelui duce, dar ruşii ieşiseră mai bine din încleştare.

Marele duce a reluat planificarea unei înaintări directe spre Berlin. Până la începutul lunii noiembrie nouă armate erau în Polonia rusească, un „vârf de lance" al Armatelor II, V, IV şi IX la cotul Vistulei, Armatele X şi I protejându-le flancul drept, iar Armatele III, XI şi VIII pe cel stâng. Cu şapte optimi din forţele Germaniei aflate în continuare pe frontul de vest, această concentrare de peste 60 de divizii, la numai 480 km de Berlin, avea un mare potenţial.

Comandantul Frontului Sud-Vest, Ivanov, sprijinea ideea de a porni mai întâi împotriva austro-ungarilor din Galiţia, pentru a îndepărta pericolul la adresa flancului sudic al „vârfului de lance". Şeful lui de stat major, Alexeev, a propus trimiterea Armatelor III, IV şi IX spre sud, către Cracovia şi împotriva Armatei I austriece distruse. Asta ar fi înjumătăţit „vârful de lance", aşa că marele duce a respins ideea, dar a făcut un compromis, lăsând Armata III pe râul San şi scoţând Armata IX din „vârful de lance" pentru a fi gardă de flanc, acoperind direcţia Cracovia.

Dar „vârful de lance" a rămas în continuare mare şi cele două armate ale gărzii flancului de nord urmau să atace - Armata X a generalului Sievers să reinvadeze Prusia Orientală cu 20 de divizii, iar Armata I a lui Rennenkampf să înainteze de-a lungul Vistulei până la vest de Varşovia cu şase divizii. Cele trei armate care alcătuiau „vârful de lance" - II, V şi IV, comandate de Scheidemann, Plehve şi Evert - aveau în total 26 de divizii şi urmau să înainteze spre vest - Armata IV în Silezia, iar celelalte pe flancul Armatei IX germane comandate acum de Mackensen şi desfăşurate între Kalisz şi Czestochowa.

Bătălia de la Lódz

Germanii în retragere distruseseră sistematic drumuri şi linii de cale ferată şi, datorită problemelor de aprovizionare, ofensiva rusească nu putea începe înainte de 14 noiembrie. Interceptând transmisiunile radio, Hindenburg, acum *Oberost* (comandant suprem în est), a obţinut informaţii detaliate referitoare la intenţiile ruşilor. Pe 3 noiembrie a luat decizia curajoasă de a muta întreaga Armată IX la Thorn (azi Torun) pentru a ataca spre sud-est flancurile Armatelor I şi II ruseşti. A mutat pe liniile lui de cale ferată peste 250 000 de oameni în cinci zile şi până pe 10 noiembrie Armata IX şi un corp din Prusia Orientală erau pe poziţie. Doar patru divizii germane au rămas să apere Silezia, dar Conrad le-a întărit cu cele cinci ale Armatei II a lui Böhm-Ermolli.

Armata IX a atacat pe 11 noiembrie. La Wloclawek, pe 11 şi 12, a măturat Corpul V Siberian, dar nu a reuşit să-l distrugă. Bătălia de la Kutno (13–16 noiembrie) a fost însă decisivă; Corpurile V Siberian şi II au fost căsăpite rău, s-a deschis o breşă de 64 km între Armatele I şi II, şi trei corpuri de infanterie şi unul de cavalerie germane au început să se scurgă spre sud, încheind a doua bătălie de la Varşovia şi începând bătălia de la Lódz. Până pe 18 noiembrie Lódz era încercuit pe toate părţile, mai puţin pe cea

Bătălia de la Lódz şi a doua bătălie de la Varşovia

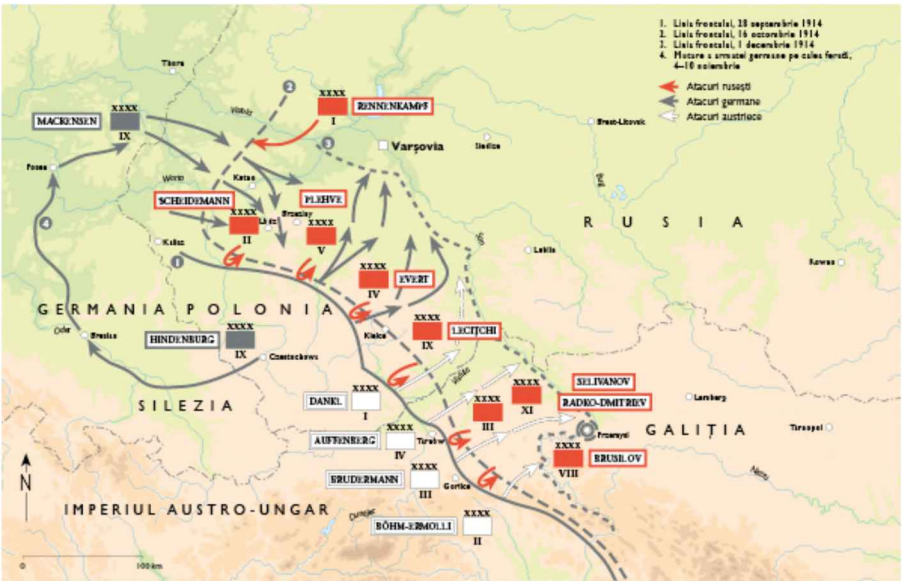

sudică. Prin marşuri forţate, Armata II rusă adusese aproape 500 000 de soldaţi în trei zile, copleşindu-i numeric pe germani cu aproximativ doi la unu, dar ajungând la destinaţie epuizaţi. Pentru moment Lódz era salvat, dar avea nevoie disperată de ajutor. Cel mai rapid sprijin i-l putea acorda Armata I, aflată la nord de oraş; dar Rennenkampf a ajutat Armata II la fel de puţin cum o făcuse la Tannenberg.

Faptul că Rusia a evitat repetarea bătăliei de la Tannenberg s-a datorat în principal unei promisiuni neîndeplinite a lui Falkenhayn. Cu câteva zile înainte să atace Hindenburg, Falkenhayn, aşteptându-se să învingă rapid la Ypres, i-a promis să-i întărească armata până pe 24 noiembrie, iar Hindenburg şi-a plănuit ofensiva corespunzător. Pe 18 însă, prima bătălie de la Ypres era pierdută, Falkenhayn nu mai avea trupe de care să se poată dispensa, iar victoria lui Mackensen la Kutno îmbunătăţise la fel de mult poziţia Germaniei în est pe cât o înrăutăţise înfrângerea lui Falkenhayn în vest. Pe 18, Falkenhayn i-a comunicat lui Hindenburg că nu va primi întăriri; era atât de convins de primatul frontului de vest încât făcea presiuni asupra prim-ministrului Bethmann-Hollweg să încheie pace cu Rusia.

Bătălia de la Lódz a fost dură. Germanii au atacat pe 19 noiembrie, aşteptându-se la o victorie uşoară, dar vremea s-a răcit rapid şi a început să ningă, favorizându-i pe mai numeroşii apărători. Totuşi, grupul generalului Scheffer (Corpul XXV, o forţă de cavalerie şi Divizia Gardă) a înaintat spre sud-estul oraşului, ameninţând să-l încercuiască odată cu Armata II rusească, iar pe 21 una dintre brigăzile sale a ajuns până la mai puţin de 1,6 km de centrul oraşului. Dar apărătorii i-au alungat din oraş şi până la căderea nopţii de 21 Scheffer fusese oprit. Pe 22, divizii ruseşti proaspete au încercuit forţa acestuia la Brzeziny şi au comandat sosirea unor trenuri care să-i ridice pe prizonierii pe care se aşteptau să-i ia. Totuşi, curajul lui Scheffer, lipsa de coordonare a ruşilor şi pasivitatea lui Rennenkampf au salvat grupul lui Scheffer. În trei zile acesta a înaintat forţat peste 32 km printre forţele ruseşti superioare numeric, nu doar luând cu el 2 000 de răniţi, ci capturând şi 16 000 de ruşi şi 64 de tunuri ruseşti. Echipele de recunoaştere ruseşti au confundat coloanele de prizonieri în marş cu germanii şi au considerat că aceştia sunt prea puternici pentru a fi atacaţi de forţele lor aflate în apropiere. Scheffer a pierdut aproape jumătate din oameni, dar a scăpat din capcană. Astfel s-a încheiat pe 25 noiembrie bătălia de la Lódz, dând încă o dată peste cap planul Rusiei de a înainta spre Berlin.

Pentru a-l sprijini pe Mackensen, Conrad atacase spre nord dinspre Cracovia pe 18 noiembrie. Dar rezistenţa neaşteptat de tenace a ruşilor la Lódz şi pe frontul de la Cracovia a distrus speranţele de a-i încercui sau de a-i arunca înapoi peste Vistula. Şi mai rău, Conrad îşi dezgolise frontul dinspre Cracovia spre est, lăsând apărarea acestei zone în seama celor 11 divizii ale

Armatei II a generalului Boroevic şi a câtorva divizii strânse în grabă chiar la sud de Cracovia. Când Stavka şi-a dat seama, a lansat în luptă Armata III a lui Radko-Dmitriev şi Armata VIII a lui Brusilov, fiecare de câte zece divizii, împotriva întregului front, de la Cracovia până la est spre Bucovina.

Brusilov a avut un succes enorm, înaintând prin Carpaţi şi ajungând aproape până în Câmpia Ungară. Ruşii aveau însă probleme de coordonare, deoarece Fronturile Nord-Vest şi Sud-Vest divergeau, comunicaţiile între ele şi cu Stavka, la Siedlce, nu erau fiabile, iar experienţele lor erau diferite. Când comandanţii lor l-au întâlnit pe marele duce, pe 29–30 noiembrie, Rujinschi a recomandat retragerea pe aproape toată distanţa până la Vistula, regruparea, reaprovizionarea şi refacerea unităţilor învinse la Lódz şi aşteptarea atacului german pe care îl considera iminent.

Procedând astfel, ar fi expus flancul nordic al Frontului Sud-Est, obligându-l să se retragă, iar Ivanov a respins acest lucru. Forţele sale îi opriseră pe austrieci la nord de Cracovia, câştigaseră un teritoriu considerabil la sud şi la est de oraş şi luaseră mulţi prizonieri, aşa că Ivanov susţinea o altă ofensivă. Marele duce s-a opus propunerii lui Rujinschi şi a acceptat ca Armata IX să atace Cracovia de la nord şi Armata III de la sud, fiecare cu patru corpuri, în timp ce două corpuri ale Armatei VIII urmau să menţină presiunea în Carpaţi, pentru a-i împiedica pe austrieci să aducă întăriri la Cracovia.

Cele patru armate inferioare numeric ale lui Conrad, dintre Vistula şi Carpaţi, erau copleşite în proporţie de doi la unu, şi, în condiţiile în care Brusilov aproape ajunsese în Ungaria, inima dublei monarhii era ameninţată direct. Astfel, Conrad a trimis o parte din Armata IV, sub comanda arhiducelui Josef Ferdinand, şi o divizie germană cu întreaga capacitate la sud de Cracovia, pe flancul stâng al Armatei III, începând astfel bătălia de la Limanowa-Lapanów. Cele patru divizii de infanterie şi trei de cavalerie ale generalului Roth au forţat înaintarea pe 3–6 decembrie, făcându-l pe Radko-Dmitriev să se oprească şi să-i ceară ajutor lui Brusilov. Brusilov a trimis Corpul VIII al generalului Orlov şi Corpul XXIV al generalului Tsurikov pe flancul drept al lui Roth şi bătălia a intrat în faza a doua pe 8 decembrie, ruşii încercând acum să-l flancheze pe Roth dinspre est.

Nu au reuşit, iar mutarea a două corpuri ale lui Brusilov în această bătălie a lăsat un singur corp să se lupte cu întreaga Armată III austriacă. A atacat pe 8 decembrie, cucerind trecătorile vitale Dukla, Lupka şi Ujok, ameninţând din nou înaintarea lui Brusilov împotriva Ungariei. Corpurile disparate s-au retras la nord de munţi, scăzând astfel presiunea asupra lui Roth, deoarece cele două corpuri ale lui Brusilov, cu care se confruntau, au fost şi ele nevoite să se retragă. Până pe 15 decembrie ruşii se retrăseseră pe o linie mai scurtă de-a lungul râului Dunajec. Câteva divizii suferiseră pierderi de 70%, iar austro-ungarii se dovediseră mai degrabă o nucă tare decât nişte vintre moi.

Frontul turcesc, iarna 1914–1915

Deoarece Turcia şi Rusia erau în război doar de pe 2 noiembrie, în condiţiile începerii asprei ierni din Podişul Anatoliei, Armata Caucazului rusă nici nu se aştepta, nici nu plănuia o ofensivă majoră, în special fiindcă Stavka îi spusese comandantului ei, Mislaievski, să nu se aştepte să primească întăriri. Totuşi, Corpul I, sub comanda generalului Bergmann, a încercat o ofensivă limitată pe 2 noiembrie. Comandantul Armatei III turceşti, Hasan Izzet Paşa, l-a ispitit să înainteze timp de câteva zile şi apoi a lansat o contraofensivă, ameninţându-i pe ruşi cu încercuirea. Bergmann s-a retras în grabă, dar a pierdut cam 40% din forţele sale înainte ca luptele să înceteze pe 16 noiembrie. Rusia a suferit alte înfrângeri în sectorul nordic, unde trupe neregulate au alungat mai multe garnizoane şi pentru un timp portul Batumi a părut vulnerabil. Marele duce a cerut o „demonstraţie de forţă“

Tranşee ruseşti în Galiţia. (Ann Ronan Picture Library)

anglo-franceză în Dardanele şi Bosfor, pentru a abate atenţia forţelor turce. Totuşi, pe 19 februarie 1915, când Aliaţii au răspuns cu prima încercare a navelor de război de a forţa trecerea, criza din Transcaucaz trecuse.

Principalul motiv a fost faptul că victoriile din noiembrie i s-au urcat la cap lui Enver Paşa. Pe 6 decembrie a sosit la Erzerum cu intenţia de a distruge Armata Caucazului şi de a stârni revolte printre supuşii de etnie turcică din Rusia. Consultanţii lui germani erau sceptici, dar un eşec nu ar fi afectat frontul de est, în timp ce un succes ar fi abătut atenţia ruşilor de la el, aşa că nu au încercat să-l descurajeze. Izzet Paşa şi doi dintre comandanţii săi de corp au exprimat îndoieli în privinţa şanselor de reuşită, aşa că Enver i-a demis. Al treilea comandant de corp a spus că succesul e posibil, în condiţiile unui plan atent ticluit, a asigurării îmbrăcămintei de iarnă şi raţiilor suplimentare, stabilirii unor baze avansate şi implicării unui corp adiţional. Pe acesta Enver l-a păstrat, dar i-a ignorat sfaturile.

Ofensiva a început pe 22 decembrie. A inclus o manevră de flancare care necesita ca două divizii să traverseze în două zile un platou pustiu, fără să aibă îmbrăcăminte călduroasă, fără mâncare caldă şi fără raţii minimale. Într-un viscol, pe 24, o divizie a pierdut 40% din efectiv. Alta a petrecut o noapte în aer liber la -38°C. Mai multe sute de soldaţi au murit îngheţaţi, mii au suferit degerături şi alte mii au fugit în satele mai apropiate, să se adăpostească; în acea noapte divizia a pierdut 50% din oameni. Altă divizie a pierdut o treime din oameni într-un marş de 19 ore, la o altitudine de aproape 3 000 m.

Bătălia decisivă de la Sarıkamış a început pe 29 decembrie, iar ruşii au terminat curăţarea zonei pe 17 ianuarie 1915. Dintre cei 95 000 de turci angajaţi în lupte, 75 000 au murit, au fost răniţi, au suferit degerături sau au fost luaţi prizonieri. Dintre cei 65 000 de ruşi, 16 000 au murit şi 12 000 au fost răniţi sau au suferit degerături.

Bătălia de la Limanowa-Lapanów

Campanii de iarnă, 1915

Pe 1 ianuarie, Falkenhayn s-a întâlnit cu Conrad şi cu Ludendorff la Berlin. O săptămână mai târziu, sub presiunea kaizerului şi a lui Bethmann-Hollweg, acesta a fost de acord fără tragere de inimă să trimită câteva divizii pe frontul de est, pentru a sprijini Austro-Ungaria în Carpaţi, iar pe 12 ianuarie s-a deplasat la cartierul general al lui Hindenburg de la Posen (Poznan) pentru a discuta planurile acestuia. Pe 23 ianuarie a fost de acord să-i dea lui Hindenburg trei corpuri proaspăt formate, pe care ar fi preferat să le trimită în vest, şi unul transferat din vest deoarece fusese recrutat în principal din Lorena şi se credea că nu este demn de încredere într-o luptă cu francezii. Trei dintre aceste corpuri aveau să alcătuiască o nouă Armată X, comandată de generalul-colonel von Eichhorn. Această nouă armată urma să ocupe partea nordică a frontului, de la Gumbinnen la râul Niemen, şi să alcătuiască partea de nord a unui cleşte care avea menirea de a încercui Armata X rusă, pe atunci sub comanda generalului Sievers. Armata VIII a generalului Otto von Below, întărită cu cel de-al patrulea corp, urma să formeze partea de sud a ceea ce se spera să fie un al doilea Tannenberg.

Cele două armate aveau 15 divizii de infanterie şi două de cavalerie, faţă de 11 de infanterie şi 2,5 de cavalerie ale Armatei X ruse, dar diviziile ruseşti aveau 16 batalioane, iar cele germane doar 12, aşa că ruşii îi depăşeau numeric pe germani. Dar germanii aveau mult mai multă artilerie, 924 de tunuri uşoare şi 291 de tunuri grele, faţă de cele 308 uşoare şi 88 grele ale lui Sievers, şi o reţea de aprovizionare mai bună.

Ruşii se certau din nou în privinţa priorităţilor. Ivanov a citat înfrângerile în faţa germanilor ca motive pentru concentrarea asupra Austro-Ungariei, susţinând că o înfrângere convingătoare ar fi invitat Italia şi România să o invadeze; imperiul s-ar fi prăbuşit, lăsând Germania izolată. Rujinschi susţinea că Germania era principalul inamic şi că forţa folosită împotriva Imperiului Austro-Ungar era irosită. Marele duce considera că pericolul cel mai mare la adresa înaintării plănuite spre Berlin ar fi un atac din flanc, dinspre Prusia Orientală, şi a fost de acord cu Rujinschi, dându-i lui Ivanov doar un corp suplimentar - Corpul XXII finlandez - şi spunându-i să nu atace. Marea masă a întăririlor avea să formeze o nouă Armată XII, sub comanda generalului Plehve, desfăşurată la sud de Armata X, care avea să invadeze Prusia Orientală dinspre sud, trecând pe lângă Lacurile Mazuriene, în timp ce Armata X avea să invadeze dinspre est.

De căile ferate depindea care tabără avea să fie prima pregătită. La acest capitol germanii au câştigat. Pe 5 februarie, documente găsite asupra unui ofiţer german mort le-au dezvăluit ruşilor că Prusia Orientală fusese întărită, dar nu au mai avut timp să acţioneze în baza informaţiilor primite. Ofensiva ruşilor nu putea începe mai devreme de 23 februarie, dar Armata VIII

germană a atacat pe 7, iar Armata X pe 8. Vremea era atroce, trecând de la viscol la dezgheţ în timpul zilei, îngheţ din nou noaptea, astfel încât, deşi trupele din ambele tabere aveau îmbrăcăminte de iarnă, victimele degerăturilor au fost mai numeroase decât cele din luptă. Condiţiile favorizau apărarea deoarece pentru închiderea împresurării era nevoie ca germanii să se mişte mai rapid decât ruşii. Deplasarea de orice fel era dificilă prin nămeţi şi noroi, deplasarea rapidă era imposibilă şi aducerea proviziilor de la capetele de cale ferată necesita până la 12 cai per camion. Dar şi la acest capitol organizarea germană era superioară; până pe 9 februarie majoritatea pieselor de artilerie ruseşti nu mai aveau muniţie şi, sub bombardament constant, flancul nordic al Armatei X ruseşti a cedat. Până pe 17 februarie germanii luaseră peste 60 000 de prizonieri şi alţi 70 000 erau prinşi în capcană în pădurile Augustów. Cordonul estic era prea subţire pentru a opri toate evadările, dar aproximativ jumătate dintre cei care au fugit au fost capturaţi până pe 22, iar două zile mai târziu alţi 10 000 s-au predat la Przasnysz.

Germanii ajunseseră în pragul epuizării, iar contraatacurile ruseşti din ultimele zile ale lunii februarie l-au îndemnat pe Hindenburg să pună capăt ofensivei şi să se retragă de pe poziţiile cele mai expuse. Până la sfârşitul lunii martie alţi 40 000 de ruşi fuseseră luaţi prizonieri, iar frontul era stabil doar la est de frontieră. Ruşii pierduseră 150 000 de soldaţi căzuţi prizonieri şi trei sferturi dintre cele 395 de tunuri ale Armatei X. Dar scopul mai important, acela de a forţa Rusia să abandoneze linia de pe Vistula, nu fusese atins, iar ofensiva secundară austro-ungară eşuase. Totuşi, opinia publică rusă ştia doar că o altă armată fusese măturată şi că scrisorile soldaţilor vorbeau despre bombardamente de artilerie germană copleşitoare, că tunurile ruseşti tac pentru că nu au muniţie şi că infanteria e cosită sau capturată cu zecile de mii.

Frontul austro-ungar oferea Rusiei veşti mai încurajatoare. De la mijlocul lui septembrie fortăreaţa Przemysl, cu peste 100 000 de apărători, era sub asediu, deşi durata lui reflecta faptul că Rusiei îi lipsea artileria grea. Ivanov s-a ţinut de planul lui de a invada Ungaria prin Carpaţi, în timp ce Conrad a văzut un atac al lor ca fiind contribuţia Austro-Ungariei la forţarea ruşilor de a părăsi linia Vistula.

În ambele tabere se plănuiau ofensive de iarnă în Carpaţii Orientali. Un teren mai nepotrivit pentru o campanie de iarnă e greu de imaginat. Munţii, deşi nu foarte înalţi, au pante abrupte intersectate doar de câteva trecători şi de şi mai puţine drumuri practicabile, blocate de zăpadă în majoritatea zilelor şi de noroi în cursul dezgheţurilor ocazionale. În acea iarnă mii de soldaţi au murit de frig.

Austriecii au făcu prima mişcare. Pe 23 ianuarie 1915, 20 de divizii au atacat simultan în trecătorile Dukla, Lupka şi Ujok. În acelaşi timp, noua

„Armată Germană de Sud“ (majoritar austriacă, dar sub conducerea unui general german, Linsingen) a atacat trecătorile estice Verecke şi Wyszków. Armata VIII, cu o forţă aproximativ egală, a ţinut piept atacurilor care au fost oprite pe 26. Brusilov a atacat apoi în trecătorile Dukla şi Lupka, provocând haos în cadrul Armatei III a lui Boroevic, care a pierdut în trei săptămâni peste 65 000 din cei peste 100 000 de soldaţi, în luptă sau degeraţi.

Pe la mijlocul lunii februarie ruşii capturaseră importantul nod de cale ferată de la Mezölaborcz şi au fost împiedicaţi să-şi exploateze succesul doar de faptul că au fost nevoiţi să redirecţioneze resurse pentru a opri înaintarea generalului Pflanzer-Baltin spre râul Nistru, la capătul estic al frontului. O a doua ofensivă austriacă din 27 februarie în Carpaţi a avut un succes limitat, dar Linsingen şi Pflanzer-Baltin au reuşit până la mijlocul lui martie să-i forţeze pe ruşi să se retragă dincolo de Nistru.

Pe 22 martie ruşii au capturat Przemysl, luând 100 000 de prizonieri şi eliberând Armata XI pentru a fi folosită în altă parte. Un alt asalt rusesc prin Carpaţi a început în aceeaşi zi, iar pe la mijlocul lui aprilie austriecii întăreau linia de la Dunăre, între Viena şi Budapesta, anticipând un exod al ruşilor în câmpie. Dar pe atunci Armata VIII rămăsese din nou fără muniţie de artilerie, iar întăririle germane ajutaseră la stabilizarea liniei. Majoritatea cadrelor ofiţereşti regulate austriece fuseseră pierdute până atunci şi, chiar dacă ruşii nu se aflau într-o stare mai bună, susţinătorii teoriei „vintrelor moi“ păreau să triumfe.

Iarna 1914–1915 în Carpaţi. (Edimedia, Paris)

Străpungerea de la Gorlice-Tarnów

Totuşi, Falkenhayn era obligat să privească acum mai mult spre est, deoarece înfrângerile suferite de Austro-Ungaria îi invitau pe italieni şi pe români să considere că numai nişte concesii teritoriale i-ar putea împiedica să-i declare război. Conrad şi Falkenhayn au optat pentru intimidarea lor prin ciuntirea puterii ofensive a Rusiei. Ei au plănuit un atac surpriză pe frontul de 125 km al Armatei III ruse, între Tarnów în nord şi trecătoarea Lupka în sud. Punctul central era oraşul Gorlice şi zona a intrat în istorie sub denumirea de Gorlice-Tarnów.

Falkenhayn a luat decizia pe 9 aprilie şi, după ce a discutat cu Conrad, opt divizii germane au primit pe 15 aprilie ordinul de a se deplasa în secret de pe frontul de vest pe cel de est, pentru a alcătui o nouă Armată XI sub comanda lui Mackensen, desfăşurată la vest de Gorlice. Conrad i-a dat lui Mackensen controlul asupra Armatei IV austriece, în sectorul Tarnów la nord de el, şi asupra Armatei III la sud de el, acoperind trecătorile Dukla şi Lupka. „Grupul de Armate Mackensen", cu o divizie de cavalerie şi 22 de infanterie, se confrunta cu 19 divizii ruseşti cu efective descompletate şi cărora le lipsea artileria. Armata XI avea să străpungă frontul la Gorlice şi să forţeze Armata III rusă să se retragă până pe râul San, austriecii asigurând suportul din flanc şi atacând pentru a împinge înapoi frontul din Carpaţi.

Atacul de pe 2 mai a fost o surpriză aproape totală. Până pe 3 mai Gorlice era cucerit şi în linia lui Radko-Dmitriev se crease o spărtură de 19,2 km. Trei dintre diviziile lui au fost spulberate şi au fugit, restul se reduseseră până la o medie de numai 1 000 de oameni până în seara de 4 mai şi singura lui opţiune era retragerea dincolo de Vistula. Distrugerea centrului său a descoperit flancurile de nord a două dintre corpurile sale din Carpaţi, dar dacă acestea

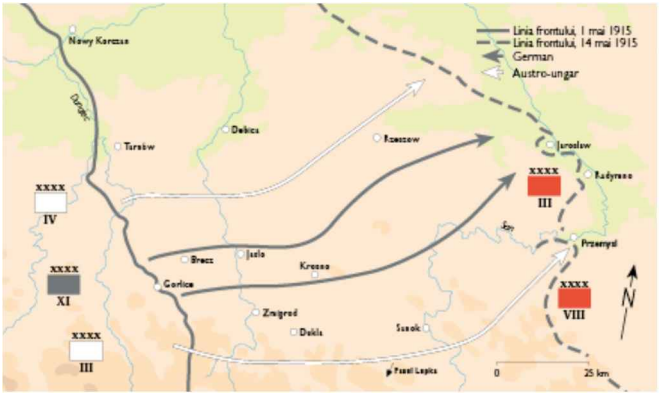

Bătălia de la Gorlice-Tarnów

se retrăgeau, atunci şi Brusilov ar fi fost forţat să se retragă, renunţând încă o dată la invadarea Ungariei. Pe 5 mai, marele duce a respins retragerea, dar în aceeaşi zi alte asalturi ale Armatei III austriece spre Lupka şi ale Armatei XI germane spre Sanok au forţat Armata III să înceapă o retragere care a devenit de neoprit. Pe 10 mai, Radko-Dmitriev raporta că „sângerase de moarte", iar Ivanov a ordonat retragerea din Carpaţi. Marele duce le-a cerut britanicilor şi francezilor să atace urgent pentru a distrage atenţia forţelor germane şi să împingă Italia în război pentru a-i atrage pe austrieci în altă parte.

Falkenhayn a considerat victoria de la Gorlice-Tarnów suficient de importantă pentru a transfera comanda supremă din vest în Silezia şi a plănuit un efort comun austro-german pentru a distruge definitiv Rusia. Un succes local al Armatei IX ruse, prin care Pflanzer-Baltin a fost împins în retragere de pe Nistru pe Prut, a fost singurul punct luminos pentru Rusia şi prea îndepărtat pentru a afecta situaţia din Galiţia, unde ambele armate, III şi VIII, au suferit pierderi grele la Sanok (9–10 mai). Pe 13 mai, Armata XI germană ajungea pe San şi forţa traversarea râului prin bătălia de cinci zile de la Jarosław. Încercarea de contraofensivă a ruşilor a eşuat.

Nici declaraţia de război a Italiei împotriva Imperiului Austro-Ungar, de pe 23 mai, nu a oferit ruşilor un respiro imediat. Austriecii au început să plece pe frontul italian abia pe 3 iunie, iar germanii au venit să-i înlocuiască. Armata III austriacă a fost desfiinţată, iar diviziile ei împărţite între Armatele II şi IV şi regrupate cu Armata XI germană pentru o nouă aventură – recucerirea oraşului Lemberg (azi Liov), capitala Galiţiei.

Retragere rusească

De-acum pierderile ruseşti deveneau mai drastice. Doar în mai, Frontul Sud-Vest a pierdut 412 000 de oameni, răniţi sau capturaţi. Mackensen a reluat ofensiva pe 12 iunie, iar pe 17 avansase până pe linia Rava Russkaia–Zolkiew, în timp de Armata II austriacă se apropia de Lemberg.

Linia Vistula, ameninţată cu flancarea din nord, era şi ea vulnerabilă dinspre sud. Ruşii nu aveau suficiente tunuri, arme uşoare şi muniţie pentru o contraofensivă. Galiţia trebuia abandonată, pentru a scurta linia frontului şi a elibera trupe pentru o rezervă strategică, aşa că pe 17 iunie marele duce a ordonat o retragere prin luptă, „amânată cât mai mult posibil". Pe 20 iunie, pierderea liniei Rava Russkaia–Zolkiew a dezgolit flancul drept al lui Brusilov, aşa că acesta a ordonat ca depozitele armatei să fie evacuate de la Lemberg şi toate forţele din Galiţia să se pregătească de retragere. Bătălia de la Lemberg a început în acea zi, cu două dintre corpurile lui Brusilov – VIII şi XVIII – confruntându-se cu Corpul XLI Rezervă german şi Corpul VI austro-ungar, superioare numeric şi cu forţe mai proaspete. Pe 22 austriecii au pătruns în suburbii, iar Brusilov a abandonat oraşul.

Gorlice-Tarnów şi Lemberg, urmate imediat de a treia bătălie de la Varşovia, au fost mai dezastruoase pentru Rusia decât Tannenberg. 15 divizii au fost spulberate şi circa alte 20 reduse la scheletul lor. Retragerea din Galiţia a lăsat linia de pe Vistula imposibil de apărat şi a fost abandonată.

Varşovia a căzut pe 5 august. Marele duce, ca şi Kutuzov în 1812, a cedat spaţiu pentru a câştiga timp. Dar armatele din 1812 erau mici în comparaţie cu cele din 1914–1915, nu existau o linie continuă a frontului, nici şiruri de refugiaţi, iar ţara, în afară de centura îngustă traversată de armate, a fost prea puţin afectată. În 1915 consecinţele retragerii au fost mult mai mari.

Retragerea trupelor de pe linia frontului din Polonia s-a făcut ordonat. Dar în faţa soldaţilor care se retrăgeau erau peste două milioane şi jumătate de refugiaţi, forţaţi să plece după ce oraşele şi satele lor fuseseră incendiate conform politicii „pământului pârjolit" comandate de marele duce. Refugiaţii erau coborâţi din trenuri în oraşe, unele foarte departe, în Asia Centrală sau în Siberia, prea lipsite de alimente, combustibil şi adăposturi pentru a se dovedi adecvate. Impresia lăsată de exod asupra trupelor şi populaţiei a fost mult mai rea decât ar fi justificat situaţia militară. Crezând că armata a cedat, ţarul Nicolae a decretat o pedeapsă draconică în caz de predare, inclusiv tăierea alocaţiilor acordate familiilor soldaţilor care se predau şi exilul după război în Siberia. Aceste decrete au întărit impresia opiniei publice că e vorba de un dezastru. Noul ministru de război, generalul Polivanov, a transmis consiliului de miniştri pe 30 iulie că „demoralizarea, predarea şi dezertările au căpătat proporţii uriaşe", iar ministrul agriculturii, Krivoşin, a atras atenţia că „a doua mare migraţie a populaţiei, declanşată de Stavka, va duce Rusia în abis, la revoluţie şi ruină".

Consecinţa imediată a fost demiterea marelui duce, lucru pe care Alexandra şi Rasputin şi-l doriseră de multă vreme. Alexandra îl bănuia de complot pentru a deveni ţar şi considera sprijinul acordat guvernului reprezentativ doar o intenţie de a submina autocraţia. Marea retragere le-a oferit ocazia de a face presiuni asupra lui Nicolae. Pe 7 august, la două zile după căderea Varşoviei, Nicolae l-a demis pe marele duce şi s-a numit comandant suprem. Soldaţii ruşi erau îndureraţi, Ludendorff (care avea să spună mai târziu „marele duce a fost un mare soldat şi strateg") se bucura. Consiliul de miniştri a fost oripilat, crezând că acum acţiunile lui Nicolae vor concentra furia naţiei împotriva lui. Generalii nu erau foarte supăraţi, considerându-l pe Nicolae om de paie, cu un şef de stat major profesionist care avea să ia deciziile importante. Nicolae l-a numit în acest post pe generalul Mihail Vasilievici Alexeev, foarte respectat de colegii lui, şi, cu Polivanov în funcţie, credeau că aprovizionarea nu va mai fi atât de proastă. Guvernele britanic şi francez au răsuflat uşurate, considerând acţiunea lui Nicolae o dovadă că Rusia voia să continue războiul.

Retragerile au continuat şi furia opiniei publice a crescut. Planul Falkenhayn-Conrad de a mutila iremediabil Rusia părea să fi reuşit şi, când au început ploile de toamnă, Falkenhayn a întors trupe în vest. Totuşi, Austro-Ungaria era într-o stare doar ceva mai bună decât Rusia. Suferise din cauza problemelor de aprovizionare şi avusese pierderi imense - peste 800 000 de oameni doar în campania din iarnă în Carpaţi, crescând la 1 250 000 în campania din vara lui 1915. Doar întăririle masive ale germanilor salvaseră frontul austriac de la prăbuşire, iar Habsburgii deveniseră sateliţi ai familiei Hohenzollern, generali germani, cum ar fi Linsingen, Bothmer şi Mackensen, comandând forţe austriece, iar priorităţile germane fiind hotărâtoare. Frontul de acasă s-a confruntat cu o penurie de alimente aproape la fel de grea ca în Rusia - blocada se adăugase la greutăţile agriculturii nemecanizate de a menţine producţia la un nivel constant în condiţiile în care majoritatea ţăranilor apţi de muncă erau plecaţi la război. Ultima încercare a lui Conrad de a întreprinde o acţiune militară independentă a fost o ofensivă în regiunea Rovno, în septembrie 1915, care a eşuat. Astfel, un asalt energic al ruşilor ar fi putut distruge imperiul.

Ofensivă rusească în Turcia

După Sarıkamış, pe frontul ruso-turc a fost acalmie timp de aproape un an, exceptând campaniile locale din Azerbaidjanul persic în aprilie şi din jurul lacului Van în mai-iunie. Turcii erau preocupaţi de reorganizare, de campania de la Gallipoli şi de „purificarea etnică" din Armenia turcească, iar ruşii nu puteau porni o ofensivă deoarece nevoile Armatei Caucazului aveau o prioritate redusă faţă de cele de pe frontul de est. Situaţia a început să se schimbe după sosirea marelui duce Nicolae, pe care ţarul l-a numit vicerege şi comandant în Caucaz în septembrie. În noaptea de 19-20 decembrie Aliaţii au evacuat Gallipoli şi şeful de stat major al Armatei Caucazului, generalul Iudenici, şi-a dat seama că asta va elibera forţe turceşti pentru a fi folosite pe frontul lui. Prăbuşirea Serbiei în octombrie şi intrarea Bulgariei în război de partea Germaniei redeschiseseră ruta terestră din Germania în Turcia şi arme germane, în special piese de artilerie, puteau fi transportate nestânjenit către turci, dar rutele de aprovizionare ale turcilor şi serviciile erau inadecvate.

A existat o „fereastră de oportunitate" de câteva săptămâni pentru a distruge Armata III turcă şi a existat un alt apel la ajutor din partea unui aliat. De această dată a venit din partea britanicilor din Mesopotamia (azi Irak), a căror încercare de a avansa spre Bagdad fusese oprită la Ctesiphon. Britanicii fuseseră nevoiţi să se retragă şi de pe 7 decembrie fuseseră asediaţi în Kut al-Amara de forţe turceşti al căror număr creştea zilnic. De aceea au cerut un atac rusesc în Anatolia, pentru a distrage o parte din trupele

Căderea Trabzonului

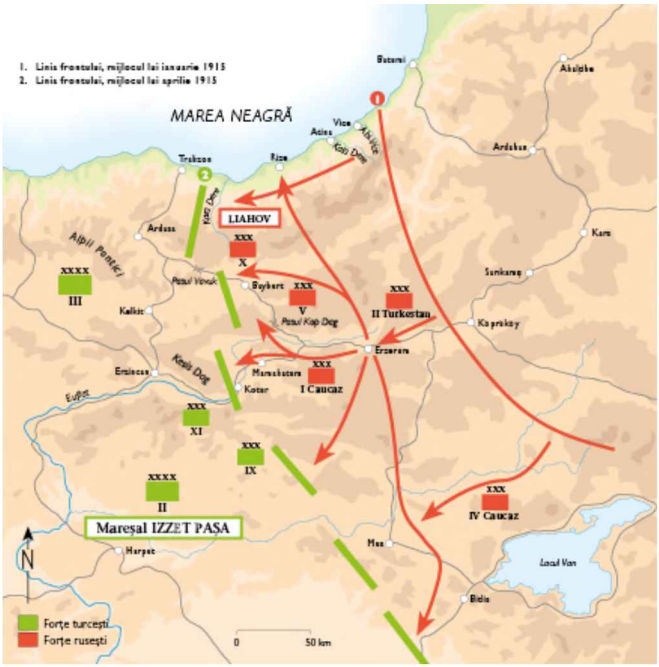

turceşti care-i asediau, iar asta i-a mai dat un motiv marelui duce de a acţiona rapid. El a aprobat planul lui Iudenici pe 31 decembrie şi ofensiva a început pe 10 ianuarie 1916.

Iudenici a presupus corect că turcii nu se vor aştepta la o ofensivă rusească în miezul iernii – comandantul Armatei III, Kamil Paşa, şi şeful de stat major, un german, maiorul Guse, erau plecaţi. Ruşii aveau 325 000 de soldaţi disponibili, turcii 78 000, iar serviciile de aprovizionare rusești, cu 150 de camioane, erau superioare celor turceşti care erau totalmente dependente de animale de povară, aveau puţine drumuri practicabile şi fuseseră perturbate de deportări sau, mai rău, de recruţii armeni care prestau servicii administrative şi de muncă în cadrul Armatei III şi de fermierii armeni care asigurau o mare parte din hrana acesteia. Ruşii controlau şi marea şi aveau superioritate aeriană – cele 20 de avioane ale Escadrei Aeriene Siberiene.

La fel ca în cazul planului lui Enver din 1914, Iudenici a cerut trupelor să mărşăluiască peste platouri montane de mare altitudine şi peste creste, prin viscol şi zăpadă adâncă. Dar, spre deosebire de trupele lui Enver, ruşii

erau bine îmbrăcaţi şi hrăniţi, şi atent instruiţi dinainte. Turcii au ales să rămână la Köprüköy, la 64 km est de Erzerum, şi au concentrat cinci divizii acolo, lăsând doar una să apere drumul sud-nord dinspre Bitlis, la capătul vestic al lacului Van, spre Erzerum, de-a lungul căruia veneau majoritatea proviziilor de la Erzerum. Divizia 4 Puşcaşi caucaziană a ruşilor a mărşăluit peste creasta înaltă Çakırbaba pentru a împărţi în două apărarea turcă, pe 14 ianuarie. Au fost ucişi sau luaţi prizonieri aproximativ 25 000 de turci, iar restul au fugit spre Erzerum.

Fortificaţiile de la Erzerum cuprindeau 15 forturi, echipate cu aproximativ 300 de tunuri cât se poate de învechite. O creastă de peste 2 880 m înălţime, dintre forturile nordic şi central, era practic de netrecut, aşa că nu era nici fortificată, nici ocupată. Ruşii au înaintat spre ea, dar, după ce un întreg batalion a murit îngheţat, au început să trimită trupe prin rotaţie, astfel încât majoritatea petreceau acolo doar câteva ore. Deoarece sistemul de forturi putea fi apărat corespunzător doar de un număr dublu faţă de cei 40 000 de apărători, avea să fie atacat în mai multe puncte şi simultan trebuia capturat oraşul Mus de pe drumul nord-sud, pentru a împiedica sosirea întăririlor sau a proviziilor turceşti care puteau fi pe drum.

Cavalerie rusă victorioasă intrând în Trabzon. (Ann Ronan Picture Library)

Asaltul a început pe 11 februarie şi, patru zile mai târziu, Armata III a abandonat Erzerum. Ruşii au intrat în oraş a doua zi dimineaţă şi au capturat Mus în aceeaşi zi. Doar aproximativ 25 000 de turci au scăpat; ruşii au capturat peste 12 000 de oameni şi 327 de tunuri, cu pierderea a aproximativ 3 000 de soldaţi ucişi în luptă sau de frig, a 7 000 de răniţi şi a aproximativ 4 000 care au suferit degerături ce nu le-au fost fatale.

Următoarea fază a planului lui Iudenici presupunea înaintarea de-a lungul coastei Mării Negre şi a fost remarcabil pentru operaţiunile sale combinate, conduse cu pricepere, folosind barje de mică adâncime pentru debarcarea trupelor şi marile tunuri navale de pe nave de război pentru a asigura sprijinul artileriei grele care în alte părţi lipsea armatei. Flota rusă a Mării Negre, sub comanda amiralului Eberhardt, avea supremaţia maritimă, contestată doar sporadic de cele două nave de bătălie germane moderne *(Goeben* şi *Breslau)* şi de un submarin *(U33)* , şi principala dificultate de operare era distanţa de 720 km de la principala ei bază, Sevastopol, până la cea mai apropiată bază secundară, Novorossiisk.

Între 5 februarie şi 6 martie, Armata III turcă a fost alungată din mai multe poziţii defensive de-a lungul coastei de o combinaţie de bombardamente navale, urmate de debarcări de trupe. Ruşii s-au oprit la circa 48 km est de Trabzon din cauza rapoartelor greşite ale serviciului de informaţii cum că în vecinătate s-ar afla o forţă turcească numeroasă, dar au reluat ofensiva pe 14 aprilie şi au intrat în Trabzon pe 18. Armata II turcă fusese adusă în zonă în februarie, ca parte a unui plan conceput de germani de înaintare pe direcţia sud-nord, până dincolo de liniile de comunicaţii ruseşti; dar a reuşit doar un blocaj temporar al înaintării ruşilor spre Erzincan.

Ofensiva Brusilov

Pe frontul de est, nici Aliaţii, nici inamicii nu credeau Rusia capabilă de o ofensivă majoră în 1916, aşa că Falkenhayn a continuat să transfere trupe în vest pentru bătălia de uzură de la Verdun. Şi Aliaţii mizau pe o ofensivă majoră pe frontul de vest, pe Somme, care urma să înceapă pe 1 iulie, şi au cerut sprijin rusesc limitat în est, pentru a reduce transferurile de germani către vest. Prin urmare, Stavka a ordonat Fronturilor Nord şi Vest – comandate de generalii Kuropatkin şi Ever – să plănuiască pentru luna mai o ofensivă spre importantul centru feroviar de la Vilnius. Dar bătălia de la Verdun, care a început pe 21 februarie, a stârnit apeluri mai disperate de ajutor din partea francezilor, aşa că ofensiva a fost devansată pe 1 martie.

Frontul Nord, de-a lungul fluviului Dvina, cuprindea două armate (V şi XII), Frontul Vest, cinci (I, II, III, IV şi X). Câte una din fiecare front urma să atace, Armata V urma să-şi avanseze aripa dreaptă din capul de pod de la Iakobstadt (Jekabpils), Armata II să înainteze la nord şi sud de lacul

Naroj, să întâlnească Armata V, închizând un cleşte în jurul Corpului XXI german, apoi să avanseze spre Vilnius. Armatele XII, V şi I urmau să blocheze rezervele germane. Forţa de asalt a Frontului Vest avea 30 de divizii, cu vreo 400 000 de oameni, pe un front de 69 km.

După standardele germane, sprijinul artileriei era modest, dar era cea mai grea artilerie de până atunci a ruşilor. Totuşi, procesul de concentrare prelungit a fost detectat, ca de obicei, iar trupele germane s-au întărit din timp. Termenul de 1 martie nu a putut fi respectat din cauza lipsei de puşti; aşa că Stavka a ordonat Frontului Vest să se mişte pe 18 martie şi celui Nord pe 21.

Pe 17 martie dezgheţul a început neaşteptat de repede, transformând câmpul din faţa ruşilor într-o mocirlă aproape de netrecut. Dar ofensiva a continuat. În pofida consumului fără precedent de obuze şi neluând în seamă pierderile, Frontul Vest a eşuat complet. În trei săptămâni a cucerit o zonă ceva mai mare de 1,6 km adâncime pe 3,2 km lăţime, cu costul a 70 000 de morţi, răniţi sau prizonieri, iar într-o singură zi, pe 14 aprilie, germanii au recucerit tot terenul pe care-l pierduseră.

Pe Frontul Nord, generalul Gurko s-a descurcat ceva mai bine, atacând mai târziu (21 martie) şi oprindu-se mai devreme (26 martie). A implicat în luptă doar patru din cele opt divizii ale sale; acestea au avut peste 28 000 de victime, adică peste o treime din efectiv. Atacuri diversioniste la sud de Riga şi la vest de Dvinsk nici nu au prosperat, nici nu i-au alungat pe germani. Pierderile pe cele două fronturi s-au ridicat la 110 000, dar victima principală era moralul. De această dată fuseseră făcute eforturi uriaşe pentru a asigura suficiente arme şi muniţie, dar eşecul a fost încă o dată deplin.

Stavka a dat vina pe comandanţi pentru organizarea proastă, pe artilerie care nu a sprijinit infanteria şi pe infanterie că nu a avut elan. Dar adevăratul vinovat a fost vesela nonşalanţă a Stavka de a continua în pofida dezgheţului. Ofensiva nici nu a determinat retragerea de trupe germane de la Verdun. În orice caz, când Alexeev a început să planifice principala operaţiune din 1916 - ofensiva pentru sprijinirea bătăliei de pe Somme - a realizat doar o versiune extinsă a ei.

Pentru a sprijini bătălia de pe Somme nu conta dacă trupele germane rămâneau în est pentru a se apăra sau pentru a ajuta Austro-Ungaria. Alexeev nu se îndoia însă că efortul major trebuie îndreptat împotriva Germaniei şi a propus o nouă încercare de a recuceri Vilnius folosind Frontul Vest, sprijinit de Frontul Nord. Frontul Sud-Vest avea să intre în luptă abia după ce înaintarea Frontului Vest avea să expună flancul stâng al austriecilor şi fără resurse suplimentare. Majoritatea rezervelor de artilerie şi de infanterie ale Stavka urmau să ajungă la Evert, iar restul la Kuropatkin.

Comandantul Frontului Sud-Vest, Ivanov, intrase într-o depresie cronică şi a fost înlocuit de Brusilov la sfârşitul lui martie. Pe 14 aprilie, ţarul

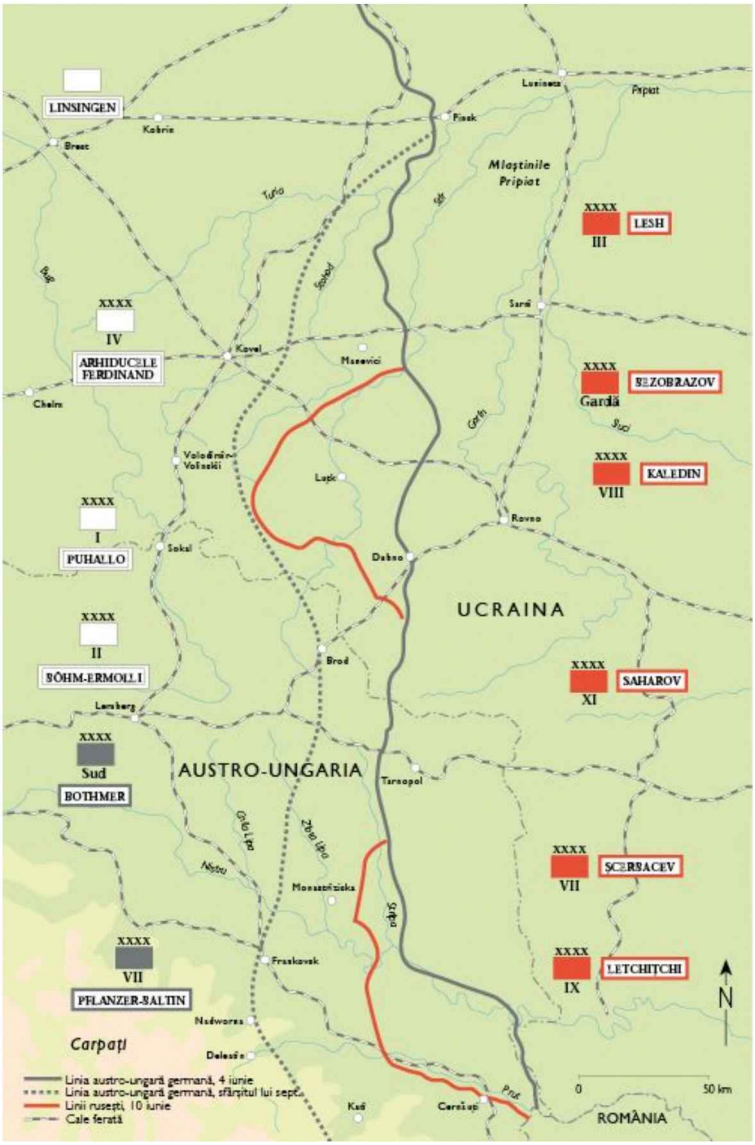
LINSINGEN
Brest
Kobrin
Pinsk
Luninets
Pripiat
Mlaștinile Pripiat
Turia
Ikva
Stohod
Styr
XXXX
III
LESH
XXXX
IV
ARHIDUCELE FERDINAND
Kovel
Maievici
Sarni
Chelm
XXXX
Gardă
SEZOBRAZOV
Garin
Sluci
Volodimir-Volinski
Lutsk
XXXX
VIII
KALEDIN
Rovno
XXXX
I
PUHALLO
Sokal
Dubno
UCRAINA
XXXX
II
BÖHM-ERMOLLI
Brod
XXXX
XI
SAHAROV
Lemberg
XXXX
Sud
BOTHMER
AUSTRO-UNGARIA
Tarnopol
Gnila Lipa
Zlota Lipa
Nistru
XXXX
VII
SCERBACEV
Monasterzyska
Sereth
XXXX
VII
PFLANZER-BALTIN
Frankovek
XXXX
IX
LETCHIȚCHI
N
Nadworna
Carpați
Delatin
Linia austro-ungară germană, 4 iunie
Linia austro-ungară germană, sfârșitul lui sept.
Linii ruseți, 10 iunie
Cale ferată
Kuti
Cernăuți
Prut
0
50 km
ROMÂNIA

Pagina anterioară: Ofensiva Brusilov

Nicolae a reunit consiliul de război la Moghilev, pentru a analiza propunerea lui Alexeev. La consiliu, Kuropatkin a anticipat pierderi imense din cauza lipsei de muniţie pentru artileria grea. Ministrul de război Şuvaiev şi şeful artileriei, marele duce Serghei, au confirmat că au rămas puţine obuze de calibru mare, la care Evert a susţinut obiecţiile lui Kuropatkin, opunându-se la orice ofensivă până ce proviziile de muniţie pentru artilerie aveau să crească.

Brusilov a cerut permisiunea să atace simultan cu Evert şi Kuropatkin, afirmând că, în cel mai rău caz, le va creşte acestora şansele, deviind o parte din forţele inamice. Alexeev a fost de acord în principiu, iar Evert şi Kuropatkin i-au acceptat planul, stabilind un termen provizoriu în luna mai.

Pregătirile Fronturilor Nord şi Vest au urmat tiparul cunoscut. A fost ales un sector cu lăţimea de aproximativ 45 km, la vest de Maladziečna, şi în el au fost aşezate 47 de divizii. Principala forţă era Armata IV a generalului Ragoza, cu 22 de divizii de infanterie, în timp ce la sud de ea erau Armata X a lui Radkevici cu 15 divizii de infanterie şi trei de cavalerie, iar apoi Armata Gardă sub comanda lui Bezobrazov, cu patru divizii de infanterie şi trei de cavalerie. S-au stabilit depozite de muniţie, starea drumurilor s-a îmbunătăţit şi au fost aduse artilerie şi provizii; şi, tot ca de obicei, recunoaşterea aeriană germană şi spionii le-au văzut venind.

Deoarece frontul de la nord de râul Pripiat până la Baltica era mai aproape de centrele vitale ale Rusiei şi Germaniei, toate diviziile, cu excepţia a patru, erau la nordul mlaştinilor Pripiat, iar pregătirile ruşilor nu le provocau teamă. Operaţiunea planificată era ortodoxă şi deci previzibilă; germanii aveau să ştie de începerea ei cu mult înainte şi îi puteau rezista.

Brusilov a respins abordarea ortodoxă. Trupele, concentrările de provizii şi săparea tranşeelor nu puteau fi ascunse, aşa că a decis să creeze confuzie printre austrieci, punând toate patru armatele să sape tranşee pe lungimea întregului front, fiecare comandând tuturor corpurilor ei să atace undeva. Principalul asalt avea să fie al Armatei VIII a generalului Kaledin, spre Kovel, unde calea ferată nord-sud din spatele frontului inamic traversa două linii est-vest; dar austriecii nu puteau să-şi dea seama de asta văzând activitatea frenetică de pretutindeni. Brusilov a violat deliberat principiul „concentrării de forţe" pentru a creşte şansele surprinderii inamicului.

Cele patru armate ale sale (de la nord la sud, VIII, XI, VII şi IX) ocupau un front de aproximativ 480 km lungime, între mlaştinile Pripiat şi frontiera cu România, cuprinzând 36 de divizii de infanterie şi 12½ de cavalerie, cifră comparabilă cu cele 37 de divizii de infanterie şi 9 de cavalerie (42 austro-ungare, 4 germane) cu care se confruntau. Combinaţia eficientă de recunoaştere aeriană şi spioni l-a informat mai bine despre forţele inamice din faţa sa.

De la nord la sud, erau un „grup de mărimea unei armate" sub conducerea lui Linsingen, Armatele IV şi II, comandate de arhiducele Josef

Ferdinand şi de Böhm-Ermolli, Armata Sud germană, care, în pofida numelui ei şi a comandantului bavarez, Bothmer, era majoritar austro-ungară, şi Armata VII austriacă, sub comanda lui Pflanzer-Baltin. Mai mult de jumătate din trupele austro-ungare erau slavi, majoritatea simpatizându-i mai degrabă pe ruşi decât pe stăpânii austrieci sau maghiari. Din martie 1916 Ludendorff susţinuse ideea unei comenzi unificate în est sub Hindenburg, dar austriecii s-au opus subordonării, aşa că o asemenea comandă nu exista încă; frontul cu care se confrunta Brusilov era sub comanda arhiducelui austriac Friedrich.

Brusilov nu a putut stabili data atacului până nu a ştiut-o pe cea a ofensivei principale. Pe 20 aprilie le-a ordonat armatelor sale ca după 11 mai să fie pregătite în orice clipă, dar pregătirile lui Evert se desfăşurau atât de lent încât o ofensivă coordonată nu putea începe înainte de iunie. Apoi, evenimente care au avut loc în altă parte au forţat o schimbare de plan.

Pe 15 mai austriecii au atacat pe frontul italian şi succesele lor iniţiale au dat naştere unor apeluri urgente dinspre partea italiană adresate ruşilor pentru a le veni în ajutor. Evert se mişca în continuare extrem de lent, dar pregătirile lui Brusilov erau atât de avansate încât pe 24 mai Alexeev l-a întrebat dacă poate ataca singur. Alexeev a întrebat acest lucru categoric la ordinul ţarului şi, la fel ca în cazurile în care s-a răspuns la apelurile francezilor, din 1914 şi din februarie 1916, şi ale britanicilor din 1915, s-a pus fidelitatea faţă de Aliaţi mai presus de interesele Rusiei. Trimiterea în luptă de unul singur a Frontului Sud-Vest a distrus întregul concept de ofensivă coordonată. Brusilov, încercând să protejeze ideea ofensivei coordonate, s-a oferit să atace pe 1 iunie, cu condiţia ca Evert să atace simultan, pentru a-i împiedica pe germani să trimită trupe pe frontul lui. Alexeev i-a spus că Evert nu poate ataca înainte de 14 iunie şi i-a cerut să-şi amâne ofensiva pentru 4 iunie. Fiind asigurat că nu vor mai fi alte amânări, a fost de acord. Totuşi, târziu pe 3 iunie Alexeev i-a telefonat, exprimându-şi grave îndoieli în legătură cu planul lui Brusilov, şi a sugerat amânarea ofensivei pentru regruparea în vederea unei singure lovituri ortodoxe. Brusilov a refuzat şi şi-a prezentat demisia; Alexeev, după ce s-a acoperit pe sine şi Stavka împotriva unui eventual eşec, şi-a retras sugestia.

La debutul ofensivei, pe 4 iunie, două întrebări rămâneau cruciale. Ştiau austriecii la ce să se aştepte? Cum vor lupta trupele? Răspunsul la prima a devenit clar în scurt timp: nu ştiau. La a doua era ceva mai complicat de răspuns. Majoritatea soldaţilor au luptat bine, dar era o rată îngrijorătoare a dezertărilor. Între 15 mai şi 1 iulie, 10 432 de oameni au dezertat din Armata VII, 24 621 din Armata VIII, 9 855 din Armata IX şi 13 108 din Armata XI. Astfel, în trei săptămâni de acalmie şi patru de ofensivă de succes, dezertaseră destui oameni pentru a alcătui trei divizii cu efectiv complet.

Armata VIII, în nordul liniei lui Brusilov, a atacat pe un front de 25,5 km, cu două corpuri. După un îndelungat bombardament de artilerie pe 4 iunie, Kaledin şi-a trimis în luptă infanteria pe 5 iunie şi a cucerit Luţk până la căderea nopţii în data de 9. Armata IV austriacă a fost forţată să se retragă, iar vecina ei de la sud, Armata II, a fost şi ea nevoită să facă la fel, deoarece retragerea Armatei IV îi expunea flancul nordic.

Vecina din sud al lui Kaledin, Armata XI a generalului Saharov, care ataca spre Vorobievka, a avut ceva mai puţin succes. Dreapta Armatei Sud germane, alcătuită aproape integral din trupe slave, s-a pliat curând, dar centrul şi stânga au rezistat ferm pe poziţii.

Tunurile Armatei VIII a generalului Şcerbacev au deschis focul la ora 4.00 pe 4 iunie şi au continuat, cu străpungeri ocazionale, timp de 46 de ore, bombardând sârma ghimpată, tranşeele şi posturile de observaţie ziua, şi trăgând sporadic în întuneric, pentru a împiedica efectuarea reparaţiilor. La ora 2.00 pe 6 iunie, Corpul II a atacat cu două divizii de infanterie şi cu un regiment, pe un front de 7,2 km; în două ore a cucerit primele două linii de tranşee austriece şi mare parte din a treia. În aceeaşi seară a sosit Corpul II Cavalerie şi pe 7 iunie cele două corpuri au împins inamicul înapoi peste râul Strîpa. Pe 8, Corpurile XVI şi XXII adiacente au intrat şi ele în luptă spre nord şi până pe 10 iunie breşa din frontul austriac avea lăţimea de 48 km, ruşii luând peste 16 000 de prizonieri.

Şarjă a infanteriei ruseşti. Sunt arătate cinci victime în timpul atacului. (Ann Ronan Picture Library)

Paginile anterioare:
Tunari ruşi în 1914 fotografiaţi lângă tunuri uşoare de câmp, puse în formaţie de tragere pe frontul de est. (Getty Images)

La capătul sudic al frontului, Armata IX a lui Leciţchi avea ca adversară Armata VII a lui Pflanzer-Baltin. Leciţchi avea doar ceva mai mulţi infanterişti (zece divizii împotriva a opt şi jumătate) şi nu avea mai multă cavalerie (fiecare câte patru divizii), dar şi-a pregătit atacul atent. Şi-a asamblat forţa în râpe înguste, de-a lungul Nistrului, unde artileria austriacă nu putea pătrunde, şi a ales două sectoare înguste pentru principalul asalt, de aproximativ 3 000, respectiv 4 000 m. Toate cele 16 batalioane ale Diviziei 3 Trans-Amur au ocupat poziţii în sectorul nordic, mai scurt, iar 20 de batalioane din Diviziile 11 şi 32 s-au adunat în sud. La ora 4.30 pe 4 iulie a început bombardamentul care a durat până la prânz în sectorul sudic şi până la 12.30 în cel nordic. După ce a fost ridicat barajul de artilerie, infanteria s-a năpustit asupra tranşeelor austriece şi le-a ocupat până seara.

Sub acoperirea contraatacurilor, Pflanzer-Baltin s-a pregătit să evacueze capetele sale de pod de pe malul estic, dar pe 10 iunie s-a retras pe râul Prut. Mai multe zile cu ploi torenţiale au împiedicat urmărirea, aşa că austriecii au evitat un dezastru total; dar au fost forţaţi să traverseze Prutul, păstrând doar un cap de pod pe malul estic, la nord de Cernăuţi, capitala Bucovinei austriece. Aici au rezistat cinci zile, dar pe 19 iunie Corpul XII a cucerit Cernăuţiul şi două zile mai târziu Pflanzer-Baltin s-a retras pe râul Siret.

Astfel, în primele două săptămâni, cele două armate de pe flancurile lui Brusilov, VIII şi IX, au reuşit străpungeri considerabile, dar succesul pe centru a fost mai limitat. Pierderile tuturor celor trei armate au fost grele şi cea mai mare parte din proiectilele de artilerie fuseseră trase. Flancurile interioare ale Armatelor VIII şi IX erau vulnerabile la contraatacuri, aşa că linia trebuia îndreptată prin înaintarea centrului. Asta a ridicat problema ţintuirii pe loc a atacurilor şi a pasivităţii Frontului Vest. Oricât de reuşită se dovedise ofensiva lui Brusilov, era oficial doar o deschidere pentru Evert. Ofensiva acestuia trebuia să înceapă pe 14 iunie, dar Evert a cerut o amânare de patru zile din cauza condiţiilor meteorologice nefavorabile, apoi a pretins că toată concentrarea de trupe şi tunuri germane de la Maladziec˘na era prea mare pentru a putea fi înfrântă şi a propus să atace în schimb la Baranovichi. Ţarul a fost de acord, dar nevoia de regrupare a impus o altă amânare.

Brusilov a protestat energic deoarece fusese lăsat fără sprijin, a criticat planul lui Evert legat de Baranovichi pentru că erau necesare cel puţin şase săptămâni pentru a fi pus la punct şi i-a cerut lui Alexeev să încerce să-l convingă pe ţar să-i ordone lui Evert să atace aşa cum fusese planificat. Alexeev a replicat că Evert avea ordin să atace pe 3 iulie şi i-a oferit lui Brusilov două corpuri suplimentare. Brusilov a bombănit că atacul lui Evert va eşua pentru că nu putea fi pregătit bine atât de rapid, că două corpuri nu compensează tărăgănarea lui Evert şi că mutarea lor ar necesita mai mult timp, în care i-ar fi obstrucţionat transportul proviziilor; dar nu le-a refuzat.

Evenimentele au justificat scepticismul lui Brusilov şi teama de contralovitura germană. Când Evert s-a mutat la lacul Naroj şi Baranovichi, nu a reuşit să fixeze forţele germane. Germanii au realizat că succesele lui Brusilov ameninţau letal Austro-Ungaria şi au început să mute trupe la sud încă înainte ca ofensiva lui Evert să se încheie, pe 9 iulie.

Ofensiva de pe Somme, pe care ar fi trebuit să o sprijine, a fost un dezastru şi singurul punct luminos a fost Frontul Sud-Vest. Până pe 23 iunie fuseseră luaţi 204 000 de prizonieri, aşa că pe 24 iunie Stavka a decis să sprijine succesul şi a subordonat temporar Armata III a generalului Lesh lui Brusilov. Acesta din urmă a ordonat celor două aripi ale ei să-şi continue ofensivele, în timp ce Armata XI rămânea ferm pe poziţie.

Principala preocupare a germanilor era să păstreze Kovel deoarece pierderea acestuia ar fi întrerupt transporturile pe cale ferată de la nord spre sud, împiedicând mutarea trupelor între fronturile austriac şi german. O forţă mixtă germano-austriacă se aduna în zona Kovel–Manevîci pentru a ataca flancul nordic al Armatei VIII, dar Lesh şi Kaledin i-au dat peste cap pregătirile, atacând primii, pe 4 iulie.

Germanii au plănuit apoi o contraofensivă în centru, pentru a împinge în retragere Armata XI, slăbită de transferul rezervelor către vecini. Totuşi, spionii Frontului Sud-Vest l-au anunţat pe Brusilov că era planificată o contraofensivă pentru 18 iulie, iar acesta a ordonat Armatei XI să o preîntâmpine. În noaptea de 15 iulie, trupele lui Saharov au atacat la nord de Brodî, luând 13 000 de prizonieri şi distrugând cele trei depozite de muniţie create pentru contraofensivă. Germanii au fost nevoiţi să o anuleze.

În alte părţi însă, situaţia Puterilor Centrale era mai bună. Kaledin a fost oprit pe 8 iulie, la 40 km de Kovel. Înaintarea acestuia spre râul Stohod a anulat un pericol la adresa flancului său drept, dar nu l-a adus mai aproape de Kovel, care era acum puternic protejat de forţe germane.

Ambele tabere au intrat într-o cursă a întăririlor. Germanii au mutat trupe de pe frontul de vest, iar austriecii de pe fronturile italian şi sârb. Stavka i-a trimis lui Brusilov unităţi din Frontul Vest şi din ariergardă. Datorită căilor ferate superioare, Puterile Centrale realizau întăririle ceva mai rapid, dar nu suficient de repede pentru a înlocui pierderile suferite. Armatele de pe flancurile de nord şi de sud ale lui Brusilov, de-acum întărite, au forţat înaintarea, iar Armata XI a realizat alinierea pe centru, avansând până în zona Koşev–Lişnev şi luând alţi 34 000 de prizonieri.

Armatele III şi IV s-au oprit pe Stohod pe 14 iulie şi au început regruparea pentru a avansa spre Kovel şi Volodîmîr-Volînskîi. Acum a sosit şi Armata Gardă alcătuită din trupe de elită. Comandată de generalul Bezobrazov, avea patru corpuri de infanterie (I şi II Gardă, I şi XXX Infanterie), fiecare alcătuit din câte două divizii, şi Corpul Cavalerie Gardă, din trei divizii,

sub comanda hanului din Naxcivan. A fost desfăşurată între Armatele III şi VIII, unde cei 134 000 de oameni ai ei erau cu mult superiori numeric celor două divizii germane şi două austriece aflate în faţa lor.

Brusilov a plănuit să reia ofensiva în două etape. Armatele VII şi IX din sud aveau să înceapă să înainteze spre nord-vest, de-a lungul Nistrului, pe 23 iulie, Armatele III, Gardă şi VIII aveau să urmeze pe 28 iulie peste râul Stohod, primele două spre Kovel, a treia spre Volodîmîr-Volînskîi, aflat de asemenea pe calea ferată nord-sud. Ploaia torenţială a forţat amânarea în sud şi astfel au atacat cu toţii pe 28 iulie.

Malul estic al râului Stohod era mlăştinos şi împădurit, iar soldaţii din Armata Gardă erau limitaţi la trei diguri înguste. Ei au înaintat cu tot elanul, împingând peste râu forţele mixte austro-germane şi luând cam 11 000 de prizonieri. Dar mitralierele şi terenul mlăştinos au făcut multe victime, iar superioritatea aeriană germană a împiedicat operaţiunile de recunoaştere şi sprijinul artileriei prin doborârea baloanelor de observaţie. În primele două săptămâni (21 iulie–2 august) Armata Gardă a pierdut aproape 30 000 de oameni şi convingerea lui Brusilov că Kovel poate fi cucerit într-o săptămână s-a dovedit nerealistă. Armata VIII a luat 9 000 de prizonieri, dar Volodîmîr-Volînskîi s-a dovedit inaccesibil şi cele trei armate din nord au trebuit să intre în tranşee pentru a se apăra de contraatacuri. Armata XI au luat cu asalt Brodî pe 28 iulie, a înaintat până la râurile Graberka şi Siret şi a luat alţi 8 000 de prizonieri.

Pe 3 august Brusilov s-a întâlnit cu Kaledin şi Bezobrazov la Luţk şi au decis să continue înaintarea spre Kovel. Sectorul Armatei Gardă era prea mlăştinos pentru cavalerie, prin urmare corpul ei de cavalerie a descălecat şi a echipat sectoarele mai liniştite, eliberând trei divizii de infanterie pentru lovitura principală. Aceasta ar fi trebuit dată de Corpul I Gardă şi Corpul I, la nord-vest de Veliţk, sprijinite de un asalt către vest al Corpului I Siberian şi al Corpului XVI al Armatei III de la nordul lor, precum şi de un asalt asupra satului fortificat Vitonei efectuat de Divizia Puşcaşi Gardă la sud de ei.

Exista speranţa că, prin concentrarea a 64 de batalioane împotriva a nouă germane şi 16 ungare, vor depăşi avantajul inamicului ca poziţii pregătite şi lipsa hărţilor şi fotografiilor fortificaţiilor – majoritatea acestora se aflau în zone împădurite, iar avioanele germane contracaraseră încercările de a le fotografia pe cele vizibile din aer. Dar atacul, lansat pe 8 august, a fost un eşec total. Până a doua zi dimineaţă, Corpul Gardă era înapoi pe linia de start, cu vreo 9 000 de victime. Armata III nu s-a descurcat mai bine, iar Divizia Puşcaşi Gardă a ocupat Vitonei, dar tirul de artilerie grea a alungat-o. Nicolae l-a demis pe Bezobrazov, a redenumit Garda „Armată Specială“ şi a scos-o de pe front. În paralel, pe la mijlocul lui august, Armata III a revenit în Frontul Vest, lăsându-i lui Brusilov doar cele patru armate iniţiale.

Pe 2 august i s-a dat lui Hindenburg comanda întregului front de est. Totuşi, de îndată ce Marele Stat Major austriac a fost de acord, a revenit în parte asupra deciziei, stipulând că cele două armate de la sud de calea ferată Tarnopol-Lemberg, „Germană Sud" şi VII, ar trebui să rămână sub comanda arhiducelui Carol şi a cartierului general austriac.

În sectorul sudic, Armatele VII şi IX ruseşti au înaintat de-a lungul râului Korobţa spre centrul regional Monastrîziska şi pe 9 august Armata IX a străpuns linia austriacă în apropiere de Stanislav. Armata XI forţa înaintarea spre sud la vest de râul Strîpa, ameninţând să-l flancheze pe Bothmer. Kaizerul vizitase poziţiile lui Bothmer iarna precedentă şi le considerase inexpugnabile; dar acum erau imposibil de apărat. Bothmer s-a retras vreo 16 km, până pe râul Zlota Lipa. Pe 12 august Armata IX a ocupat Nadvirna, iar Armata VII Monastrîziska. Apoi frontul din sud s-a stabilizat temporar.

În cele zece săptămâni până pe 12 august ofensiva lui Brusilov dusese la capturarea a 8 255 de ofiţeri şi 370 153 de soldaţi. Incluzându-i pe ucişi şi pe răniţi, el lipsise Puterile Centrale de peste 700 000 de oameni şi ocupase peste 38 400 km^2 - cel mai mare succes al Antantei de până atunci. Abordarea neortodoxă a lui Brusilov fusese justificată strălucit.

Preţul plătit fusese însă mare. Ruşii pierduseră peste 550 000 de oameni şi trei sferturi din rezerva de 400 000 de pe front căzuseră în luptă. Succesul a adus angajamente mai mari în sud, unde înaintarea Armatei IX la poalele Carpaţilor a prelungit de peste două ori linia frontului. Dar o povară suplimentară mult mai mare era pe cale să se materializeze.

Campania din România

Antanta curta de multă vreme România, care avea un interes de a intra în război, anume Transilvania, condusă de unguri, dar populată majoritar de români. Totuşi, România putea spera să o obţină doar dacă războiul ar fi fost câştigat de Antantă şi până la mijlocul lui 1916 acest lucru nu părea foarte probabil. În plus, dacă o victorie a Puterilor Centrale ar fi făcut Transilvania inaccesibilă, Basarabia rusească (azi Republica Moldova), de asemenea populată majoritar de români, putea fi un premiu de consolare.

Vulnerabilitatea strategică impunea şi ea precauţie. România avea frontiere foarte lungi raportat la suprafaţa ei. Bulgaria se alăturase Puterilor Centrale în septembrie 1915, avea pretenţii teritoriale asupra Dobrogei româneşti şi o putea cuceri pe cale militară dacă România s-ar fi alăturat Antantei. În special Bucureştiul ar fi fost atunci în pericol, deoarece se afla la numai 48 km distanţă de graniţa cu Bulgaria. Armata română avea 23 de divizii, dar slab echipate şi instruite şi fără mijloace de transport pe roţi; sistemul de drumuri era inadecvat, căile ferate nu erau cu mult mai bune. Prudenţa a dictat probabil neutralitatea, dar succesele lui Brusilov ofereau

României şansa de a ocupa Transilvania câtă vreme Austro-Ungaria era presată la maximum, aşa că pe 27 august România a declarat război.

O divizie a fost lăsată să apere Dobrogea şi aproape toate celelalte au fost trimise în Transilvania. Ungaria avea puţine trupe acolo, câteva zile ar fi fost suficiente pentru a o cuceri, iar apoi putea fi întărită Dobrogea. Totuşi, ca o asigurare, înaltul comandament român a cerut Rusiei trupe, iar Alexeev a fost de acord să trimită în Dobrogea minimum trei divizii specificate în convenţia militară ruso-română.

Din păcate, aceasta s-a dovedit abia prima şi cea mai mică dintre poverile pe care le-a impus Rusiei intrarea în război a României. Bulgaria nu era în război cu Rusia şi o manevră diplomatică şi o prezenţă militară simbolică ar fi descurajat-o să invadeze Dobrogea. Dar Imperiul Austro-Ungar şi Germania erau în război cu Rusia, aşa că diplomaţia nu putea neutraliza ameninţarea din Galiţia.

Pentru a o contracara, Alexeev a dislocat o divizie de cavalerie şi şapte divizii de infanterie trimiţându-le Armatei IX între 23 iulie şi 31 august, una din ariergardă, în rest luând câte una din Armatele I, IV, V şi VI, două din Armata VII şi divizia de cavalerie din Armata III. Astfel, Leciţchi avea 17 divizii de infanterie şi cinci de cavalerie, deşi 14 dintre ele, pentru că fuseseră în luptă de pe 4 iunie, aveau efectivele reduse.

Infanterie română în tranşee, noiembrie 1915. (Ann Ronan Picture Library)

Puterile Centrale îşi dăduseră seama de pericolul pe care-l reprezenta înaintarea lui Leciţchi şi au întărit Armata VII austriacă cu cinci divizii germane, la care se adăugau două divizii şi două brigăzi de vânători de munte austriece de pe frontul italian. Armata VI austriacă a crescut la 16½ divizii de infanterie şi patru de cavalerie. Jumătate din infanterie şi întreaga cavalerie a acesteia nu se aflau într-o formă mai bună decât trupele lui Leciţchi, dar cele cinci divizii germane erau formidabile şi la fel erau brigăzile de vânători de munte austriece. Acestea luptaseră în Dolomiţi, în timp ce majoritatea soldaţilor ruşi nu mai văzuseră munţi, ca să nu mai spunem că nu luptaseră în ei.

Pentru Dobrogea, Alexeev a putut păstra doar două divizii ruseşti, în timp ce în convenţie erau stipulate cel puţin trei. O „Divizie 1 a sârbilor voluntari" a fost formată cu prizonieri de război, iar Alexeev a decis să o includă în „Detaşamentul Dobrogea". Probabil că acesta nu ştia că, prin alierea Rusiei cu românii şi cu sârbii, cu care luptaseră în 1913, ostilitatea bulgarilor avea să se răsfrângă dinspre ei asupra mentorilor lor ruşi.

Frontul Sud-Vest a fost parţial reorganizat. Armata Specială (ex-Gardă), comandată acum de Gurko, a preluat sectorul nordic al Armatei VIII. Echipe de recunoaştere au raportat că poziţiile inamice din punga Luţk, la est de Kovel (ocupată de „Armata de Manevră" germană a lui Linsigen şi de Armata IV austriacă a arhiducelui Josef Ferdinand), sunt prea puternice pentru a fi cucerite, aşa că Brusilov a decis un asalt spre vest, către Volodîmîr-Volînskîi, cu Armata Specială şi cu aripa dreaptă a Armatei VIII. Cele două armate de centru ale sale, XI şi VII, aflate în linie de la Brodî la Stanislav, nu au primit o misiune de importanţă majoră, deoarece aveau efectivele mult diminuate. Două divizii şi un corp de stat major al Armatei VII au fost transferate vecinei din sud, Armata IX, care a primit misiunea de a ataca în septembrie şi partea leului din întăriri. Pentru a ajuta la securizarea României, trebuia să captureze trecătorile nord–sud prin Carpaţi.

În timp ce România invada Transilvania şi forţa ruso-sârbă intra în Dobrogea, Armata IX a avansat până la poalele Carpaţilor pe un front de aproximativ 120 km, între Nadvirna şi Dorna Watra (azi Vatra Dornei). Leciţchi avea superioritate numerică de aproximativ doi la unu la infanterie şi cinci la unu la cavalerie, dar înaintarea se putea desfăşura doar pe trei drumuri principale, de la Deleatîn, Kutî şi Câmpulung, care se uneau la Marmarössziget (Sighetul Marmaţiei). Cavaleria lui era aproape inutilă în ţinutul muntos, iar obuzierele inamice, desfăşurate pe celălalt versant al muntelui şi imposibil de detectat de observatorii artileriei sale, îi copleşeau trupele cu tir de artilerie. Pentru că nu aveau avioane, ruşii le puteau localiza arareori şi nu le puteau combate eficient deoarece aveau puţine obuziere şi muniţii. Moralul era ridicat, dar lipsurile, artileria inamică şi faptul că nu erau familiarizaţi cu războiul de munte le-au făcut ruşilor viaţa grea.

Până pe 6 septembrie românii ocupaseră întreaga Transilvanie, dar Puterile Centrale au ripostat rapid. Eşecul lui Falkenhayn la Verdun dusese la înlocuirea lui cu Hindenburg pe 28 august, iar el a fost numit la comanda Armatei IX germane, care se forma în Galiţia. Bulgaria a declarat război României pe 1 septembrie şi o forţă mixtă, sub comanda lui Mackensen, a invadat de îndată Dobrogea, măturând divizia română, reducând Diviziile 1 sârbă şi 61 rusă la câte 3 000 de oameni fiecare şi forţând retragerea lor. Pe 19 septembrie Falkenhayn a intrat în Transilvania şi a fost puţin obstrucţionat, ca şi Mackensen. Pe 3 octombrie, amândoi au repurtat victorii majore, Mackensen forţând retragerea românilor la nord de Dunăre, iar Falkenhayn retragerea din Transilvania prin victoria lui de la Kronstadt (Braşov).

Timp de zece zile Falkenhayn i-a împins pe români înapoi spre trupele lui Leciţchi. În apropiere de Dorna Watra, în noaptea de 13 octombrie, şase batalioane române au fugit. Leciţchi a umplut temporar golul cu două divizii de cavalerie, dar Armata IX a fost nevoită să ocupe sectorul gol pentru că altfel ar fi rămas descoperită pe flanc.

Germani cărând după ei tunuri de câmp. (Ann Ronan Picture Library)

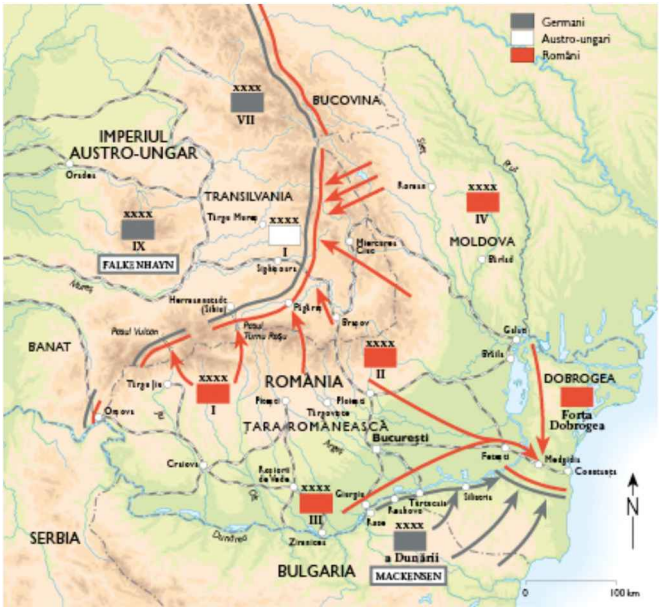

Invadarea României

Misiunea Frontului Sud-Vest nu mai era să distrugă Austro-Ungaria, ci să împiedice prăbuşirea României. Pentru asta era necesar să se renunţe la Ofensiva Brusilov, iar ţarul Nicolae a ordonat încheierea acesteia pe 10 octombrie. Extinderea frontului Armatei IX necesita încă o armată. Statul major al Armatei VIII a fost transferat la mijlocul lui octombrie de la Luţk la Cernăuţi, frontul Armatei IX a fost împărţit în două şi majoritatea trupelor acestuia au fost alocate noii Armate VIII. Detaşamentul Dobrogea a crescut la zece divizii şi a devenit „Armata Dunării", sub comanda lui Saharov, înlocuit la comanda Armatei XI de generalul Klembovski.

Forţele Armatei VIII rămase pe axa Volodîmîr-Volînskîi au fost subordonate Armatei Speciale, crescând numărul unităţilor din subordinea lui Gurko la 25 de divizii de infanterie şi cinci de cavalerie. El avea să arunce ultimul zar, când pe 16–17 octombrie a trimis 15 divizii să pornească un asalt final la Volodîmîr-Volînskîi. Artileria germană i-a alungat infanteria unde străpunsese liniile germane şi a tocat-o în timp ce se retrăgea spre liniile proprii. Gurko a pus capăt retragerii după două zile şi frontul s-a stabilizat în noroiul şi ceaţa toamnei. De pe 4 iunie Frontul Sud-Vest avusese 1,2 milioane de victime, inclusiv 212 000 de prizonieri.

Sosirea iernii a adus doar puţină alinare. Apărarea frontului românesc devenise principala preocupare a Stavka, deoarece un eşec aici putea deschide calea spre Ucraina şi spre ariergarda armatelor ruseşti. Toate planurile ofensive au fost distruse. Fronturile Nord şi Vest aveau să facă doar operaţiuni minore şi multe dintre unităţile lor aveau să fie trimise noului Front Românesc, format din Armata Dunării şi resturile a patru armate române. Acesta a fost comandat nominal de regele român Ferdinand, dar în realitate de generalul Saharov. Bucureştiul a căzut pe 6 decembrie. Cererile românilor şi ale ruşilor adresate francezilor de a fi activată forţa expediţionară de la Salonic împotriva Bulgariei nu au avut vreun rezultat notabil. Aliaţii occidentali au afirmat că România este responsabilitatea Rusiei, iar prelungirea liniei frontului cu aproximativ 400 km până la Marea Neagră a forţat Rusia să furnizeze 55 de divizii de infanterie şi 15 de cavalerie.

Suferinţe pe frontul rusesc de acasă, 1917

Deşi Ludendorff a recunoscut mai târziu că armata germană „luptase până la intrarea în blocaj şi era extrem de epuizată", germanii au considerat că se descurcaseră destul de bine în est pentru a transfera opt divizii în vest. Au fost oarecum surprinşi când în ianuarie–februarie 1917 Armatele VIII, VII şi IX ruseşti au atacat, câştigând teren în Bucovina, dar la sfârşitul lunii februarie contraatacuri comune germano-austriece l-au recuperat integral.

Între timp, nemulţumirile populaţiei faţă de ţarul Nicolae creşteau şi frontul de acasă începea să se prăbuşească sub greutatea lipsei de alimente şi de combustibil, a preţurilor mari şi a permanentelor înfrângeri militare. Pe 12 ianuarie 1917, ambasadorul britanic Buchanan i-a spus ţarului că trebuie să recâştige încrederea poporului şi i-a atras atenţia că „în cazul unei revoluţii, poate conta doar pe o mică parte din armată pentru a apăra dinastia". Opt zile mai târziu, Rodzeanko, preşedintele Dumei, i-a dat un avertisment asemănător. Dar Nicolae nu l-a luat în seamă.

Februarie 1917 a fost o lună extrem de friguroasă, cu ninsori abundente. Transportul pe căile ferate aproape se oprise, iar în Petrograd începuse penuria de făină, cărbune şi lemne de foc. Pe 8 martie au izbucnit răscoale pentru hrană, a doua zi mulţimile au început să jefuiască brutăriile, cazacii trimişi să le disperseze au fraternizat cu ele, iar pe data de 10 muncitorii au intrat în grevă. Pe 11, la ordinele ţarului Nicolae, comandantul garnizoanei, generalul Habalov, a interzis orice reuniune publică, dar o companie a Regimentului Gardă Pavlovski, căreia i se ordonase să tragă în mulţime, l-a împuşcat în schimb pe ofiţerul ei. Unul după altul, comandanţii de regimente l-au anunţat pe Habalov că doar o parte din trupele lor se mai supuneau ordinelor şi nu pot efectua servicii de patrulare stradală deoarece, dacă părăsesc barăcile, restul soldaţilor se vor răzvrăti. Până în seara de 12 martie aproape

toată garnizoana, alcătuită din 170 000 de oameni, s-a răzvrătit, iar Habalov mai controla doar Palatul de Iarnă, unde se aflau doar 1 500 de soldaţi.

Propagandişti revoluţionari acţionaseră de mult în rândul trupelor, dar nu ei au provocat revolta şi nici o facţiune nu era pregătită să preia puterea. Duma a creat în grabă un „Comitet Provizoriu" abia când a auzit pe 12 martie că se apropie o mulţime de 80 000 de oameni. Până atunci apăruse însă o sursă de putere alternativă, Sovietul din Petrograd.

În 1905 fusese format un „Soviet (Consiliu) al Deputaţilor Muncitorilor", pentru a comanda o grevă generală, care a durat însă puţin. Acum a fost creat un Soviet asemănător, în principal prin ridicarea mâinii în cadrul unor întâlniri în aer liber. Pe 13 martie, acesta şi Comitetul Provizoriu lucrau la crearea unei Dume. În aceeaşi seară, miniştrii ţarului Nicolae şi-au dat demisia şi au sosit la Dumă cerând să fie luaţi în custodie de protecţie.

Nicolae plecase pe 7 martie la Stavka, la Moghilev, la 800 km distanţă. În următoarele câteva zile Rodzeanko şi alţii l-au sfătuit că doar abdicarea ar putea salva monarhia. A încercat să se întoarcă la Petrograd pe 13 martie. La ora 2.00 pe data de 14, când trenul lui a sosit la Malaia Visera, la 160 km de capitală, i s-a spus că linia până la Petrograd era blocată de trupe înarmate cu tunuri şi mitraliere, dar că se poate îndrepta spre est, către Moscova, sau spre vest, către Pskov. Cartierul general al Frontului Nord era la Pskov, aşa că a mers acolo, fiind întâmpinat de comandantul frontului, generalul Rujski, cu vestea că întreaga garnizoană de la Petrograd se revoltase şi că patru regimente trimise să restabilească ordinea fuseseră oprite în suburbii, după care dezertaseră *en masse.*

În timp ce ţarul Nicolae se îndrepta spre Pskov, Rodzeanko a vorbit cu Alexeev, care a fost de acord că ţarul trebuie să abdice şi a trimis telegrame pentru a cere părerea comandanţilor de fronturi. Răspunsurile, primite pe 15 martie, recomandau abdicarea. În aceeaşi zi Nicolae a abdicat.

Rusia nu mai avea un şef de stat, dar era în continuare în război. S-a format în grabă un Guvern Provizoriu, dar Sovietul a pretins imediat autoritatea asupra garnizoanei. Pe 14 martie a emis „Ordinul nr. 1 al Armatei", proclamându-se „Soviet al Deputaţilor Muncitorilor şi Soldaţilor" şi a decretat că, în toate acţiunile politice, unităţile militare trebuie să se supună doar ordinelor sale. Disciplina trebuie respectată când sunt la datorie, dar au fost abolite adoptarea poziţiei drepţi şi salutul militar în afara serviciului, iar titulaturile au fost înlocuite cu „domnule general", „domnule colonel" etc. Comitete de Companie trebuiau să controleze toate armele şi în nici un caz să nu le dea ofiţerilor.

În preambul scria clar că ordinul se aplica doar garnizoanei din Petrograd, dar nişte copii au ajuns pe front şi disciplina a dispărut complet. În aprilie, doi membri ai Dumei au vizitat frontul şi au tras concluzia că moralul

Pagina următoare: fabricarea unui mit sovietic. Palatul de Iarnă nu a fost luat cu asalt – Gărzile Roşii au intrat în el printr-o poartă laterală, nepăzită. (Ann Ronan Picture Library)

artileriei şi al cazacilor părea intact, dar despre moralul cavaleriei nu se ştia nimic şi o mare parte din infanterie era „agitată".

Marele Stat Major german a decis acum să pună paie de foc, oferind aşa-numitul „Tren Sigilat" (de fapt un vagon) pentru a-l transporta pe Lenin prin Germania până în Suedia, de unde a ajuns la Petrograd pe 16 aprilie. Acolo a susţinut fraternizarea, încheierea imediată a păcii şi transformarea războiului într-o luptă de clasă – adică, războaie civile între popor şi conducerea ţării. Aceasta era o provocare deschisă la adresa Guvernului Provizoriu, ai cărui membri considerau esenţială o victorie a Antantei, deoarece o Germanie victorioasă ar fi reinstaurat autocraţia. Ei au luptat să păstreze activ Frontul Est şi să împiedice transferurile inamice în vest prin lansarea unei ofensive de vară.

Tensiunea dintre Guvernul Provizoriu şi trupe a crescut pe măsură ce propaganda pacifistă bolşevică şi a stângii socialiste revoluţionare (SR) răspândea zvonuri legate de ofensiva iminentă. Dar ofiţerii superiori au rămas optimişti şi Frontul Vest a comunicat Stavka pe la mijlocul lui aprilie că ar fi posibilă o ofensivă într-o lună sau două, după ce va fi scăzut avântul revoluţionar. Rapoartele fronturilor au greşit probabil prin viziunea excesiv de optimistă deoarece ofiţerii pesimişti au fost catalogaţi drept contrarevoluţionari; ministrul de război Gucikov şi succesorul lui, Kerenski, i-au demis pe mulţi dintre ei.

Înainte de insurecţie, Rusia luase măsuri să îşi coordoneze operaţiunile cu cele ale Marii Britanii şi Franţei şi, în particular, să atace în trei săptămâni de la începerea ofensivei anglo-franceze. Alexeev, acum comandant suprem, i-a anunţat pe Aliaţi că Rusia nu poate onora angajamentul decât în luna mai, iar până pe 12 martie era convins că nu o poate face înainte de sfârşitul lui iulie. Dar starea armatei ruse făcea imposibilă coordonarea acţiunilor cu ofensiva lui Nivelle din Franţa, planificată pentru mijlocul lui aprilie.

Trenul Sigilat

Veştile despre intrarea în război a SUA pe 6 aprilie au fost încurajatoare, dar au fost urmate la numai zece zile de prăbuşirea ofensivei lui Nivelle şi de revolte în armata franceză. Acum era îndoielnic că frontul de vest mai poate rezista în lunile ce aveau să treacă înainte ca americanii să sosească în forţă, iar asta creştea teama Aliaţilor că nu vor mai putea păstra frontul de est activ. Ei au intensificat livrările, iar curând situaţia materială a armatei ruseşti era mai bună ca oricând.

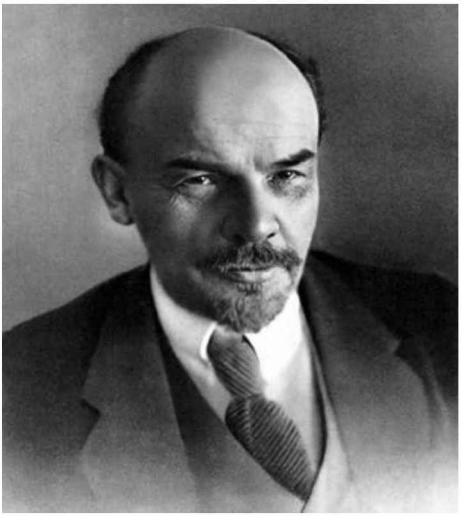

Vladimir Ilici Ulianov, mai cunoscut ca Lenin. (Ann Ronan Picture Library)

Psihologic, lucrurile nu puteau sta însă mai rău. Gucikov şi-a dat demisia pe 1 mai, iar pe 2 mai Alexeev şi comandanţii de fronturi au luat cuvântul într-o adunare a Guvernului Provizoriu şi a Sovietului. Alexeev le-a spus că „armata este pe marginea prăpastiei", iar alţii au explicat cum interpretează trupele apelurile bolşevicilor la „pace fără anexări" – anume că nu trebuie să atace nici măcar pentru a recupera teritoriul rusesc ocupat. Sovietul nu avea să acţioneze pentru a restabili disciplina, iar Guvernul Provizoriu nu o putea face. Ca atare, pe 22 mai noul ministru de război, Kerenski, l-a înlocuit pe Alexeev cu Brusilov, care a început să planifice o versiune la scară mai mică a ofensivei sale din 1916, o încercare a Armatelor VII şi XI să ocupe Lembergul, cu atacuri de blocare ale altor fronturi şi ale Armatei VIII (sub comanda generalului Kornilov).

Înaintarea Puterilor Centrale

Frontul fusese static din octombrie 1916, germanii preferând să nu rişte restabilirea unităţii Rusiei atacând, aşa că artilerie şi muniţie erau din plin. Un nou factor era reprezentat de batalioanele de şoc alcătuite din voluntari, pe care Alexeev, îndoindu-se de fiabilitatea soldatului obişnuit, le formase cu oameni care ceruseră expres să continue lupta.

Pe 18 iunie a început asaltul Frontului Sud-Vest. Batalioanele de şoc au deschis calea, dar infanteria le-a urmat cu reticenţă şi, după două zile, a refuzat să continue. Pe stânga, Kornilov a atacat pe 23 iunie, împotriva unor forţe austro-ungare slabe, şi a luat 7 000 de prizonieri, dar pe măsură ce batalioanele lui de şoc se transformau în victime, infanteria Armatei VIII s-a dovedit la fel de recalcitrantă ca a Armatelor VII şi XI. Pe 2 iulie ofensiva se încheiase. Totalul pierderilor a fost de 38 700 de ofiţeri şi soldaţi, infinitezimale faţă de cele tolerate în anii precedenţi, dar acum insuportabile. Germanii şi austriecii au contraatacat Armata XI pe 6 iulie şi, cu nouă divizii au respins 20, împingându-i pe ruşi înapoi pe Siret. Atât de totală a fost prăbuşirea Armatei XI încât până şi Comitetul Soldaţilor a aprobat împuşcarea dezertorilor, dar nimeni nu era pregătit să execute ordinele.

Ofensiva Frontului Nord a început pe 8 iulie şi s-a încheiat pe 10. Din şase divizii alocate, au participat doar două, iar una a trebuit forţată să iasă în prima linie, sub ameninţarea puştii. Cealaltă a ocupat două linii de

tranşee germane, apoi a refuzat să continue şi s-a întors pe propriile linii. Când Frontul Vest a încercat să atace, cu 138 de batalioane împotriva a 17 germane, s-a întâmplat acelaşi lucru.

Pe frontul românesc situaţia era ceva mai bună. Armata română se perfecţionase mult şi nu era afectată de Revoluţia Rusă, aşa că a fost planificat să fie folosite forţe române alături de forţe ruseşti. Aici, batalioanele de şoc au fost desfăşurate în spatele trupelor, pentru a-i împuşca pe toţi cei care ar fi încercat să dezerteze. Asaltul a început pe 10 iulie şi a fost relativ reuşit. Totuşi, înfrângerile suferite în alte părţi erodaseră încrederea lui Kerenski în Brusilov şi l-a înlocuit cu cazacul Kornilov. Prima acţiune a acestuia a fost să oprească ofensiva, iar Frontul Românesc a făcut acest lucru pe 13 iulie. Din acel moment, doar germanii mai aveau să atace.

Următoarea mişcare a germanilor a fost în apropiere de coasta Balticii, unde frontul, aproape neschimbat din decembrie 1915, se întindea de-a lungul cursului inferior al fluviului Dvina, exceptând un mare cap de pod rusesc situat la 19,2 km mai sus de Riga până la un loc de pe coastă la 40 km vest de oraş. Acesta era ocupat de Armata XII rusă, comandată de generalul Klembovski, cu două corpuri – II şi VI Siberian – în capul de pod şi alte două – XXI şi XLIII – în spatele fluviului. Până în august 1917 ajunsese într-o stare avansată de dezintegrare. Mulţi soldaţi dezertaseră; cei care nu

Germani traversând fluviul Dvina în timpul Operaţiunii Riga, septembrie 1917, aparent fără a întâmpina opoziţie. (Ann Ronan Picture Library)

o făcuseră erau majoritatea imposibil de controlat de ofiţerii lor şi-i uciseseră pe mulţi dintre ei. Armata VIII germană a generalului von Hutier, care avea în faţa ei capul de pod, cuprindea şapte divizii şi jumătate, dar fusese întărită cu opt divizii de infanterie şi două de cavalerie, precum şi de atâta artilerie câtă putea fi adusă la timp din altă parte a frontului.

Hutier avea două opţiuni – un asalt frontal asupra capului de pod sau traversarea Dvinei în amonte şi atacarea lui prin spate. Prima ar fi implicat traversarea unor mlaştini lagunare, a doua, traversarea pe celălalt mal al fluviului, apoi ocuparea mai multor poziţii fortificate în succesiune. A ales a doua opţiune, cu dată de pornire 1 septembrie şi loc un punct aflat la jumătatea drumului dintre Iakobstadt (Jekabpils) şi Riga, în apropiere de două insule, Borkowitz şi Elster. După traversare, principala forţă, alcătuită din trei divizii de infanterie şi ambele de cavalerie, trebuia să se îndrepte spre nord, către coastă, să taie linia de retragere a Armatei XII spre Petrograd. O a doua forţă alcătuită din două divizii avea să urmeze, ca să întărească corpul principal şi să-i păzească flancul împotriva oricărui contraatac dinspre uscat.

Ruşii au ştiut de pregătirile lui Hutier, dar le-au interpretat greşit, crezând că prevestesc un asalt asupra capului de pod. Prin urmare, Klembovski a mutat cele mai puţin fiabile divizii de acolo pe malul estic al Dvinei şi, din întâmplare, le-a desfăşurat exact acolo unde voia să traverseze Hutier.

De la ora 4.00, pe 1 septembrie, germanii au tras proiectile cu gaze timp de două ore, apoi au trecut la proiectile explozive brizante. Cele două insule au fost cucerite până la ora 9.00 şi zece minute mai târziu a început traversarea fluviului. Majoritatea poziţiilor ruseşti au fost găsite abandonate; până la ora 17.00 capul de pod avea lăţimea de 12 km şi fuseseră cucerite două linii. Dar s-aîntâmplat ca ruşii să se mişte mai repede decât germanii. Hutier a aflat devreme pe 2 septembrie că Klembovski evacuase capul de pod şi, cu câteva unităţi fiabile folosite ca ariergardă, se retrăgea de-a lungul drumului şi liniei ferate Riga–Pskov, unde germanii încă nu ajunseseră. Când au făcut-o, în după-amiaza zilei de 4, cea mai mare parte din Armata XII plecase. Germanii au cucerit mult teritoriu şi au luat 24 000 de prizonieri, dar nu au reuşit să distrugă Armata XII. În afară de scurte acţiuni germane de cucerire a trei insule de la gura golfului Riga (12–20 octombrie), frontul a rămas liniştit până ce, pe 7 noiembrie, bolşevicii au preluat puterea şi au început să ia măsuri pentru a scoate Rusia din război.

Fiascoul ofensivei din 1917 arătase cât de mult scăzuse moralul armatei şi pe 12 iulie Guvernul Provizoriu votase reintroducerea pedepsei cu moartea şi activarea curţilor marţiale. Kerenski era acum prim-ministru, dar guvernul concura cu Sovietul pentru loialitatea forţelor armate şi tocmai supravieţuise unei încercări premature a unei facţiuni bolşevice de a acapara puterea. Prin urmare, nu a putut implementa măsurile draconice dorite de Kornilov,

aşa că acesta a început să comploteze pentru a prelua puterea. Cazacii îl priveau ca pe un lider şi avea susţinere din partea atamanului (căpetenia) cazacilor, generalul Kaledin. Aliaţii îl sprijineau pe Kornilov, văzând eforturile lui de a reinstaura disciplina ca singura garanţie că Rusia va rămâne în război, în timp ce politicienii conservatori şi finanţiştii ruşi îl sprijineau ca apărător împotriva bolşevicilor.

Kornilov a concentrat Corpul III Cavalerie (alcătuit majoritar din cazaci) lângă Petrograd şi a aranjat să plaseze circa 2 000 de ofiţeri „kornilovişti" în capitală. Puciul avea să înceapă cu provocarea dezordinii, urmată de intrarea trupelor în oraş sub pretextul protejării guvernului, iar cei 2 000 de ofiţeri aveau să-i aresteze pe conducătorii partidelor de stânga şi să ocupe clădirile guvernului. Puciul urma să aibă loc până pe 1 septembrie.

Dar intenţiile lui Kornilov au fost aflate, prin urmare Kerenski l-a chemat la Petrograd, iar când acesta a început să mute trupe, Kerenski l-a declarat trădător. Kerenski nu avea însă forţe la dispoziţia lui şi Sovietul l-a oprit pe Kornilov; i-a înarmat pe muncitori (inclusiv Gărzile Roşii bolşevice, care au obţinut astfel mii de arme), le-a ordonat muncitorilor de la căile ferate să împiedice mutarea trupelor cu trenul şi a adus marinari de la baza Flotei Balticii, Kronstadt. Pe 27 august, reprezentanţi care s-au întâlnit cu trupele lui Kornilov le-au convins să refuze să meargă mai departe. Sovietul le-a spus şi trupelor de pe linia frontului ce se întâmplă; mulţi ofiţeri superiori kornilovişti, inclusiv comandantul Frontului Sud-Vest, Denikin, şi toţi comandanţii săi de armate, au fost arestaţi de oamenii bolşevicilor. Sovietul a valorificat la maximum încercarea lui Kornilov de a instaura o dictatură militară, iar eşecul lui a arătat că armata şi populaţia îşi pierduseră interesul pentru război. Cucerirea oraşului Riga de către germani câteva zile mai târziu a trecut aproape neobservată.

Kaizerul la Riga, septembrie 1917. (Ann Ronan Picture Library)

Eşecul lui Kornilov a fragmentat şi mai mult armata. Oamenii îşi considerau acum ofiţerii principalele obstacole în calea păcii şi multe comitete militare cu orientări mai moderate au fost înlocuite cu altele mai radicale. Propaganda bolşevică şi germană exploata tot mai puternic sila de război şi, până când bolşevicii au preluat puterea, pe 7 noiembrie (25 octombrie stil vechi),

atitudinea armatei, descrisă în raportul Stavka pentru a doua jumătate a lui octombrie, a fost de „așteptare extrem de nervoasă. Acum... setea irezistibilă de pace [și] dorința generală de a părăsi frontul... constituie principalele motive pe care se bazează atitudinea majorității trupelor noastre. Armata este o mulțime uriașă, ostenită, ponosită și prost hrănită de oameni furioși, uniți de setea comună de pace și de dezamăgirea generală".

Pe 25 noiembrie, nou numitul comandant suprem comunist, Krîlenko, a trimis o delegație de pace în tabăra germană. Generalul Hoffman a răspuns pe 27, arătându-și disponibilitatea de a acorda un armistițiu. Acesta a intrat în vigoare pe 17 decembrie și ambele tabere s-au pregătit să negocieze pacea.

PORTRET AL UNUI OSTAȘ: UN SOLDAT, UN SUBLOCOTENENT ȘI UN SERGENT

Soldaților germani de pe frontul de est li se cerea cu regularitate să înfrângă forțe rusești superioare numeric, lucru pe care l-au și făcut aproape de fiecare dată. Comandanții îi expuneau arareori unui risc inutil și-i hrăneau, echipau și odihneau cum se cuvine. Infanteristul putea vedea că sprijinul pe care i-l ofereau artileria, mitralierele și avioanele era cu mult superior celui rusesc, iar sentimentul că este în avantaj l-a părăsit arareori. Trupelor germane de pe frontul de est nu le-a scăzut moralul în 1918, așa cum se întâmplase pe frontul de vest; a fost o ironie a istoriei faptul că, după eșecul unei strategii concepute anume pentru a evita un război pe două fronturi, Germania a dus timp de trei ani și jumătate cu destul de mult succes un război de eliminare a unuia dintre fronturi, pentru a se recunoaște învinsă când ajunsese să lupte pe un singur front, după numai opt luni.

Forțele eterogene austro-ungare nu erau cu mult mai bine echipate decât cele rusești și aproximativ 60% erau alcătuite din slavi – cehi, slovaci, polonezi, sloveni, croați, sârbi bosniaci și ruteni. Cei mai mulți au luptat inițial eficient, dar cu timpul au devenit mai puțin demni de încredere, în special cehii, încurajați să se predea sau să dezerteze de o unitate de recunoaștere alcătuită din cehi care trăiau în Imperiul Țarist. Încercările de a forma unități cu acești cehi au fost zădărnicite inițial de reticența țarului față de ideea de a le înarma în timp ce propriilor lui trupe le lipseau armele, mai târziu de refuzul cehilor de a lupta pentru o Rusie care nu era de acord să acorde sprijin public independenței cehilor (țarul se temea de răspândirea „infecției" la supușii săi ruși), și de dorința celorlalte ministere de a-i folosi ca mână de lucru în industrie sau în agricultură. Au fost formate câteva unități, dar prea târziu ca să influențeze războiul pe frontul de est, deși una dintre ele, Legiunea Cehoslovacă, a jucat un rol important în războiul civil care a urmat.

În ce-i privește pe ruși, cam 20–25% din recruții educați erau trimiși de obicei la artilerie sau la cavalerie, iar restul la infanterie. Soldatul obișnuit nu putea ține un jurnal și, în criza care a urmat prăbușirii din 1917, nu se publica aproape nimic despre experiențele soldatului obișnuit. Totuși, au rămas mărturie destule rapoarte militare ale cenzurii, care ne oferă o imagine de ansamblu, și mai târziu un soldat de cavalerie, un sergent și un tânăr ofițer de infanterie (sublocotenent) au scris relatări importante.

Cei trei au servit în același front (Sud-Vest), în unități diferite; relatările lor se potrivesc în general între ele și cu rapoartele cenzorilor. Toți trei erau oameni de la țară, soldatul și sergentul erau născuți în familii de țărani, sublocotenentul era fiul unui preot de țară. Au fost figuri frecvent întâlnite în armată prin faptul că familiile lor au subzistat doar pentru că tații au muncit în plus, iar mamele și surorile au croșetat mănuși normale și cu un deget, pentru a le vinde în timpul iernii. Pe de altă parte, erau deosebiți prin educația pe care o primiseră – sublocotenentul (care ar fi trebuit să devină preot) a mers la școală până la 19 ani, ceilalți doi până la 10 ani – și prin faptul că „scăpaseră" din mediul lor rural la o vârstă fragedă, sublocotenentul urmând un seminar teologic, ceilalți doi devenind ucenici la un pantofar, respectiv la un cojocar. Soldatul a fost recrutat în 1912, ceilalți în 1915 – sublocotenentul în ianuarie, sergentul în august.

Sublocotenentul s-a pregătit pentru a deveni ofițer din februarie până în mai 1915. Programul acorda multă atenție instrucției, dar nu te învăța nimic despre supraviețuirea pe câmpul de luptă dominat de „obstacole de câmp" (tranșee, sârmă ghimpată, mitraliere) sau despre rolurile posibile ale vehiculelor cu motor și ale avioanelor, și aproape nimic despre cooperarea dintre diferite arme. A intrat într-un regiment de infanterie ca sublocotenent în toamna lui 1915 și observa că tranșeele rusești erau primitive, inconfortabile și prost construite față de cele ale Armatei VII austriece (soldatul a făcut aceeași observație după ce a inspectat tranșee rusești și germane abandonate, în 1916). Soldații nu aveau pături și dormeau în mantale.

Regimentul era integral echipat cu puști austriece capturate și avea doar două mitraliere per batalion; artileria avea un număr insuficient de obuziere, tunuri grele și muniție de toate calibrele. După odihna și pregătirea din timpul iernii, regimentul a revenit pe linia frontului pentru Ofensiva Brusilov. Soldații și majoritatea ofițerilor s-au bucurat că vor lupta cu austriecii, nu cu germanii, și au răsuflat ușurați când exploziile proiectilelor au produs fumul roz al obuzelor cu explozibili puternici austriece, fapt care semnala o creștere a moralului soldatului rus, pe care-l coborâseră germanii la mijlocul lui 1916.

Soldatul a fost pe front încă de la început. La fel ca sergentul, a observat lipsa coeziunii dintre ofițeri și soldați, precum și faptul că soldații erau adesea bătuți pentru infracțiuni minore. Sublocotenentului i s-a spus să impună

disciplina specific „regulilor prusace“, adică „soldatul trebuie să se teamă de bastonul caporalului mai mult decât de glonţul inamicului“. Sergentul observa: „Se urmărea un scop, anume ca soldatul să fie un automat obedient... Regulamentul nu prevedea pedepse fizice, dar acestea erau aplicate frecvent, pe scară largă“.

Ofiţerii de carieră proveneau din familii mai avute şi puţini încercau să se adapteze condiţiilor de război când ofiţerii căzuţi puteau fi înlocuiţi doar prin numirea în funcţie a celor din păturile mai puţin privilegiate, cum ar fi un sublocotenent, un subofiţer sau un sergent ridicat în grad. De exemplu, doi sergenţi din regimentul soldatului, decoraţi pentru bravură şi ridicaţi la grad de sublocotenent, „au fost transferaţi brusc într-un alt regiment; ofiţerii şi domnii din regimentul nostru nu doreau să dea mâna cu foştii soldaţi de rând“. Acesta a continuat:

> Întăririle care ajungeau la noi din spate ne deprimau şi mai mult cu veşti despre foametea iminentă sau incompetenţa conducătorilor noştri. Trupelor le era greu să tolereze şi ignorarea de către ofiţerii noştri a celor mai elementare nevoi ale lor.

Sergentul spunea că, în timpul perioadei de pregătire, l-a văzut pe comandantul companiei sale doar de două ori şi cu ambele ocazii era beat. El a declarat că lipsa vreunei relaţii şi a unităţii între ofiţeri şi soldaţi era cea mai caracteristică trăsătură a armatei ţariste, deşi a dat şi exemple de comportamente grijulii şi înţelegătoare din partea câte unui ofiţer. Observa şi că influxul de ofiţeri din medii mai puţin privilegiate îmbunătăţea calitatea relaţiilor la nivel de batalion, dar că la nivelurile superioare de comandă dominau în continuare ofiţeri „străini“ de soldaţi.

Un preot vizitează un spital militar primitiv. (Ann Ronan Picture Library)

Soldatul rus tipic, alături de care au servit aceşti trei oameni, era câte un ţăran care, spre deosebire de ei, nu „evadase" din mediul lui. Trăia într-un sat fără electricitate, gaze, conducte de apă sau canalizare, unde drumurile nu erau podite şi deveneau impracticabile mai multe săptămâni în perioada ploilor de toamnă şi a dezgheţului de primăvară. Era obişnuit cu greutăţile şi cu o dietă monotonă, descrisă ca „supă de varză şi terci de hrişcă", şi cu faptul că era maltratat de „domni", indiferent că erau moşieri, proprietari de fabrici sau superiori din armată. Totuşi, nu ştia să mânuiască şi să întreţină nici cea mai simplă maşinărie. Doar minoritatea educată se putea ocupa de birocraţia din administraţie, iar dacă unul din rândurile ei cădea pe câmpul de luptă, o întreagă unitate putea suferi curând în urma penuriei de alimente, nutreţ sau muniţie, ori devenea incapabilă să mai folosească radiourile primitive pentru comunicaţii cu formaţiuni superioare.

Un alt ofiţer inferior, care servea în Frontul Vest în februarie 1916, vorbea pe scurt şi pe o notă optimistă despre oamenii lui într-o scrisoare adresată celor de acasă:

> Şi în brigada noastră toţi au fost în bătaia focului, sunt soldaţi cu experienţă... au supravieţuit dureroasei perioade când nu aveam obuze... oamenii de aici nu plâng şi nu jelesc, sunt plini de energie şi de încredere în viitor, sunt în stare chiar să glumească în cercul lor; aici nu te simţi trist, nu vezi feţe lungi, calmul şi încrederea sunt întipărite pe ele... nu vorbesc despre război, în sensul cântăririi rezultatelor, nu discută despre trădări sau orori, nu discută; odihna e rezervată râsetelor şi bârfelor.

Relatarea lui datează dinaintea ofensivelor eşuate ale Frontul Vest rusesc, din martie şi iulie 1916, iar scrisorile următoare nu fac referire la moralul oamenilor lui. Soldatul, sergentul şi sublocotenentul, precum şi rapoartele cenzorilor armatei semnalează deteriorarea acestuia pe parcursul lui 1916, în special în ultimele câteva luni ale acestui an. Sergentul, care era în drum spre front în august 1916, a menţionat conversaţiile cu răniţii, de la care a aflat că „armatele noastre sunt foarte prost înarmate, comandanţii superiori au o reputaţie proastă, opinia generală în rândul soldaţilor este că în înaltul comandament sunt trădători cumpăraţi de germani şi că trupele sunt prost hrănite". A continuat să scrie că, în septembrie 1916, nemulţumirea a crescut în rândul trupelor, „în special după ce scrisorile de acasă au început să relateze despre foamete şi o îngrozitoare dezorganizare". În octombrie a fost grav rănit şi s-a întors pe front abia în decembrie, unde „vorbind cu soldaţii, mi-am dat seama că nu ardeau de dorinţa de a «adulmeca praful de puşcă» şi că nu-şi doreau războiul. Aveau deja alte gânduri, legate de pământ şi pace".

Estimările pierderilor suferite de Rusia diferă considerabil, dar, conform celei mai recente evaluări, au fost ucişi 1,45 milioane de oameni,

3,41 milioane au fost capturaţi, 3,22 milioane au fost răniţi şi peste 1 milion dispăruţi. Raportul de 251 de prizonieri sau dispăruţi la suta de morţi era de departe cel mai mare faţă de ceilalţi beligeranţi. În primii doi ani, majoritatea soldaţilor au căzut prizonieri datorită acţiunilor inepte ale generalilor, dar în 1916–1917 acestea au fost însoţite de rate mari ale dezertărilor, ceea ce semnala erodarea dorinţei de a lupta. Semnele dezintegrării au început să se acumuleze în ultimele luni ale lui 1916.

Rusia a contribuit cu trupe la forţele anglo-franceze din Grecia. Aceşti soldaţi au ajuns cu vaporul într-un port de la Canalul Mânecii, apoi cu trenul până la Marsilia. Pe 2 august 1916 soldaţi care plecaseră cu trenul de la Marsilia pentru a se îmbarca spre frontul de la Salonic şi-au omorât în bătaie ofiţerul comandant. Camarazii au refuzat să-i identifice pe ucigaşi până au fost ameninţaţi cu decimarea. Douăzeci şi şase au fost deferiţi curţii marţiale şi opt au fost împuşcaţi. Oficial s-a afirmat că oamenii fuseseră expuşi la propaganda revoluţionară într-o tabără de tranzit din Marsilia, dar fuseseră tulburări la bordul vaporului între Arhanghelsk şi Franţa.

Revoltele nu erau ceva excepţional, aşa cum arătau rapoartele cenzorilor armatei, iar comandanţii ştiau că situaţia era fragilă. Dar optimiştii, cum ar fi generalul de intendenţă al lui Brusilov, Duhonin, se aşteptau ca slăbirea intensităţii luptelor pe timp de iarnă să aducă o uşurare şi ca moralul soldaţilor să fie mult mai bun în primăvara lui 1917.

S-a dovedit curând că acest mod de a privi lucrurile era nerealist. Pe 1 şi 2 octombrie 1916, în Carpaţii Orientali, două regimente siberiene ale Armatei VII au refuzat să urmeze ordinele de atac. Pe 9 octombrie, un regiment al Armatei Speciale (ex-Gardă) a fost forţat sub ameninţarea armei de cele două regimente învecinate să înceteze lucrul la sistemul de apărare. Altul şi-a ameninţat vecinii că va deschide focul dacă se supun ordinelor de a ataca. S-a descoperit că alte două regimente distribuiau de mai multe luni materiale de propagandă pentru pace, inclusiv un manifest antirăzboi scris de ofiţerul comandant al unuia dintre ele; aceasta în cadrul unei armate de „elită" strânse în 1915, care cuprindea ofiţeri şi soldaţi selectaţi pe sprânceană.

În aprilie 1916 şeful Ohrana (Securitate) din Petrograd scria: „Garnizoana din Petrograd nu crede că armatele ruseşti pot izbândi şi consideră prelungirea războiului inutilă, dar soldaţii din unităţile combatante îşi exprimă încrederea că victoria este posibilă". Până la sfârşitul lui 1916, această diferenţă dispăruse. Rapoartele cenzorilor armatei se referă atât la efectul depresiv al scrisorilor de acasă, cât şi la tonul nemulţumit din multe scrisori ale soldaţilor.

Lipsa alimentelor şi a combustibilului, precum şi creşterea preţurilor afectaseră moralul civililor. Comisia de Cenzură Militară din Petrograd cita pe 27 noiembrie plângerile soldaţilor legate de lipsa alimentelor, îmbrăcămintei de iarnă şi a echipamentului, şi adăuga: „în scrisorile celor din

armată, precum şi în majoritatea scrisorilor către cei din armată, nemulţumirea începe să se arate din ce în ce mai acut în privinţa situaţiei politice interne a ţării... În armată ajung zvonuri despre tulburări, greve în fabrici şi răzvrătiri în unităţile din spatele frontului, şi toate acestea contribuie la scăderea moralului".

Pentru a retrage trupe ruseşti de pe linia frontului, pe 25 iunie 1916 ţarul ordonase recrutarea, pentru îndatoriri necombatante, din cadrul păturilor populaţiei până atunci scutite de serviciul militar, inclusiv dintre musulmanii din Guvernoratele Turkestanului (care urma să ofere 250 000 de oameni) şi Stepei (243 000 de oameni). Această hotărâre a declanşat răscoale în întreaga Asie Centrală, care au continuat până în decembrie.

Un raport către Alexeev, din 15 octombrie 1916, estima că rezervele disponibile după 1 noiembrie erau în total doar 1,4 milioane - aproape tot efectivul fiind de proastă calitate: 350 000 de soldaţi cu vârste între 37–40 de ani, 700 000 de tineri care ar fi fost recrutaţi normal abia în 1919 şi 200 000 respinşi anterior ca inapţi fizic pentru serviciul militar. Chiar şi cu numărul de înlocuitori redus la 300 000 pe lună, cifrele aveau să scadă din martie 1917. Acest declin a fost accelerat, dar nu a fost cauzat de evenimentele din 1917.

În 1914 naţionalismul prevalase asupra solidarităţii de clasă în rândul majorităţii socialiştilor europeni. O minoritate condusă de Vladimir Ilici Ulianov (Lenin) susţinea transformarea războiului „imperialist" într-un război de clasă, în care recruţii să întoarcă armele împotriva conducătorilor. Asocierea revoluţionarilor cu sentimente antirăzboi, ideea de reforme sociale, în special reforma funciară, şi opoziţia faţă de autocraţie au avut câteva efecte imediate. În ianuarie 1915, ministrul de interne observa că scrisorile multor soldaţi trimise acasă îi învăţau pe destinatari să nu mai plătească arenda pentru pământul lor; marele duce a ordonat distrugerea acestor scrisori. Apoi revoluţionarii şi-au intensificat propaganda în rândul unităţilor de instrucţie din spatele frontului, îngrijorându-l suficient de tare pe marele duce încât acesta să grăbească Sinodul Bisericii Ortodoxe ruseşti să le ceară episcopilor să numească preoţi cu experienţă pe posturile de capelani, care să fie capabili să „combată corupţia provocată de propaganda revoluţionară".

În schimb, pe front, scopul comun al autoconservării, sentimentul de mândrie al unităţilor, camaraderia şi măsurile luate pentru a ţine la distanţă propaganda antirăzboi au învins eforturile bolşevicilor. Partidul şi-a infiltrat apoi membri în zona militarizată, dar pe 26 mai 1915 marele duce a interzis vizitele pe linia frontului ale persoanelor cu „fiabilitate politică îndoielnică" şi a exilat în Siberia câţiva distribuitori de foi volante. Contracaraţi din nou, bolşevicii le-au ordonat membrilor de partid fără dosar la poliţie să se înroleze voluntar în armată. Această acţiune era mult mai greu de combătut, deoarece soldaţii-camarazi nu ar fi trădat un agitator, chiar dacă nu erau de acord

cu punctele lui de vedere. Până la prăbuşirea regimului, elemente subversive în uniformă militară au fost o sursă de teamă pentru conducerea armatei.

Partidele socialiste au organizat o conferinţă în septembrie 1915, în Elveţia, pentru a încerca să pună capăt războiului prin acţiuni pe plan internaţional ale clasei muncitoare. Majoritatea participanţilor au susţinut un apel general ca muncitorii să „lupte pentru pace", dar Lenin conducea o minoritate care a susţinut, atunci şi la o a doua conferinţă din aprilie 1916, ideea războaielor civile ale popoarelor împotriva conducătorilor lor.

Pe măsură ce se apropia sezonul campaniilor din 1916, propaganda revoluţionară s-a intensificat, inclusiv răspândirea de zvonuri false cum că soldaţii din ambele tabere refuză să se supună ordinelor de a ataca. De acum, mesajul că trupele germane se răzvrătescşi că Germania e pregătită de revoluţie a devenit tot mai important în propaganda bolşevică. Soldaţii de pe linia frontului ştiau că sunt false, dar trupele din spatele frontului şi civilii erau mai creduli. Pe 14 aprilie 1916, şeful Ohrana din Petrograd raporta că: „Soldaţii [din garnizoana din Petrograd] afirmă deschis că... revoluţia a început în Germania şi că, de îndată ce va avea succes acolo, vom urma exemplul Germaniei".

De fapt, germanii retrăgeau trupe de pe frontul de est pentru ofensiva de la Verdun, erau nevoiţi să ajute Bulgaria şi Austro-Ungaria să cucerească Serbia şi nu li se părea că are sens să atace în troienele iernii sau în noroiul primăverii. Nici o ofensivă nu putea fi decisivă, date fiind angajamentele pe care le avea Germania în alte părţi, şi lansarea unei ofensive i-ar fi făcut pe ruşi să aplaneze diferendele dintre ei.

Un motiv al impactului propagandei antirăzboi era că armata se baza doar pe represiuni pentru menţinerea disciplinei. Stavka nu a încercat niciodată persuasiunea, nici măcar nu le-a spus trupelor de ce sunt în război – soldatul spunea că doar vorbind cu soldaţi de ordonanţă ai ofiţerilor aflaseră oamenii că Rusia e pe cale să meargă la război. Justificarea deciziilor autocraţilor în faţa soldaţilor însemna implicit subminarea principiului că poporul trebuie să se supună fără crâcnire; dar, prin evitarea contraîndoctrinării, armata arăta că în opinia ei docilitatea trupelor e de la sine înţeleasă.

Ca atare, nu era surprinzător că uneori trupele ruseşti luptau prost. Activităţile revoluţionare defetiste îngrijorau constant înaltul comandament, dar exemplele citate mai sus sugerează că, până în ultimul trimestru al anului 1916, în rândul unităţilor de pe linia frontului loialitatea era norma, nu excepţia. În martie 1917 nu trupele de pe linia frontului, ci garnizoana din Petrograd s-a răzvrătitşi a răsturnat regimul.

Trei dintre cele patru surse citate mai sus au fost alese datorită carierelor ulterioare. Sergentul era Gheorghi Jukov, din Regimentul 10 Novgorod Dragoni. Sublocotenentul era Aleksandr Vasilevskidin Regimentul 409 Infanterie, iar soldatul era Aleksandr Gorbatov de la Husarii din Cernîgov. Toţi trei au

ajuns să aibă grade înalte în Armata Roşie. În al Doilea Război Mondial, Jukov şi Vasilevski, amândoi mareşali, au ocupat posturi de frunte şi au plănuit victoriile care le-au scăpat predecesorilor ţarişti. Gorbatov a devenit general plin şi a comandat o armată. Punctele lor de vedere „de la nivel de ostaş" pot fi considerate prin urmare destul de obiective. A patra sursă, Aleksandr Jiglinski, care şi-a apreciat cu atâta optimism oamenii în februarie 1916, a avut mai puţin noroc. A fost dat afară din armată în decembrie 1916, a plecat în Crimeea şi a participat la Războiul Civil Rus. În decembrie 1920, nou instalatele autorităţi sovietice i-au împuşcat pe toţi foştii ofiţeri ţarişti.

LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: ULTIMELE ZILE ALE RUSIEI ŢARISTE

Pe parcursul războiului, principala problemă a Rusiei a fost aprovizionarea trupelor cu toate cele necesare, dar şi furnizarea de alimente şi de combustibil în oraşe. Vastitatea teritoriului, un avantaj din anumite puncte de vedere, era un dezavantaj în atingerea acestor obiective. Sistemul de căi ferate prea puţin extins putea face faţă cantităţilor transportate pe timp de pace, dar războiul l-a copleşit curând. Mai întâi a fost transportul rezerviştilor la unităţile lor şi al unităţilor (oameni, tunuri, cai, căruţe) pe front. Apoi venea povara aprovizionării constante a armatei cu alimente, muniţie, arme şi nutreţ pentru cai. La acestea se adăuga creşterea cererilor din industrie, în special de cărbune. Cea mai mare parte din industria grea se afla în nord-vestul Rusiei europene, în zonele Petrogradului şi Moscovei, şi era alimentată pe timp de pace, la fel ca majoritatea gospodăriilor, cu cărbune galez, livrat cu vaporul în porturile de la Marea Baltică. Când Germania a blocat accesul în şi din Marea Baltică, cărbunele trebuia adus pe cale ferată din minele din Ucraina, de la peste 1 600 km distanţă, şi la nici şase luni de la începerea războiului s-a declanşat o criză a aprovizionării. Intrarea Turciei în război a blocat accesul la porturile din Marea Neagră, iar eşecul Aliaţilor la Gallipoli de a redeschide Strâmtorile Turceşti a anulat posibilitatea Rusiei de a importa maşini-unelte, arme şi muniţie prin Mediterana.

Legăturile externe puteau fi păstrate doar prin Vladivostok, în Extremul Orient, şi prin Arhanghelsk, pe coasta nordică. Vladivostok avea instalaţii portuare bune şi spărgătoarele de gheaţă îl puteau menţine în funcţiune şi iarna. Se afla însă la 9 600 km de linia frontului şi avea nevoie de operaţiuni de tranzit extrem de îndelungate, mai întâi peste Pacific, iar apoi pe singura cale ferată transsiberiană. Şi, până în iulie 1916 când s-a încheiat construcţia unui mare pod peste Amur, la vest de Habarovsk, totul trebuia transportat cu feribotul peste fluviu. Vapoarele livrau proviziile mai rapid decât le putea prelua trenul transsiberian, aşa că se acumulau pe docuri.

Rutele maritime şi de cale ferată spre Arhanghelsk erau mult mai scurte, dar portul era îngheţat aproape jumătate din an; a fost construit un port subsidiar, Ekonomia, în aval, care în cea mai mare parte a anului nu era îngheţat, dar capacitatea lui era limitată şi s-a deschis abia la scurt timp înainte de prăbuşirea regimului. Vapoarele puteau livra în şase luni mai mult decât putea fi distribuit mai departe pe calea ferată, pe un singur fir, într-un an – şi aici încărcăturile se îngrămădeau. Curentul Golfului făcea ca satul de pescari Alexandrovsk (actualmente Murmansk) de pe coasta de nord să nu îngheţe iarna şi s-a construit până la el o cale ferată, dar a fost terminată abia la sfârşitul lui 1916, cu mai puţin de trei luni înainte de prăbuşirea regimului.

Încercările de îmbunătăţire a aprovizionării interne au început în martie 1915, când Ministerul Transportului a fost însărcinat să-i controleze pe producătorii de combustibil. În mai, după ce criza aprovizionării s-a extins şi la alimente şi nutreţ, Ministerul Comerţului şi Industriei a fost autorizat să controleze distribuţia produselor agricole, preţurile la alimente şi proviziile de alimente şi nutreţ destinate armatei. Încercările ministerului şi municipalităţilor de a controla rezervele şi preţurile au eşuat însă din cauza ineficienţei, corupţiei, lipsei de fonduri şi scăderii capacităţii căilor ferate. În 1914 Rusia avea peste 20 000 de locomotive şi aproximativ 540 000 de vagoane de cale ferată. Acestea erau însă cifre destul de modeste (Marea Britanie, cu o sutime din suprafaţa Rusiei, avea mai multe locomotive), dar până în 1917, datorită lipsei forţei de muncă şi a materialelor, precum şi în urma unei gestionări deficitare, totalurile se reduseseră la 9 000, respectiv 150 000. Inevitabil, aprovizionarea cu combustibil şi cu alimente a oraşelor avea de suferit şi, când vremea proastă din februarie 1917 a scos din funcţiune 1 200 de locomotive, prin distrugerea cazanelor şi a tubulaturii lor datorită îngheţării apei din ele, alimentele şi combustibilul au dispărut din Petrograd. Revoltele provocate de criza alimentelor care au început pe 8 martie s-au transformat într-o revoluţie, iar ţarul a abdicat o săptămână mai târziu.

Afiş sovietic. „Tovarăşul Lenin scapă lumea de mizerii", măturând regi, preoţi şi capitalişti. (Edimedia, Paris)

Deşi gândită iniţial ca o simplă diversiune, Ofensiva Brusilov a fost concepută remarcabil. A adus Austro-Ungaria în pragul prăbuşirii şi a forţat-o să transfere aici trupe din altă parte. Astfel, au fost transferate 43 de divizii (15 de pe

frontul de vest, 19 din alte părţi de pe frontul de est, şapte din Italia şi două din Turcia). Mutarea lor a slăbit efortul german de la Verdun şi l-a forţat pe Falkenhayn să renunţe la planurile de a perturba ofensiva aşteptată pe Somme atacând primul. Austriecii nu şi-au putut exploata succesul împotriva italienilor, în Trentino, deoarece au fost nevoiţi să transfere şapte divizii în est.

Dar nevoia de a sprijini România a determinat trimiterea aici a nu mai puţin de 27 de divizii ruseşti în cele zece săptămâni de după declaraţia de război a acesteia. Eşecul Aliaţilor pe Somme le-a permis germanilor să trimită trupe în est pentru a-i întări pe austro-ungari a căror poziţie era nesigură, iar demiterea lui Falkenhayn a fost o altă consecinţă negativă pentru Antantă, deoarece a fost înlocuit de echipa Hindenburg–Ludendorff, care era formidabilă. Chiar şi aşa, succesul a fost remarcabil pentru o armată care suferise atât de multe înfrângeri serioase în ultimii doi ani. Noua tactică a lui Brusilov de a evita concentrarea şi de a „ciuguli" simultan din mai multe puncte s-a dovedit bună la început, dar regimul rus şi forţele armate s-au prăbuşit înainte ca un alt general să o poată imita. Şi, în pofida îmbunătăţirilor aprovizionării aduse de generalul Polivanov, armatele ruseşti au rămas inferioare tehnic inamicului, în special germanilor. Numărul victimelor în rândurile ruşilor era inevitabil mare, iar cea mai mare victimă a fost moralul soldaţilor, care a scăzut dramatic în 1917.

Pe tot parcursul războiului, ţarul Nicolae, îndemnat de Alexandra şi Rasputin, a refuzat să-şi reducă din puterile autocrate formând un guvern bazat pe susţinerea majorităţii în Dumă. Dar revoltele publice erau atât de puternice încât era recomandabilă împărţirea, dacă nu delegarea responsabilităţii deciziilor, cel puţin a urii pe care o stârneau. Sesiunea Dumei din vara lui 1915 (19 iunie–3 septembrie) a oferit o ocazie în acest sens, când s-a format un nou grup, „Blocul Progresist". Acesta era sprijinit de toţi, exceptând partidele de extremă stângă şi dreaptă, cuprindea două treimi din Dumă şi cerea un guvern reprezentativ. Singurul răspuns al ţarului Nicolae a fost să suspende Duma, după care să o recheme, dar numai după demonstraţii la nivelul întregii naţii.

Alexandra i-a atacat constant pe miniştrii cabinetului. Ţarul fiind plecat la Stavka, receptivitatea lui la sugestiile ei a crescut şi, de la mijlocul lui 1915, miniştri capabili au fost înlocuiţi de nişte nulităţi. Prima înlocuire a fost a prim-ministrului Goremikin cu Stürmer, un progerman notoriu. A doua a fost înlocuirea ministrului de război, generalul Polivanov. În cele câteva luni de când îi luase locul incompetentului Suhomlinov, adusese îmbunătăţiri uriaşe în aprovizionarea şi instruirea armatei. Dar, la fel ca marele duce Nicolae, îl ura pe Rasputin şi a preferat să ceară sprijinul Dumei, combinaţie care l-a condamnat în ochii Alexandrei. Pe 25 martie 1916, Nicolae l-a înlocuit cu generalul Şuvaiev, un substitut nevrednic.

Liberalismul ministrului de externe Sazonov l-a făcut suspect în ochii Alexandrei. Ea considera o ameninţare la adresa domniei autocrate a soţului şi apoi a fiului ei faptul că Sazonov susţinea legarea unei Polonii unite şi autonome de Rusia doar prin recunoaşterea ţarului ca şef de stat, pentru că şi alte provincii puteau cere ulterior să aibă acelaşi statut. Nicolae l-a demis în iulie 1916, în pofida protestelor britanice şi franceze. Stürmer a preluat şi sarcinile lui Sazonov, înrăutăţind şi mai mult relaţiile cu Marea Britanie şi Franţa, făcându-l total nedemn de încredere.

Dar cea mai dezastruoasă numire pe care au gândit-o Alexandra şi Rasputin a fost aceea a lui Aleksandr Protopopov, în octombrie 1916, ca ministru de interne. Pe lângă controlul asupra poliţiei, Alexandra i-a dat şi responsabilitatea distribuirii alimentelor. Dată fiind starea proastă a căilor ferate, chiar şi un ministru mult mai eficient ar fi avut probleme cu aprovizionarea oraşelor în iarna lui 1916–1917. Protopopov a considerat imposibilă misiunea şi a cincea şi ultima lui lună petrecută pe post s-a încheiat cu revolte cauzate de lipsa alimentelor, care s-au transformat într-o revoluţie şi au răsturnat regimul într-o săptămână. Rasputin a fost asasinat pe 31 decembrie 1916 de ultramonarhişti care voiau să salveze regimul eliberându-l de influenţa malefică a acestuia, dar era prea târziu.

Încercarea Guvernului Provizoriu de a menţine Rusia în război a fost reglementată doar într-o foarte mică măsură de prevederile din Tratatul de la Londra de a nu încheia o pace separată. Principalul motiv pentru acest demers era că, în cazul în care Germania şi aliaţii ei ar fi câştigat războiul, autocraţia avea să fie restabilită în ciotul de stat rus căruia Puterile Centrale i-ar mai fi permis să existe. Revoltele din armata franceză din aprilie 1917 au afectat puternic Antanta, ridicând cel puţin pentru străini întrebarea dacă frontul de vest ar putea rezista sau nu până la sosirea americanilor.

Aliaţii erau extrem de conştienţi de efectul pe care l-ar fi putut avea 40 de divizii inamice în plus, dacă ar fi fost transferate din est. În afară de dezgustul firesc faţă de chemările adresate de Lenin muncitorilor pentru a răsturna guvernul, guvernele aliate se amăgeau cu două iluzii. Prima, aceea că bolşevicii erau agenţi germani, era întemeiată într-un fel, iar o vreme germanii au crezut la fel. Ei îi uşuraseră lui Lenin întoarcerea în Rusia ca să-i poată eroda acesteia dorinţa de a lupta – şi asta şi făcuse. Totuşi, nu se aşteptaseră ca Lenin să ajungă la putere şi să continue să-i cheme pe muncitorii, ţăranii şi soldaţii germani şi austrieci să urmeze exemplul Rusiei.

A doua iluzie a guvernelor aliate nu era împărtăşită de germani şi nu avea bază reală. Era convingerea că în Rusia mulţi doresc să continue războiul. Ca atare, Aliaţii au crescut livrările de echipament militar până la un nivel nemaivăzut. Totuşi, capacitatea căilor ferate se redusese aproape la zero, iar armatele cărora îi era destinat echipamentul se topeau văzând cu

ochii. Stocuri uriaşe se acumulau la Arhanghelsk şi Vladivostok, şi o parte dintre ele în portul neînghețat Alexandrovsk (Murmansk). Printre motivele intervenţiei aliate în Rusia, care oficial nu lupta, era teama că guvernul bolşevic va preda aceste stocuri germanilor.

Pe 3 martie 1918 a fost semnat Tratatul de la Brest-Litovsk. Trupe britanice au debarcat la Murmansk în mai; trupe britanice, franceze şi americane la Arhanghelsk în iulie; trupe japoneze, americane, britanice şi franceze la Vladivostok în iulie şi august; şi tot în august trupe britanice s-au luptat cu turcii la Baku, încercând să împiedice ocuparea de către Puterile Centrale a câmpurilor petrolifere. Între timp, germanii se aflau în provinciile baltice şi în Finlanda şi, împreună cu austro-ungarii, în Ucraina. Aceste intervenţii au avut mai multe motive. Germania şi Austro-Ungaria îşi doreau alimentele, cărbunele şi minereul de fier ucrainene, precum şi petrolul din Marea Caspică. Japonezii aveau planuri imperialiste într-o parte din Extremul Orient rusesc. Turcia dorea să recupereze Karsul, Ardahanul şi Batumi, pe care Rusia le anexase în 1878, şi să anexeze Georgia şi Azerbaidjanul. Toate guvernele europene, precum şi administraţia SUA au luat în serios chemările bolşevice la revoluţie, poate mai serios decât masele cărora le erau adresate. Au considerat noul guvern rus destul de periculos pentru a justifica o cruciadă împotriva lui, puterile Antantei având motivul suplimentar de a ţine departe de germani rezervele acumulate.

Totuşi, pentru bolşevici, faptul că toate ţările care luptau între ele în alte părţi aveau o cauză comună împotriva comunismului părea să justifice felul în care vedeau capitalismul ca o conspiraţie mondială a conducătorilor împotriva popoarelor. Mentalitatea de asediu care a caracterizat Uniunea Sovietică în cea mai mare parte a existenţei ei îşi are originea în lunile care au urmat semnării Tratatului de la Brest-Litovsk.

Semnarea Tratatului de pace ruso-german de la Brest-Litovsk, 2 martie 1918. (Ann Ronan Picture Library)

PORTRET AL UNUI CIVIL: „AM SUPRAVIEŢUIT CU CEREALE ŞI TERCI DE OVĂZ“

Înainte de război Germania importa aproape o treime din hrana necesară, inclusiv 12% din grăsimi şi 28% din proteine, aşa că, pe măsură ce războiul se prelungea, populaţia civilă suferea mai mult din cauza lipsei de făină, unt, grăsime pentru gătit şi carne. Pe la mijlocul lui 1916, consumul săptămânal de carne se redusese de la 1,250 kg înainte de război la 450 de grame, făina de la 2,250 kg la 1,250 kg şi grăsimile de la 400 la 120 de grame. Pe lângă faptul că se redusese cantitatea la mai puţin de jumătate, şi calitatea scăzuse: făina conţinea multe tărâţe, carnea multe oase şi zgârciuri. Reducerea raţiilor se datora în parte încetării importurilor, în special de cereale, din Rusia, dar mai ales blocadei. Civilii germani nu erau înfometaţi, dar malnutriţia se răspândea tot mai mult, provocând nemulţumiri populare.

Valul de greve începute în aprilie 1917 se datora mai puţin apelului Sovietului de la Petrograd la „pace fără anexări sau despăgubiri“, ci mai degrabă greutăţilor proaspăt încheiatei „ierni a napilor“ (numită astfel deoarece napii înlocuiau adesea cartofii, care nu se mai găseau) şi unei reduceri a raţiei de pâine de la 1,800 kg la 1,35 kg pe săptămână. Social-democraţii şi alţii din Reichstag puteau susţine nevoia de pace, dar conducerea dominată de armată îşi dorea pacea învingătorului şi, cum America abia intra în război, nu avea să o obţină de la puterile Antantei. Populaţia civilă trebuia să sufere în continuare, cu sporadice momente de uşurare, când au venit produse alimentare din România cucerită, livrate în condiţiile armistiţiului semnat în decembrie 1917, sau când Ucraina a făcut livrări în schimbul recunoaşterii independenţei în februarie 1918.

Populaţia civilă din Imperiul Austro-Ungar suferea din cauza aceloraşi greutăţi, majoritatea provocate tot de blocadă, dar exacerbate de dificultăţile de menţinere a nivelului producţiei de alimente când ţăranii cei mai robuşti erau în armată şi distribuţia pe calea ferată era întreruptă de traficul militar. Şi aici au fost greve pe scară largă la începutul lui 1917, datorate şi ele mai degrabă foamei decât exemplului revoluţionar al ruşilor.

Felul în care i-a afectat războiul pe civilii ruşi a depins de locul unde trăiau şi de felul în care-şi câştigau pâinea cei care lucrau. Totuşi, efectele au fost mai grave aici decât în alte părţi. Standardul de viaţă era foarte scăzut şi se reducea pe măsură ce războiul continua. Agricultura era aproape total dependentă de puterea fizică a ţăranilor, iar familiile din zonele rurale au avut de suferit când armata i-a luat pe majoritatea ţăranilor apţi de muncă. Iarna, ţăranii căutau de lucru la oraş, adesea la distanţe de peste 150 km de casă sau mai mult, iar salariile lor, deşi mici, erau mai mari decât alocaţiile plătite familiilor după ce s-ar fi înrolat în armată – mai mult, după mijlocul lui 1915 alocaţia a fost suspendată dacă soldatul era capturat.

Cele mai detaliate descrieri ale vieţii ţăranilor provin de la cei relativ puţini care au „scăpat" de această condiţie. Iată un exemplu tipic.

Familia avea zece copii. Familiile mari erau frecvente în Rusia deoarece nu existau servicii sociale, aşa că părinţii aveau nevoie de braţele copiilor şi, mai târziu, de sprijinul lor la bătrâneţe, dar şi pentru că unii copii mureau la vârste foarte fragede. Haine noi se cumpărau doar pentru cel mai mare băiat şi cea mai mare fată, după care erau transmise, din ce în ce mai peticite, copiilor mai mici. Familia avea o vacă, de care avea grijă mama, dar laptele era dus la piaţă, la fel ca viţelul pe care-l făta anual, deoarece cerealele şi cartofii pe care-i cultiva familia nu erau niciodată suficienţi pentru a acoperi tot anul, iar banii erau necesari pentru a cumpăra pâine. Familia mai avea un cal, mereu bătrân, cumpărat cu bani puţini, şi jupuit atent când murea, pentru că banii obţinuţi pentru pielea lui erau destinaţi cumpărării următorului cal. Pădurile şi mlaştinile erau o sursă de ciuperci şi fructe de pădure – cele mai bune se vindeau, cele mai proaste erau mâncate –, fân şi nutreţ pentru vacă şi cal, precum şi lemne pentru foc. Iarna, toţi bărbaţii de peste 12 ani mergeau în oraşul învecinat şi munceau la curăţarea pieilor de oaie. Salariile erau mizere, dar li se permitea să păstreze lâna răzuită de pe piei, adusă acasă femeilor pentru a o toarce şi a o transforma în mănuşi cu un deget, ulterior vândute. Multe fete de 12 ani sau mai mari munceau în fabrici de textile din oraşul învecinat. Autorul acestei relatări fusese trei ani la şcoală, de la 7 la 10 ani, după care s-a alăturat tatălui la curăţarea pieilor de oaie.

Efectele războiului asupra familiei, care şi aşa abia supravieţuia, au fost cumplite. Cei trei fraţi mai mari au fost chemaţi la armată şi doi au fost ucişi; după înrolarea lor, banii cu care contribuiau din munca lor şi din cea desfăşurată în perioada recoltării nu au mai intrat în casă, fiind înlocuiţi doar de o mică alocaţie plătită în numele unuia dintre ei. Când fiul supravieţuitor s-a întors acasă, în martie 1918, şi-a găsit tatăl bolnav, casa şi acareturile în ruină şi nu mai rămăseseră seminţe de semănat cereale sau cartofi. Supravieţuirea a fost posibilă doar pentru că oamenii din regimentul lui, înainte să fie lăsaţi la vatră, împărţiseră între ei depozitele regimentului şi astfel a putut să-şi vândă porţia ca să cumpere seminţe.

Majoritatea ţăranilor au văzut revoluţia din februarie–martie ca un semnal de a-i alunga pe nobili şi de a-şi împărţi între ei moşiile acestora. În vara şi toamna lui 1917 au avut loc dezertări în masă din armată, când soldaţii, majoritatea ţărani, s-au îndreptat spre casă pentru a se asigura că-şi vor primi partea cuvenită de pământ redistribuit.

Efectele războiului asupra locuitorilor oraşelor au fost la fel de grave. Rezervele de alimente se micşorau deoarece numai femeile, copiii, bătrânii, cei incapabili sau cu dizabilităţi rămăseseră să le cultive. Recolta din 1915 a fost atât de proastă încât până şi în provinciile de pe Volga, unde

erau cultivate cereale, morile de făină au ieşit periodic din funcţiune, în timp ce în alte părţi s-au oprit cu lunile din cauza lipsei de cereale. Chiar şi în grânarul din Ucraina şi din Caucazul de Nord, oraşele şi târgurile anunţau lipsă de făină şi de pâine, în timp ce carnea şi zahărul se împuţinaseră şi ele. Nici unul dintre principalele oraşe nu avea din abundenţă cele patru produse; în multe lipseau toate. Unii locuitori aveau „dacea" (ferme mici în afara oraşului) şi plantau legume acolo, în timpul liber, dar descopereau tot mai des că produsele le erau furate.

Preţurile alimentelor au crescut în Rusia mai mult decât oriunde. Faţă de 1913–1914, la începutul lui 1916 au fost cu 50–70% mai mari în Marea Britanie şi cu 20–50% în Franţa. Dar în Rusia au crescut în medie cu 114%, iar în unele oraşe cu mai mult. La Moscova, în iunie 1916, preţul untului crescuse cu 220%, al cărnii de vită cu 371%, al celei de oaie cu 381% şi al pâinii de secară era cu 150% faţă de iulie 1914. Creşterile preţurilor la combustibil şi îmbrăcăminte au fost comparabile, în timp ce salariile, extrem de scăzute în 1914, crescuseră de nici două ori. Încercările municipalităţii de a plafona preţurile au favorizat piaţa neagră, iar eforturile de aprovizionare prin achiziţii angro au fost împiedicate de lipsa de fonduri.

Uniunea Oraşelor, reprezentând consiliile oraşelor, a abordat de mai multe ori Consiliul Special al Aprovizionării, căutând un plan general pentru depăşirea lipsurilor prin îmbunătăţirea distribuţiei. Dar Consiliul, deşi însărcinat anume cu „coordonarea tuturor măsurilor legate de problemele aprovizionării armatei şi populaţiei civile, precum şi coordonarea tuturor instituţiilor preocupate de aceeaşi problemă", a ezitat să urmeze acea linie, în principal pentru că informaţiile necesare exercitării controlului nu erau disponibile. Abia în februarie 1916 a introdus o schemă care combina controlul preţurilor cu reglementarea transportului pe calea ferată, asigurând raţionalizarea, la nevoie, şi efectuând un recensământ agricol care să ofere informaţiile necesare pentru controlul preţurilor şi reglementarea aprovizionării.

Această încercare de a controla criza a fost târzie şi inadecvată. Mecanismele locale de aplicare a schemei de aprovizionare s-au dovedit nefuncţionale, în principal pentru că avea însărcinaţi diferiţi pentru controlul aprovizionării armatei, respectiv al populaţiei civile, iar aceştia acţionau independent, adesea concurând între ei. Unii impuneau preţuri fixate arbitrar sau sub presiunea părţilor interesate. Alţii au publicat marje de profit permisibile, tentându-i astfel pe comercianţi să crească costurile încât să le crească profiturile. Alţii au interzis toate creşterile de preţuri şi au introdus pedepse severe pentru cine nu respecta interdicţia. Deoarece unele creşteri erau inevitabile, această măsură a mutat produsele pe piaţa neagră.

Datorită suprasolicitării liniilor ferate şi priorităţii acordate traficului militar, nu erau posibile nici coordonarea şi sistematizarea transportului

de marfă. De exemplu, în cele şase provincii ale Comitetului Regional Moscova, în iunie 1916 s-a transportat numai 34,9% din ce era planificat. În majoritatea zonelor recolta de cereale din 1916 a fost excelentă, dar îmbunătăţirea aprovizionării a fost nesemnificativă deoarece moşierii acumulau cantităţi mari de cereale pentru a le vinde cu preţuri mai mari în iarnă. Inevitabil, lipsa de pâine din oraşe, în paralel cu abundenţa recoltei, a tensionat relaţiile dintre urban şi rural. Municipalităţile i-au acuzat pe bună dreptate pe moşieri şi ţărani că profită, în timp ce purtătorii de cuvânt ai celor din mediul rural evidenţiau la fel de întemeiat caracterul discriminator al controlului preţurilor alimentelor, dar nu şi al produselor industriale.

În mijlocul acuzaţiilor reciproce, aprovizionarea a continuat să se deterioreze. Clasele avute au putut mânca bine din alimente cumpărate de pe piaţa neagră sau aduse de la moşii, dar pentru cetăţeanul obişnuit sfârşitul lui 1916 a fost o perioadă a „cozilor de 13 ore la pâine neagră, în care am supravieţuit cu cereale şi terci de ovăz". Situaţia a continuat până ce căile ferate suprasolicitate au cedat în frigul din februarie 1917, iar revoltele provocate de criza de alimente din martie au escaladat rapid, transformându-se în cereri ca ţarul să abdice.

Pe atunci Petrogradul îşi pierduse urbanitatea. De pe străzi nu fusese curăţată zăpada. Ţevi improvizate de evacuare a gazelor ieşeau pe ferestre deoarece sistemele de încălzire se stricaseră din cauza lipsei de cărbune, iar locuitorii încercau să se descurce cu sobe cu lemne. Nu existau tramvaie, iluminatul stradal lipsea aproape cu desăvârşire, iar cozile la pâine în faţa brutăriilor se formau înainte de ivirea zorilor.

Sub Guvernul Provizoriu condiţiile de trai urban s-au înrăutăţit. Până în iulie 1917 preţul la pâine se triplase, iar cel al cartofilor, pantofilor şi îmbrăcămintei era de peste trei ori mai mare, în timp ce salariile crescuseră doar cu o treime. Lipsa de combustibil şi de materii prime, precum şi comenzile anulate au dus la închiderea a 568 de firme din Petrograd până în iulie, aruncând în şomaj peste 100 000 de oameni. Reacţia muncitorilor a fost înfiinţarea unor comitete de fabrică pentru a-i supraveghea pe proprietari, directori şi contabili, iar până în august acestea erau dominate de bolşevici. Acapararea puterii de către bolşevici şi tratatul de pace semnat în consecinţă au adus o uşurare, dar războiul civil a izbucnit curând şi în următorii doi ani nu s-a revenit la condiţii normale de trai în oraşele Rusiei.

BOLŞEVICII PUN MÂNA PE PUTERE

Imperiul Ţarist a început să se dezintegreze după ce bolşevicii au acaparat puterea. Rada ucraineană şi-a declarat independenţa pe 22 ianuarie 1918, iar pe 9 februarie Germania a semnat un tratat de pace cu ea şi un acord

Un tren blindat german în Finlanda, 1918. (Ann Ronan Picture Library)

economic pentru livrarea unui milion de tone de grâne în Germania şi Austro-Ungaria. Când forţele guvernului sovietic au alungat Rada din Kiev, germanii au invadat Ucraina deoarece aveau nevoie de cereale, minereu de fier şi cărbune pentru a micşora efectele blocadei. Nu au căutat cooperarea ucrainenilor; au fost aduse firme germane pentru a conduce minele şi căile ferate ale Ucrainei şi a fost instalat un regim marionetă sub comanda celui cu nume premonitoriu Skoropadski („cădere rapidă"). Cererile germanilor de rezerve de hrană i-au făcut pe ţărani să se înstrăineze; aroganţa şi specula lor i-au făcut pe muncitorii din industrie şi din mine să se înstrăineze. Sabotori erau pretutindeni, la fel ca propaganda bolşevică. Comandantul german, feldmareşalul von Eichhorn, a fost asasinat în iulie 1918, iar când germanii s-au retras după armistiţiul din noiembrie, regimul lor marionetă a căzut rapid de la putere.

Finlanda şi-a declarat independenţa curând după ce bolşevicii au pus mâna pe putere. Deşi această acţiune a avut aprobarea lui Lenin, în ianuarie 1918 a izbucnit un război civil. „Roşii" au ocupat Helsinki şi în nord s-a format un guvern „alb" cu forţe restrânse sub comanda lui Mannerheim, fost general în armata rusă. Acesta a apelat la Germania pentru ajutor şi în aprilie a sosit o divizie germană cu care roşii au fost învinşi înainte de sfârşitul anului, dar înfrângerea Germaniei a anulat planurile de a instala ca rege un prinţ german. Mannerheim a devenit regent şi în iulie 1919 s-a proclamat o republică recunoscută oficial de Rusia Sovietică prin Tratatul de la Tartu din 1920.

Pagina următoare: Linia frontului pe timp de pace şi după aceea

NORVEGIA
OCEANUL ARCTIC
SUEDIA
FINLANDA
MAREA BALTICĂ
ESTONIA
LETONIA
LITUANIA
Petrograd
RUSIA
Moscova
GERMANIA
Berlin
POLONIA
Brest-Litovsk
IMPERIUL AUSTRO-UNGAR
Budapesta
UCRAINA
N
REPUBLICA CRIMEEA
ROMÂNIA
București
SERBIA
MUNTENEGRU
BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
ALBANIA
GRECIA
Atena
TURCIA
0
500 km
Rusia
Puterile Antantei
Puterile Centrale
State neutre
Linia frontului, 15 decembrie 1917, la momentul armistițiului
Linia stabilită de Tratatul de la Brest-Litovsk
Limită a ariei ocupate de Puterile Centrale
LETONIA State recunoscute ca independente prin tratat

Kaizerul a vrut să anexeze la Prusia fostele provincii baltice ruseşti (Estonia, Curlanda, Livonia şi Lituania). Reichstagul a vrut să le anexeze Reichului. Un grup din Ministerul de Externe le-a sprijinit independenţa ca state necomuniste, care, fiind mici şi dominate economic de „baronii baltici" de etnie germană, aveau să graviteze natural mai degrabă spre Germania decât spre Rusia. Simpatiile bolşevice erau răspândite printre localnici, iar comportamentul germanilor în timpul ocupaţiei avea tendinţa să-i înstrăineze de germani.

„Baronii" au înfiinţat pseudoparlamente, au făcut lobby la oameni cu influenţă din Germania, în special din armată, şi au apelat la kaizer să intervină. În februarie 1918, trupe germane au intrat pe teritoriu ca „gardieni ai păcii" şi au făcut înţelegeri secrete cu cei mai mari baroni pentru a influenţa pseudoparlamentele să-şi declare independenţa, după care să voteze imediat anexarea la Germania. Aceste mişcări au fost oprite de înfrângerea Germaniei, iar, după predarea acesteia, provinciile au devenit statele independente Estonia, Letonia şi Lituania.

Oricât ar fi fost de dur Tratatul de la Brest-Litovsk, comportamentul german a fost şi mai aspru. Lenin fusese de acord cu tratatul deoarece Rusia nu avea încotro, cu o armată a cărei voinţă de a lupta fusese distrusă în mare măsură de propria propagandă; în orice caz, Lenin credea că celelalte naţiuni beligerante vor urma curând exemplul Rusiei şi tratatul va deveni nul. Avea dreptate în ce priveşte ultimul punct, dar greşise motivul lui.

Comportamentul Germaniei în est în 1918 nu a ajutat-o deloc să câştige războiul, ba poate chiar a ajutat-o să-l piardă. Cele peste 100 de divizii germane şi austro-ungare de pe frontul de est folosite pentru viitoarele planuri de anexare nu ar fi fost necesare dacă Imperiul Rus ar fi fost lăsat pur şi simplu să se dezintegreze. Ar fi putut fi transferate pe frontul de vest şi aproape ar fi dublat forţa disponibilă pentru ofensiva din primăvara lui 1918, aceasta fiind ultima şansă a Puterilor Centrale de a câştiga războiul înainte de sosirea americanilor.

Paradoxal, dominaţia militară în ce priveşte luarea deciziilor în Germania a generat această situaţie militară contraproductivă. Iniţial, Hindenburg şi Ludendorff au căutat încheierea rapidă a războiului pe frontul de est la negocierile de la Brest-Litovsk, astfel încât să poată transfera trupe în vest cât mai rapid. Au ţinut însă trupele la îndemână pentru a-i presa pe negociatorii ruşi, deoarece îşi doreau o pace care să le reflecte victoria totală. Dorindu-şi acest lucru, s-au comportat de parcă ar fi câştigat războiul, nu ceea ce au convenit că e jumătatea mai neimportantă a lui. Bâtul folosit pentru a-i bate pe negociatorii bolşevici a fost ameninţarea că, în cazul în care cererile Germaniei nu sunt îndeplinite, înaintarea avea să fie reluată şi tratatul care nu s-a negociat la Brest-Litovsk va fi dictat la Petrograd.

Caricatură publicată inițial în *Punch*. (Ann Ronan Picture Library)

A WALK-OVER?

KAIZERUL: ACEASTA ESTE ROGOJINA DIN NOUL NOSTRU SEDIU.
ÎMPĂRATUL CAROL: EȘTI SIGUR CĂ E MORT?

Guvernul german era mai puțin ambițios decât armata. Ministrul de externe von Kühlmann nu împărtășea opiniile generalilor că e posibilă victoria totală. Nici dacă armata germană era victorioasă pe frontul de vest, Germania nu avea forța pentru a se lupta pe mare cu cele două cele mai puternice flote ale lumii și pentru a invada Marea Britanie, dominioanele ei sau Statele Unite. Pacea putea fi impusă Rusiei și Franței prin victoria pe uscat, dar pacea cu „anglo-saxonii" putea fi cel mult negociată. Kühlmann

era la fel de doritor ca generalii să aibă teritorii în est, dar numai pentru a le folosi ca monedă de schimb în negocierile de pace, oferindu-se să cedeze teritorii acolo pentru a evita același lucru în vest. Dorea, de asemenea, o înțelegere cu rușii care să nu fie folosită împotriva Germaniei de viitorii ei parteneri de negocieri.

Astfel, când noul guvern sovietic i-a invitat pe toți beligeranții să negocieze pacea pe baza concepției „fără anexări, fără despăgubiri și respectând principiul autodeterminării", Kühlmann și omologul lui austriac, Czernin, au fost de acord. Dar când celelalte puteri ale Antantei au respins formula, lăsând Rusia să negocieze singură, armata germană a insistat nu doar asupra unei înțelegeri rapide, ci și asupra unei păci a învingătorului care ia cât mai mult de la cel învins.

Delegația sovietică, sub conducerea lui Troțki, era motivată să prelungească negocierile pentru a da timp proletariatului și țărănimii din celelalte țări beligerante să absoarbă și, sperau ei, să copieze exemplul revoluției din Rusia bolșevică. Troțki a reușit să tărăgăneze negocierile șase săptămâni. Pe 9 februarie 1918 însă, Puterile Centrale i-au forțat mâna, recunoscând independența Ucrainei și semnând tratatul de pace cu ea. Pe 10 septembrie, Troțki a declarat războiul încheiat, dar condițiile puse de Puterile Centrale au fost respinse, a proclamat „nici război, nici pace" și a plecat la Petrograd, aparent crezând că Puterile Centrale aveau nevoie la fel de mult de pace pe cât avea Rusia și că se vor „cumini" curând.

Tot ce a obținut cu gestul lui flamboaiant a fost să redea soldaților inițiativa din mâna diplomaților. În pofida protestelor energice ale lui Kühlmann și Czernin, Hindenburg și Ludendorff au obținut de la kaizer consimțământul ezitant de a relua ostilitățile. Ceea ce mai rămăsese din armata Rusiei s-a topit înainte ca trupele germane să avanseze în câteva zile până la mai puțin de 128 km de Petrograd, practic fără să întâmpine rezistență. Bolșevicii au cedat atunci și au cerut să li se transmită condițiile de pace. Germanii le-au stabilit sub forma unui ultimatum care trebuia acceptat în trei zile și a unui tratat care să fie ratificat în două săptămâni de la semnare. Conducerea bolșevică era împărțită, iar Lenin avea probleme să-și impună calea. În realitate, nu aveau altă alegere decât să se supună și Tratatul de la Brest-Litovsk a fost semnat pe 3 martie 1918.

A fost un tratat foarte punitiv. Rusia trebuia să recunoască independența Finlandei, Ucrainei și Georgiei, să renunțe la suzeranitatea asupra celor patru provincii baltice și insulelor adiacente în favoarea Germaniei, asupra Poloniei rusești în favoarea Germaniei și Imperiului Austro-Ungar, asupra Karsului, Ardahanului și Batumiului în favoarea Turciei și să achite șase miliarde de mărci ca despăgubiri de război. Deși Marx prevăzuse că revoluția socialistă avea să aibă loc foarte probabil mai întâi în state puternic

industrializate, Lenin a semnat tratatul cu speranţa că va deveni curând inoperant datorită revoluţiilor din întreaga Europă. De fapt, acesta şi tratatul suplimentar din august au devenit inoperante înainte de sfârşitul anului ca urmare nu a unei revoluţii, ci a înfrângerii Germaniei de către puterile Antantei capitaliste. Ambele tratate au fost anulate pe 13 noiembrie, la două zile după Armistiţiu.

Dar nici măcar acel Armistiţiu nu a adus pace în Rusia. Forţele aliate, care veniseră în Rusia în primă instanţă mai ales pentru a împiedica predarea echipamentelor militare germanilor şi intrarea câmpurilor petrolifere din zona Mării Caspice pe mâna acestora, nu au plecat după ce sfârşitul războiului a eliminat pericolul. Perspectiva strangulării din faşă a statului comunist avea să ducă la intervenţii străine din ce în ce mai mari de partea „albilor" în războiul civil care a urmat. Pentru a câştiga acel război, bolşevicii, care subminaseră vechea armată pe parcursul lui 1917 şi o dizolvaseră în 1918, trebuiau să clădească acum din resturile ei „Armata Roşie a muncitorilor şi ţăranilor".

Capitolul 4

FRONTUL DIN MEDITERANA 1914 –1923

Paginile anterioare: Tun greu de câmp al Artileriei Garnizoanei Regale, în acţiune la capul Helles, Gallipoli. O lipsă cronică de tunuri de câmp şi de muniţie a afectat grav performanţele trupelor britanice pe parcursul acestei campanii prost începute. Până în august 1915 majoritatea tunurilor de 127 mm se defectaseră şi lipsa de piese de schimb le redusese numărul la un singur tun. (Topfoto)

FUNDALUL RĂZBOIULUI: DECLINUL IMPERIULUI OTOMAN

Pentru a înţelege factorii complecşi care influenţau războiul din Mediterana e necesar să vedem istoria numeroaselor naţiuni implicate. Imperiul Otoman s-a ridicat în urma căderii Imperiului Roman de Răsărit, în 1453, şi datorită vigorii islamului militant. Armatele sultanilor şi-au croit drum spre vest, până au ajuns în 1529 la porţile Vienei, aducând întregi provincii din Balcani, Arabia, Africa de Nord şi o mare parte din Peninsula Iberică sub stăpânire otomană. La Viena însă, au suferit prima înfrângere serioasă; o armată turcă de circa 120 000 de oameni conduşi de Soliman Magnificul a fost respinsă de cei 16 000 de apărători ai oraşului şi, în urma ridicării asediului, maşina militară otomană a început să intre lent în declin. În 1683 turcii au ajuns din nou la porţile Vienei, pentru a fi înfrânţi cu pierderi uriaşe de 70 000 de creştini. Puterea maritimă otomană din Mediterana a fost înfrântă în 1571 la Lepanto, când flotele veneţiană şi spaniolă i-au zdrobit pe turci în ultima mare bătălie purtată de vase cu vâsle.

Declinul otoman era ireversibil. Imperiul cucerise multe state creştine şi aceste teritorii erau într-o continuă frământare, luptele lor pentru independenţă fiind sprijinite, când le convenea, de puterile occidentale. Populaţia creştină slavă ortodoxă din Serbia şi-a câştigat autonomia în 1817 şi, 12 ani mai târziu, presiunea ruşilor şi participarea unor oameni idealişti – în special a lordului Byron – au permis Greciei să se desprindă de Constantinopol. La Londra se accentua îngrijorarea legată de creşterea influenţei ruseşti în Balcani, unde panslavismul, conştientizarea frăţiei dintre slavi, a alimentat rebeliunea împotriva otomanilor şi austriecilor deopotrivă. Rusia sprijinea această mişcare şi a fost considerată în secolul XIX o ameninţare la adresa intereselor britanice în India. Viena era alarmată de accentuarea panslavismului în iminenta ei apropiere, în special deoarece Austria avusese suficiente probleme în rândul populaţiilor negermanice. Franţa sprijinea populaţiile creştine din Levant, le ajuta în lupta de eliberare de sub jugul turcesc şi încerca să colonizeze zona subsahariană şi Africa de Nord. Consilierii francezi l-au ajutat pe remarcabilul paşă Muhammad Ali să devină conducător al Egiptului în 1806. În 1823 armata lui pregătită de francezi a forţat înaintarea spre sud, în Sudan, unde a fondat Khartoum. Fiul lui Muhammad, Ibrahim, nerespectând ordinele de la Constantinopol (la fel ca tatăl lui), a înaintat spre nord şi a cucerit Damascul în 1832, a înfrânt armata turcă şi s-a îndreptat spre Constantinopol. Discuţii grabnice între diplomaţi austrieci şi ruşi au dus la semnarea Tratatului de la Hünkâr İskelesi care desemna Rusia protector militar al Turciei, cu dreptul de a închide strâmtoarea Dardanele în faţa navelor de război ale oricărei alte puteri. Marea Britanie şi Franţa au privit tratatul cu consternare şi au făcut să fie abolit sau cel puţin revizuit cât mai curând.

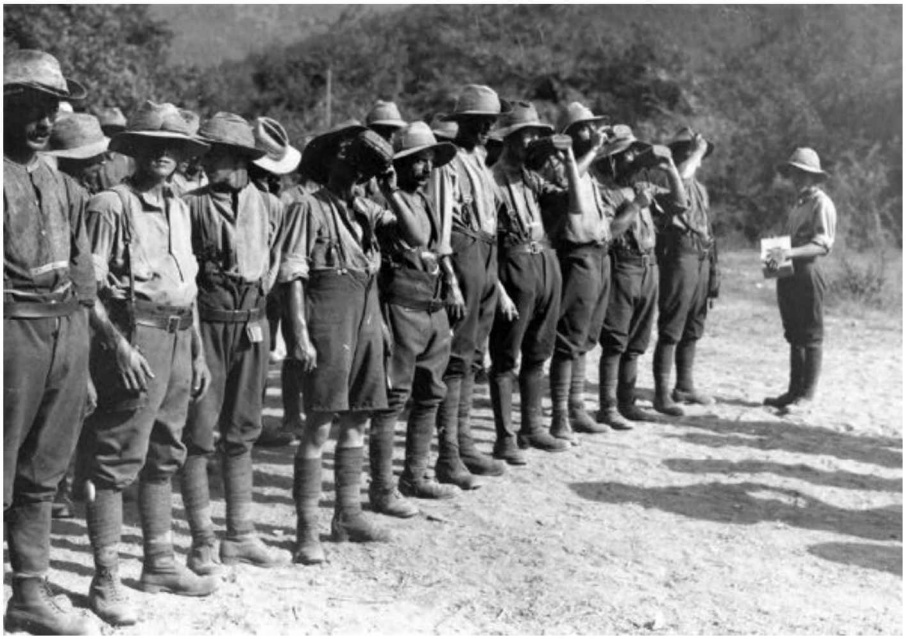

Paradă a chininei pentru trupe britanice de pe câmpul de luptă. Gustul scârbos al medicamentului făcea dificilă impunerea disciplinei în domeniul sănătăţii şi singura metodă de a administra trupelor medicamentul era organizarea unor treceri în revistă ca aceasta. Malaria a făcut mai multe victime printre trupele britanice decât luptele pe acest teatru de război. (IWM Q32159)

În 1839 sultanul turc Mahmud al II-lea a murit fără să recupereze Siria de la Ibrahim. Marile puteri s-au grăbit să profite de declinul otoman, dar nu au căzut de acord în privinţa modului de a acţiona, fiecare având interesele ei egoiste. Franţa dorea să-l instaleze pe îmbătrânitul Muhammad conducător ereditar al Siriei şi Egiptului, dar Ministerul de Externe de la Londra vedea în asta o deschidere periculoasă pentru expansiunea rusească în direcţia Indiei. Palmerston, ministrul de externe britanic, a găsit o formulă acceptabilă pentru Rusia, Prusia şi Austria, prin care lui Muhammad i s-a acordat dreptul ereditar de a conduce Egiptul şi (dacă era de acord pe loc) de a administra Siria pe viaţă. Francezii, mai-marii lui, au fost excluşi de la această înţelegere şi au obiectat vehement; Muhammad a refuzat oferta, dar i s-a permis să guverneze Egiptul. Franţa a fost readmisă în club şi a fost conceput un nou tratat, care avea să-l înlocuiască pe cel de la Hünkâr İskelesi: în tratatul de la Londra, semnat în 1840, Dardanelele şi Bosforul rămâneau închise tuturor navelor de război străine *atâta timp cât Imperiul Otoman era paşnic*. Diplomaţia abilă a lui Palmerston a casat cu succes vechiul tratat şi a înlocuit influenţa rusească în Turcia, care s-a bucurat mai apoi de

12 ani de pace relativă. Sultanul, căpătând încredere, a sprijinit reforme în serviciul civil şi în armată şi a declarat egalitatea tuturor cetăţenilor imperiului. Dar corupţia a rămas endemică şi fanatismul religios a continuat să-i interzică populaţiei creştine drepturile. În 1852, noul împărat francez, Napoleon al III-lea, a decis să se afirme, insistând asupra faptului că Franţa ar trebui să aibă sub tutelă locurile sfinte din Palestina, până atunci în custodia bisericilor ortodoxe. Ca răspuns, ţarul Nicolae, care-l detesta pe impertinentul Napoleon, le-a cerut turcilor să recunoască protecţia rusească a Bisericii Ortodoxe în întregul imperiu, inclusiv în Balcani.

Nicolae (care a consacrat formula că imperiul turcesc este „bolnavul Europei") a sugerat apoi o împărţire anglo-rusă a imperiului şubrezit. Respins de Palmerston, Nicolae le-a ordonat trupelor sale să intre în Ţara Românească şi în Moldova. În timp ce războiul se contura tot mai clar, flotele franceză şi britanică au intrat în Dardanele. Turcia a declarat război Rusiei în octombrie 1853 şi a pierdut imediat o luptă navală dezastruoasă cu ruşii la Sinope. Flota anglo-franceză a intrat în Marea Neagră în ianuarie 1854 şi cele două naţii erau în război cu Rusia două luni mai târziu, pentru a sprijini Turcia în ceea ce a devenit cunoscut mai târziu ca Războiul Crimeii. Războiul s-a terminat cu un tratat semnat la Paris, în 1856. Declinul otoman a continuat. Ţara Românească şi Moldova şi-au căpătat autonomia şi au devenit România sub conducerea unui prinţ german, Carol de Hohenzollern, care a domnit înţelept sub numele de Carol I până în 1914.

Stăpânirea otomană din Siria s-a prăbuşit, războiul civil fiind urmat de un masacru al creştinilor maroniţi comis de musulmanii druzi, care i-au dat oportunistului Napoleon al III-lea o altă ocazie de a se afirma. Armata franceză i-a căsăpit pe druzii din Liban şi a numit un guvernator creştin. În Grecia, independentă din 1833, a fost o rebeliune împotriva regelui Otto, un bavarez, înlocuit de regele George I, un danez, care a domnit din 1863 până în 1913 când a fost asasinat la Salonic. George a fost urmat de fiul lui, Constantin, a cărui soţie, Sofia, era sora kaizerului Wilhelm al II-lea al Germaniei. Constantin a fost educat în Germania şi a studiat la Academia de Război Prusacă. Fiind soldat profesionist, a servit cu distincţie în războaiele balcanice, dar simpatiile lui progermane nu se potriveau cu neutralitatea declarată la izbucnirea războiului în 1914.

Revolta împotriva conducerii otomane a continuat să se răspândească în a doua jumătate a secolului XIX. Cretanilor li s-a acordat drept de autoguvernare limitată după răscoala din 1863, iar în 1867 turcii au abandonat şapte mari fortăreţe din Serbia. În 1875, o revoltă din Herţegovina s-a răspândit ca focul sălbatic în întreaga Bosnie, Serbie, Muntenegru şi Bulgarie. Austria, Rusia şi Germania puneau acum presiune pe Înalta Poartă, sediul conducerii otomane de la Constantinopol (prin ceea ce s-a numit „Memorandumul

Serbia și Salonic, 1914–1916

de la Berlin") ca să implementeze reforme îndelung așteptate sub amenințarea intervenției armate a puterilor semnatare. Marea Britanie a refuzat ferm să se alăture acestei inițiative și „Concertul Europei" a eșuat. Rezultatele au fost dezastruoase. Serbia și Muntenegru au declarat război Turciei, o revoluție la Constantinopol l-a înlăturat de la putere pe sultan și trupe turcești au masacrat mii de bulgari. La Londra, Gladstone a cerut expulzarea „cu arme și bagaje" a turcilor din Europa. Un nou sultan, Murad al V-lea, a fost rapid înlăturat de la putere și înlocuit de Abdul Hamid („cel blestemat") care avea să domnească până în 1909. Refuzul lui de a le acorda autonomia provinciilor creștine și de a implementa reforme a dus la o declarație de război din partea Rusiei în aprilie 1877. România, Muntenegru și Serbia s-au alăturat bucuroase Rusiei și, până în decembrie, trupele rusești puteau fi văzute de la Constantinopol. În termenii Tratatului de la San Stefano, semnat în martie 1878, a fost acordată independență Serbiei, Muntenegrului, României și Bulgariei, inclusiv Macedoniei.

Partenerii victorioși s-au aruncat imediat asupra prăzii rămase. Încă o dată vestul Europei era în alertă, iar prim-ministrul Marii Britanii, Disraeli, a ordonat flotei din Mediterana să treacă prin Dardanele. Rusia a fost convinsă

să modifice Tratatul de la San Stefano la Congresul de la Berlin din vara lui 1878 (Tratatul de la Berlin), dar Turcia încă trebuia să le acorde independenţa Serbiei, Muntenegrului şi României. Rusia a obţinut Basarabia, Karsul din estul Anatoliei şi Batumi. Bosnia şi Herţegovina au trecut sub protecţie austriacă, iar Bulgaria a fost împărţită în două. Macedonia a rămas turcească. Printr-o convenţie separată, Marea Britanie avea garnizoane în Ciprul pe care-l şi administra şi-i garanta sultanului restul teritoriilor asiatice. Congresul de la Berlin a fost o răspântie în dezintegrarea Imperiului Otoman. Unsprezece milioane de creştini au fost eliberaţi de sub stăpânire otomană şi au urmat 30 de ani de pace în Orientul Mijlociu. Posesiunile Turciei erau disponibile pentru a fi „culese" de oportunişti şi Franţa a ocupat Tunisul în 1881. Marea Britanie, care învinsese armata egipteană la Tel-el-Kebir în 1882, a instaurat un guvern *de facto* în Egipt, care să protejeze Canalul Suez. Un şir de acorduri interbalcanice au adus o serie de ajustări de frontiere pe care Turcia era prea slabă pentru a le împiedica. Nici unul dintre tratate nu i-a împiedicat pe sârbii belicoşi să ridice armele împotriva Bulgariei, pentru a fi bătuţi măr într-o campanie de două săptămâni. Bulgarii au fost în schimb ameninţaţi de austrieci şi conducătorul lor, prinţul Alexandru, a fost forţat să renunţe la tron în 1886, pentru a fi înlocuit de un alt prinţ german, Ferdinand de Saxa-Coburg. Strâns înrudit cu regina Victoria, a avut o domnie moderată, redenumindu-se ţar în 1908. Serbia a căzut pradă duşmăniilor ancestrale, familia Obrenovici ajungând să aibă un sfârşit hidos în 1903, când regele şi morganatica lui regină, Draga, au fost măcelăriţi în palatul lor de ofiţeri disidenţi ai armatei. Familia rivală, Karagheorghevici, a urcat pe tron.

Grecia a declarat din nou război Turciei în 1897 din cauza persecutării creştinilor din Creta de către musulmani, dar luptele au fost oprite de marile puteri când părea că turcii sunt pe cale să învingă.

Situaţia Turciei era nefericită în 1900. Dintre supuşii care-i mai rămăseseră sultanului, nu mai puţin de patru milioane erau creştini de un rit sau altul. Deşi Austria ocupa acum Bosnia şi Herţegovina, sultanatul le privea în continuare atât pe acestea, cât şi Bulgaria drept pământ turcesc. Istoria Balcanilor era încă afectată de ecourile bătăliei de la Kosovo din 1398, când turcii sub conducerea lui Murad I spulberaseră forţele reunite ale Serbiei, Bosniei şi Albaniei. Kosovo, cu populaţia lui predominant musulmană, a rămas un loc aproape sacru pentru sârbi şi mitologia care înconjoară dezastrul din 1398 susţine identitatea lor naţională până în prezent. Rezultatul acelei bătălii a garantat dominaţia turcească politică, culturală şi religioasă asupra statului Kosovo în următoarele şase secole.

Un alt efect secundar al Tratatului de la Berlin a fost o renaştere a panslavismului deoarece croaţii, slovenii şi muntenegrenii care se eliberaseră

Pagina următoare: General conte Luigi Cadorna. A fost numit şef al statului major în 1914 pentru a rezolva problemele de revigorare a unei armate stoarse de puteri în urma recentei sale campanii din Africa de Nord. A fost forţat să o conducă pe timp de război, din 1915, în pofida faptului că echipamentul şi instruirea acesteia erau inadecvate. Crezând că doar acţiunea ofensivă aduce victoria, a persistat în a lansa o serie de atacuri sângeroase asupra austriecilor în sectorul Isonzo. Considerat de mulţi un om arogant, crud şi inaccesibil, a fost îndepărtat de la comandă în urma catastrofalei înfrângeri a italienilor la Caporetto în 1917. (Topfoto)

de turci căutau să se unească cu fraţii lor sârbi şi cu etnicii slavi din sud, din Herţegovina. Conceptul unei Serbii Mari a băgat spaimă în austrieci, unguri şi turci deopotrivă şi a ameninţat să antagonizeze Bulgaria, care croia planuri cu populaţia pestriţă din Macedonia şi (mai alarmant) din Grecia.

În Turcia acţiona o nouă forţă politică, ameninţând vechiul regim. Noua constituţie din 1878 concepută de marele vizir Midhat Paşa promisese libertăţi civile pe scară largă şi guvern parlamentar, dar sultanul a avut grijă ca parlamentul pe stil occidental (primul de felul lui într-o ţară islamică) să se întrunească doar o dată. O nouă clasă de mijloc, educată, a început să-şi simtă puterea, alimentând mişcarea Junilor Turci, eseţială în declanşarea revoluţiei din 1908 care a forţat revenirea la constituţia Midhat. Conducătorul Junilor Turci era un ofiţer de armată, Enver Bei, asistat cu pricepere de un mic grup ai cărui membri au devenit miniştri în guvernul condus de acesta din 1914, când Turcia a intrat în război de partea Puterilor Centrale. Toţi au avut morţi violente în primii ani de după război.

Puciul pus la cale de Junii Turci a declanşat mai multe reacţii. Bulgaria şi-a declarat independenţa, Austria a anexat Bosnia-Herţegovina şi nici una nu a urmărit reprezentarea în Parlamentul otoman promisă de constituţia Midhat. Ecouri s-au răspândit din Constantinopol: sârbii s-au mobilizat şi la începutul lui 1909 Berlinul i-a avertizat pe ruşi – sponsorii Bulgariei – să recunoască anexările Austriei, sugerând că, dacă refuză să se conformeze, vor avea parte de un război atât cu Germania, cât şi cu Imperiul Austro-Ungar. Rusia şi Serbia au înţeles aluzia; dar era clar pentru toţi că Germania era pregătită să invadeze Belgia şi Franţa, folosind drept scuză instabilitatea din Balcani. Răspunsul Marii Britanii a fost să înceapă construcţia a opt nave din clasa *dreadnought* în locul celor patru sau şase incluse iniţial în estimările bugetului naval din 1909. Războiul plutea în aer, iar Rusia, Franţa şi Marea Britanie strângeau rândurile cu nervozitate. Italia, legată anterior de Germania şi de Austria prin Tratatul Triplei Alianţe din 1882, a început să dea înapoi, conducătorii ei ştiind foarte bine că era absolut nepregătită pentru un război major. În Austria, „partida prorăzboi", al cărui suflet era contele Berchthold, ministrul de externe, l-a îndemnat pe împărat să-i atace pe sârbi de îndată, înainte ca ruşii să poată mobiliza pentru a-i proteja.

În acest moment poziţia Italiei era dictată nominal de apartenenţa sa la Tripla Alianţă, în care intrase în principal deoarece era îngrijorată de Franţa. Revizuiţi treptat de-a lungul anilor, termenii alianţei ajunseseră să cuprindă Africa de Nord, dar în 1902 italienii şi francezii au ajuns în secret la un acord prin care, în schimbul acordării libertăţii de acţiune în Tripolitania, Italia a declarat că prin participarea ei la Tripla Alianţă Italia nu se îndrepta împotrivaFranţei. Anexarea de către Austria a Bosniei-Herţegovina în 1908 a complicat lucrurile. Aceasta implica intrarea Italiei alături de Puterile Centrale în războiul împotriva Franţei. Nici germanii, nici austriecii nu credeau că se pot baza pe italieni. În 1895, contele von Schlieffen a conceput celebrul său plan de subjugare a Franţei bazându-se pe ipoteza că italienii nu vor face decât să se confrunte cu francezii de pe teritoriul propriu, pe înălţimile din Piemont. La manevrele imperiale germane din 1913 kaizerul a încercat în van să stoarcă o promisiune de la generalul Pollo, şeful statului major italian, că, în eventualitatea războiului general, Italia va trimite nu mai puţin de cinci corpuri de armată pe Rinul Superior. În februarie 1914 Pollo a confirmat desfăşurarea a trei corpuri de armată şi a două divizii de cavalerie împotriva Franţei. Dar nu a ieşit nimic din asta, iar în 1914 generalul Pollo a murit. Succesorul lui, generalul conte Luigi Cadorna, a considerat că armata nu e în stare să poarte război, pentru că folosise cea mai mare parte a echipamentului în campania din Africa de Nord din 1911–1912. Cadorna avea misiunea gigantică de modernizare şi reorganizare înainte ca armata să poată juca rolul pe care-l avea el în minte – invadarea şi înfrângerea Austriei. Italiei îi lipseau materiile prime necesare unei industrii de război. Lipsindu-i toate tipurile de muniţie şi nedispunând de artilerie medie şi grea, necesară pentru a aborda formidabilele fortificaţii de la graniţa cu Austria, a optat pentru neutralitate în august 1914. Au existat două scuze întemeiate pentru această aparentă lipsă de bună-credinţă: o clauză secretă din tratatul Triplei Alianţe, care-i scutea pe italieni să lupte cu britanicii, şi faptul că, potrivit articolului 7, Austria nu s-a consultat cu guvernul italian înainte să întreprindă acţiuni militare în Balcani. Invadarea Serbiei în 1914 a justificat neutralitatea Italiei, semnalul aşteptat de guvernele francez şi britanic. Intrarea Italiei în război de partea lor în 1915 a fost urmarea muncii neobosite a politicienilor şi diplomaţilor de a crea o înţelegere politică şi financiară acceptabilă la Roma.

Dezintegrarea Imperului Otoman a fost atent monitorizată la Berlin, unde diplomaţia germană foarte abilă s-a asigurat ca sultanul, oricât de nepopular ar fi fost, să îşi păstreze tronul cât timp dura prietenia cu Germania. Economia şubredă a Turciei a fost susţinută de împrumuturi ca acela acordat pentru construirea părţii turceşti a căii ferate Berlin–Bagdad, element-cheie în planificarea strategică germană. Din anii 1880, germanii le-au acordat ajutor turcilor pentru pregătirea şi echiparea armatei, dar abia în 1913 a fost

trimisă o misiune de pregătire din Germania, sub comanda formidabilului general Otto Liman von Sanders. Kaizerul Wilhelm al II-lea a făcut două vizite de stat la Constantinopol, în 1880 şi 1890, iar diplomaţii aleşi ambasadori germani la Sublima Poartă erau oameni de cel mai înalt calibru.

TABERE BELIGERANTE: ARMATE OPOZANTE

Flota britanică

După ce evitase implicarea în războaiele europene începând din 1815, politica defensivă britanică din 1914 se baza pe o flotă solidă, care securiza rutele maritime şi le făcea inaccesibile Germaniei. Flota, recent adunată pentru trecerea în revistă regală la Spithead, era gata de război. Rezerviştii erau la posturi, iar flota era complet înarmată şi gata de luptă. Grand Fleet era ţinută în apele teritoriale, pentru a răspunde unei eventuale încercări a flotei Germaniei de a ieşi din porturile sale, pentru a asigura apărarea în cazul unei invazii şi a sprijini alte forţe navale aflate în apele teritoriale. Dintre cele nouă flote britanice de peste mări însărcinate cu păstrarea rutelor maritime deschise, prima era de departe prestigioasa Flotă a Mediteranei, cu baza în Malta.

Marina Regală Britanică se bucura de statutul dobândit în urma uluitoarelor rezultate în războaiele napoleoniene, dar era conservatoare profesional. Când Marea Britanie a fost în război cu Rusia, în 1853, principalele nave de bătălie erau din lemn, cu pânze, foarte puţin diferite de *Victorya* lui Nelson, având la bord până la 120 de tunuri cu încărcare pe gura ţevii. Deşi cele mai noi aveau propulsie cu aburi, însăşi ideea acestei inovaţii era blestemul multor amirali mai bătrâni. Când Fisher, care avea să devină cel mai inovator ministru al marinei, s-aînrolat ca ofiţer cadet în 1854, a fost înscris de ultimul dintre căpitanii lui Nelson. Pe măsură ce urca pe scara ierarhică, ambiţia şi aptitudinile sale i-au accelerat promovarea. Ofiţer artilerist la trecerea prin Dardanele în 1878, cartografiase poziţiile bateriilor fixe care o păzeau. Avansând în ierarhie, a revoluţionat de unul singur sistemul, forţând adoptarea torpilei, turbinelor cu aburi, alimentării cu petrol, minelor marine, submarinelor, comunicaţiei radio şi, înainte de toate, a cuirasatului de tip dreadnought, cu tunuri de mare calibru. Şi-a făcut mulţi duşmani, deoarece a purtat vendete feroce. Când s-a pensionat, în 1910, Marea Britanie avea superioritate la cuirasate faţă de toate naţiunile europene, fiind cu peste 60% înaintea Germaniei. În august 1914 Marea Britanie avea 24 nave de clasă dreadnought, alte 13 fiind în construcţie, faţă de cele 13 ale Germaniei şi zece în construcţie. Numărând şi navele pre-dreadnought, câteva de la începutul anilor 1890 şi nepotrivite pentru luptă, Marina Regală Britanică se putea lăuda cu 65 de nave de luptă.

Cealaltă categorie de nave principale era crucişătorul de luptă (concept dezvoltat de Fisher), conceput să se deplaseze cu viteză mare şi dispunând de armament de mare calibru, deşi cu preţul protecţiei blindajului, menit vânătorii de nave germane specializate în distrugerea vaselor comerciale engleze şi acţionând ca escorte pentru flota de cuirasate. Marea Britanie avea zece, înarmate cu tunuri grele, de calibrul 30 sau de 34 cm.

Neluând în calcul vechile crucişătoare blindate şi crucişătoarele uşoare concepute pentru operaţiuni de protecţie în colonii, existau 16 crucişătoare moderne. Marina Regală Britanică avea 225 de distrugătoare, dintre care jumătate erau de generaţie actuală şi restul puteau fi folosite pentru misiuni de escortă. Submarinele britanice erau mai puţin avansate decât ale Franţei, Germaniei şi Italiei şi, deşi armata avea 75, multe erau potrivite doar pentru protejarea porturilor şi pentru operaţiuni costiere.

Nu era dificil să găseşti oameni cu care să echipezi această flotă uriaşă, deoarece, pe lângă sistemul normal de recrutare, Churchill (prim lord al Amiralităţii din 1911) crease o „rezervă imediată" de bărbaţi disponibili înainte de mobilizarea generală. În anii în care fusese ministru al marinei, Fisher dezafectase peste 150 de nave de luptă învechite. Drept urmare, la mobilizare, mai multe mii de ofiţeri şi cadre inferioare trecute anterior în rezervă erau fără slujbă. Reuniţi în Divizia Regală Navală şi reinstruiţi ca trupe de infanterie, au servit la început la apărarea zadarnică a Anversului, în toamna lui 1914, apoi la Gallipoli şi apoi pe frontul de vest.

În pofida superiorităţii numerice a Marinei Regale Britanice, aceasta avea şi neajunsuri. În ce priveşte proiectarea obuzelor penetrante, a minelor navale şi a torpilelor, Marea Britanie era în urma celorlalte puteri navale. Dar în ce priveşte aviaţia navală, Marea Britanie era în frunte. Primul portavion special construit, *Ark Royal*, se alăturase flotei şi urma să servească în Mediterana, sprijinind operaţiunile din Dardanele, iar mai multe nave de luptă fuseseră modificate pentru a transporta hidroavioane.

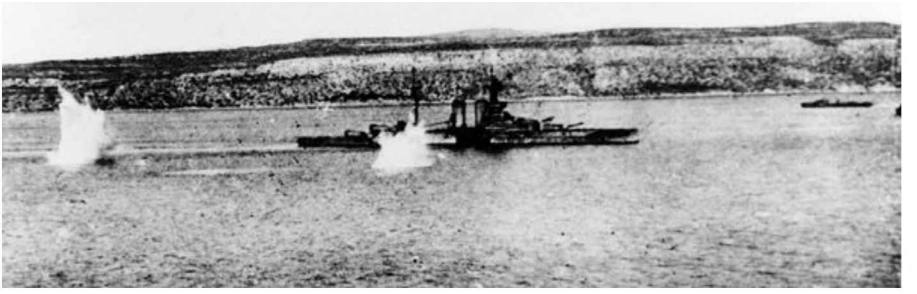

Super-dreadnoughtul HMS *Queen Elizabeth* supus tirului bateriilor de coastă turceşti la intrarea în Dardanele, 18 martie 1915, în cursul nefericitei încercări a flotei anglo-franceze de a forţa intrarea în strâmtori şi de a-şi croi drum până în Marea Marmara, iar de acolo mai departe, până la Constantinopol. (Liddle Centre for World War I)

Italia

Înainte de unificarea Italiei în a doua jumătate a secolului XIX, armatele erau ridicate de diversele state din peninsulă. Nici una nu era suficientă pentru a se opune vecinilor mai puternici şi, ca urmare, Italia a fost cârmuită secole la rând de Austria Habsburgilor, în nord, şi de Spania Bourbonilor în sud. Statele Papale au reuşit să-şi păstreze într-o măsură autonomia, la fel ca şi cele din Piemont, cu o puternică tradiţie militară. În 1866, războiul de gherilă purtat de Garibaldi a culminat cu proclamarea Statelor Unite ale Italiei, care, aliate cu Prusia împotriva Austriei, şi-au extins teritoriul prin anexarea provinciilor veneţiene. Dorinţa Austriei de a le recupera avea să fie scuza pentru atitudinea belicoasă din perioada premergătoare războiului din 1914. Armata din Savoia a luptat în Crimeea şi câteva dintre regimentele ei, cum ar fi *Bersaglieri* şi *Alpini*, erau renumite în Europa. Formarea unei adevărate armate naţionale s-a realizat lent, deoarece locuitorii din nordul Italiei priveau de sus armatele neregulate ale lui Garibaldi şi ale napolitanilor. Entuziasmul pentru recrutare nu era prea mare, aceasta fiind adoptată după 1861, şi devenise o tradiţie populară ca tinerii adolescenţi din sud să se sustragă serviciului militar.

În 1910 recrutarea devenise acceptabilă, deşi aproximativ 20% din populaţie evita cu succes serviciul militar. Armatei îi plăcea să se considere şcoala naţiunii în vechea manieră prusacă, dar campania din Ethiopia, din 1896, a fost dezastruoasă; sute de soldaţi italieni luaţi prizonieri au fost ucişi sau castraţi. Armata s-a reabilitat învingându-i pe turci în Libia în 1911–1912, desfăşurând aproape 100 000 de soldaţi în Tripolitania şi în Cirenaica. În consecinţă, armatei îi lipseau în 1914 practic toate tipurile de muniţie şi armament. Erau patru clase de recruţi care serveau sub drapel italian (spre deosebire de cele două normale), dar, dintr-o forţă care pe timp de pace cuprindea 14 000 de ofiţeri şi 852 000 de soldaţi, la mobilizarea din mai 1915 armata a strâns şi a echipat doar 35 de divizii – chiar şi în condiţiile chemării la oaste a leaturilor mai vechi de rezervişti – şi ducea lipsă de artilerie şi de rezerve de muniţie. Ca atare, intrarea Italiei în război a fost amânată până când generalul Cadorna, şeful statului major, a considerat că armata era pe deplin pregătită. Până în 1917 acesta comanda 67 de divizii, în pofida numărului uriaş de victime datorate asalturilor sale bovine împotriva fortificaţiilor austriece aproape impenetrabile de pe frontul Isonzo.

Serbia

Sistemul militar sârb cerea efectuarea unui stagiu militar universal de către toţi bărbaţii apţi cu vârste între 18–45 de ani. Armatei îi lipsea în mod vizibil transportul motorizat, în parte datorită calităţii îngrozitoare a drumurilor sârbeşti, în general impracticabile pentru vehicule cu motor după ploaie.

În schimb, transportul armatei se baza pe animale; căruţele cu bagaje, echipamentul pentru construirea podurilor şi artileria erau trase de boi. Căruţe trase de două sau patru animale erau metoda uzuală de a transporta provizii. Puterea armatei sârbe stătea în anduranţa şi curajul ofiţerilor şi soldaţilor săi, care au dovedit puteri uluitoare de supravieţuire în cursul campaniilor. Pe timp de pace, armata cuprindea cinci divizii active, fiecare având propria divizie de rezervă, astfel încât forţa mobilizată era de zece divizii autonome; o forţă militară de aproximativ 180 000 de oameni.

Imperiul Austro-Ungar

Armata austriacă avea o tradiţie puternică, multe regimente pretinzând că sunt descendente din cele care îi învinseseră pe turci în secolul XVII (regimentul Hoch-und-Deutschmeister, înfiinţat de cavalerii teutoni în 1696, pretindea o şi mai venerabilă descendenţă ca aripă militară a unui ordin înfiinţat în secolul XII). Totuşi, odată cu expansiunea constantă a imperiului, trebuia ca recrutarea să se facă tot mai mult din grupuri etnice non-germane. Au apărut probleme de loialitate şi legate de comunicarea verbală, unităţile germane fiind copleşite numeric de cele alcătuite din alte grupuri etnice. În 1914 mai puţin de 30% din armată era de etnie germană. Germanii, maghiarii şi cehii, cel mai bine educaţi, au mers la artilerie, geniu şi cavalerie. Aproape 70% din oamenii din aşa-numitele regimente

Artilerie sârbă în mişcare – tunurile erau în mod normal trase de boi, drumurile fiind de proastă calitate şi de obicei impracticabile pentru vehicule motorizate. (Corbis)

de infanterie comună erau slavi. Maghiarii îi urau pe slavi şi formaţiunile acestora nu trebuiau amestecate. Faptul că se vorbeau limbi diferite ridica probleme majore de comunicare, rezolvate prin folosirea unui *patois* universal, cunoscut ca „slavaarmatei", pentru care recruţii erau nevoiţi să înveţe în plus până la 80 de comenzi în germană.

Adunarea oamenilor era o problemă uriaşă pe timp de pace. În 1910, din populaţia totală a imperiului, de aproximativ 50 de milioane, doar 125 000 de bărbaţi erau disponibili pentru recrutare. Efectivul armatei pe timp de pace era sub 500 000, crescând la 3 350 000 în condiţiile mobilizării totale. Erau incluse diverse categorii pentru linia a doua, cum ar fi trupe Landwehr, Landsturm, rezerve Ersatz şi, în Ungaria, honvezi. Teoretic, fiecare om cu vârsta de 29 ani sau peste, apt pentru serviciul militar, intra în armată primii doi ani sub drapel înainte să treacă în sistemul de rezerve.

Turcia

Armata turcă fusese învinsă de patru state balcanice mici în cei trei ani premergători izbucnirii războiului din 1914. Totuşi, avea să lupte cu încrâncenare până la ultimele înfrângeri din 1918. O mare parte a performanţelor ei se datora echipelor de instruire ale germanilor, sub comanda generalului Otto Liman von Sanders (activ în Turcia din 1913), şi reformelor drastice întreprinse de Enver Paşa, ministrul de război, la sfatul celui dintâi. Ofiţerii care serveau de mai mult timp în armată au fost înlocuiţi cu oameni tineri, bine educaţi, din clasele de mijloc. Instructorii germani se confruntaseră cu probleme serioase, dincolo de spiritul conservator şi mândria naţională a ofiţerilor turci, care urau prezenţa acestora. Se ducea lipsă de soldaţi, iar comunicaţiile cu Asia Mică erau extrem de proaste. Populaţia turcă din 1914 era de aproximativ 19 milioane în provinciile principale, la care se adăugau poate alte şase milioane în cele situate mai la periferie, unde populaţiile non-musulmane plăteau taxe mai mari în schimbul scutirii de serviciul militar. Musulmanii puteau evita şi ei intrarea în armată, iar clasele prospere din mediul urban, mai bine educate, preferau să scape de recrutare pe această cale. Pe timp de război, unităţi de greci şi armeni săraci, considerate cu loialitate îndoielnică pe câmpul de luptă, erau desemnate pentru munci epuizante; cadrele combatante erau soldaţii ţărani din Anatolia: patrioţi, în general slab educaţi, curajoşi, devotaţi şi robuşti. Anual, circa 100 000 de tineri puteau fi chemaţi în armată, dar din cauza incompetenţei administrative, doar 75% ajungeau în taberele de antrenament. Forţa pe timp de pace a armatei era de circa 250 000 de oameni, cuprinzând clase înrolate pentru doi ani. La mobilizare, numărul a crescut la 800 000, dar au fost necesare şase luni. În Franţa şi Germania aproximativ 10% din populaţie putea fi recrutată, dar în Turcia doar 5%.

Recruţii turci erau în serviciu activ şi apoi rezervişti 17 ani la marină, 25 ani la infanterie sau 20 la arme tehnice, cum ar fi geniu sau artilerie. Dintre aceştia, recruţii care ajungeau în marină serveau cinci ani *(nizam)* în marină, doi la infanterie şi trei la trupele tehnice, înainte să treacă la grade succesive de rezervă, *redif.* La sfârşitul perioadei obligatorii în care erau rezervişti, puteau intra în forţa teritorială, o miliţie cunoscută ca *Musathfiz*, un serviciu în care numărul de oameni era atât de mic încât nici măcar nu existau cadre pe timp de pace. *Jandarma*, o forţă de securitate paramilitară internă, era recrutată dintre foşti soldaţi demni de încredere şi din efectivele fostei armate regulate.

Armata otomană reformată în 1915 era grupată în patru armate regionale, cu baza în Constantinopol, Bagdad, Erzerum şi Erzincan. Alte cinci armate au fost create în timpul războiului şi forţa de premobilizare, de 36 de divizii, a crescut la 70 până în 1917. Corpurile de armată erau formate prin împerecherea unei divizii *redif* cu una *nizam*; chiar şi aşa, puţine divizii sau corpuri de armată au ajuns vreodată la efectiv complet. O divizie cuprindea trei regimente, fiecare cu trei batalioane. Artileria a fost de-a lungul timpului independentă, bucurându-se de un statut de elită încă de pe vremea lui Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului în 1453 – primul mare comandant de artilerie din lume. Tunul de câmp standard era un Krupp de 75 mm, dar se lucra cu o mulţime de piese de artilerie diverse, mai vechi; tunurile de apărare a fortăreţelor, de mare calibru, la fel ca acelea instalate în fortificaţiile din Dardanele, erau majoritatea învechite şi dispuneau de puţină muniţie potrivită. Unele baterii mai apropiate de intrarea în strâmtoarea Dardanele erau echipate cu tunuri Krupp şi cu obuziere Schneider-Creusot de 150 mm relativ moderne, din anii 1890.

Deoarece serviciul de informaţii a făcut o evaluare inexactă a echipamentului armatei turce şi datorită incompetenţei multora dintre ofiţeri, britanicii şi francezii şi-au subestimat grav adversarul; adevărata forţă a turcilor consta în calitatea soldaţilor şi în patriotismul lor.

Grecia

Atitudinea echivocă a Greciei în Primul Război Mondial a rezultat din polaritatea dintre prim-ministrul Eleftherios Venizelos şi regele Constantin, exacerbată de turbulenţe politice cronice. În 1833, ţara îşi câştigase independenţa datorită unei armate neregulate pestriţe de idealişti, unor elenişti străini şi unor bande de tâlhari neruşinaţi. Primul rege al elenilor, Otto, a adus cu el 3 500 de compatrioţi bavarezi în calitate de cadre neiubite ale unei armate „naţionale". Doar câtorva greci li s-a permis să servească în această armată, în principal ca trupe de garnizoană în Atena, iar aceştia s-au răzvrătit în 1843 cerând elenizarea întregii armate. Când a fost detronat Otto în 1863,

armata fusese dezvoltată după tipar german. Sub următoarea domnie, a unui prinţ danez, legătura dintre tron şi armată a fost întărită şi prinţul moştenitor Constantin, care a comandat cu pricepere pe câmpul de luptă în războaiele balcanice dintre 1912–1913, absolvise Şcoala Militară Prusacă. În 1914 era rege, cochetând cu cauza Puterilor Centrale şi sperând în victoria acestora.

Prim-ministrul Venizelos era un naţionalist înverşunat, însufleţit de ceea ce a devenit cunoscut în Grecia secolului XIX drept „Marea Idee". Amintind de gloria Greciei antice, acesta se gândea la anexarea tuturor zonelor din sud-vestulEuropei unde se aflau populaţii vorbitoare de greacă, la care se adăugau insulele Creta şi Cipru, Constantinopolul şi părţi din vestul Anatoliei. Ideea a fost însuşită cu entuziasm de inteligheţia greacă şi armata a devenit tot mai politizată. Când presiunile internaţionale din 1909 au obligat guvernul grec să renunţe temporar la ideea de a anexa Creta, armata s-a revoltat şi Venizelos, el însuşi cretan, a devenit prim-ministru. În 1915, în timp ce Constantin şi mulţi dintre generalii de la vârf sprijineau victoria germană, Venizelos s-a declarat deschis în favoarea alianţei anglo-franceze, văzând o şansă de a fi recompensat la timpul potrivit cu o felie mare din Anatolia turcească. Demis de rege, Venizelos a creat un guvern în exil, în Creta, până ce Aliaţii au dezarmat armata regalistă şi l-au forţat pe Constantin să se retragă în 1916. Armata greacă, curăţată de majoritatea ofiţerilor ei superiori, a intrat apoi de partea Aliaţilor pe câmpul de luptă.

LUPTELE: RĂZBOIUL PE FRONTUL DIN MEDITERANA 1914–1923

Strategiile din Mediterana au fost guvernate de factori geografici, dar şi politici. Puterile Centrale aveau puţine ieşiri la mare. Ale Germaniei fuseseră extrem de eficient închise de prezenţa flotei britanice la Scapa Flow, în Marea Nordului şi în porturile de la Canalul Mânecii. Flota austriacă, deşi deloc insignifiantă, îşi avea baza la Adriatica şi putea fi închisă de-a curmezişul strâmtorii Otranto de o flotă inamică. În 1914 nu era pregătită pentru operaţiuni majore şi a fost păstrată la Pola, baza ei principală. Flota turcă, cuprinzând în principal nave vechi până la achiziţionarea puternicelor foste cuirasate germane *Goeben* şi *Breslau*, putea fi blocată în Dardanele de o flotă aliată cu baza pe insulele greceşti învecinate. Italia avea o linie de coastă întinsă la Marea Adriatică şi la Marea Mediterană şi, după intrarea în război în 1915, principala preocupare a flotei ei a fost neutralizarea flotei austriece din Adriatica. Rolul plănuit al flotei franceze fusese să se lupte cu flotele austriece şi italiene, dar, deoarece austriecii au fost închişi în Adriatica şi italienii nu au reuşit să se alăture Puterilor Centrale în cadrul Triplei Alianţe, a contribuit la blocada aliată din Dardanele.

Interesele strategice britanice s-au axat asupra Canalului Suez, pe drumul către India. Intrarea Turciei în război de partea Puterilor Centrale nu a fost o surpriză, deşi putea fi evitată dacă guvernul britanic i-ar fi egalat pe diplomaţii germani în felul în care au tratat cu Sublima Poartă în anii premergători războiului. Închiderea Dardanelelor a izolat Rusia de aliaţii ei occidentali, împiedicând exportul grânelor şi petrolului ucrainean, care i-ar fi finanţat efortul de război. I-a împiedicat şi pe Aliaţi să aprovizioneze Rusia cu muniţie şi arme. Strategic, intrarea Turciei în război a pus în pericol Canalul Suez şi teritoriul rusesc din Caucaz. Proclamarea *Jihad*-ului de către sultan/calif la izbucnirea războiului părea să reprezinte o ameninţare la adresa structurii armatei indiene şi a pus sub semnul întrebării loialitatea soldaţilor ei musulmani. Deşi temerile s-au dovedit ulterior neîntemeiate, au împiedicat utilizarea acestor valoroase regimente împotriva soldaţilor de aceeaşi credinţă. Pericolul reprezentat de Rusia la adresa Indiei a dispărut în mare măsură din 1904, dar o garnizoană numeroasă a trebuit păstrată în India la frontiera de nord-vest şi pentru securitate internă. Golful Persic a căpătat o nouă importanţă strategică odată cu dezvoltarea câmpurilor petrolifere, aflate în mare măsură sub control franco-britanic, la marginea Imperiului Otoman. Petrolul de aici era esenţial pentru flotele militare care treceau de la propulsia pe bază de cărbune la cea pe bază de petrol. Pericolul influenţei germane în această zonă, via calea ferată Berlin–Bagdad – chiar dacă încă neterminată –, impunea trimiterea unei forţe expediţionare din India pentru a securiza câmpurile petrolifere şi a înainta în sus pe fluviile

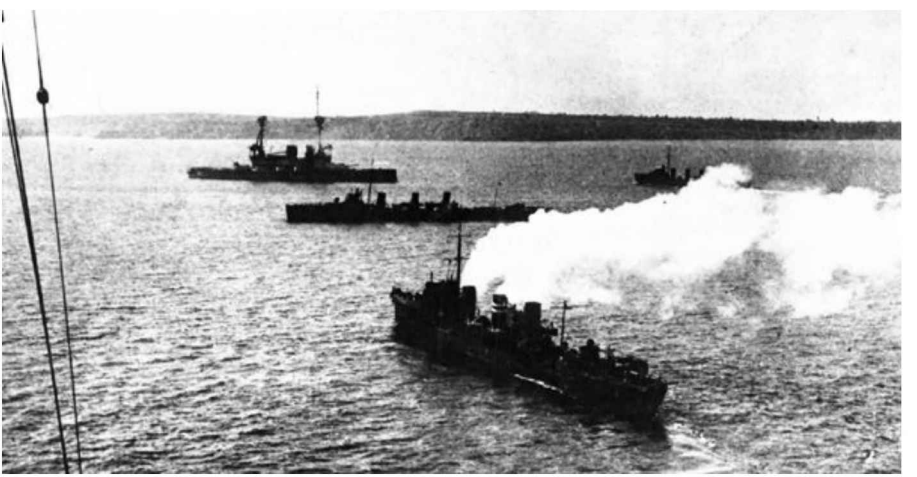

Operaţiuni de deminare în Dardanele. Distrugătorul HMS *Racoon*, lovit de tirul bateriilor de coastă, scoate fum în timp ce un alt distrugător se apropie ca să-l remorcheze; un cuirasat – fie *Agamemnon*, fie *Lord Nelson* – asigură acoperirea. În depărtare, eşuat la Seddülbahir, se poate vedea transportul de cărbuni *River Clyde*, folosit drept „cal troian" pentru debarcările din 25 aprilie. (IWM SP1117)

Tigru şi Eufrat. În afara acetor probleme, comandantul suprem britanic din Egipt a trebuit să se confrunte cu pericolul insurecţiei în spatele frontului. Enver Paşa, încurajat de germani, incita triburile disidente din Libia, unde italienii îi înlocuiseră pe turci în 1912, dar unde acum îi găsise pe supuşii Marelui Sanusi din Sollum agitaţi în urma proclamării războiului sfânt împotriva infidelilor.

Se poate spune că războiul din Mediterana a început în ziua în care francezii au declarat război, când cele două cuirasate germane aflate în vestul Mediteranei s-au oprit în largul coastei nord-africane şi au bombardat două porturi. Dar abia la graniţa sârbă au început luptele serioase.

Invadarea Serbiei

Poziţia geografică a Serbiei a făcut din ea punctul strategic al Peninsulei Balcanice. Terenul era sălbatic şi muntos, dar două drumuri comerciale istorice străbăteau regiunea de-a lungul fosei Morava–Mariţa, cunoscută ca „Brazda Diagonală“ (linia aleasă pentru calea ferată Berlin–Bagdad), şi de-a lungul fosei Morava–Vardar, care lega Europa Centrală de Marea Egee. Frontiera nordică a Serbiei era protejată de două bariere naturale, râul Drina şi fluviul Dunărea. Nici unul nu era suficient de îngust pentru a fi trecut cu piciorul, iar în 1914 singurul pod peste Dunăre din Serbia era la Belgrad. A treia barieră, râul Sava, era înconjurată de mlaştini aproape de netrecut. Legăturile rutiere din întreaga ţară erau extrem de proaste. Populaţia consta în principal din ţărani fermieri robuşti.

Sârbii au început mobilizarea pe 26 iulie 1914. Şeful de stat major austriac, Conrad, descoperea că, în pofida grabei sale de a intra în război, armata era nepregătită pentru serviciul activ. Conrad a fost nevoit să desfăşoare opt corpuri de armată la graniţa rusească. Totuşii, Austria a declarat război Serbiei pe 28 iulie. O zi mai târziu, nave de luptă austriece de pe Dunăre bombardau Belgradul, iar Armatele II, IV şi VI, sub comanda generalului Oskar Potiorek, se pregăteau să traverseze râurile Sava şi Drina. Sârbii, cu 450 000 de oameni sprijiniţi de muntenegreni parţial instruiţi, toţi aflaţi sub comanda mareşalului Radomir Putnik, s-au hotărât să-şi vândă scump pielea. Putnik, care avea de apărat aproximativ 720 km de frontieră cu Austria şi Bulgaria, şi-a desfăşurat cele trei armate pe centru, pentru a întâmpina inamicul din orice direcţie. El intenţiona să ţină cursurile-cheie ale râurilor cu formaţiuni mici, iar apoi, după ce va fi localizat principalele traversări, să le atace în forţă pe terenul ales de el. A anticipat corect principalele direcţii de atac austriece şi era pregătit la sosirea lor. Abordarea lui Potiorek a fost ezitantă şi multe dintre trupele sale prost pregătite nu doreau să lupte cu fraţii lor slavi. Exista multă indisciplină şi unităţile austriece au comis atrocităţi groaznice împotriva civililor sârbi.

Bătălia a început serios pe 12 august când, în nouă zile de lupte feroce, sârbii i-au aruncat pe austrieci înapoi pe liniile de pornire în bătălia de la Jadar şi au avansat în Bosnia, pe urmele lor. Austriecii s-au retras în dezordine. Pe 7 septembrie, Potiorek a încercat din nou să înainteze, forţându-i pe sârbii, ale căror linii erau excesiv de întinse, să iasă din Bosnia. La începutul lui noiembrie părea că totul se terminase, dar în acel moment fragilul şi bătrânul rege Petru, purtând o puşcă de soldat, a intrat în tranşee alături de fiii lui, însufleţindu-şi trupele cu cuvintele:

> Eroi – aţi făcut două legăminte: unul faţă de mine, regele vostru, şi celălalt faţă de patria voastră. Sunt un om bătrân şi şubred, pe marginea gropii, şi vă eliberez de legământul faţă de mine. De celălalt legământ nu vă poate elibera nimeni. Dacă simţiţi că nu mai puteţi continua, mergeţi la casele voastre şi vă dau cuvântul meu că, după război, dacă vom mai ieşi vii din el, nu vi se va întâmpla nimic. Dar eu şi fiii mei rămânem aici.

Nici un om nu a părăsit linia frontului. Doar superioritatea numerică i-a forţat pe sârbi să evacueze Belgradul pe 29 noiembrie, dar, pe 3 decembrie, Putnik, după ce s-a retras în ordine spre sud-vest, s-a întors şi a contraatacat pe linia râului Kolubara. Austriecii au fugit din nou în derută. Până pe 15 decembrie patrulele sârbeşti erau înapoi la Belgrad, unde regele a participat la un *Te Deum* solemn în catedrală. A treia invazie austriacă s-a încheiat ruşinos, cu pierderea a 41 000 de soldaţi căzuţi prizonieri şi a 133 de tunuri. Potiorek a fost înlocuit de arhiducele Eugen.

Frontul sârbesc a intrat într-o perioadă de acalmie în timp ce austriecii încercau să facă faţă situaţiei alarmante de pe frontul rusesc. Ca răspuns la apelurile sârbilor, amiralul Troubridge al flotei britanice din Mediterana, îmbrăcat excentric în uniforma unui general sârb pentru a deruta serviciul de informaţii german, a sosit la Belgrad în februarie 1915 cu un detaşament naval care cuprindea inclusiv opt tunuri de 120 mm pentru apărarea oraşului. Între timp tifosul decima armata sârbă; până în aprilie 48 000 de soldaţi erau la spital. În vara lui 1915 au fost mai multe încleştări în timp ce sârbii acumulau forţe pentru iarna grea pe care o preconizau. Germania era disperată să redeschidă linia de cale ferată Berlin–Bagdad, dar nu o puteau face înainte ca Serbia să fie cucerită. Austriecii, îngroziţi de pierderile suferite şi nedorind să-i abordeze pe sârbi singuri, priveau spre Bulgaria, al cărei guvern stătea pe margine. Se spunea că ar fi cochetat cu ideea de a se alătura Marii Britanii şi Franţei dacă ar fi primit teritorii întinse din Macedonia sârbă şi greacă. În cele din urmă, răbdarea germană s-a încheiat; pe 6 septembrie 1915 s-a semnat o convenţie între Germania, Austria şi Bulgaria pentru a zdrobi rezistenţa sârbă. Aliaţii, alarmaţi, au făcut o ultimă ofertă necondiţionată Bulgariei – o parte din Macedonia. A fost refuzată, iar soarta Serbiei

a fost pecetluită. Forţe germane s-au alăturat austriecilor de la graniţa nordică şi Aliaţii şi-au dat seama cu întârziere că pierduseră o bătălie diplomatică majoră pentru că nu insistaseră ca grecii să respecte termenii tratatului prin care erau obligaţi să ajute Serbia. Pe 22 septembrie, o misiune franceză a sosit la Salonic pentru a studia dacă poate fi transformat în bază pentru sprijinul sârbilor. Într-un efort de a-i implica pe greci, Serbia le-a oferit teritorii la graniţă. Ezitant, Constantin le-a dat trupelor aliate permisiunea de a debarca la Salonic, iar prim-ministrul grec a făcut un ultim apel disperat ca bulgarii să întrerupă mobilizarea dacă şi grecii fac la fel. Era prea târziu.

La scurt timp după victoria zdrobitoare asupra ruşilor la Gorlice-Tarnów, forţele austro-germane comasate la frontiera nordică erau comandate de feldmareşalul August Mackensen. Însărcinat cu înfrângerea totală a sârbilor, a condus forţele reunite, inclusiv bulgarii proaspăt mobilizaţi.

Pe 5 octombrie un uriaş bombardament de artilerie a început ofensiva. A doua zi Belgradul a fost atacat şi tunarii de pe navele britanice au luptat până la capăt, capitala căzând pe 9, după lupte de stradă sălbatice care au făcut 7 000 de victime austriece. Retragerea sârbilor a continuat. Moralul era ridicat, oamenii se îmbulzeau să se înroleze şi calităţile combative ale armatei sârbe rămâneau mai puternice ca oricând; dar sârbii au fost forţaţi să se retragă treptat, iar marele arsenal de la Kragujevac a fost abandonat şi aruncat în aer pe 1 noiembrie. Armata s-a retras în Câmpia Mierlei (Kosovo), iar noul sediu al guvernului a fost stabilit la Mitrovica.

Pe 16 noiembrie, cum se apropia iarna, oraşul Monastir a căzut; armata era extrem de strâmtorată, având tăiate legăturile cu Grecia, tifosul făcând ravagii, toate trupele având raţiile reduse la jumătate şi rămânându-le doar 200 de tunuri de câmp. Balanţa se înclinase în favoarea Puterilor Centrale şi măreaţa fortăreaţă Mitrovica a căzut în mâinile austriecilor pe 23 noiembrie, în timp ce sârbii se retrăgeau spre sud şi vest. În aceeaşi zi bulgarii au făcut joncţiunea cu trupele germane ale generalului von Gallwitz. Înaintarea bulgarilor îi izolase pe sârbi de forţa anglo-franceză staţionată în capul de pod din jurul Salonicului, de unde mai înainte fusese posibil să aprovizioneze armata lui Putnik. Când au căzut Mitrovica şi Priština pe 23 noiembrie, cei 200 000 de soldaţi sârbi supravieţuitori au pornit într-un marş al groazei peste munţi, în ghearele iernii, încercând să ajungă pe coasta Adriaticii. Ariergarda sârbă a fost copleşită pe râul Drina Albă, pierzând cantităţi mari de provizii preţioase, în timp ce retragerea continua prin iarna cumplită. La Scutari, pe coasta Albaniei, au fost stabilite un nou sediu al guvernului şi un cartier general, în timp ce Aliaţii au trimis rapid nave de transport în Adriatica pentru a-i îmbarca pe supravieţuitorii înfrânţi.

O forţă franceză care pornise cu întârziere din Salonic în sus pe valea râului Vardar pentru a-i ajuta pe sârbi a fost întâmpinată de copleşitoare

forţe bulgare şi obligată să se retragă în dezordine în condiţiile în care o divizie britanică, 10 (Irlandeză), îi acoperea flancul stâng. Aliaţii s-au retras pe o linie apărată, aşa-numita „Tabără Fortificată", la 22,5 km în interiorul teritoriului faţă de Salonic, unde au rămas restul iernii. Nu fusese un început favorabil. Regele grec a fost informat că supravieţuitorii sârbi se îndreptau spre insula Corfu, ocupată de forţele marinei franceze fără să aibă permisiunea grecilor; transferul a început pe 12 ianuarie 1916, în timp ce garnizoana de la Salonic a aruncat în aer podul peste râul Struma în prezenţa trupelor greceşti indignate. Campania de la Salonic continua.

Teatrul de luptă mesopotamian

Guvernul britanic evaluase vulnerabilitatea rezervelor strategice de petrol din Golful Persic. S-a decis ca operaţiunile militare din acea zonă să fie conduse din India, sub controlul politic al Indiei şi Oficiului Colonial din Londra. Iniţial, Ministerul de Război nu s-a implicat deoarece trupele de acolo erau din armata indiană. Acest sistem de comandă separată a provocat confuzie şi a dus aproape la dezastru. În septembrie 1914 a fost trimisă din India o mică forţă pentru a securiza instalaţiile Companiei Petroliere Anglo-Persane de la Abadan şi capul de conductă de la câmpurile petrolifere din centrul ţării, precum şi pentru a se asigura de continuarea loialităţii diverselor şeicate situate de-a lungul Golfului, în condiţiile *Jihad*-ului proclamat la Constantinopol. Odată atinse obiectivele iniţiale, au fost trimise mai multe trupe din India pentru a implementa a doua fază a operaţiunii, înaintarea de la râul Shatt-al-Arab (Arvand Rud) spre Basra, oraş în care s-a intrat pe 22 noiembrie.

Teatrul de luptă mesopotamian, 1914–1917

După sosirea altor întăriri din India, forţa a înaintat în sus pe fluviile Tigru şi Eufrat, aprovizionată de o mică armadă de vapoare cu aburi şi barje remorcate. Două divizii de infanterie şi o brigadă de cavalerie au creat un corp de armată improvizat, sub comanda generalului Sir John Nixon al armatei indiene. În timp ce turcii rezistau cu înverşunare de-a lungul fluviului Eufrat, o a doua forţă, sub comanda generalului-maior Townshend, a urcat pe fluviul Tigru, mai slab apărat. Townshend şi-acondus oamenii cu greu prin vara toridă a anului 1915. În septembrie a ajuns la Ctesiphon, la doar 35 km de Bagdad. Cu raţii insuficiente, epuizate

şi cu moralul scăzut, trupele lui indiene au fost înfrânte în cursul unui atac prost condus, pe data de 22 noiembrie. Fluviul Tigru seca şi vapoarele fluviale cu aburi erau incapabile să mai sprijine forţa, aşa că Townshend s-a retras la Kut şi a săpat tranşee, creând o puternică poziţie defensivă la un cot al fluviului, încrezător că poate rezista până ce vor ajunge la el întăriri în oameni şi materiale când fluviul va reîncepe să curgă normal în timpul iernii. Turcii, aflaţi acum sub comanda fostului consilier al sultanului, generalul (feldmareşal în armata otomană) Colmar von der Goltz, au împresurat strâns garnizoana. O serie de încercări de a-l salva pe Townshend au eşuat ruşinos. În ianuarie 1916 proviziile erau din ce în ce mai reduse şi garnizoana a tăiat caii pentru a se hrăni, idee respingătoare pentru majoritatea trupelor indiene. O ultimă încercare de eliberare terestră pe 16 aprilie, moment în care apărătorii erau în pragul inaniţiei, a eşuat şi ea, iar lui Townshend i s-a permis să negocieze predarea. Ceva provizii au ajuns acum la el, aruncate de avioane ale Royal Flying Corps, dar cantităţile erau insuficiente. Între timp, von der Goltz a murit la Bagdad, probabil de holeră (deşi unii credeau că a fost otrăvit de un om din clica Junilor Turci). Halil Paşa, comandantul turcilor la Kut, l-a asigurat pe Townshend că, în cazul în care capitulează, „galantele dvs. trupe vor fi considerate cu sinceritate cei mai preţioşi oaspeţi ai noştri". Felul în care au fost trataţi ulterior soldaţii de rând ai lui Townshend a fost cumplit; el a fost escortat la Constantinopol şi tratat regeşte, dar oamenii lui au fost supuşi unui marş forţat brutal de 1 920 km până în Anatolia, în condiţiile în care primeau raţii mici. În cursul acestui marş au murit peste 4 000 de oameni.

Un vagon de ambulanţă îşi croieşte drum în sus prin Zı̆gındere, capul Helles, în toiul campaniei de la Gallipoli. Mai devreme în vara lui 1915 acest loc fusese scena unor bătălii sălbatice. Bruşte ploi torenţiale au transformat albia râului, care era în mod normal secată, într-un torent dezlănţuit, iar după aceea tot traficul a trebuit să se confrunte cu mâlul adânc. (IWM)

În august 1916 sosirea generalului Sir Frederick Maude pe post de comandant suprem a schimbat cursul campaniei. Controlul a fost transferat Ministerului de Război din Londra. Maude a insistat asupra unor întăriri masive şi asupra stabilirii unui sistem logistic eficient înainte de reluarea ofensivei, ceea ce a şi pus în practică în decembrie 1916. Turcii, deşi luptau în continuare cu încrâncenare, erau chinuiţi de boală; sistemul lor de aprovizionare era ineficient şi nu au reuşit să oprească înaintarea neobosită a lui Maude. Acesta a recucerit Kut în februarie 1917 şi a intrat în Bagdad triumfător pe 11 martie, pentru a muri acolo de holeră în octombrie, în aceeaşi casă în care murise von der Goltz.

Deşi trupele lui Maude au fost superioare numeric cu patru la unu turcilor (care aveau doar 42 000 de oameni), au avut de depăşit dificultăţi fizice şi psihice mari după umilirea lui Townshend şi, deşi campaniile din Dardanele şi din Palestina aveau să creeze mult mai multe ştiri şi să capete o aură de strălucire, Maude reuşise să distrugă una dintre principalele armate turceşti. După cucerirea Bagdadului, campania şi-a pierdut caracterul imperios; ruşii nu erau nici pe departe terminaţi la sfârşitul lui 1917 şi Turcia era de-acum atât de slăbită încât armatele ei nu mai reprezentau un pericol serios la adresa Aliaţilor în afara Palestinei.

Gallipoli şi Dardanele

Campania din Dardanele şi din peninsula Gallipoli a fost una dintre cele mai controversate şi mai tragice din întregul război. Pe 2 ianuarie 1915 ruşii au cerut o demonstraţie militară din partea Aliaţilor ca să distragă atenţia inamicului din Caucaz, unde trupele ţarului se confruntau cu o ofensivă turcească prost concepută, lansată de Enver Paşa, ministrul de război, în pofida sfatului aliaţilor germani ai turcilor.

De ceva vreme Winston Churchill încercase să-şi convingă colegii din cabinetul prim-ministrului Asquith să adopte o strategie a abordării indirecte pentru a ieşi din blocajul de pe frontul de vest. Ideea era să forţeze intrarea în Dardanele, să cucerească Constantinopol şi, scoţând Turcia din război, să submineze întreaga strategie a Puterilor Centrale. Kitchener ezita să redirecţioneze trupe din vest şi era susţinut de Marele Stat Major şi de feldmareşalul Sir John French, comandantul Forţei Expediţionare Britanice, care credea că doar în Franţa putea fi învinsă principala armată germană şi putea fi câştigat războiul. În urma refuzului lui Kitchener de a aloca forţe terestre pentru o expediţie, Churchill a obţinut aprobarea de a lansa un atac pur naval. Şeful de stat major al marinei britanice, „Jacky" Fisher, a ridicat imediat obiecţii; în 1878 văzuse fortificaţiile de la Dardanele şi era convins că tunurile acestora pot provoca pagube catastrofale oricărei flote militare care ar încerca să intre în strâmtoarea Çanak. Odată ajunsă

în Marea Marmara, flota ar fi trebuit întreţinută de petroliere, transportoare de cărbune, nave de aprovizionare şi cu muniţie, iar acestea, nefiind blindate, nu ar fi avut nici o şansă de a trece prin strâmtoare în condiţiile distanţei mici dintre malurile ei. Ca atare, Fisher refuzase să aloce vreun cuirasat modern flotei anglo-franceze care urma să blocheze Strâmtorile. Pe 19 februarie 1915 a fost deschis un bombardament sporadic asupra forturilor exterioare, renunţând la avantajul surprizei.

Încă de pe 13 decembrie 1914 submarinul britanic *B-11* torpilase bătrânul cuirasat turcesc *Messudiye* în largul oraşului Çanakkale; curând, submarine britanice şi franceze înfruntau minele şi plasele submarine de la intrarea în Marea Marmara pentru a provoca haos în comerţul maritim turcesc. În februarie şi martie 1915 trupele au debarcat pentru a încheia distrugerea forturilor exterioare de pe malurile european şi asiatic ale intrării în Strâmtori. La sfatul germanilor, turcii îmbunătăţiseră fortificaţiile împotriva atacului aliat aşteptat, amplasând obuziere mobile de ambele părţi. La începutul lunii martie, viceamiralul Carden, comandantul flotei, a anunţat că e pregătit să lanseze atacul naval asupra Strâmtorilor, planificat pentru data de 18. Între timp, la Londra, insistenţa lui Churchill

Puşcaşi marini turci în marş spre Dardanele

Pagina următoare:
Gallipoli, 1915

asigurase şi trupe terestre care aveau să debarce după o operaţiune navală reuşită, pentru a securiza forturile şi bateriile. Forţa Imperială Australiană (AIF) şi mai multe mii de neo-zeelandezi ajunseseră la Alexandria *en route* spre Marea Britanie şi frontul de vest. Împărţită în Corpurile de Armată Australian şi Neo Zeelandez (Anzac), sub comanda generalului-locotenent Sir William Birdwood al armatei indiene, a fost reţinută în Egipt, aparent pentru instrucţii ulterioare şi apărarea Canalului Suez. O altă forţă era Divizia Navală Regală (RND). Batalioanele ei erau alcătuite din rezervişti din marină şi din infanteria uşoară a Marinei Regale Britanice, în majoritatea lor bărbaţi entuziaşti care răspunseseră la apelul lui Kitchener de a se înrola ca voluntari la începutul războiului.

La începutul lui martie 1916 Kitchener l-a numit pe generalul Sir Ian Hamilton la comanda Forţei Expediţionare din Mediterana (MEF). Acesta a primit doar informaţii sumare de la Kitchener înainte să părăsească Londra pe 13 martie, însoţit de câţiva ofiţeri de stat major şi cu puţine date despre fortificaţiile din Dardanele şi din peninsula Gallipoli. A sosit în largul strâmtorii la timp pentru a vedea încercarea flotei anglo-franceze de a forţa intrarea în Strâmtori şi a descoperit că, după o cădere nervoasă, viceamiralul Carden fusese înlocuit de adjunctul lui, viceamiralul de Robeck.

Divizia 42 (East Lancashire) a armatei britanice a săpat tranşee pe plaja Zı̆gındere, în vara lui 1915. Ascunsă vederii observatorilor turci şi într-o măsură protejată de tirul de artilerie inamic, era un loc aproape idilic, aflat într-o parte altminteri neplăcută a frontului. Memoriile ofiţerilor de stat major amintesc plăcerea de a sta pe coasta lor terasată, când whisky în timp ce soarele apunea în spatele insulei Samothraki. (Corbis)

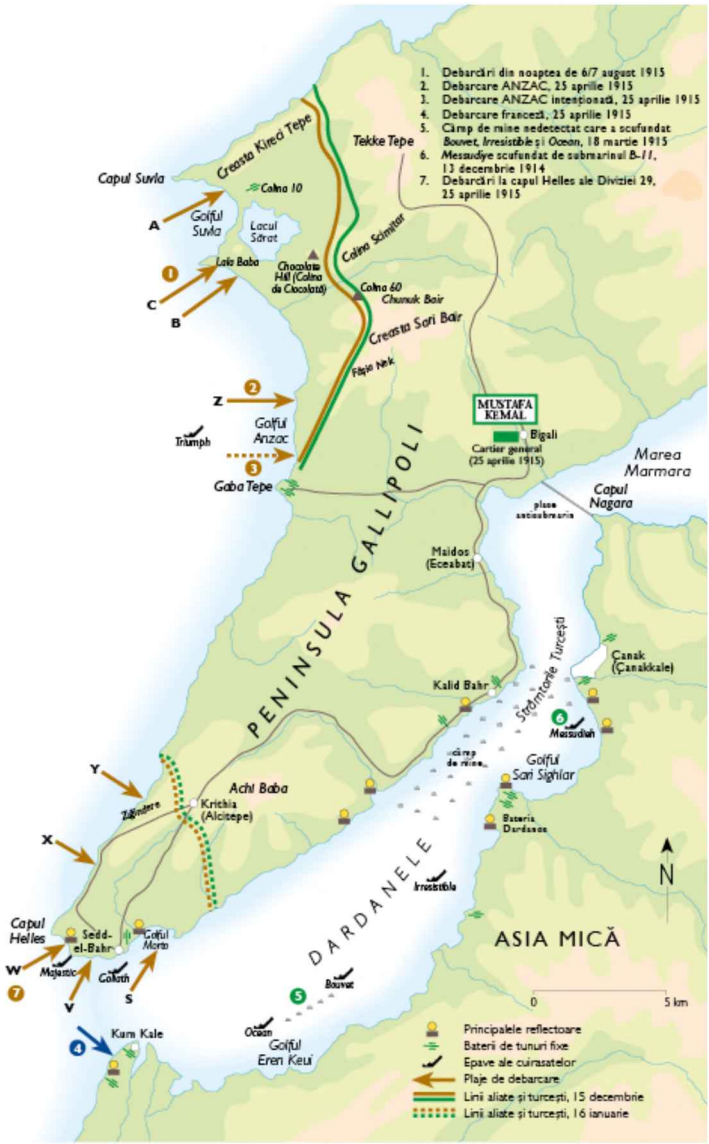
1. Debarcări din noaptea de 6/7 august 1915
2. Debarcare ANZAC, 25 aprilie 1915
3. Debarcare ANZAC intenționată, 25 aprilie 1915
4. Debarcare franceză, 25 aprilie 1915
5. Câmp de mine nedetectat care a scufundat Bouvet, Irresistible și Ocean, 18 martie 1915
6. Mesudiye scufundat de submarinul B-11, 13 decembrie 1914
7. Debarcări la capul Helles ale Diviziei 29, 25 aprilie 1915
Creasta Kirea Tepe
Tekke Tepe
Capul Suvla
Colina 10
Golful Suvla
Lacul Sărat
Lala Baba
Chocolate Hill (Colina da Ciocolată)
Colina Scimitar
Colina 60
Chunuk Bair
Creasta Sari Bair
Fâșie Nek
Golful Anzac
Triumph
Gaba Tepe
MUSTAFA KEMAL
Bigali
Cartier general (25 aprilie 1915)
PENINSULA GALLIPOLI
Marea Marmara
Capul Nagara
plaje antiaeriene
Maidos (Eceabat)
Strâmtorile Turcești
Çanak (Çanakkale)
Kalid Bahr
Mesudiah
câmp de mine
Golful Sari Sighlar
Baterii Dardanele
Achi Baba
Krithia (Alcitepe)
Zăpăstare
Irresistible
DARDANELE
ASIA MICĂ
N
Capul Helles
Sedd-el-Bahr
Golful Morto
Majestic
Goliath
Bouvet
Ocean
Kum Kale
Golful Eren Keui
0
5 km
Principalele reflectoare
Baterii de tunuri fixe
Epave ale cuirasatelor
Plaje de debarcare
Linii aliate și turcești, 15 decembrie
Linii aliate și turcești, 16 ianuarie

Atacul naval de pe 18 fusese respins cu pierderea a trei cuirasate şi avarierea gravă a mai multor altora. Germanii şi turcii puseseră în secret un câmp de mine nedetectat la intrarea în Strâmtori, într-o zonă în care manevrase flota aliată de bombardament, rezultând pierderea spectaculoasă a cuirasatului francez pre-dreadnought *Bouvet* împreună cu aproape întregul echipaj, laolaltă cu cuirasatele britanice mai vechi *Ocean* şi *Irresistible* Crucişătorul de bătălie *Inflexible* şi cuirasatele franceze *Gaulois* şi *Suffren* au fost grav avariate. Noul super-dreadnought britanic *Queen Elizabeth*, care nu a mai trecut prin probele de tragere cu tunul înainte să se alăture flotei britanice, a scăpat neavariat, iar cele opt tunuri de 380 mm ale lui au produs distrugeri considerabile fortificaţiilor înainte ca Fisher să ordone furios întoarcerea în apele teritoriale, unde s-a alăturat Marii Flote.

Era clar că flota nu ar fi putut ajunge până în Marmara dacă nu debarca o forţă terestră puternică pe maluri, securizând Dardanelele unde apărătorii, deşi în pragul colapsului pe 18 martie, fuseseră încurajaţi de succes. Consilieri germani au supravegheat repararea fortificaţiilor avariate şi construirea sistemelor de apărare a plajelor în locurile unde era cel mai probabil să aibă loc debarcarea. La comanda Diviziei 19 turceşti cu baza la Maidos era necunoscutul locotenent-colonel Mustafa Kemal, promovat la conducerea a câtorva sute de soldaţi de Liman von Sanders, care avea harul de a depista talente. Kemal şi-a pregătit riguros oamenii. În loc să disperseze apărarea pe întreaga coastă a peninsulei, Liman a păstrat o mare parte a ei departe în spatele plajelor, gata să se deplaseze rapid în forţă pentru a anihila debarcările când ar fi avut loc, şi a mai păstrat în spate rezerva principală alcătuită din două divizii, la istmul Bulair.

Navele care aduceau din Anglia echipament în insulele greceşti fuseseră încărcate fără a se lua în considerare ce ar fi mai întâi necesar după un asalt asupra plajelor. În portul Mudros nu existau taxe de chei, iar navele au trebuit trimise pentru reîncărcare la Alexandria, unde Hamilton îşi stabilise temporar cartierul general. După multe negocieri la Londra, Kitchener a fost de acord să trimită Divizia 29 Infanterie în estul Mediteranei. Această formaţiune cuprindea unităţi regulate aduse în ţară în toamna lui 1914 din toate colţurile imperiului pentru a se alătura BEF în Franţa. În ciuda protestelor feldmareşalului French şi ale generalilor lui, a fost transportată în Mediterana pentru a se alătura trupelor Anzac, Diviziei Navale Regale şi Forţei Expediţionare Franceze comandate de vechiul prieten al lui Hamilton, generalul d'Amade.

Amiralul de Robeck i-a spus lui Hamilton că flota nu poate pătrunde mai adânc în Dardanele din cauza bateriilor îmbunătăţite de pe maluri. De Robeck credea că turcii puseseră şi alte câmpuri de mine nedetectate. Planul de atac depindea astfel de debarcările Diviziei 29 sub acoperirea

tunurilor flotei, în vârful peninsulei, şi ale trupelor Anzac la aproximativ 25 km în susul coastei. Debarcările trupelor Anzac erau planificate să împiedice diviziile de rezervă ale lui Liman să coboare degrabă pentru a porni un atac la capetele de pod aliate de pe plaje. Francezii urmau să debarce la Kum Kale pe malul asiatic, ca diversiune, dar aveau să fie reîmbarcaţi ulterior şi urmau să se alăture Diviziei 29 la Helles după două zile, Kitchener interzicând anume efectuarea de operaţiuni susţinute în partea asiatică a Strâmtorilor. Date fiind resursele disponibile, planul lui Hamilton era imaginativ şi solid. Execuţia însă nu a fost astfel, nici pe departe.

Debarcările au avut loc în dimineaţa de 25 aprilie. Trupele Anzac au ajuns la mal la răsăritul soarelui, dar cu 1,6 km mai la nord faţă de plaja unde ar fi trebuit, din cauza unui puternic curent din largul coastei. În locul unui hinterland cu o pantă moale şi al unui spaţiu deschis până la Strâmtorile aflate la numai 8 km peste peninsulă, au avut de înfruntat pante abrupte – pe care s-au grăbit să urce. Elanul i-a purtat până pe înălţimile crestei Sari Bair, anihilând rezistenţa detaşamentelor turceşti care acopereau plaja, dar când au ajuns în vârf, cu sufletul la gură şi dezorganizaţi, au fost întâmpinaţi de un contraatac furios condus de Mustafa Kemal, care i-a aruncat înapoi la marginea crestei. Acolo au rezistat cu îndârjire pe poziţiile care au rămas linia frontului pe parcursul întregii campanii. În acea noapte, Birdwood, abătut, i-a transmit un semnal lui Hamilton, aflat la bordul cuirasatului *Queen Elizabeth*, că situaţia e atât de confuză încât reîmbarcarea era singura soluţie. Hamilton i-a ordonat să reziste.

La Helles, în vârful peninsulei, comandantul Diviziei 29, generalul-maior Hunter-Weston, alesese să debarce în plină zi, decizie pe care trupele au plătit-o scump. Ajungând la mal în bărci la care, pe ultimele sute de metri, au vâslit marinari din echipajul navei, trupele au intrat sub un tir devastator pe plaja „V", lansat de apărătorii acesteia. Un aviator naval care zbura deasupra locului a fost îngrozit să constate că pe ultimii 15 metri până la plajă apa era roşie din cauza sângelui. Pe plaja „V" debarcarea a fost ajutată de un „cal troian"; transportorul de cărbuni *River Clyde* fusese modificat, adăugându-i-se saborduri suplimentare, pentru a veni până aproape de mal

Hidroavion al Serviciului Aerian Naval Regal (Royal Naval Air Service – RNAS) în portul Mudros, insula Lemnos, în timpul operaţiunilor din Dardanele. Lordul Kitchener exclusese anume folosirea Corpului Aerian Regal (Royal Flying Corps) la Gallipoli, dar RNAS, folosind un amestec de avioane primitive, a efectuat misiuni de recunoaştere, observaţie aeriană pentru tunurile flotei, misiuni de fotografiere şi, în scurt timp, şi pentru torpilarea navelor turceşti prezente în Marea Marmara. (IWM)

și a deșerta două batalioane pe rampe și un pod din bărci până la mal. Și aceste trupe au fost întâmpinate de un tir nimicitor și au fost blocate lângă ceilalți pe mal. Pe plaja „W", de pe cealaltă parte a capului Helles, la numai 1,6 km distanță, primul batalion care a ajuns la mal, Lancashire Fusiliers, și-a croit drum de-a latul plajei prin sârma ghimpată deasă, soldații ei câștigând șase medalii Crucea Victoria în cursul acestei înaintări. În alte locuri din jurul zonei Helles debarcările au întâmpinat o rezistență slabă, dar Hunter-Weston s-a concentrat pe aruncarea de noi trupe în măcelul de pe plajele „W" și „V". La căderea nopții Divizia 29 era zdrobită și incapabilă să exploateze zona interioară cucerită. Obiectivul zilei, vârful dominant Achi Baba, situat la 8 km de plajele de debarcare, nu a fost cucerit nicicând.

Debarcările francezilor la Kum Kale au agitat un cuib de viespi, ducând la lupte sălbatice înainte ca trupele să fie transportate peste Strâmtori, pentru a face joncțiunea cu camarazii lor britanici la Helles.

În căldura fierbinte a verii, o serie de atacuri futile la Helles nu au dus la cucerirea vârfului Achi Baba și nici a satului Krithia aflat la poalele acestuia. Molima și-a luat tributul, declanșată de condițiile mizere și de numărul uriaș de muște care se hrăneau din miile de leșuri neîngropate. Soldatul turc, considerat doar o brută analfabetă, și-a câștigat respectul adversarilor.

Infanteriști australieni mergând spre mal în golful Anzac, în dimineața de 25 aprilie 1915. În acest stadiu, majoritatea trupelor din Forța Imperială Australiană mai purtau uniforme asemănătoare cu cele ale armatei britanice. (IWM)

La Anzac, denumirea sub care a devenit cunoscut precarul cap de pod, atacatorii au fost nevoiţi să se agaţe de o linie de creastă supusă tirului neîncetat al lunetiştilor şi artileriei. Un mare asalt turcesc din luna mai, vizând aruncarea trupelor Anzac în mare, a fost respins, lăsând mii de morţi în putrefacţie, în câmp deschis. Mirosul a devenit atât de cumplit, iar pericolul pentru sănătate atât de mare încât s-a convenit un armistiţiu în timpul căruia ambele tabere să-şi îngroape morţii, fraternizând în acest scurt timp.

Forţa lui Hamilton era blocată acolo şi Kitchener a trimis cu întârziere întăriri: o divizie teritorială din Egipt şi alta din Scoţia. Ambele au întreprins atacuri prost planificate şi cu pierderi mari de vieţi omeneşti, care au adus doar câştiguri limitate sau nici un câştig. S-au cerut mai multe trupe pentru ceea ce Hamilton spera că va fi bătălia decisivă: divizii teritoriale deposedate de cei mai buni ofiţeri şi oameni ai lor, care erau pe frontul de vest, şi divizii „Kitchener" pe jumătate instruite, transportate pe mare până în estul Mediteranei sub denumirea de Corpul IX Armată. Ofensiva din august viza cucerirea vârfurilor crestei Sari Bair; un atac diversionist la Helles trebuia să blocheze întăririle turceşti, iar Corpul IX a efectuat o nouă debarcare la câţiva kilometri nord de Anzac, în golful Suvla. Teoretic, planul era solid, dar a fost rasolit dezastruos de comandanţi, în timp ce Hamilton aştepta neputincios la cartierul lui general de pe insula Imbros. Generalul-locotenent Sir Frederick Stopford, care comanda Corpul IX Armată, fusese rechemat de la pensie, la fel ca mulţi alţi subordonaţi ai lui. Soldaţii-cetăţeni debarcaţi la Suvla erau practic voluntari: patrioţi, curajoşi, dezorientaţi şi meritând o conducere mult mai bună decât au avut.

Asaltul asupra înălţimilor Sari Bair a fost forţat cu tot curajul de neo-zeelandezii care i-au alungat pe turci de pe Ciunuk Bair. Un atac diversionist lansat de Cavaleria Uşoară Australiană, transformată în unitate de infanterie, de-a lungul liniei de coastă, a eşuat în pofida felului sublim în care au luptat australienii. În alte părţi ale înălţimilor Sari Bair, un batalion de luptători gurkha a ajuns în vârf, pentru a fi nimicit apoi de „focul prietenesc". La Helles, şi asaltul diversionist a eşuat. Mustafa Kemal, aflat la comanda apărării vârfului Sari Bair, a ordonat lansarea unui contraatac masiv pe 10 august, care a măturat tot ce se afla în calea lui, în timp ce infanteria turcă a năvălit în rânduri strânse peste creastă. Obiectivul ultimului mare atac britanic, de pe 21 august, includea un pinten cunoscut ca Dealul Scimitar. Atacul a eşuat în mijlocul unor scene de groază, când arbuştii s-au aprins, incinerând sute de răniţi în vegetaţia arzând.

La Gallipoli nu mai era posibilă vreo acţiune ofensivă; pentru întăriri prioritatea trecuse pe frontul de vest, iar nevoia de a trimite trupe la Salonic a slăbit treptat capacitatea forţei militare de a mai face altceva decât să reziste pe poziţii. Hamilton a fost rechemat în octombrie şi înlocuit de generalul Monro,

care, constatând situaţia groaznică, a recomandat evacuarea imediată, făcându-l pe înveninatul Churchill să comenteze: „A venit, a văzut, a capitulat".

Campania navală din Dardanele începuse cu victoria submarinului *B-11*, urmată de bombardarea pe îndelete a forturilor şi cu dezastruoasa încercare de a forţa intrarea în Strâmtori pe 18 martie. Situaţia s-a agravat la mijlocul lunii mai, odată cu pierderea cuirasatului britanic *Goliath* şi cu sosirea în estul Mediteranei a mai multor submarine germane. Alte două nave pre-dreadnought, *Triumph* şi *Majestic*, au fost torpilate sub privirile îngrozite ale trupelor de pe mal, şi cea mai mare parte a flotei a plecat spre un loc de ancorare mai sigur, în insulele greceşti, mişcare care a scăzut şi mai mult moralul armatei de pe mal. În timp ce submarinele germane făceau ravagii, scufundând multe nave cu trupe, cu mari pierderi de vieţi, situaţia pe mare s-a înrăutăţit. Dintr-un anumit punct de vedere însă, flota britanică şi-a câştigat o faimă nepieritoare. Încă de la primele debarcări, submarine britanice, australiene şi franceze, mânuite curajos, înfruntaseră apărarea Dardanelelor, croindu-şi drum în Marea Marmara pentru a anihila marina comercială turcă. Ele au scufundat mai multe cuirasate şi au pătruns de mai multe ori în portul Constantinopol, răspândind panică. Aviaţia navală a jucat şi ea un rol important. Kitchener interzisese anume utilizarea Corpului Aerian Regal în cadrul forţei expediţionare, dar Serviciul Aerian Naval Regal, echipat iniţial cu aparate mai slabe, primitive, a crescut ca forţă şi încredere, încât a înregistrat primul succes împotriva navelor turceşti din Marea Marmara apelând la hidroavioane purtătoare de torpile.

Fotografie extraordinară, făcută de un mitralior de la prora navei *River Clyde* în timpul debarcării pe plaja „V", de la capul Helles, în dimineaţa de 25 aprilie 1915. Oameni din regimentul Royal Munster Fusiliers de pe mal pot fi văzuţi adăpostindu-se sub zidurile castelului Seddülbahir; mulţi alţii zac morţi, în mormane pe punţile bărcilor de desant. Atât de mare a fost măcelul pentru regimentul Munster încât debarcarea regimentului Hampshire a fost amânată până după căderea nopţii. (IWM)

Apropierea iernii a adus ploi torenţiale, urmate de ger aspru şi de zăpadă, creând condiţii îngrozitoare pentru infanteria neajutorată în tranşeele ei deschise. Mii de soldaţi au fost evacuaţi cu degerături şi hipotermie; sute au murit îngheţaţi. Kitchener a venit să vadă rapid care este situaţia şi, îngrozit de ce-i ceruse lui Hamilton şi trupelor acestuia, a confirmat ordinul de evacuare. În nopţile de 19 decembrie 1915 şi 8 ianuarie 1916 trupele de la Anzac–Suvla, apoi de la Helles, au fost luate printr-o operaţiune planificată şi executată strălucit, fără pierderea vreunui om.

Din aproximativ 410 000 de soldaţi britanici şi din Imperiul Britanic şi 70 000 francezi care au debarcat, 252 000 au fost ucişi, răniţi, dispăruţi, au căzut prizonieri sau au fost evacuaţi după ce s-au îmbolnăvit. Estimările pierderilor turceşti variază între 218 000 şi 400 000, dintre care cel puţin 66 000 ucişi în luptă. În ambele tabere au fost acte de eroism, dar să arunci trupe lipsite de experienţă în luptă împotriva celor mai bine pregătite elemente ale armatei turceşti, care luptau pe pământ natal înflăcărate de patriotism, însemna să ceri prea mult. Operaţiunile amfibie necesită o pregătire atentă şi multe repetiţii, iar soldaţii de la Gallipoli nu au beneficiat de ele.

Apărarea Canalului Suez

Egiptul, care mai făcea parte din Imperiul Otoman în 1914, fusese sub controlul eficient al unui „agent" britanic începând din 1882. Armata era în mâinile unui comandant-şef britanic, *serdar*. Oficialii britanici se aflau la cârma majorităţii departamentelor guvernamentale din Egipt, inclusiv a poliţiei. Şeful guvernului egiptean şi viceregele sultanului otoman era kedivul Abbas Hilmi – un anglofob care trăia la Constantinopol; acesta a fost înlăturat de la putere de britanici în decembrie 1914. Închiderea de către britanici în august 1914 a accesului în canal pentru navele naţiunilor inamice era ilegală în raport cu legile internaţionale, dar rezonabilă în circumstanţele date. Mica garnizoană britanică pe timp de pace, cuprinzând trupe regulate, a fost înlocuită de infanteria teritorială şi de trupe Yeomanry călare, cărora li s-a alăturat înainte de Crăciun avangarda australiană şi neo-zeelandeză destinată frontului de vest.

Declararea în noiembrie a *Jihad*-ului de către sultan în calitate de calif a fost ignorată tocmai acolo unde ar fi trebuit să se ridice cele mai numeroase armate – locurile sfinte ale islamului din Arabia. Şeriful Hussein din Mecca şi familia sa haşemită extinsă au observat că autoritatea sultanului scăzuse şi ar fi putut încerca să preia puterea. Au existat însă locuri unde ideea războiului sfânt li s-a părut atrăgătoare conducătorilor musulmani. Provinciile libiene Tripolitania şi Cirenaica, sub control italian din 1912, erau locuite de triburi loiale religios şi, unele dintre ele, şi politic lui Ahmed Sharif, Mare Sanusi de Sollum. Susţinătorii lui luptaseră împotriva italienilor cu

ajutorul consilierilor turci. În 1914 turcii i-au cerut ajutorul pentru a le distrage atenţia britanicilor de la Canalul Suez şi cu speranţa de a răspândi *Jihad*-ul spre vest, pentru a-i afecta pe francezii din teritoriile nord-africane.

La vest de delta Nilului se ridică un platou de mică altitudine; la sud se întinde marele Deşert Libian, la marginea acestuia aflându-se un lanţ de oaze mari, ai căror locuitori recunoşteau autoritatea lui Sanusi Ahmed. Nominal dependent de guvernul egiptean, misiunea lui era să păstreze triburile în bună rânduială. Turcii au sesizat o ocazie de a-şi reafirma autoritatea în această zonă la începutul lui 1915, când Enver şi-a trimis fratele vitreg, Nuri Bei, la Sanusi, însoţit de un Jafar Paşa – un ofiţer german trecut la islam. Pentru ca Ahmed să proclame propriul război sfânt împotriva britanicilor din Egipt, germanii i-au promis bani şi arme. Informaţii despre activităţile lui Nuri şi Jafar au ajuns la cartierul general din Cairo şi au fost luate măsuri pentru a opri răspândirea insurecţiei în Egipt, unde mulţi dintre ţăranii din deltă îi erau loiali lui Sanusi Ahmed în calitate de lider spiritual. La Alexandria s-a adunat o Forţă a Deşertului de Vest improvizată care cuprindea britanici, australieni, neo-zeelandezi, sud-africani, războinici sikh din armata indiană şi egipteni. În afară de încleştările de-a lungul frontierei, au avut loc puţine lupte până la sfârşitul lui 1915 – când Sanusi primise mai multe transporturi de arme germane. Pe terenul ce avea să devină familiar în al Doilea Război Mondial, au avut loc câteva încleştări dure.

În ianuarie 1916, Marele Sanusi, sosind de la baza lui în marea oază Siwa, a condus personal o înaintare spre est, de-a lungul coastei de la Mersah Matruh, cu o forţă comandată de Jafar. În lupta care s-a transformat în bătălia decisivă a campaniei sale în miniatură, la Aqqaquia pe 26 februarie, Forţa Deşertului de Vest l-a înfrânt şi capturat pe Jafar care a trecut în cealaltă tabără, devenind un comandant de succes al uneia dintre armatele neregulate ale şerifului Hussein în cadrul Revoltei Arabe.

Ochii turcilor şi ai germanilor s-au îndreptat spre Suez ca punct focal vital al unei strategii care ameninţa Egiptul, staţia de cărbune şi de semnalizare de la Aden, interesele britanice în Golful Persic şi în India. Turcii au avut nevoie de puţină persuasiune pentru a pregăti o operaţiune majoră la Canalul Suez, care a fost încredinţată Armatei VIII a lui Gemal Paşa, al cărui şef de stat major, colonelul (mai târziu generalul) baron Friedrich Kress von Kressenstein, a decis cu curaj la începutul lui 1915 să abordeze canalul traversând în marş direct deşertul Sinai. Marea problemă era lipsa apei. Forţa militară trebuia să parcurgă aproximativ 190 km din Gaza, Palestina, până la Kantara, pe canal; erau necesare provizii pentru cel puţin 12 zile, pentru oameni, cai şi cămile. O forţă divizionară a înaintat în jos spre coasta Mediteranei, iar corpul principal a traversat Sinaiul, oprindu-se într-o zonă apropiată de canal, unde o întindere de dune de nisip oferea acoperire cât

Războiul din deşert, 1915–1918

timp erau asamblate pontoanele şi bărcile pliabile transportate prin deşert. Manipularea acestora şi a artileriei de câmp în trecerea dincolo de Sinai a fost o faptă remarcabilă. Apărătorii, alertaţi de recunoaşterea aeriană, au ocupat poziţii de luptă. În noaptea de 1 februarie au fost făcute mai multe încercări de traversare a canalului, dar puţini turci au reuşit să ajungă pe celălalt mal. În zorii zilei următoare bătălia s-a extins pe măsură ce veneau noi unităţi turceşti. Canonierele s-au grăbit spre scena bătăliei şi au tras în bărcile turceşti, scufundându-le. Turcii s-au retras, luându-şi cu ei tunurile înapoi peste Sinai. Nu au mai existat lupte în Suez în 1915, iar generalul Maxwell a întărit fortificaţiile. La un moment dat comanda 13 divizii, dar au fost retrase progresiv, pentru a face faţă unor crize în alte părţi.

Înaintare în Sinai şi Palestina

La începutul lui 1916, generalul-locotenent Sir Archibald Murray i-a urmat lui Maxwell; trupele din subordinea sa au fost redenumite Forţa Expediţionară Egipteană şi cuprindea toate trupele din estul Mediteranei. Murray a primit ordin să înceapă o înaintare hotărâtă pe coastă spre Palestina. Cavaleria patrula în adâncul deşertului, pe flancul său dinspre uscat. Instalarea unei căi ferate şi a unei conducte de apă se făcea în paralel cu înaintarea laborioasă, iar drumul greu a fost îmbunătăţit pentru a putea susţine transportul vehiculelor grele cu motor. Kress hărţuia eficient trupele care înaintau, dar până la sfârşitul lunii mai 1916 Murray stabilise un cap de şină la El Rumana, lăsând acolo o divizie care să-l apere. Dându-şi seama că Kress va încerca să-l flancheze prin dreapta, Murray a trimis acolo o unitate puternică de cavalerie; turcii au atacat-o în forţă pe 4 august şi au fost respinşi, cu pierderi grele.

Către sfârşitul lui 1916 britanicii înaintaseră împotriva rezistenţei încrâncenate de la el-'Arish, la mai puţin de 48 km de graniţa cu Palestina. Vigoarea turcilor care apărau posturile de frontieră de la Magdaba şi Rafah l-a făcut pe Murray să înainteze cu prudenţă, primul obiectiv major fiind oraşul Gaza. Murray l-a însărcinat pe generalul-maior Sir Charles Dobell cu conducerea operaţiunii. Dobell avea multe trupe călare, inclusiv „Coloana Deşertului" a generalului Chetwode, dar adăparea celor 10 000 de cai era o problemă. De aceea fântânile din Gaza erau esenţiale. Oraşul, protejat de o barieră naturală de garduri vii dense de cactus, era apărat de 4 000 de turci hotărâţi. Dobell a decis să-şi protejeze flancul drept cu cavalerie şi să atace frontul dinspre sud. Pe 26 martie 1917 infanteria a avansat prin ceaţa deasă şi toate au mers bine până când cavaleria, care nu mai avea apă, a trebuit retrasă. Din cauza unei erori comise la statul major, infanteria s-a retras şi ea de pe poziţiile ocupate, care au trebuit recucerite a doua zi. Kress a contraatacat şi a împins înapoi flancul drept al lui Dobell. Bătălia a fost întreruptă.

A doua bătălie de la Gaza a avut loc pe 17 aprilie. Turcii îşi întăriseră poziţiile şi intraseră în tranşee puternice, de-a lungul drumului Gaza–Beer Şeva. Dobell a decis să atace pe un front de 3,2 km, cu o singură divizie. Deşi îi dăduse lui Dobell *carte blanche* pentru atac, Murray nu a verificat planul statului major, de aici rezultând talmeş-balmeşul şi eşecul. Atacatorii au avut 6 500 de victime faţă de 2 000 din rândurile turcilor. Murray a fost considerat responsabil la Londra şi a fost îndepărtat de la comandă în iunie. Ajutorul, din partea Armatei III din Franţa, a venit de la generalul Sir Edmund Allenby, care a insistat să obţină toate întăririle cerute şi a vizitat toate unităţile din subordine, pentru refacerea moralului. Un om înalt (cunoscut sub porecla „Taurul") cu un temperament teribil, şi-a motivat rapid cu profesionalismul lui trupele şi le-a câştigat sprijinul.

Forţa lui Allenby a fost întărită substanţial. Două divizii de cavalerie s-au format în Egipt şi alte două au venit din Mesopotamia şi Macedonia. Acum Allenby avea şapte divizii şi le-a împărţit în două corpuri de armată, sub comanda generalilor Chetwode şi Bulfin. După ce a efectuat personal şi atent recunoaşterea, a plănuit două lovituri de ciocan, la Gaza şi la Beer Şeva. Turcii aveau să fie blocaţi la Gaza, în timp ce trupele Anzac ocupau Beer Şeva şi proviziile ei esenţiale de apă. Câteva tancuri (singurele care aveau să părăsească frontul de vest în întregul război) fuseseră trimise în Palestina şi şi-au făcut debutul la Beer Şeva, oraş care a fost cucerit pe 31 octombrie. Turcii nu au reuşit să distrugă puţurile vitale şi întreaga lor linie a fost împinsă în retragere de la est la vest; oraşul Gaza a fost bombardat de flota anglo-franceză şi ocupat pe 16 noiembrie. Această bătălie, cunoscută ca a treia bătălie de la Gaza, a marcat începutul unui progres victorios pentru Allenby şi armata lui reîntinerită.

Germanii, alarmaţi de turnura evenimentelor, l-au trimis pe unul dintre comandanţii lor celebri, generalul Erich von Falkenhayn, să pună lucrurile în ordine. Respingând o schemă aiurită a lui Enver de recucerire a oraşului Bagdad, a lansat un atac asupra flancului drept vulnerabil al lui Allenby, dar i-au lipsit resursele pentru a obţine un rezultat decisiv. După multe lupte crâncene, Ierusalimul a căzut şi Allenby a intrat în oraş pe jos, pe 11 decembrie. Umilinţa simbolică a gestului nu a trecut neobservată.

Trecere în revistă a trupelor turceşti, austriece şi germane din Palestina de către Gemal Paşa. Deşi un comandant destul de competent, aliaţii lui germani şi-au pierdut încrederea în el şi a fost înlăturat de la comandă după bătăliile de la Gaza, fiind înlocuit de generali germani. (IWM)

Adana
Alexandretta
Alep
CIPRU
(MB)
Homs
Beirut
Damasc
MAREA MEDITERANĂ
Marea Galileei
Nazaret
Haifa
Megiddo
Deraa
Nablus
Iordan
Iaffa
Iericon
Amman
Cale ferată militară britanică, prelungită treptat din mai 1916 până în aprilie
Ierusalim
Marea Moartă
Gaza
Port Said
Alexandria
El Arish
Rafa
Beer Șeva
Calea ferată Hedjaz
Kantara
Romani
Ismailia
Marele Lac Amar
Ma'an
Cairo
Suez
Deșertul Libian
EGIPT
Sinai
Aqaba
N
Golful Suez
Nil
0
100 km
Linia frontului, martie–octombrie 1917
Linia frontului, decembrie 1917–septembrie 1918
Cale ferată
Cale ferată în construcție în 1915
Zonă ocupată de turci, februarie 1915
Atac turc, februarie 1915
MAREA ROȘIE

Pagina anterioară: Campaniile din Sinai şi din Palestina

Ploi torenţiale au întrerupt campania. În martie 1918 Allenby a forţat fără succes înaintarea spre est, către Amman în Transiordania, pentru a tăia calea ferată Hedjaz care aproviziona garnizoanele turceşti dinspre sud. Deşi Ammanul a fost asediat, ţinta principală, un mare viaduct de cale ferată, a rămas intactă. Ofensiva germană în Franţa, în martie, l-a privat pe Allenby de multe dintre cele mai bune unităţi – în total, 90 000 de oameni din două divizii de infanterie, nouă regimente de călăraşi şi parte din piesele de artilerie grea au ajuns în Franţa. Forţa lui includea acum trupe fără experienţă din armata indiană. Avea o superioritate numerică de doi la unu faţă de turci, a căror forţă nu depăşise niciodată 30 000 de oameni, dar în Palestina mai era o divizie germană, bine instruită şi puternic înarmată.

În Arabia, tendinţele naţionaliste erau vizibile şi şeriful Hussein, căruia Kitchener îi oferise independenţă condiţionată, a început negocieri cu britanicii în 1915. Termenii lui Hussein erau expliciţi; avea să lupte împotriva turcilor în schimbul recunoaşterii independenţei ţărilor arabe de la sud de paralela 37 latitudine; aceste condiţii au fost respinse de britanici deoarece ar fi inclus fâşii mari din Asia Mică şi din Siria. S-a ajuns la un compromis, deşi viitorul Bagdadului şi al Basrei a rămas incert.

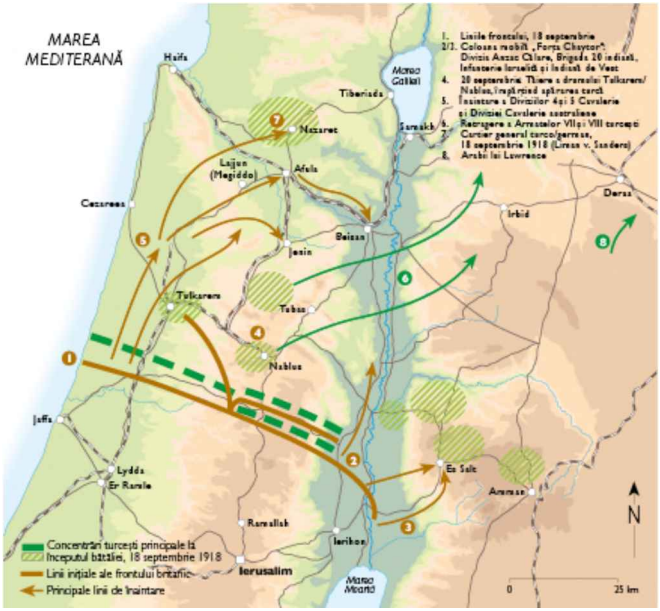

Megiddo, lovitura de maestru a lui Allenby, 19–21 septembrie 1918

Cum Hussein trebuia înarmat şi finanţat, Revolta Arabă a pornit abia în mijlocul lui 1916 în Hedjaz, cu un atac asupra garnizoanei turceşti din Medina. Hussein a proclamat independenţa Hedjazului şi garnizoana din Mecca s-a predat în iunie. Atunci Hussein s-a proclamat rege al tuturor arabilor şi i-a chemat pe arabii de pretutindeni să ridice armele împotriva turcilor. Pretenţiile sale la tronul Hedjazului au fost recunoscute de Londra la sfârşitul anului.

Desfăşurarea Revoltei Arabe a fost punctată de gâlceavă între diferitele facţiuni şi triburi implicate şi de duplicitatea politicienilor britanici şi francezi, care-şi pregăteau sferele de influenţă postbelică în Orientul Apropiat. Personalitatea-cheie britanică la faţa locului era talentatul căpitan (mai târziu colonel) T.E. Lawrence, un tânăr arheolog de la Oxford, care cunoştea bine cauza arabă şi avea simpatie pentru ea. Lucrând pentru Biroul Arab, a câştigat încrederea lui Hussein şi a fiilor lui şi s-a arătat un geniu al războiului de gherilă, conducând coloane extrem de mobile de trupe neregulate, călare pe cămile, pentru a ataca vulnerabila cale ferată Hedjaz, tăind şinele, aruncând în aer poduri situate de-a lungul ei şi copleşind garnizoane izolate. La mijlocul lui 1917, Lawrence şi oamenii lui se răspândiseră până departe şi pe 3 iunie, în timp ce purtau discuţii cu triburile arabe din Siria, au aruncat în aer calea ferată Alep–Damasc. O lună mai târziu, în faţa lui Lawrence se predau trupele garnizoanei turceşti de la Aqaba, după care acesta a mers la Cairo pentru a se întâlni cu Allenby şi a discuta viitoarele operaţiuni. Allenby şi-a dat seama de talentele lui Lawrence şi a fost de acord să coopereze. Spre sfârşitul anului, cei doi coordonau operaţiuni întreprinse în comun cu trupe neregulate de arabi, pentru a le provoca neajunsuri maxime turcilor şi aliaţilor germani. După ce dezafectase calea ferată Hedjaz, pentru care stocurile de şine de înlocuire se epuizaseră de multă vreme, Lawrence a protejat flancul drept al lui Allenby în ofensiva care sperau că va pune capăt campaniei. Turcii erau comandaţi de talentatul Otto Liman von Sanders care avea un mic contingent german şi trei armate turceşti şubrede. Pe 19 septembrie 1918 Allenby a atacat. Planul lui pentru acest atac de la Megiddo se baza pe discreţie, viclenie şi surpriză. Flancul drept al turcilor a cedat, iar Liman era cât pe ce să fie capturat când postul lui de comandă a fost luat cu asalt. Pe 20 septembrie britanicii au traversat Iordanul în timp ce cădea Nazaretul şi cavaleria lui Allenby pornise într-o urmărire dezlănţuită a inamicului. Armatele turceşti au cedat şi Armata VII, prinsă în timp ce bloca Wadi Fara, a fost distrusă într-un bombardament letal lansat de avioane RAF. Allenby şi Lawrence au intrat în Damasc pe 1 octombrie, Beirutul a căzut în mâinile francezilor pe 7 octombrie, iar până la sfârşitul lunii ocupaseră Homs şi Alep.

Acesta a fost sfârşitul armatelor otomane. Noul sultan turc, Mehmed al VI-lea, l-a demis pe ministrul Junilor Turci şi a apelat la preşedintele Wilson al SUA în căutarea unui armistiţiu pentru Turcia. Neprimind răspuns, turcii au luat bizara măsură de a-l elibera pe generalul Townshend din confortabila lui detenţie, trimiţându-l emisar la amiralul Calthorpe al Flotei Regale Britanice din Marea Egee. Armistiţiul a fost semnat la Mudros, pe insula Lemnos, pe 30 octombrie. Conform condiţiilor acestuia, turcii au permis accesul în Dardanele, au eliberat toţi prizonierii de război, au pus oficial capăt alianţei cu Puterile Centrale şi au pus teritoriile turceşti la dispoziţia Aliaţilor pentru operaţiuni de război ulterioare. Pe 12 noiembrie flota aliată a trecut prin strâmtoarea Çanak şi s-a îndreptat spre Constantinopol, unde marele oraş se afla în bătaia tunurilor ei.

Campania din Italia

La sfârşitul lui 1914 Italia era curtată atât de Puterile Centrale, cât şi de Aliaţi. Guvernul italian îşi declarase prudent neutralitatea pe 3 august, în pofida implicărilor Triplei Alianţe care ar fi trebuit să facă Italia să intre în război de partea Germanei şi Austriei. Armata şi flota ei erau cele mai puternice din ţările neutre din Europa, iar poziţia geografică era de importanţă strategică, aflându-se pe flancurile Puterilor Centrale şi Aliaţilor. Italia avea puterea navală necesară pentru a controla rutele maritime din Mediterana, în special a celor din strâmtoarea Messina, unde o flotă austro-italiană combinată ar fi putut bara accesul la Canalul Suez. Activitatea diplomatică şi politică intensă a făcut însă Italia să semneze Tratatul de la Londra, din aprilie 1915, aducând-o în alianţa dintre Marea Britanie, Franţa, Belgia şi Rusia, care se aflau în război cu Austria, căreia Italia i-a declarat război pe 23 mai.

Frontiera austro-italiană fusese creată artificial printr-un tratat din 1866 pus la punct de Bismarck, oferindu-i Austriei o barieră montană de unde armata ei s-ar fi putut năpusti în voie până în Câmpia Padului. Orice ofensivă italiană ar fi trebuit condusă la deal. Dificultăţile Italiei erau accentuate de forma frontierei, un „S" gigantic pe partea italiană, cu o uriaşă pungă proiectată în Italia, în zona Trentino, şi cu punga Udine întinzându-se în teritoriul austriac. Dintre acestea, cea din Trentino era cea mai periculoasă, dar comunicaţiile rutiere şi pe cale ferată proaste le ridicau probleme şi planificatorilor militari din Austria. De la graniţa cu Elveţia până la Marea Adriatică linia frontului s-a prelungit cu aproape 640 km, împărţită în trei segmente: Trentino, Alpină şi Isonzo. Exceptând aproximativ 48 km acoperiţi de coline moderate pe Isonzo, întreaga linie se afla pe teren muntos. Anticipând războiul cu Austria, ale cărei intenţii faţă de fosta ei provincie veneţiană erau extrem de clare, Italia fortificase toate cele trei fronturi, acoperind Câmpia Padului cu o reţea de drumuri şi căi ferate

strategice care să permită deplasarea rapidă a trupelor în orice sector în pericol. Pe partea lui de frontieră, statul major austriac construise poziţii defensive permanente şi îmbunătăţise infrastructura de transport în zonele din spatele frontului. Existenţa unor poziţii de apărare fixe de ambele părţi a dictat din start caracterul în principal static al campaniei.

Şeful statului major italian, generalul Cadorna, plănuia să atace pe frontul Isonzo, unde obiectivele Trieste şi drumul spre Viena erau accesibile, la care se adăuga tentanta ocazie de a face joncţiunea cu armatele din Serbia şi din Rusia. Pentru italieni, călcâiul lui Ahile era frontul Trentino, unde o străpungere austriacă de succes ar fi izolat armatele lui Cadorna de pe Isonzo. Aşezarea sistemului de căi ferate italian din regiune a confirmat acest lucru; o rută cu fir dublu mergea paralel cu frontiera, cu pinteni care se ramificau în susul văilor. Sistemul de cale ferată austriac asigura o linie principală de-a lungul părţii austriece a frontierei, dar îi lipseau ramificaţiile, ceea ce avea să scadă elanul ofensivei austriece în Trentino.

La izbucnirea ostilităţilor, italienii desfăşuraseră de-a lungul frontului 35 de divizii, împotriva a 20 de divizii austriece, pe poziţii puternice, aproape impenetrabile. Soldaţii din ambele tabere au avut de suportat condiţiile dificile din munţi. Cadorna a plănuit o ofensivă susţinută pe Isonzo şi o apărare agresivă la Trentino, în timpul securizării poziţiilor avantajoase ale trupelor sale *Alpini*, care luptau în înalţii Alpi Carnici. Armata italiană era nepregătită, epuizase majoritatea rezervelor materiale în războiul din Libia, şi presiunea aripii politice de stânga împiedicase înlocuirea lor. Artileria, mitralierele şi materialele destinate construirii fortificaţiilor pasagere erau insuficiente. Escadrila de aviaţie, care avea să devină în cele din urmă extraordinar de eficientă, se afla într-o etapă incipientă de dezvoltare.

Feldmareşalul Lord Kitchener trece în revistă trupele Diviziei 10 (Irlandeze) înainte de îmbarcarea lor spre estul Mediteranei în iunie 1915. Martori oculari la această paradă, organizată în apropiere de Basingstoke, şi-au amintit multă vreme după aceea de „K" încălecat pe un uriaş cal de luptă negru, „imobil ca şi când ar fi fost gravat", în timp ce batalioanele mărşăluiau pe lângă el. Trăsăturile lui impasibile nu ne dezvăluie dacă împărtăşea sau nu îndoieli legate de expedierea unor unităţi atât de tinere şi de neexperimentate pentru a lupta cu turcii. (IWM Q27688)

În ciuda acestor probleme, pe 23 mai 1915 italienii au înaintat pe toate fronturile, surprinzându-i pe austrieci. Primele rezultate au fost satisfăcătoare, italienii cucerind o serie de poziţii în teritoriul austriac pe frontul Isonzo, unde linia frontului s-a stabilizat, creând scena următoarelor bătălii de uzură. Prima a început pe 23 iunie – alte 11 aveau să facă armata italiană să sângereze masiv. Dar aceste încleştări sângeroase, asemănătoare ofensivelor aliate din Franţa, aveau să epuizeze efortul de război austriac şi să blocheze armate întregi extrem de necesare pe frontul din est.

Generalul conte Luigi Cadorna provenea dintr-o veche familie de militari din Piemont. Tatăl lui comandase armata care intrase în Roma în 1870, marcând unirea Italiei. La moartea generalului Pollo, în 1914, Cadorna a constatat că armata era incapabilă operaţional şi a făcut multe în următoarele câteva luni pentru a o pregăti de război. De la izbucnirea războiului a persistat cu asalturi frontale repetate, care au provocat un număr uriaş de victime. Un bărbat auster şi detaşat, neîndurător cu subordonaţii ineficienţi, îi lipsea omenia care-i face pe generalii de succes dragi oamenilor lor. Până la sfârşitul lui 1915 purtase patru bătălii pe Isonzo, chinuindu-se să cucerească oraşul important Gorizia, protejat de un cap de pod austriac şi acoperit de tirul armelor de pe dealurile din jur. Poziţiile austriece erau foarte puternice şi ambele tabere au suferit pierderi uriaşe; în a doua bătălie de pe Isonzo italienii au aruncat în luptă 260 de batalioane împotriva a 129 austriece, dar apărarea austriacă s-a dovedit prea puternică. Cadorna, care nu s-a remarcat niciodată prin toleranţă, concediase 27 de generali şi

Frontul italian, 1915–1918

avea să îndepărteze de la comandă pe mulţi alţii în lunile următoare. În primele lor patru atacuri de pe Isonzo italienii au pierdut 161 000 de oameni, iar 147 000 de austrieci au fost ucişi, răniţi, luaţi prizonieri sau dispăruţi. Au fost chemaţi sub arme mai mulţi italieni din rezervă. Un rezervist de 32 de ani, intrat în trupele *Bersaglieri* în august 1915, avea să-şi lase amprenta asupra istoriei Italiei – Benito Mussolini, editorul unui ziar socialist, a ieşit din armată ca invalid în urma rănilor suferite într-un accident cu un mortier de tranşee, dar nu înainte să fie decorat pentru bravură.

În timp ce iarna scădea ritmul operaţiunilor, holera, probabil luată de la austrieci, se răspândea în rândul trupelor italiene. Italienilor le lipsea în continuare artileria, în special tunurile grele necesare străpungerii apărării austriece. La o conferinţă aliată de la Chantilly s-a convenit ca Marea Britanie şi Franţa să furnizeze arme şi echipament suplimentar pentru a sprijini efortul de război italian.

Aliaţii germani ai şefului de stat major austriac Conrad se aşteptau ca acesta să-şi concentreze eforturile în principal împotriva ruşilor, eliberând forţe germane pentru frontul de vest. Dar el avea ideile lui. Una era un atac decisiv în Trentino, înaintând rapid peste Câmpia Padului, pentru a cuceri marile oraşe din nord. A ales pentru atac zona din jurul platoului Asiago. Perspectiva l-a îngrozit pe şeful Marelui Stat Major german, generalul Erich von Falkenhayn. Conrad a ţinut blocate un număr mare de piese de artilerie de care Falkenhayn avea mare nevoie pentru a contracara forturile franceze de la Verdun, iar planul lui din Trentino acapara un număr de divizii de pe frontul de est. Falkenhayn mai credea că toate cele 18 divizii adunate de Conrad aveau să se dovedească inadecvate, chiar dacă austriecii aveau o superioritate masivă a artileriei – 2 000 de tunuri, dintre care aproape 500 de piese de artilerie grea, împotriva a 588 de tunuri de câmp italiene şi a 36 de tunuri grele.

Atacul Trentino a început în zorii zilei de 15 mai 1916, folosind un bombardament de artilerie scurt, dar concentrat, care a distrus practic sistemul de tranşee italian. Artileria grea austriacă a fost devastatoare în văile închise, provocând avalanşe şi căderi de pietre; dar terenul accidentat i-a salvat pe italieni de la o înfrângere copleşitoare, deoarece a încetinit mult înaintarea austriacă. Aptitudinile trupelor de *Alpini*, care luptau pe pământ natal, au câştigat timpul necesar ca apărarea să se stabilizeze. Însă, până pe 4 iunie, austriecii, care capturaseră cărţile de coduri italiene şi interceptau transmisiunile lor radio, erau la cel mult 32 km de Vicenza şi de calea ferată laterală vitală care aproviziona frontul Isonzo. Aici austriecii şi-au pierdut din elan şi contraatacul lui Cadorna de pe 16 iunie i-a împins constant în retragere, până pe liniile de start. Falkenhayn era furios pentru că, reorientând trupe şi tunuri din est, Conrad îi facilitase generalului rus Brusilov lansarea unei ofensive de succes.

În 1916 au avut loc alte cinci lupte pe Isonzo, iar numărul victimelor creştea. Italienii au cucerit în august Gorizia şi pentru scurt timp părea că reuşiseră o străpungere; dar avântul trupelor a trecut rapid. Cadorna obţinuse rezultate mai bune decât sperase, câştigând până la 6,4 km pe un front cu lungimea de 24 km. Odată cu revenirea iernii, ofensiva s-a oprit încă o dată, în afară de raiduri şi de operaţiuni de patrulare.

La o conferinţă a Aliaţilor de la Roma, din ianuarie 1917, Cadorna a cerut opt divizii britanice şi franceze şi 300 de tunuri grele pentru a cuceri Trieste şi a scoate Austria din război. I s-a promis artilerie, dar numai cu împrumut pentru două sau trei luni. Situaţia din Macedonia, unde creştea presiunea asupra Salonicului, a generat cereri la fel de urgente adresate Aliaţilor, iar Revoluţia Rusă, care a început în martie, le-a permis austriecilor să transfere formaţiuni din est pentru a-şi spori forţele de pe fronturile Isonzo şi Trentino. Neabătut, Cadorna a ordonat alte două atacuri, al unsprezecelea şi al doisprezecelea de pe Isonzo. La sfârşitul lunii august italienii păreau pe punctul de a obţine o victorie finală; moralul austriac scăzuse, iar regimentele de etnie non-germană se săturaseră de război. Aliaţii răspunseseră cererilor lui Cadorna de a-i trimite artilerie grea şi tunuri britanice de 150 mm serveau acum sub comanda sa. Generalul Ludendorff, succesorul lui Falkenhayn ca şef de stat major, şi-a dat seama că după a douăsprezecea bătălie de pe Isonzo ar putea urma o prăbuşire politică şi militară austriacă şi a trimis întăriri masive armatei lui Conrad, inclusiv unităţi de elită germane, instruite în tactici noi, prin care trupe de asalt, avansând rapid, au depăşit centrele de rezistenţă şi au lovit cartierele generale inamice şi liniile de tunuri. Într-o asemenea unitate a servit un ofiţer de viitor. Maiorul Erwin Rommel comanda o companie dintr-un batalion de munte din Württemberg, care avea să joace un rol-cheie în a douăsprezecea bătălie de pe Isonzo.

În această bătălie, nou formata Armată XIV austro-germană a fost cât pe ce să câştige direct campania. Comandantul ei era generalul Otto von Below, care avea un palmares remarcabil de victorii. Serviciul de informaţii militar italian anticipase corect data şi locul ofensivei. Linia italiană era ţinută la momentul atacului de Armata II, al cărei comandant, generalul Capello, un om bolnav, a renunţat la comandă pe 20 octombrie. Dispoziţiile date de el erau mai potrivite pentru ofensivă decât pentru o defensivă solidă (ofensivă planificată, dar amânată), după cum a devenit clar când Below a atacat în apropiere de Caporetto la începutul zilei de 24. Tirul furios de artilerie a copleşit Armata II, distrugându-i lucrările de teren şi dându-i comunicaţiile peste cap. Gazul de luptă a fost folosit pe scară largă, iar măştile de gaze italiene s-au dovedit ineficiente. Ceaţa şi ploaia au ajutat trupele de asalt să se infiltreze în zonele ocupate de ariergarda italiană. Armata XIV a traversat Isonzo şi până la căderea nopţii Below străpunsese liniile de

Paginile anterioare: Soldaţi italieni într-o tranşee de pe podişul Karst, în timpul Primului Război Mondial, circa 1916. (Getty Images)

rezervă italiene şi cucerise terenul înalt de pe partea de râu a apărătorilor. Armata II s-a dezintegrat, deşi câteva unităţi au rămas ferm pe poziţii în timp ce trupele de asalt germane măturau terenul din jur. Atât de mare a fost avântul atacanţilor încât retragerea pe o linie intermediară, ordonată de Capello, care s-a ridicat de pe patul de boală pentru a recădea pe el, a fost depăşită de germanii care năvăleau. La stânga Armatei II, Armata III comandată de ducele de Aosta a rămas ferm pe poziţii, dar, când era pe cale să fie flancată, i s-a ordonat să se conformeze cu retragerea în dezordine a neajutoratei Armate II. Aglomeraţia pe drumurile ariergărzii a fost extraordinară. Poduri au fost aruncate în aer de genişti intraţi în panică înainte ca unităţile în retragere să ajungă la ele. Pe câmpuri, un număr enorm de oameni şi animale se scurgeau înapoi spre râul Tagliamento unde intenţiona să se stabilească Cadorna. Mii de oameni din Armata II se demobilizau singuri, aruncau armele, uniformele şi echipamentul, căutând un mod de a scăpa din zona de bătălie şi de a găsi drumul spre casă. Armata III însă era în continuare disciplinată şi unită.

Generali francezi şi britanici au venit în vizită pe front pentru a evalua pagubele, în timp ce soldaţi din ambele naţii soseau în Italia pentru a întări frontul. Sir William Robertson, şeful Marelui Stat Major imperial, l-a sfătuit pe Cadorna să continue lupta şi să reziste pe linia râului. Foch, care niciodată nu şi-a cântărit cuvintele, i-a zis lui Cadorna că „pierduse doar o armată!“ şi că ar fi trebuit să continue lupta cu restul trupelor. Continuarea retragerii pe Linia Tagliamento a fost abandonată. Ultima redută a fost pe linia râului Piave, unde apărătorii au intrat în tranşee pe 7 noiembrie. Se aflau la numai 32 km de Veneţia când Cadorna a dat ultimul său ordin de zi, previzibil, îndemnându-şi trupele „să moară şi să nu cedeze“, înainte să fie înlocuit de generalul Armando Diaz, un soldat la fel de capabil, dar mult mai uman. Linia a rezistat, iar Diaz a luat o pauză. A douăsprezecea bătălie de pe Isonzo, sau de la Caporetto, cum a devenit cunoscută, a fost o catastrofă. Italienii au pierdut 10 000 de oameni ucişi, 30 000 răniţi, un număr uluitor – 265 000 – de prizonieri şi multe mii de dezertori. Pierderile de echipament au fost la fel de dezastruoase: peste 3 000 de tunuri, 3 000 de mitraliere, aproape 2 000 de mortiere şi mari cantităţi de provizii şi de echipament.

Acest dezastru a avut mai multe urmări surprinzătoare. Aliaţii au decis în fine că era necesară o comandă unificată pentru a îngenunchea Germania. O reuniune de urgenţă organizată la Versailles a dus la înfiinţarea unui Consiliu Superior de Război, care a dus la politici de unificare operaţională. În paralel, un uluitor spirit de unitate naţională străbătea Italia datorită discursurilor publice şi scrierilor însufleţitoare ale unei asocieri ciudate între poetul şi aviatorul Gabriele d'Annunzio şi jurnalistul socialist Mussolini. Un val de patriotism a mânat sute de mii de oameni să se înroleze şi să

compenseze pierderile de la Caporetto. Prim-ministrul Orlando le-a spus ajutoarelor lui că Italia nu se va preda niciodată, chiar dacă armata ar trebui retrasă în Sicilia. Diaz şi-a refăcut armata, întărită de trupe franceze şi britanice şi de tunuri şi avioane trimise în grabă de pe frontul de vest. Moralul a crescut din nou, în timp ce inamicul, epuizat de eforturile depuse şi de lipsa de alimente, a renunţat să mai încerce să străpungă linia aliată.

1917 fusese un an prost pentru Aliaţi. Armata franceză se revoltase şi Revoluţia Rusă continua să se răspândească, eliberând o parte din armatele Puterilor Centrale pentru alte fronturi. Dar America intrase în război şi germanii ştiau că vastele ei resurse aveau să decidă rezultatul războiului dacă Germania nu realiza curând străpungerea decisivă.

Pe parcursul primăverii şi verii lui 1918, deoarece lucrurile se aflau în suspensie în Franţa, pe frontul italian a fost linişte; Diaz, hotărât să-i dea armatei timp să se refacă după înfrângerea de la Caporetto, a refuzat să atace până ce a primit ordin de la Orlando, în octombrie. Italienii fuseseră întăriţi cu forţe franceze şi britanice semnificative. Orlando credea că era esenţială acum lansarea unui atac pentru a câştiga un atu ulterior la masa tratativelor - toate semnele arătau că Imperiul Austro-Ungar era pe cale să se prăbuşească. Ofensiva lansată de Diaz pe 24 octombrie a dovedit că Orlando avea dreptate. În timp ce armata aliată a atacat la Vittorio Veneto, austriecii au rupt rândurile şi au fugit. A urmat o retragere în debandadă, cu rebeliuni şi dezertări în masă ale trupelor sârbe, croate, cehe şi poloneze. Au izbucnit revolte şi în marina austriacă şi pe 3 noiembrie Austria a semnat condiţiile de armistiţiu. Războiul din Italia se încheiase.

Salonic şi Macedonia

În timp ce ultimele trupe sârbe erau evacuate pe mare din Albania, în ianuarie 1916, Aliaţii şi-au dat seama că rataseră o ocazie extraordinară neinsistând ca grecii să-şi onoreze obligaţiile de a veni în ajutorul Serbiei dacă ar fi fost invadată de bulgari. Sârbii îi respinseseră pe austrieci, dar invazia bulgară a fost prea mult pentru ei. O armată combinată, sârbă şi greacă, ar fi descurajat ambiţiile bulgare şi ar fi împiedicat trecerea trupelor din Germania la Constantinopol pe calea ferată Berlin-Bagdad.

Trupe franceze şi britanice au sosit la Salonic la sfârşitul verii lui 1915 de la Gallipoli, unde se instalase blocajul după ofensiva nefericită a lui Hamilton din august. Din octombrie în decembrie au fost mai multe încercări eşuate de a face joncţiunea cu sârbii, dar bulgarii i-au împins pe francezi peste graniţa greacă. La o conferinţă la Chantilly în decembrie s-a convenit ca o forţă franco-britanică să reziste la Salonic în pofida înfrângerii Serbiei. Între timp, regele Constantin al grecilor a promis prietenie cu Aliaţii, dar a refuzat să li se alăture împotriva Puterilor Centrale.

Până la sfârşitul anului 1915 construirea „Taberei Fortificate“ (sau „colivia“ cum au numit-o ocupanţii ei) a fost aproape terminată. Perimetrul ei se întindea pe aproximativ 130 km, multe dintre lacurile şi mlaştinile acesteia reprezentând obstacole bune. În pofida protestelor grecilor, armata sârbă a fost transportată cu vaporul în Corfu pentru a se recupera. Generalul francez Maurice Sarrail a fost numit comandant aliat comun la Salonic, în timp ce la Gallipoli soseau noi întăriri britanice, pentru a se alătura Diviziei 10 (Irlandeze) în „colivie“ şi a munci la construirea drumurilor, docurilor, podurilor şi căilor ferate. Ordinele lui Sarrail erau de a bloca forţele germane pentru a împiedica transferul lor la Verdun. O incursiune din Tabăra Fortificată a fost planificată pentru începutul lui martie 1916, când drumurile au devenit practicabile. Francezii şi britanicii au înaintat circa 32 km de pe poziţiile lor spre graniţa bulgară. Când trupele greceşti de frontieră au predat fortăreaţa-cheie Rupel în mâinile bulgarilor, în luna mai, fără să tragă un glonţ în apărarea lor, Aliaţii şi-au dat seama că neutralitatea greacă era o marfă negociabilă. Creşterea nemulţumirii grecilor faţă de prezenţa trupelor franco-britanice la frontieră a fost exacerbată de sosirea din Corfu a 118 000 de soldaţi sârbi, reechipaţi şi doritori să se răzbune pentru înfrângerile recente. În acest moment Aliaţii aproape au cedat. Sarrail primise

Trupe ruseşti sosind la Salonic înainte să mărşăluiască de-a lungul cheiului, sub drapel, pe muzica unei fanfare a armatei britanice. Până ce efectele Revoluţiei Ruse au început să le submineze moralul şi disciplina, aceste trupe au luptat bine sub comandă aliată. (Mary Evans Picture Library)

ordine din partea guvernului său să înainteze dincolo de graniţa greacă, anticipând intrarea României în război de partea Aliaţilor. Comandantul britanic local, generalul Milne, a primit ordine contradictorii de la Londra: să se considere subordonat lui Sarrail doar în cazul operaţiunilor din şi din jurul „coliviei" şi să se abţină de la trecerea frontierei greceşti. După multe discuţii, lui Sarrail i s-a spus să înainteze, dacă e necesar, comandând doar trupe sârbeşti şi franceze. Avea mai multe trupe în subordine, odată cu venirea unui contingent rusesc, ajungând la 250 000 de oameni, iar în august o forţă mare italiană s-a alăturat trupelor de la Salonic. Mai departe în vest, în Albania, un corp italian era faţă în faţă cu austriecii aflaţi dincolo de râul Voyusa, unde nu s-a acţionat înainte de sfârşitul lui 1916.

În august 1916 România se hotărâse să intre în război, iar bulgarii au înaintat pentru a-i împiedica pe Aliaţi să ofere ajutor noului camarad. Sarrail avea ordine de la Paris să-i oprească pe bulgari şi să lanseze o contraofensivă în septembrie. La lupte au participat doar sârbii şi francezii, iar britanicii au rămas pe poziţii pe frontul de pe Struma. După lupte crâncene în care s-au distins sârbii, linia bulgară a fost străpunsă şi în noiembrie sârbii au reluat atacurile, forţându-i pe bulgari să evacueze oraşul înfrânt Monastir înainte ca sosirea iernii aprige să pună forţat capăt unor campanii serioase.

Decizia României de a declara război Puterilor Centrale a fost dezastruoasă pentru ea. Falkenhayn, care comanda Armata IX germană, a dat o serie de loviturі zguduitoare românilor, forţându-i să se retragă la Bucureşti şi să se predea la începutul anului următor.

După fricţiunile din 1916, Aliaţii au convenit asupra unei atitudini defensive la Salonic. Problemele lui Sarrail au fost agravate de greci, a căror armată rezultată ca urmare a mobilizării generale era concentrată, dar statică în Tesalia, deşi trupe bulgare intraseră pe teritoriul Greciei. Regele Constantin avea păreri diferite de ale prim-ministrului Venizelos, care a fost demis, refugiindu-se pe 25 septembrie 1916 în Creta, unde şi-a format propriul guvern provizoriu. La începutul lui octombrie a sosit invitat la Salonic, unde guvernul lui a fost recunoscut imediat de Aliaţi. Regele era acum izolat, dar se bucura de sprijin considerabil în Atena şi în jurul acesteia.

Aliaţii au început să acţioneze energic împotriva guvernului regalist grec, capturând nave ale Flotei Regale Elene în ciuda rebeliunilor din Atena inspirate pe susţinătorii regelui. În timp ce trei batalioane venizeliste s-au alăturat armatei aliate, Germania a transmis un avertisment oficial Greciei, clamând „încălcarea neutralităţii". Negura a fost spulberată rapid de capturarea oraşului Monastir, Sarrail pretinzând că aceasta ar fi „prima victorie franceză după cea de pe Marna", deşi cea mai mare parte a bătăliei a fost purtată de sârbii care şi-au arătat dezgustul refuzând să continue înaintarea la reluarea campaniei, în primăvara anului 1917.

Războiul naval din Mediterana

Probleme de comandă, control şi coordonare au afectat statele majore navale aliate la fel de mult ca pe camarazii lor de la alte arme. Înainte de 1912 în Marina Regală Britanică nu exista un stat major naval, echivalent cu Marele Stat Major al armatei, şi mai aveau să treacă 40 de ani până la crearea unui adevărat Stat Major Central Unit, la Whitehall. În 1914, Amiralitatea nu ştia că şefii armatei purtau de mai mulţi ani discuţii extrem de secrete cu omologii lor francezi pentru a asigura dezvoltarea rapidă a unei Forţe Expediţionare pentru Europa, în eventualitatea unui război.

Prezenţa a două flote aliate majore în Mediterana, apoi, din 1915, a trei, a ridicat multe probleme. În rândul acestora se distingeau mândria naţională şi lipsa unei structuri de comandă sau a unei doctrine comune. Până şi limba în care aveau să fie date comenzile a fost la început o problemă intens dezbătută. Lucrurile s-au complicat când o escadră navală japoneză s-a alăturat flotelor britanică, franceză şi italiană.

Mediterana era privită de mult ca un „lac britanic" datorită prestigioasei flote regale cu baza în Malta. Acum Mediterana trebuia împărţită atent pentru a le aloca flotelor participante zone în care să fie responsabile pentru operaţiuni. Marii Britanii şi Franţei le-au fost alocate câte patru regiuni, iar marinei italiene trei. Sistemul era destul de rigid; dacă o navă transportoare de trupe valoroasă, escortată de un distrugător, părăsea o zonă naţională, trebuia preluată de un distrugător dintr-o altă flotă: comandanţii de submarine germane şi-au dat seama repede şi au profitat când preluarea nu decurgea fluent. Opoziţia comandanţilor de nave la instituirea sistemului convoaielor a dus la pierderi îngrozitoare de nave, pe măsură ce campania submarinelor continua.

În afară de fostele cuirasate germane *Goeben* şi *Breslau*, flota otomană avea puţine nave moderne pe lângă câteva vedete torpiloare; vechiul vas de luptă turcesc *Messudiye* a fost scufundat în strâmtoarea Çanak în decembrie 1914 de submarinul britanic *B-11* şi o altă navă pre-dreadnought, *Khayr al-Din Barbarossa*, a fost torpilată în Marea Marmara la scurt timp după debarcările Aliaţilor de la Gallipoli. Saga cuirasatului *Goeben* rămâne epică. Împreună cu crucişătorul lui de escortă, *Breslau*, acest cuirasat modern fusese prezentat la Constantinopol în vara lui 1914, dar a dispărut spre o destinaţie necunoscută în ajunul izbucnirii războiului. A reapărut în largul porturilor franceze din Africa de Nord, Bone şi Phillipeville, pe care le-a bombardat pe 3 august 1914 înainte să se îndrepte spre est, urmărit de flota britanică din Mediterana, incapabilă să acţioneze înainte ca Marea Britanie să declare oficial război Germaniei, ceea ce s-a întâmplat târziu, pe 4 august. Ambele nave au scăpat de urmărire şi au sosit la intrarea în Dardanele, unde li s-a permis să treacă până la Constantinopol, la ordinele lui Enver Paşa, încălcând flagrant convenţia internaţională care interzicea trecerea navelor

de război străine pe timp de război. După confiscarea celor două nave super-dreadnought turceşti, aproape terminate în Marea Britanie, germanii au prezentat *Goeben* şi *Breslau* flotei otomane printr-o mişcare diplomatică şireată, care i-a ajutat mult să-i convingă pe turci să intre în război de partea Puterilor Centrale. Mare parte a războiului ele au acţionat în Marea Neagră, ameninţând considerabil flota rusă.

Flota austro-ungară combinată avea baza în Adriatica, navele ei principale fiind închise acolo în siguranţă la intrarea Italiei în război. Printre acestea se numărau mai multe nave super-dreadnought moderne din clasa *Viribus Unitis*, fiecare cu câte 12 tunuri ca armament principal, fiind mai mult decât comparabile cu orice navă pre-dreadnought din flota anglo-franceză din estul Mediteranei. Austriecii puteau folosi o serie de porturi extraordinar de sigure şi locuri de ancorare de-a lungul coastei Adriaticii, dar italienii nu aveau baze navale sigure pe coasta lor estică şi crucişătoarele austriece puteau să efectueze cu uşurinţă ieşiri urmate de bombardamente rapide împotriva oraşelor costiere italiene, fără teama de a fi interceptate. Flota italiană avea câteva nave dreadnought moderne, cu baza la Taranto şi Brindisi, în sud, dar ele nu aveau să întreprindă acţiuni majore. Flota de război austriacă a stat acasă, iar în Adriatica a fost un război al navelor mici şi al submarinelor. În mai 1915 *U-21* a fost primul care a făcut călătoria periculoasă

Estul Mediteranei şi inima Imperiului Otoman 1914

din Germania în estul Mediteranei; au urmat şi altele, iar curând flotila de submarine avea baze în ape turceşti şi austriece. Componente prefabricate ale submarinelor mai mici erau trimise din Germania pe cale terestră pentru a fi asamblate la Cattaro, principala bază austriacă.

Pe la mijlocul lunii mai 1915, sosirea submarinelor germane în zona Dardanele înclinase periculos balanţa în favoarea lor. După pierderea a cinci nave de război mai vechi – două atacate de submarine, două din cauza minelor şi unul datorită acţiunii unei vedete torpiloare mânuite cu curaj –, restul flotei britanice s-a retras, nemaioferind sprijin trupelor aflate pe mal, reapărând în largul coastelor doar pentru anumite operaţiuni. S-a făcut o încercare de remediere a acestei deficienţe mai târziu, prin trimiterea în larg a câtorva monitoare – nave cu pescaj mic şi cu tunuri de calibru mare, destinate iniţial folosirii în apele de mică adâncime din largul coastelor germane şi din Marea Baltică. Mai multe dintre acestea patrulau la intrarea în Dardanele în 1918, când *Goeben* şi *Breslau* a făcut o ultimă ieşire disperată în Marea Egee; după ce au aruncat în aer mai multe monitoare, au lovit amândouă mine marine. *Breslau* s-a scufundat cu pierderi grele de vieţi omeneşti, iar cuirasatul *Goeben*, avariat, s-a „târât" înapoi la Constantinopol, unde a rămas până la finalul îndelungatei lui existenţe, devenind vasul amiral al flotei turceşti reconstituite, iar ani de zile mai târziu navă pentru cazare şi instruire, ajungând la casat în anii 1960.

Submarinele germane care operau din Cattaro îi îngrijorau pe Aliaţi în aşa măsură încât au construit un baraj în strâmtoarea Otranto. Pe la mijlocul anului 1916 construcţia se încheiase. Peste 100 de traulere şi 30 de bărci cu motor medii patrulau printre plasele antisubmarin aflate sub apă de-a latul

Fostul crucişător german *Goeben* ancorat la Constantinopol, octombrie 1914. Împreună cu crucişătorul lui de escortă, *Breslau*, a scăpat de urmărirea flotei britanice din Mediterana în august şi a ajuns până la Constantinopol unde au fost vândute (chipurile) guvernului otoman şi incluse în flota turcească. Când au ajuns pe mal la Constantinopol, marinarii germani purtau fes. Detaşamentele de mitraliori de pe ambele nave au servit în largul peninsulei Gallipoli, în special în timpul luptelor sălbatice de la Helles. (Topfoto)

golfului, aruncând încărcături explozive la detectarea unui submarin. Dar au fost distruse doar două submarine în cursul mai multor sute de treceri cu succes prin Cattaro. Traulerele şi şalupele aveau armament uşor, anume tunuri de 57 mm; căpitanul unuia a obţinut Crucea Victoria când austriecii au efectuat una dintre rarele ieşiri, trecând de baraj, lovind un crucişător uşor de la distanţă mică şi supravieţuind miraculos pierderii ambarcaţiunii sale, una dintre cele 14 pierdute cu această ocazie (înainte să le scufunde, austriecii au invitat în mod cavaleresc echipajele să devină prizonieri de război). O forţă de distrugătoare aliate a încercat în zadar să intercepteze raiderele şi să se lupte cu ele, dar, manevrate abil de comandantul lor, căpitanul Horthy (viitor preşedinte al Ungariei), acestea au reuşit să ajungă acasă. Spre deosebire de barajul similar de la Dover, ale cărui vase din paza de coastă erau în permanenţă pe mare, distrugătoarele italiene au rămas la ancoră în port la Taranto. După ieşirea austriecilor, amiralul italian a fost demis, iar traulerele au fost retrase din baraj în timpul nopţii, permiţând submarinelor să treacă în voie.

În largul Mediteranei, flotele aliate au luptat împotriva submarinelor ca să asigure trecerea liberă a vaselor comerciale esenţiale pentru efortul de război. În condiţiile convenţiei semnate de Marea Britanie, Franţa şi Italia, au fost create mai multe flote combinate. Nu exista încă o politică de escortare asupra căreia să se fi convenit şi numărul victimelor din cauza submarinelor germane a continuat să crească. Un şiretlic ingenios adoptat de Aliaţi a fost să deghizeze vase comerciale inofensive în nave de război, adăugând turele de lemn, catarge şi hornuri. Un comandant de submarine, crezând că a torpilat crucişătorul britanic *Tiger*, a văzut uimit prin periscop cum tunurile, turelele şi hornurile acestuia se îndepărtau plutind.

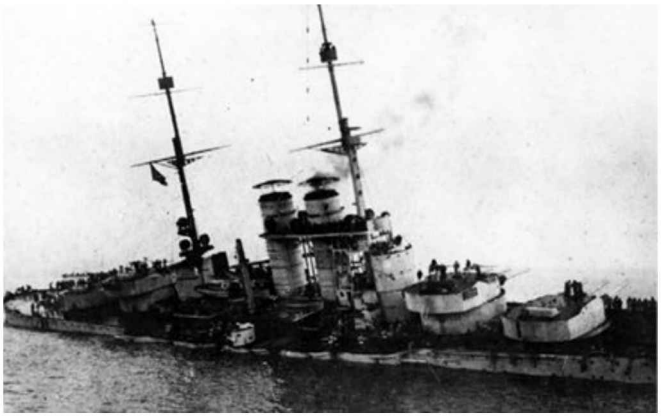

Nava austriacă de clasă dreadnought *Szent Istvan* scufundându-se după ce a fost torpilată pe 10 iunie 1918, la 48 km sud de Pola. Aceasta a fost o acţiune deosebit de curajoasă din partea unei mici şalupe italiene, care a ajuns la 400 m de ţinta sa înainte să tragă două torpile. Lovit în camera motoarelor, cuirasatul a fost lăsat să se scufunde, incapabil să-şi mai folosească pompele. Când s-arăsturnat, cea mai mare parte a echipajului a reuşit să se salveze trecând peste chilă în timp ce nava se întorcea cu susul în jos. (Mary Evans Picture Library)

În aprilie 1917 campania submarinelor în Mediterana a ajuns la apogeu când 278 038 de tone de transporturi aliate au fost scufundate şi alte 113 000 de tone grav avariate. S-au decis încurajarea navigării pe timpul nopţii şi introducerea unui sistem parţial de convoaie. Când era cazul, navele comerciale care porneau din Marea Britanie şi aveau ca destinaţie estul Mediteranei erau sfătuite să folosească ruta Capului şi s-a recomandat folosirea mai frecventă a sistemului de căi ferate italiene. Se ştia că 28 de submarine germane aveau baza la Cattaro şi Pola, cu instrucţiuni de la kaizer să atace navele spital aliate fără escortă, mişcare dejucată prin alăturarea de ofiţeri navali spanioli echipajelor acestora, pentru a le garanta statutul neutru.

Flotele aliate au continuat un program de bombardament al coastelor împotriva instalaţiilor austriece şi turceşti, iar italienii au dezvoltat utilizarea de mici bărci torpiloare cu motor pentru atacarea navelor inamice din port. Un succes notabil a fost obţinut în decembrie 1917 când două bărci cu motor au străpuns apărarea de la Trieste, scufundând cuirasatul austriac *Wien*. În anul următor acest succes s-a repetat spectaculos când bărci cu motor au torpilat nava super-dreadnought *Szent Istvan*, forţându-i pe austrieci să anuleze o ieşire planificată împotriva barajului de la Otranto. Au fost întreprinse alte atacuri de succes împotriva navelor principale austriece în ultimele săptămâni ale războiului, într-o perioadă când în flota împăratului fierbea revolta, dar o încercare curajoasă de a torpila fostul *Goeben* a dus la pierderea submarinului britanic *E-14* şi la moartea căpitanului ei, care a primit postum Crucea Victoria.

Pentru flotele aliate, campania din Mediterana fusese mai degrabă o aplicaţie constantă decât o campanie a acţiunilor dramatice ale flotelor. Dar, deşi erau în continuare mai multe centre de comandă şi lipsea standardizarea, principala ameninţare reprezentată de flota austriacă a fost împiedicată eficient să-şi exercite puterea, iar flota turcă a fost neutralizată din start.

PORTRET AL UNUI OSTAŞ: CECIL, HAROLD ŞI NOEL WRIGHT

Marele Război din 1914–1918 a afectat populaţii întregi. Puţine familii nu au avut membri pe listele cu numele morţilor, răniţilor sau dispăruţilor. O familie din Christleton, un sat din Cheshire situat departe de câmpurile de bătălie, a avut o soartă tipică.

Frederick Wright, un tâmplar, s-a însurat cu Frances Tushingham în anii 1880, iar apoi s-au mutat într-o căsuţă din aleea Quarry. Au format curând o familie mare. Cel mai mare fiu, Fred, a fost urmat de Marshall (Marsh), Harold, Hylton, Cecil, Noel şi, în cele din urmă, de trei fete: Effie, Amy şi Eva. Toţi copiii au mers la şcoala din sat până la vârsta de

14 ani, apoi băieţii şi-au căutat slujbe. Băieţii Wright au găsit de lucru în Chester, la vreo 5 km de casă.

În 1907, o restructurare majoră a armatei britanice şi a forţelor ei din rezervă a dus la crearea Forţei Teritoriale, care includea regimentul Earl of Chester's Yeomanry de cavalerie, înfiinţat în secolul XVIII, la început în ideea de a fi destinat apărării patriei. În vara lui 1914 Cecil era trompetist în cadrul regimentului şi se îndrepta spre tabăra de vară de la Llangollen. Câteva săptămâni mai târziu, la mobilizare, trupele de cavalerie au plecat în Northumberland pentru a apăra linia de coastă. Un an mai târziu erau tot acolo. Cecil îi scria surorii lui, Eva, din tabăra comună Morpeth în octombrie 1915, descriind condiţiile primitive şi vremea cumplită (pe parcursul corespondenţei gramatica scrisorilor lui a rămas incorectă):

> A ploat 28 de ore tot timpul, e o mare mizerie dacă trebuie să ne agăţăm de parâmele murdare şi ude, sunt putrezite. Am terminat munca de şofer şi am ajuns înapoi la trupă. Facem foarte puţină instrucţie aci, doar muncim la drumuri, din două în două zile mergem 6,5–8 km să vedem cum e la ţară şi e un loc foarte frumos... joi am început la 6.30 şi ne-am întors la 19.15 înainte să vină noaptea, a fost o zi minunată şi dealurile Cheviot arătau bine...

În 1917 fraţii Wright se întâlnesc în apropiere de Gaza: (de la stânga la dreapta) Harold, Noel, Cecil. Cecil a devenit infanterist când regimentul său a fost transformat din cavalerie în infanterie, în Palestina, pentru a compensa pierderea batalioanelor de infanterie trimise pe frontul de vest. A mai fost trimis în Franţa, prin transferul la regimentul King's Shropshire Light Infantry, şi a murit acolo de gripă spaniolă în noiembrie 1918, cu două zile înainte de Armistiţiu. (Prin amabilitatea lui Michael Hickey)

Pe o carte poştală din 15 octombrie 1915 Cecil a adăugat un mesaj prin care afirma că fusese promovat caporal:

> Cred că vom ajunge în prima linie într-o lună sau două. Am avut o săptămână grozavă. Pământul era acoperit de brumă la 11 deci îţi poţi imagina cum e să dormi în aer liber...

Toate scrisorile lui Cecil care urmează sunt din Egipt şi Palestina. Trei dintre fraţii Wright au luptat pe acel teatru de luptă. Noel a fost transferat din Corpul Aerian Regal (Royal Flying Corps) în cadrul echipajelor de la sol, iar Harold a servit în Royal Garrison Artillery (RGA). În mai 1917, Forţa Expediţionară Egipteană a generalului Murray avansase lent în sus pe coasta Mediteranei, în Palestina, dar fusese respinsă după două încercări de cucerire a oraşului Gaza. Harold i-a scris surorii lui la puţin timp după a doua bătălie:

> ... să nu crezi că ne simţim rău aici deşi se poartă un război fiindcă, dacă e să o spun drept, acum avem o perioadă când ne distrăm de minune... Sper să uite de noi şi să ne lase aici pe toată durata războiului. Avem parte doar de soare de dimineaţă şi până seara, avem ochelari albaştri şi pantaloni scurţi. Pe străzi praful are 7 cm adâncime, aşa că atunci când mărşăluim, ne înăbuşim şi ne sufocăm şi nu ni se permite să bem decât din sticlele noastre cu apă, iar când ne oprim nu îndrăznim să bem pentru că e un obicei prost să bei apă aici – doar ne clătim gura. Ne trezim de dimineaţă şi mergem la apel la ora 6 şi avem o oră de instrucţie suedeză, apoi luăm micul dejun, terci de ovăz, şuncă şi pâine şi este mâncare bună pe care o dăm pe gât cu un pahar de ceai cu mult zahăr – singurul aliment din care nu prea avem e laptele pentru că vacile sunt foarte rare pe-aici. Mergem din nou la instrucţie la ora 9 până la 11.30 la tunuri, oboseala uşoară pe care o resimţim după aceea datorându-se căldurii. Apoi mergem la tunuri din nou, între ora 3 şi 4.30, după aceea se face mai răcoare, şi cu asta am terminat ziua.

La scurt timp după aceasta, printr-o coincidenţă fericită, cei trei fraţi au reuşit să se întâlnească în Duminica Rusaliilor 1917 pe câmpul de luptă, întâmplare celebrată printr-o fotografie. A fost ultima dată când mai aveau să fie împreună cu toţii.

Între timp, Cecil continua să lupte şi să mărşăluiască împreună cu trupele de cavalerie ajunse de infanterie. În ajunul celei de-a treia bătălii de la Gaza i-a trimis Evei o carte poştală:

> Ei bine, nu am prea mult timp pentru că la noapte pornim. Toate mişcările de trupe se fac noaptea, e mult mai bine să mărşăluieşti pe răcoare. Abia aşteptăm să înceapă sezonul ploios. Poţi să mă crezi, aicea un infanterist nu

se simte niciodată bine. Începem la noapte şmecheria asta cu marşul care înseamnă raţii de rezervă...

Într-o scrisoare de pe 22 noiembrie 1917 Harold descrie recenta bătălie de la Gaza, deşi a profitat de ocazie şi să se plângă că nici una dintre surorile lui nu i-a scris de săptămâni în şir – „cum vi se pare că toţi camarazii mei primesc scrisori de acasă iar eu nici una se pare că nu vă daţi seama ce înseamnă o scrisoare când eşti într-un deşert scurmat de obuze". Apoi trece la descrierea bătăliei:

Acum înainte de marea înaintare am primit o scrisoare de la Cecil în care-mi spunea că este pregătit, adică să se întâlnească cu armata turcă aşa că-ţi poţi imagina ce-am simţit când tunurile mari urlau şi obuzele turceşti zburau nu departe de mine, după care vedeam luminile exploziilor aprinzându-se şi luminând pământul pe mai multe mile. Artileria noastră forma barajul pentru a curăţa drumul pentru infanteriştii care trăgeau cu puştile şi şarjau cu baionetele. Voi, cei de-acasă mi se pare că nu vă daţi seama ce încleştare oribilă e totul şi eu mă gândesc la bietul Cecil cum se descurcă oare. Ştiam că e pe front, dar nu ştiam unde dar am aflat după aceea că atacă la Beer Şeva, adică acolo unde au debutat cei din Cheshire Yeo şi au fost primiţi de o forţă puternică a armatei turce, dar nu au izbândit pentru că i-au pus pe fugă cu baionetele lor... am avut câteva lupte foarte grele şi infanteria noastră trebuie că a avut mare bătaie de cap pentru că am avut o vreme foarte călduroasă gândindu-ne că am intrat de mult în noiembrie şi am avut câteva zile foarte ude, am mărşăluit prin zonă cu un rucsac plin şi nu glumesc deloc cu asta, dar cel mai rar lucru dintre toate e apa, dar cu toată supărarea asta i-am gonit pe mai multe mile, am trecut cu mult de Ierusalim şi Betleem...

După a treia bătălie de la Gaza ritmul campaniei a scăzut. În timp ce în aprilie 1918 Cecil era într-un spital din Cairo, cu febră, Harold s-a întâlnit cu Noel în Alexandria, unde au trăit câteva zile în lux:

Imaginează-ţi că eu şi Noel suntem în Alex cu grămezi de bani şi Cecil e bolnav în Cairo, eu şi cu Noel ne-am simţit de minune, ştiu că am trăit, el avea doar două jumătăţi de zi libere dar scăpa în jur de 5.30 în fiecare seară şi am cinat împreună în fiecare zi, e adevărat ce se spune că în Egipt e porumb dar nu numai porumb. Ca să-ţi faci o idee, la micul dejun, 4 ouă, pâine, unt şi oricât de mult ceai voiam pentru un şiling, la cina pe care o luam la cea mai rafinată cafenea din Alex, chipsuri de cartofi, friptură de vită cu două legume şi ceai... după ceai ieşeam la o plimbare sau la cinema, apoi la supeu mergeam la o cafenea cochetă să bem cafea... apoi îl trimiteam pe Noel acasă ca pe un lord care a plecat de la clubul lui în autovehiculul nostru militar decapotabil şi dacă asta nu e grozav atunci nu mai ştiu ce este...

Echipaj al unui tun al regimentului Royal Garrison Artillery, Palestina, în timpul celei de-a treia bătălii de la Gaza. (Prin amabilitatea lui Michael Hickey)

În orice caz, în pofida acestui lux, lui Harold îi era încă dor de casă:

> ... dar Eva, o permisie ca să văd toate peisajele de aici nu înseamnă nimic, îţi dau cuvântul meu, mai degrabă aş fi venit în dragul şi bătrânul Blighty oricât de frig o fi stând la coadă la alimente toată ziua doar ca să ai parte de puţină civilizaţie şi să auzi încă o dată vechea limbă engleză vorbită...

În deşert condiţiile deveniseră din nou dure:

> Azi e o furtună de nisip groaznică şi când ieşim va trebui să purtăm ochelari de protecţie ca să ne protejăm ochii sau altfel aproape vom orbi şi muştele sunt groaznice în timp ce scriu aceste rânduri sunt grămadă pe mâinile mele şi pe faţa mea şi cred că citesc ceea ce scriu...

Când Allenby a reluat ofensiva, bateria lui Harold a fost permanent în acţiune. Scrisorile lui reflectă din ce în ce mai mult dorul de casă şi veşnicele plângeri ale soldatului în legătură cu lipsa scrisorilor de acasă. În iulie, de „undeva din Iudeea“ scrie pe larg:

Nu mi-ai scris un rând ca să-mi spui cum te-ai distrat de Duminica Rusaliilor. Mă întrebam Eva când voi avea imensa plăcere să vâslesc pe Dee şi să ascult trupa... e sâmbătă seara ora 9 şi sunt de planton până luni noapte la telefonul de la tunuri şi tocmai am terminat de tras pentru că Johnny [turcii] ne-au făcut viaţa foarte grea astăzi aici în sectorul nostru. Au făcut o groază de pagube şrapnelele care cădeau ca ploaia şi luminau ca fulgerul dar mă bucur să-ţi spun că ele cădeau la juma de milă de mine. E frumos să te uiţi la ele dar nu e prea plăcut să le opreşti din ce am putut vedea Harry Culham şi Frank Rowlands le-au dat-o din plin abia aştept să aud tot ce au să-mi povestească despre asta pentru că ne vizităm reciproc când e linişte. (PS Harry a fost pe-aci în noaptea asta, luni, e ok.)

Cecil fusese transferat de la Yeomanry la Kings Shropshire Light Infantry pe frontul de vest. După ce plecase de acasă, a luptat mult până în octombrie 1918, când s-a îmbolnăvit de virulenta gripă spaniolă care făcea ravagii în Europa. Dus la spitalul militar de la Etaples din apropiere de Le Havre, a murit pe 9 noiembrie, cu două zile înainte de semnarea Armistiţiului. Telegrama care-i anunţa moartea a fost predată la casa familiei de la Christleton pe data de 11, aruncând familia Wrights în doliu profund în timp ce restul satului se bucura.

În august, Harold, neprimind răspuns la lungile lui epistole, i-a scris Evei numind-o „obraznică nerecunoscătoare", dar când campania Forţei Expediţionare Egiptene s-aterminat i-ascris pe un ton mai liniştit, pe 5 noiembrie:

Doar câteva rânduri ca să-ţi spun că sunt în continuare în Ismailia Egipt dar că mă întorc în Palestina în câteva zile dar mă bucur să spun după cum ştii că nu mă întorc în luptă. Asta e o mare consolare pentru harţul încheiat săptămâna trecută deci înseamnă doar că mă întorc la Ludd ca să mă alătur bateriei mele... Nu cred că voi mai lupta vreodată şi asta e un lucru bun...

Două zile mai târziu Harold scria din nou:

Dragă Eva, câteva rânduri ca să te anunţ că în timp ce începeam să scriu în „cabana Chester" din Ismailia, ridicată de YMCA, s-a anunţat că Germania a semnat un armistiţiu. Cu urale puternice şi toţi au cântat (slavă Ţie Doamne de la care curg toate binecuvântările)... iar acum abia aştept ziua când mă voi îmbarca pe vapor ca să mă întorc pentru totdeauna în bătrânul Blighty ca să fiu şi să rămân cu tine acasă... pregăteşte multă muzică pentru acea zi fericită.

O săptămână mai târziu, din Palestina, şi fără să ştie de moartea lui Cecil, a descris festivităţile din săptămâna precedentă:

Am primit veştile extraordinare la ora 17.30 pe data de 11 vezi cât de repede circulă veştile bune şi ajung la 6 400 km de casă. Au fost primite aici după

cum îţi poţi imagina cu urale zgomotoase aproape am înnebunit cu toţii, toţi au cântat cântece, au bătut în cutii de conservă şi au făcut focuri de tabără. Tunurile mari au tras obuze oarbe dar antiaeriana a tras cu şrapnele aşa că-ţi imaginezi ce bine ne-am simţit în acea noapte. Dar Eva în noaptea în care ajungem în siguranţă acasă, vom sărbători, ce părere ai. Data viitoare când ne vom întâlni va fi în bunul şi bătrânul nostru Chester. Aşa că zâmbeşte în continuare Eva, va fi minunat să fugi la gară ca să te vezi cu noi toţi. Până la gară vei face o cursă de alergare straşnică, ce părere ai...

Pentru familia Wright din Christleton, războiul se terminase.

LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI: PROBLEME ŞI LUCRURI NEREZOLVATE

Anii care au urmat Armistiţiului din 1918 au adus tuturor naţiunilor implicate o grămadă de noi probleme. Blocada aliată împotriva Puterilor Centrale nu fusese eficientă în proporţie de sută la sută, deoarece Germania şi Austro-Ungaria primiseră amândouă mult ajutor (la fel ca Aliaţii) de la ţări neutre. Deşi geografia împiedicase o blocadă totală a Imperiului Otoman, infrastructura lui care scârţâia era inferioară poverilor logistice care i-au fost puse în spinare, iar acest lucru, combinat cu închiderea Dardanelelor şi cu eliminarea flotei comerciale turceşti, a contribuit atât la declinul lui economic, cât şi la cel militar, şi la înfrângerea finală.

Cauzele înfrângerii militare a Imperiului Austro-Ungar nu sunt greu de identificat: diversităţile etnice, religioase şi politice cu care s-au confruntat Habsburgii s-au combinat, ajungând copleşitoare în 1918. Aceste probleme au distras atenţia guvernului de la Viena în timp ce armatele lui încercau să facă faţă războiului pe mai multe fronturi. Populaţia civilă a constatat erodarea constantă a condiţiilor de viaţă şi declanşarea foametei. Rezistenţa la infecţii a scăzut şi, în momentul declanşării epidemiei de gripă în 1918, aceasta a decimat populaţii întregi din centrul şi estul Europei. Rebeliunile datorate lipsei de alimente au devenit frecvente şi tulburările sociale s-au răspândit în cadrul armatelor, subminându-le dorinţa de a lupta.

Izbucnirea războiului în 1914 a fost primită cu entuziasm în ambele tabere; mobilizarea uriaşelor armate continentale a avut loc într-o atmosferă euforică - fanfare, flori băgate pe ţevile armelor şi cântece patriotice. Poeţii vedeau războiul în termeni romantici. Cei mai buni dintre ei au păstrat totuşi un gând pentru tinerii care nu aveau să se mai întoarcă, dar unii au produs poezii burleşti de o calitate înfiorătoare, celebrându-i pe „bărbaţii care vor muri în extaz marţial, pe baionete". În Germania, cea mai populară temă a fost cea a prezenţei lui Dumnezeu în sprijinul flotelor şi armatelor terestre; fiecare soldat german avea motto-ul *Gott mit*

Uns („Dumnezeu cu noi") pe centura de la curea şi până şi Rupert Brooke s-a simţit mişcat şi a ajuns să-i mulţumească lui Dumnezeu pentru că „ne-a făcut să ne ridicăm la nivelul acestei ore". În cele mai grele momente din 1915, o notă de optimism crescut este în continuare vizibilă în poemele care vin în valuri de pe fronturi. Divizia Royal Naval de la Gallipoli număra în rândurile ei mai mulţi poeţi de frunte, deşi Brooke murise de boală în Marea Egee, în ajunul debarcărilor din aprilie. Majoritatea primiseră o educaţie clasică riguroasă, iar creaţiile lor reflectau ataşamentul romantic faţă de ideea de a lupta cu privirile aţintite asupra Troiei antice. Patrick Shaw-Stewart, care avea să moară pe frontul de vest în 1917, a fost un produs tipic a ceea ce trebuie să fi părut o viitoare epocă de aur; educat la Eton şi la Balliol College Oxford, prietenul lui, Rupert Brooke, îl credea „cel mai inteligent om pe care l-au avut la Oxford în ultimii zece ani".

Optimismul şi patriotismul iniţiale ale poeţilor de război s-au evaporat pentru totdeauna după băile de sânge de la Loos şi Gallipoli, din 1915, şi de pe Somme, din anul următor. Sassoon, Graves şi, mai presus de toţi, Wilfred Owen prezintă o senzaţie din ce în ce mai puternică de deşertăciune, în special printre soldaţii din linia întâi şi ofiţerii lor. Până şi Rudyard Kipling, ale cărui cuvinte însufleţitoare au ajutat mult la stimularea înrolării în primul an de război, şi-a schimbat tonul după ce iubitul lui fiu unic, care a luptat în Regimentul Irish Guards, a murit la Loos. După aceea, scrierile lui transmit o notă de înţelegere elegiacă a faptului că tineretul unei naţiuni plăteşte mereu preţul pentru incompetenţa şi mândria politicienilor.

Cultura a supravieţuit în pofida tuturor celor întâmplate în întreaga Europă. Paradoxal, artele au înflorit pe timp de război, oamenii încercând să evadeze din crunta realitate. Compozitorul de frunte al Angliei, Edward Elgar, a pus pe muzică multe poezii patriotice; piesele lui ocazionale pentru evenimente imperiale, cum ar fi încoronări şi jubilee, deveniseră foarte cunoscute, iar adaptarea pe care a făcut-o primului Marş de Pompă şi Circumstanţă pentru cuvintele lui A.C. Benson a dat Angliei un

Începe să se pună problema igienei în războiul modern. Maiorul John Claypool, chirurg asistent pentru Divizia 80, este arătat aici rupând o fiolă pentru a turna cloramină într-o cană cu apă. Progresele în domeniul igienei şi în cel medical au fost remarcabile pe parcursul războiului. (NARA)

imn naţional alternativ - *Land of Hope and Glory*. Pentru prima dată, guvernul a desemnat artişti consacraţi care să înregistreze toate aspectele războiului; rezultatele acestei iniţiative imaginative, depuse la Muzeul Imperial al Războiului din Londra, cuprind una dintre cele mai complete colecţii de artă britanică a secolului XX din lume. Lucrările remarcabile din timpul războiului ale lui Stanley Spencer, concepute când servea ca infirmier medical în Macedonia, pot fi văzute în formă murală la o capelă memorială din apropiere de Newbury.

Războaiele duc invariabil la progrese remarcabile în tehnologie, cu scop distructiv sau benefic. În acest din urmă caz, medicina beneficiază de ele mai presus de celelalte domenii, deoarece e în interesul unei naţiuni să menţină sănătatea oamenilor şi să se asigure de revenirea în linia întâi a numărului maxim de bărbaţi apţi de luptă răniţi pe front. Marele Război din 1914–1918 a fost probabil primul în care numărul morţilor în luptă l-a depăşit pe cel al celor morţi de boală, dar gripa spaniolă care a devastat lumea după 1918 a ucis probabil mai mulţi oameni decât toate bătăliile acestuia la un loc. În războiul din Africa de Sud din 1899–1902 peste 60% din cei decedaţi în tabăra britanică muriseră de boală, determinând Ministerul de Război să efectueze studii de cercetare aplicate ale serviciilor sale medicale. Cercetarea medicală îmbunătăţită din primul deceniu al secolului a avut drept urmare îmbunătăţirea extraordinară a măsurilor preventive de salubritate, controlul infecţiilor, o mai bună educaţie în privinţa igienei personale şi vaccinarea împotriva unora dintre cele mai periculoase boli, inclusiv febră tifoidă. În primul an de război, jumătate dintre medicii britanici au fost mobilizaţi, privând multe spitale de personal-cheie, dar garantând că forţele armate au parte de cea mai bună îngrijire medicală. Fie că serveau cu grad militar sau în spitale universitare şi în departamente de cercetare ale universităţilor, doctorii au putut beneficia de o explozie de inovaţii şi descoperiri în ştiinţele medicale. Progresele în domeniile radiologiei, anesteziei, patologiei, ortopediei, chirurgiei plastice şi tratamentului psihiatric al fenomenului devenit cunoscut ca „şoc traumatic provocat de o explozie" nu au dus doar la şanse cu mult mai mari de supravieţuire pentru răniţii în luptă, ci, pe termen lung, la standarde mai bune de sănătate la scară naţională. S-au făcut progrese mari în ce priveşte tratarea eficientă a rănilor, folosind noi soluţii antiseptice care, spre deosebire de fenol sau de acidul fenic, nu vătămau ţesutul uman.

Dacă toţi combatanţii au făcut progrese în tratarea rănilor în bătălie, lupta împotriva bolii s-a purtat în paralel. La Salonic, forţele anglo-franceze au fost lovite de tulpini virulente de malarie, la Gallipoli dizenteria şi febra tifoidă au făcut mii de victime, iar în Mesopotamia trupele indiene au fost victimele unei boli de carenţă ca urmare a dietei inadecvate. Asta a dus la examinarea urgentă a rolurilor nou descoperitelor vitamine. Înainte de

1912 mulţi doctori credeau că beri-beri e cauzată de o bacterie. Până s-a descoperit că vitamina B1, prezentă în drojdie, tratează scorbutul, şipaiii din armata indiană din Mesopotamia au fost decimaţi de boală. Eliminarea carenţei a dus la recuperarea rapidă a bolnavilor.

Inevitabil, pe măsură ce toate naţiile beligerante adoptau progresele făcute în tehnicile medicale salvatoare de vieţi, progresul în domeniul tehnologiei militare era la fel de rapid. Înainte de 1914 Marea Britanie se bazase pe flotă ca scut sigur al naţiei; armata era considerată o jandarmerie imperială, instruită şi echipată corespunzător. Astfel, când a fost forţată să participe la un război de uzură de mare anvergură pe frontul de vest, a fost depăşită ca armament de armata germană care avea artilerie superioară şi resurse umane mult mai mari. Debutul războiului de tranşee a pus statele majore britanic şi francez în faţa unei probleme aparent irezolvabile: cum să străpungă extrem de puternicele sisteme de tranşee germane, protejate de centuri late de sârmă ghimpată acoperite de mitraliere. Răspunsul a fost tancul, dezvoltat în Anglia şi aruncat pentru prima dată în luptă pe Somme, desfăşurat în „fişicuri", pe un teren total nepotrivit. Abia în 1917, când mai multe sute de tancuri au străpuns liniile germane de la Cambrai, s-a putut observa că începuse o nouă eră a războiului terestru. Chiar şi aşa, insistenţa înaltului comandament că ar trebui folosită cavaleria pentru a exploata succesul tancurilor - ceea ce avioanele de recunoaştere nu au reuşit să facă - reflectă conservatorismul multor generali chiar şi în această etapă avansată a războiului. Cavaleria, *arme blanche* al cărei rol era de acţiune-şoc împotriva infanteriei, devenise învechită peste noapte în Războiul Franco-Prusac din 1870–1871, când fusese secerată de o combinaţie mortală de mitraliere, artilerie de câmp cu tragere rapidă şi puşti cu încărcător.

Tactica folosită pe câmpul de luptă a trecut printr-o transformare după 1914. Englezii încercaseră să aplice instrucţia de luptă de la mijlocul secolului XIX împotriva ţintaşilor buri în veltul sud-african în 1899 şi plătiseră un preţ cumplit. În 1914 germanii au făcut aceeaşi greşeală, aruncând coloane comasate în rânduri strânse împotriva unei armate britanice regulate care-şi învăţase lecţia sud-africană şi a putut folosi tirul controlat şi extrem de precis, cu efecte devastatoare. Letală în apărare, puşca cu încărcător i-a permis infanteriei să atace în rânduri răsfirate, nu strânse. Din nefericire, această îmbunătăţire a fost neutralizată pe 1 iulie 1916 când armata britanică şi-a părăsit tranşeele de pe Somme şi a înaintat cu greu spre sârma germană netăiată şi spre mitraliere.

Războiul pe mare s-a schimbat pentru totdeauna prin lansarea primului cuirasat care avea doar tunuri de mare calibru, HMS *Dreadnought*, în 1906. Apariţia lui a declanşat o cursă între Marea Britanie şi Germania pentru a-şi echipa principalele flote de luptă cu nave de această putere. Când a avut

Trei divizii americane au servit alături de trupe britanice, dintre care două au primit arme britanice şi, în unele cazuri, uniforme britanice cu nasturi americani. Soldaţii de aici, din Regimentul 111 Infanterie, Divizia 28, tocmai au primit puşti Lee-Enfield Mk III, folosite pe tot parcursul războiului cu efecte devastatoare. (NARA)

loc mult aşteptata confruntare în Marea Nordului, în iunie 1916, a avut un rezultat neconcludent. Însă a dovedit că tehnologia germană produsese cuirasate potrivite pentru o asemenea bătălie violentă; artileria ei era superbă şi navele ei mai bine protejate împotriva tirului de sus în jos. Nava care a influenţat războiul pe mare mai mult decât oricare alta a fost anterior dispreţuitul submarin. Germanii, înghesuiţi eficient în bazele lor de blocada aliată, au încercat să distrugă comerţul maritim al inamicilor şi erau cât pe ce să reuşească. În timp ce marile flote de luptă ale ambelor tabere au petrecut întregul război într-o inactivitate aproape totală, distrugătoarele şi celelalte nave antisubmarin au obţinut rezultatul decisiv, şi apoi doar cu ajutorul întârziat al sistemului convoaielor.

Inovaţiile care au jucat un rol important în operaţiunile împotriva flotelor au fost acelea pentru care amiralul Fisher luptase atât de neobosit împotriva conservatorismului adânc înrădăcinat în Marina Regală Britanică: alimentarea cu petrol, propulsia cu aburi, submarinele, minele marine ancorate, torpilele, aviaţia navală, telegrafia fără fir şi noile metode radicale de selecţie şi instruire a ofiţerilor. Puţini ofiţeri activi din orice marină ar fi îndrăznit să prorocească în 1918 că aviaţia navală şi portavionul aveau să câştige campaniile navale decisive ale următorului război din îndepărtatul Pacific.

Fraţii Wright făcuseră primul zbor nesigur la Kittyhawk cu numai 11 ani înainte ca arhiducele Franz Ferdinand să-şi găsească sfârşitul prematur la Sarajevo. Toate armatele majore din Europa aveau avioane înainte de 1914, dar iniţiativa a rămas în mâinile germanilor până în 1916, când Aliaţii au dezvoltat dispozitivul esenţial care permitea montarea mitralierei pentru a trage în faţă, printre palele elicei. În primele luni ale războiului, avioanele erau limitate la rolul de recunoaştere şi observaţie aeriană, la care s-a adăugat curând lupta aeriană, care necesita armament mai greu şi performanţe mai mari din partea avioanelor de luptă. Forţa Expediţionară Britanică a ajuns în Franţa în august 1914 având mai puţin de 100 de aparate. Până în aprilie 1918, când RFC şi Serviciul Aerian Naval Regal au fuzionat formând Royal Air Force, fuseseră construite mii de avioane şi nu mai puţin de 30 000 de motoare de rezervă. Bombardiere grele au fost folosite de ambele tabere împotriva inamicului - zorii ofensivei bombardierelor strategice. Susţinătorii forţei aeriene - Trenchard în Marea Britanie, Emilio Douhet în Italia şi generalul de brigadă Billy Mitchell din Statele Unite - au prevăzut încrezători că marinele şi armatele războiului aveau să se subordoneze armei aeriene şi că „bombardierul avea să reuşească întotdeauna străpungerea".

La fel cum bolovanii aruncaţi în ape stătătoare produc unde tot mai largi, luptele de pe fronturile de vest şi de est dintre 1914 şi 1918 pot fi privite ca bolovanii cei mai mari; dar campaniile din Mediterana şi din teritoriul adiacent pot fi considerate pietre mai mici, ale căror unde au interacţionat afectând semnificativ rezultatul conflictului principal, doborând Imperiile German şi Austro-Ungar şi, odată cu ele, Imperiul Otoman. Pacea de la Versailles a fost iluzorie, deoarece nu a reuşit să stingă jarul naţionalismului care avea să arunce Europa Occidentală într-un război şi mai sângeros. Faptul că America nu a reuşit să adere la Liga Naţiunilor a ajutat ascensiunea fascismului, deoarece nici unul dintre statele membre nu era pregătit să acţioneze împotriva lui Mussolini şi a lui Hitler în anii 1930. Ascensiunea naţionalismului arab avea să ducă la probleme aparent insolubile în Orientul Mijlociu. Până şi războaiele decisive creează tot atâtea probleme noi câte rezolvă dintre cele vechi.

PORTRET AL UNUI CIVIL: SATUL CHRISTLETON

Marele Război a fost o cumpănă în societate, afectând fiecare familie şi casă. În satul Christleton, cei mai mulţi bărbaţi apţi fuseseră mobilizaţi până la sfârşitul lui 1915 şi luptau în teatre de război îndepărtate. Trei dintre fraţii Wright erau în Orientul Apropiat. În baza străşniciei antrenamentului dur de la şcoala de cadeţi, Brian Hickey, fiul parohului, fusese încadrat în regimentul regional şi ajunsese în Franţa în Regimentul 11 Cheshires, în miezul

verii lui 1916. Familiile de acasă trebuiau să se obişnuiască nu doar cu absenţa susţinătorilor, ci şi cu nevoia de a produce venit. Bărbaţii consideraţi inapţi medical pentru armată erau trimişi la muncă pentru a sprijini efortul de război. Frederick Wright senior şi fiul lui mai mare, muncitori calificaţi, lucrau la construcţia uriaşelor tabere cu cabane care apăruseră în fiecare district; în cazul lor în jurul oraşului Wrexham, imediat dincolo de graniţele regiunii. Femeile rămase acasă au fost nevoite să continue să se ocupe de cămin în pofida penuriei de alimente tot mai accentuate. Aceste lipsuri au fost cauzate de submarinele germane care au scufundat în aprilie 1917 25% din navele care au părăsit porturile britanice, cântărind în total un milion de tone. Proviziile interne de alimente au fost afectate şi în acea vară s-au format cozi uriaşe în afara măcelăriilor şi băcăniilor din Chester. La începutul primăverii, rezerva naţională de cereale mai acoperea doar şase săptămâni. Rezerva vitală de bârne de susţinere din Scandinavia neutră era de asemenea afectată, făcând guvernul să însărcineze Comisia Forestieră cu misiunea de a creşte cantitatea de cherestea necesară pentru mine. Confruntată cu continua pierdere de nave, Amiralitatea a fost forţată să adopte sistemul convoaielor, care a stabilizat imediat criza din Atlantic – dar nu şi pe cea din Mediterana, unde nu a fost implementată pe deplin.

La sfârşitul lui 1917 devenise clar că distribuţia de alimente în Marea Britanie era haotică, producând mari inegalităţi, în special în oraşele industriale din Midlands şi din nord. Preţul pâinii crescuse la 10 pence pe franzelă, privându-i pe cei foarte săraci de un aliment de bază. Guvernul a cerut recolte de grâu mai mari, pentru a produce mai multă făină, dar pâinea neagră „naţională" s-a dovedit nepopulară. Sindicaliştii au organizat demonstraţii în Hyde Park împotriva creşterii preţurilor la alimente şi la începutul lui 1918 s-a introdus o schemă de raţionalizare sub patronatul lordului Rhondda, şeful noului Minister al Alimentelor. Fiecare cetăţean primea o cartelă cu cupoane, care urmau să fie înmânate la tejghea când se achita o anumită cantitate de zahăr, carne sau unt. Şi alte alimente au fost raţionalizate. Margarina, raţionalizată, a fost pusă la vânzare ca un substitut neplăcut al untului. Schema a fost acceptată de popor ca o cale echitabilă de a garanta că toţi îşi primesc porţia justă, chiar dacă mică, şi autorităţile nu au făcut vreo încercare de a verifica mormanele uriaşe de cupoane predate birourilor locale de alimente de băcani şi măcelari. Legislaţia permitea guvernului să introducă şi să impună asemenea măsuri, care derivau din arhicunoscuta Lege a Apărării Naţionale, cunoscută cu acronimul DORA, adoptată în grabă de Parlament în august 1914 şi folosită pentru a dobândi puteri depline de a rechiziţiona proprietăţi, de a executa recrutarea pentru servicii militare şi industriale, precum şi arestarea şi încarcerarea celor suspecţi de speculă. Mulţi au considerat că această lege a încălcat libertăţi civile fundamentale. Pe măsură ce războiul continua, a fost folosită pentru a impune controlul alimentelor şi programul de funcţionare a cârciumilor. Parohul din Christleton, secretar al Asociaţiei de Temperanţă a diocezei Chester, a considerat că e datoria lui patriotică să-i înscrie pe tinerii parohiei în această organizaţie, dându-le Evei Wright şi surorilor ei certificate care le dedicau unor vieţi de abstinenţă totală.

Impactul războiului asupra unui sat precum Christleton a fost treptat. Câmpurile trebuiau arate şi, pe măsură ce continua războiul, comitete agricole regionale, de obicei prezidate de mari proprietari de terenuri şi de moşieri, s-au îndeletnicit cu creşterea recoltelor; ei şi guvernul erau foarte conştienţi că o grevă naţională a fermierilor ar fi pus naţia în genunchi, odată ce campania submarinelor germane începuse să-şi facă simţite efectele. În 1916, femeile lucrau la câmp, desfăşurând munci prestate până atunci doar de bărbaţi. În fabrici, unde productivitatea femeilor muncitoare o depăşea cu mult pe cea a bărbaţilor, femeile au fost iniţial ridiculizate, dar această atitudine a lăsat brusc loc unei admiraţii invidioase.

În primele bătălii a fost implicată doar armata regulată, dar, odată cu sosirea pe front a trupelor teritoriale şi de cavalerie, nume cunoscute au început să apară pe lista victimelor şi aproape în fiecare duminică parohul anunţa din amvon moartea sau dispariţia câte unuia dintre bărbaţii locali.

Pagina anterioară: Trompetistul Cecil Wright, Cheshire Yeomanry, în tabăra de vară a regimentului, în Ţara Galilor, 1913. S-a urcat probabil pe unul dintre sutele de cai de povară „rechiziţionaţi" în baza Legii Armatei de la firme şi ferme din întregul Cheshire, pentru a echipa regimentul. În timpul războiului, un serviciu uriaş care se ocupa de cai, condus de ofiţeri în retragere, a intrat în acţiune în Marea Britanie şi în Irlanda, pentru a selecta şi cumpăra mii de animale suplimentare, necesare pentru a fi înhămate la tunuri, pentru transportul echipelor de tunari şi drept cai de povară. (Prin amabilitatea lui Michael Hickey)

În octombrie 1916 propriul lui fiu a apărut pe acele liste. Sublocotenentul Hickey fusese grav rănit în ajunul celei de-a 19 zile de naştere, când un obuz explodase în tranşeea în care el şi oamenii lui se pregăteau pentru un asalt major. Deşi capii bisericii cereau în mod repetat naţiunii să se întoarcă spre Dumnezeu, atenuarea treptată a diferenţelor dintre clasele sociale în anii de război începuse să erodeze influenţa Bisericii. Relaxarea consacratelor tabuuri sociale a dus la creşterea uriaşă a numărului de copii ilegitimi, la răspândirea prostituţiei şi a bolilor venerice, în special în oraşele de garnizoană şi în zonele unde fuseseră stabilite mari tabere de instrucţie cu barăci. La venirea păcii, întreaga structură socială se schimbase ireversibil. Fusese o perioadă când fetele de la sate nu prea aveau de ales şi erau nevoite să lucreze ca fete în casă pentru un salariu prost şi cu puţine şanse ca acesta să crească. Vârsta de absolvire a şcolii crescând la 14 ani, generaţiei de tinere femei mai bine educate i-au sporit pretenţiile după împlinirea a 18 ani. Eva Wright şi surorile ei abia aşteptau să aplice pentru posturi de vânzătoare în Chester. Deşi campania militantă şi adesea violentă a mişcării antebelice a sufragetelor, condusă de Emmeline Pankhurst, alienase mare parte a populaţiei, ea şi susţinătoarele ei sprijiniseră din inimă efortul de război, în particular folosirea femeilor în industrie, agricultură, transporturi şi în noile servicii auxiliare în uniformă militară. Reacţia entuziastă a femeilor naţiei faţă de război avea să câştige dreptul de vot în 1918 pentru femeile de peste 30 de ani şi, în cele din urmă, pentru toate cele de peste 21 de ani.

Acţiunile aeriene inamice împotriva Angliei, din primii trei ani de război, au fost aproape integral limitate la raiduri ale zeppelinelor. Acestea au provocat pagube la Londra şi în oraşele de pe coasta de est, dar uneori unul sau două au ajuns până în zona Manchester şi Liverpool, ceea ce a dus la impunerea unor măsuri de camuflaj domestic şi industrial. Doamna Wright şi fiicele ei au cusut perdele groase, cumpărate la mâna a doua de la Brown's, principalul magazin universal din Chester. Prudent puse deoparte în 1918, ele aveau să fie folosite din nou în 1939. Scriind de pe Somme cu două săptămâni înainte să fie rănit, fiul parohului, nu fără o urmă de ironie, şi-a exprimat mulţumirea pentru faptul că „zeppelinele nu au bombardat casa sau terenurile de tenis".

După aproape patru ani şi în pofida eforturilor guvernului de a menţine ridicat moralul naţiei, oamenii au ajuns să se sature treptat de război. Civilii au fost îndemnaţi în 1918 ca o zi din săptămână să nu mănânce carne (armata a profitat punând afişe de recrutare care le promiteau recruţilor „Carne în fiecare zi!"). Raţia civililor fusese redusă la 450 de grame de zahăr, 675 de grame de carne şi câteva zeci de grame de grăsime, margarină sau unt pe săptămână. Erau cantităţi suficiente pentru menţinerea unor niveluri rezonabile ale sănătăţii, spre deosebire de statele Puterilor Centrale aflate sub blocadă, unde mulţi flămânzeau, iar bolile datorate subnutriţiei

pregăteau terenul epidemiei de gripă spaniolă care avea să mături Europa. Gripa l-a ucis pe Cecil Wright, a cărui familie a primit cumplita telegramă ce anunța moartea lui în Franța când clopotele bisericii din Christleton băteau anunțând victoria de pe 11 noiembrie.

Pe parcursul războiului familia Wright își păstrase moralul ridicat, adunându-se în jurul pianului din salon pentru a se distra cântând; unul dintre cântece era marele hit *Keep the Home Fires Burning* , scris de Ivor Novello, ofițer în Serviciul Aerian Naval Regal care, sub numele de Ivor Davies, fusese corist împreună cu Brian Hickey la Magdalen College Oxford sub domnia regelui Eduard al VII-lea. Cinematograful începuse să câștige un public din ce în ce mai numeros, care ocupase anterior galeria la musicaluri, ale căror zile erau numărate. Chester s-a bucurat de o viață culturală înfloritoare datorită societăților sale corale, a orchestrei de amatori și a societății amatorilor de operă. Teatre și opere itinerante - în special Carl Rosa - și-au prezentat repertoriul, iar surorile Wright și-au amintit multă vreme de *Cavaleria Rusticană* de Mascagni într-o interpretare groaznică, de care publicul de la galerie a râs în hohote. Oamenii din Christleton parcurgeau deseori cei 4,8 km până în oraș și înapoi pentru aceste delicii.

Odată cu semnarea păcii, bărbații care supraviețuiseră s-au întors acasă după patru ani de lupte în locuri pe care nu aveau să le mai revadă; majoritatea bărbaților din Christleton care au servit în armată nu trecuseră de granițele regiunii înainte de 1914. Serviciul militar le lărgise perspectivele, dar toți au afirmat hotărâți că nu ar mai vrea să treacă prin această experiență. Frații Wright și-au luat slujbe civile. Rata angajării era în continuare ridicată și erau în orice caz oameni pricepuți, capabili să capete slujbe în domeniul construcțiilor, acesta bucurându-se pe atunci de o creștere explozivă. În decembrie 1918 femeile cu vârste de peste 30 de ani au votat pentru prima dată la alegerile generale organizate imediat după Armistițiu de vicleanul Lloyd George, care a cerut electoratului să voteze pentru lista sa de candidați liberali și conservatori, care purta numele sarcastic dat de fostul prim-ministru Asquith (care și-a pierdut locul) „cupon de aprobare". Lloyd George a revenit la putere cu 479 de parlamentari împotriva a 229 ai opoziției și și-a renegat prompt promisiunile electorale; „țara potrivită pentru eroi" a fost un concept care nu s-a materializat și s-a creat scena pentru ani de nemulțumiri pe plan industrial și economic, Marea Britanie aflată în declin devenind o țară debitoare. Moșierii și magnații din industrie, care trăiseră în casele mai mari din Christleton și din jurul acestuia, își pierduseră fiii, iar Brian Hickey pe cei mai apropiați prieteni ai săi, pe câmpurile de bătălie din Franța și Flandra, Gallipoli și Palestina. Personalul care servise aceste familii nu mai era disponibil și, într-un climat economic mai dur, fostele familii bogate au decăzut și au plecat.

SFÂRŞITUL TRAGEDIEI

Moartea bătrânului împărat austriac pe 21 noiembrie 1916 a marcat sfârşitul unei ere. Domnia lui îndelungată fusese punctată de tragedii personale şi Viena tinereţii sale, îmbogăţită de o exuberanţă şi de o cultură neegalate în Europa, nu mai exista. Moralul naţional austriac scădea şi blocada aliată adusese imperiul în pragul foametei. Noul împărat, Carol, moştenise o situaţie nefericită.

La începutul lui decembrie 1916 au izbucnit la Atena lupte între trupe în continuare loiale regelui şi marinari şi puşcaşi marini aliaţi. Ambasadorii aliaţi au luat legătura cu regele şi au dat un ultimatum de 24 de ore guvernului regalist. Fără tragere de inimă, armata greacă a început să se retragă din Tesalia sub supraveghere anglo-franceză. Ca răspuns, a fost emis un mandat regal pentru arestarea lui Venizelos care a fost anatemizat de patriarhul arhiepiscop al Atenei. O campanie ticăloasă de asasinate a fost îndreptată împotriva susţinătorilor prim-ministrului. „Între mine şi rege", comenta Venizelos, „e acum un lac de sânge." Mai multe trupe aliate au sosit la Salonic, unde Sarrail plănuia să reia ofensiva de îndată ce drumurile aveau să fie practicabile. Rezultatele nu au fost încurajatoare. Două divizii britanice nu au reuşit să străpungă poziţiile germano-bulgare la sfârşitul lunii aprilie, dar Sarrail şi-a continuat ofensiva pe 5 mai. Un atac de noapte britanic pe frontul Doiran a eşuat datorită utilizării cu abilitate de către bulgari a reflectoarelor, iar refuzul sârbilor de a înainta după ce au avut peste 14 000 de victime pentru un câştig limitat a dus la oprirea ofensivei.

În Grecia, lupta pentru putere a ajuns la apogeu. Regele Constantin a abdicat ca urmare a ultimatumului aliat şi a fost urmat la putere de al doilea său fiu, Alexandru. Venizelos s-aîntors ca prim-ministru, iar primul lucru pe care l-a făcut a fost să declare război Puterilor Centrale.

Căldura verii lui 1917 a făcut mii de victime la Salonic din cauza bolilor. Valea Struma e notorie pentru apariţia unei tulpini extrem de letale de malarie şi britanicii au fost nevoiţi să se retragă pe teren mai înalt, în încercarea de a reduce numărul bolnavilor care ajunsese la 21 000 până în octombrie. Boala şi lipsa permisiilor au declanşat revolte în contingentul francez. După luni de plângeri din partea celorlalţi Aliaţi, Sarrail a fost în cele din urmă înlocuit în decembrie de generalul Marie Louis Guillaumat, care a reuşit să repare în câteva săptămâni toate pagubele făcute de alunecosul Sarrail, vizitând toate unităţile aflate sub comanda sa şi reînvigorând forţa aliată epuizată. Ocazia de a-şi arăta aptitudinile de comandant de trupe terestre a fost ratată când, în iunie 1918, a fost rechemat la Paris de guvernul lui, fără a fi înştiinţaţi ceilalţi Aliaţi, şi înlocuit de generalul Louis Franchet d'Esperey. Marea ofensivă germană de pe frontul de vest a secat forţa trupelor de la Salonic. Pe măsură ce tot mai multe trupe greceşti

intrau în luptă la Salonic, a devenit posibilă trimiterea a 20 000 de soldaţi francezi şi britanici în Franţa.

Pe parcursul lui 1917 se purtaseră lupte sporadice în Albania unde trupe italiene, trimise acolo fără ştirea celorlalţi Aliaţi, stabiliseră un cap de pod pe coastă. În vara lui 1918, sprijiniţi de Royal Air Force, i-au atacat pe austrieci la nord de Valona. Contraatacul din august i-a împins în retragere, acesta fiind ultimul mare succes militar repurtat de Imperiul Austro-Ungar.

În Macedonia, ultima ofensivă aliată a avut loc în septembrie, pe râul Vardar. Şeful de stat major bulgar, generalul Lukov, i-a sugerat ţarului Boris să ceară pace, răspunzându-i-se „să meargă şi să reziste pe poziţiile actuale până la moarte". Pe 17 septembrie, armata bulgară, care purtase lupte grele şi luptase bine timp de trei ani, a început să se dezintegreze, unităţi întregi răzvrătindu-se şi pornind spre casă. Totuşi, atacul anglo-francez de la Doiran a fost întâmpinat de o rezistenţă furibundă, britanicii suferind pierderi grele. Din Brigada 65 a Diviziei 22 au supravieţuit doar 200 de oameni. Atacul a fost reluat a doua zi, eşuând din nou când „tirul prietenesc" a oprit înaintarea britanică. Generalul Milne l-a informat pe generalul d'Esperey că oamenii lui nu pot face mai mult; în orice caz, nici nu li s-a cerut să facă mai mult, deoarece bulgarii erau înfrânţi. Avioanele RAF au raportat pe 21 septembrie că uriaşe coloane se îndreptau spre casă în dezordine, iar o săptămână mai târziu guvernul bulgar a cerut armistiţiu, semnându-l pe data de 29 septembrie.

A mai fost un ultim act. Pe 7 octombrie, Consiliul Suprem de Război Aliat i-a ordonat lui Milne să conducă armata de la Salonic spre est, prin Tracia, spre Constantinopol. Turcii deciseseră să ceară armistiţiu, care a fost semnat prompt pe 30 octombrie, când celelalte Puteri Centrale s-au fărâmiţat învinse.

CONCLUZIE: URMĂRILE RĂZBOIULUI

Costul exact al Primului Război Mondial, în termeni de vieţi omeneşti, nu va fi probabil niciodată cunoscut. Pierderile germanilor au fost de cel puţin 1 808 545 de morţi şi 4 247 143 de răniţi, iar victimele francezilor au fost estimate la aproape 5 000 000, dintre care 1 385 300 au murit sau au dispărut. Americanii au pierdut 115 660 de oameni, cifra totală a victimelor lor fiind 325 876. Totalul pierderilor Imperiului Britanic au fost de 3 260 581, inclusiv 947 023 de morţi şi dispăruţi. Doar pe frontul de vest, victimele din Marea Britanie şi din dominioane au numărat 2 690 054 de oameni.

Puţin peste 12% din numărul total de soldaţi britanici care au servit în Franţa şi în Belgia au fost ucişi sau au murit şi aproape 38% au fost răniţi. Astfel, aproximativ jumătate dintre soldaţii BEF care au luptat pe frontul de vest aveau să fie răniţi, unii de mai multe ori. Aproximativ unu din opt au fost ucişi. Numărul celor din BEF care nu au fost victime din cauza luptelor, ci altor cauze, bolii sau rănirilor accidentale, a fost de 3 528 468 ofiţeri şi trupă. Dintre aceştia 32 098 au murit din diverse cauze, inclusiv pneumonie, degerături şi meningită. Este însă un tribut adus serviciilor medicale din BEF faptul că aproximativ 80% din soldaţii răniţi care au trecut prin mâinile lor nu numai că s-au recuperat, ci chiar au revenit pentru a presta o formă de serviciu militar. Ar mai trebui remarcat că mortalitatea pe plan mondial din cauza pandemiei de gripă spaniolă din 1918–1919 s-a ridicat probabil până la 50 de milioane – mai mulţi decât au murit în război.

Estimările numărului ruşilor morţi în război sunt între jumătate de milion şi două milioane şi, la fel ca în cazul cifrei morţilor, cea a prizonierilor de război ruşi şi a celor dispăruţi variază considerabil. Cel mai competent

studiu postbelic specifică 3 409 433 de prizonieri și 228 838 de dispăruți. Când cifrele celor capturați sau dispăruți sunt puse lângă cea a celor decedați, în cazul armatei ruse ele diferă enorm față de celelalte națiuni beligerante. Pentru fiecare 100 de soldați căzuți, Rusia avea 251 de capturați sau dispăruți, Imperiul Austro-Ungar 150, Italia 92, Germania 65, Franța 46 și forțele britanice/ale Imperiului Britanic 21. Cu alte cuvinte, soldații ruși ajungeau mult mai frecvent decât ceilalți în situații în care capturarea era inevitabilă sau erau mult mai dispuși să se predea.

Imperiul Austro-Ungar a pierdut 905 299 de soldați, dintre care 60% pe frontul de est, și 837 483 dispăruți. Ultima cifră a fost revizuită după război la 181 000, deoarece s-a constatat ulterior că majoritatea celor dispăruți erau soldați slavi care se predaseră sau dezertaseră. În perioada 1917–1918 multe unități rusești s-au dizolvat spontan deoarece soldații-țărani au plecat acasă ca să fie siguri că nu ratează redistribuirea pământului rezultat în urma dezmembrării proprietăților moșierilor. Alții au plecat deoarece li s-a părut că nu are sens să mai stea, ilustrând astfel dificultatea de a se ajunge la unitate națională într-o țară foarte mare. În anii 1904–1905, în războiul cu Japonia, observatorii ruși se plângeau că doar soldații de la est de lacul Baikal luau în serios războiul; invers, în 1917–1918 regimentele siberiene erau primele care părăseau frontul, pe motiv că „germanii nu vor veni în Siberia".

Mulțimi strânse în afara palatului Buckingham de Ziua Armistițiului, 11 noiembrie 1918. (IWM Q47852)

Printre consecinţele Primului Război Mondial în est s-au numărat refacerea unei Polonii independente, separarea Prusiei Orientale de restul Germaniei prin Coridorul Polonez, independenţa celor trei state baltice şi a Finlandei şi dezmembrarea Imperiilor Rus, Habsburgic şi Otoman. Împărţirea teritoriilor avea să arate la momentul potrivit că mai degrabă crease probleme decât să le rezolve, deoarece în majoritatea noilor state existau minorităţi etnice şi/sau teritorii care puteau fi subiectul pretenţiilor iredentiste ale Germaniei sau ale Uniunii Sovietice.

Ucraina, Georgia, estul Poloniei, Estonia, Letonia, Lituania, o parte din teritoriul finlandez, Basarabia şi o parte din Bucovina (din România) şi Rutenia (din Cehoslovacia) au intrat sub stăpânirea sovietică a lui Stalin, a cărui retorică revoluţionară ascundea ambiţia de a restabili şi chiar de a extinde frontierele fostului Imperiu Rus cât mai mult posibil. În negocierile de după al Doilea Război Mondial pe care le-a relansat, deşi nu acesta fusese obiectivul, a abordat din nou subiectul pretenţiilor ţarului Nicolae în privinţa controlului asupra Bosforului şi Dardanelelor (Strâmtorile Turceşti) şi a încercat să recâştige provinciile Kars şi Ardahan.

Probabil consecinţa majoră a războiului a fost crearea Uniunii Sovietice. Un război civil înverşunat dusese la înlocuirea unei autocraţii autoproclamate cu o autocraţie, apoi cu o oligarhie care, amândouă, se pretindeau democrate şi socialiste, şi a unui imperiu autoproclamat cu un imperiu care pretindea că e duşmanul declarat al imperiilor. Autocraţia lui Stalin avea să se dovedească mult mai opresivă decât a ţarului Nicolae al II-lea, dar şi mult mai eficientă în ce priveşte descătuşarea resurselor naţiunii şi industrializarea economiei acesteia. Între 1941–1945 Uniunea Sovietică avea să sufere pierderi mult mai mari de oameni şi teritorii decât cele care au dus la căderea ţarismului. Avea să se nască însă o supraputere victorioasă, dintr-un bloc de state-satelit, şi să rămână o supraputere până în 1991 când imperiul s-a prăbuşit încă o dată, lăsând Rusia postsovietică cu frontierele vestice foarte asemănătoare cu cele impuse de Tratatul de la Brest-Litovsk.

Din cei 7,8 milioane de bărbaţi mobilizaţi în Imperiul Habsburgic nu mai puţin de 90% au fost ucişi, au murit de boală, au fost răniţi sau luaţi prizonieri sau au dispărut în luptă (în comparaţie, pierderile britanicilor s-au ridicat la sub 39% din cei care purtau uniformă militară). Dezintegrarea politică era evidentă în Viena în lunile de după Armistiţiu. Recunoaşterea fără tragere de inimă a Republicii Cehe avusese loc în aprilie 1918 şi promisiunea acordării independenţei celorlalte naţiuni minoritare din Imperiul Habsburgic de către Aliaţi subminase şi mai mult poziţia Austriei. Proclamarea Republicii Austriece pe 13 noiembrie 1918 a marcat sfârşitul Habsburgilor şi a fost urmată imediat de proclamarea Republicii Populare Ungaria şi a Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Odată cu reducerea drastică a graniţelor ei,

Austria a devenit un stat german fără ieşire la mare. Separată de sursele ei anterioare de materii prime şi îngrădită de bariere tarifare stabilite vindicativ de învingători, tânăra republică nu mai era o entitate economică solidă şi tulburările s-au răspândit curând. Unificarea cu Germania, soluţia evidentă, era interzisă de Aliaţi; instabilitatea socială şi politică a prevalat şi în 1934 o lovitură de stat nazistă ratată a servit doar la grăbirea inevitabilei invazii germane din 1938, care a fost aprobată cu un vot copleşitor de un plebiscit.

În Balcani au mai rămas câteva răfuieli neîncheiate. Sârbii au reînceput curând eforturile de a aduce Iugoslavia sub controlul lor, în pofida rezistenţei feroce opuse de croaţi şi de sloveni. Încercând cu disperare să aducă stabilitatea cât de cât, regele Alexandru a impus dictatura în 1929; aceasta a adus o uşurare temporară, dar i-a lăsat pe sârbi într-o poziţie de forţă şi regele a fost asasinat la Marsilia în 1934 de un membru al uneia dintre minorităţile disidente. În anii 1920, în Albania haosul era şi mai mare până ce preşedintele Ahmed Bei Zogu s-a proclamat regele Zog I. Încercând să modernizeze ţara lui primitivă, a făcut progrese rezonabile până în aprilie 1939, când o invazie italiană l-a forţat să plece în exil.

Luptele politice interne din Grecia între regele George al II-lea şi premierul Venizelos au continuat ani de zile. După înfrângerea în războiul prost început cu Turcia, Grecia a fost de acord cu un schimb masiv de populaţii; peste 1,25 milioane de greci au plecat din Asia Mică, în timp ce turcii s-au întors din fostele provincii otomane din Grecia. Neajutoraţii armeni din estul Anatoliei au plătit un preţ îngrozitor fiindcă sprijiniseră Rusia şi pe Aliaţii occidentali în timpul Marelui Război, şi cel puţin un milion au murit în masacre scăpate de sub control. Grecia pendula inconstant între regat şi republicanism, ajungându-se la un armistiţiu incomod între Venizelos, naţionalist dedicat, şi regele său. Prim-ministrul a fost demis în cele din urmă în 1928, după o furtună electorală neaşteptată, şi a murit în exil în 1936, după revenirea regelui George al II-lea pe tron.

Italia pierduse în bătălie 600 000 de oameni şi avea mari speranţe să fie recompensată de Aliaţi. Acestea au fost curând spulberate; în afară de alocarea cu greu a unui teritoriu austriac, nu a primit cadou nimic din fostele colonii germane. Marea Britanie şi Franţa nu au fost generoase cu Italia. Ele considerau iresponsabil comportamentul Italiei de a trimite în toiul războiului trupe în Albania şi o forţă expediţionară în sudul Turciei în 1919, înainte de ratificarea unui tratat. Haosul politic a cuprins Italia în timp ce socialiştii, marcaţi de umilinţa naţională şi confruntaţi cu forţele conservatorismului şi cu Biserica, s-au împărţit în noi facţiuni. Omul zilei a fost Benito Mussolini, care a profitat de situaţie pentru a-şi lansa partidul fascist, care a preluat puterea la Milano în 1922, după care a mărşăluit spre Roma, unde regele Victor Emanuel l-a invitat să formeze guvernul.

În 1918 părea că dinastia haşemită, aliaţi de nădejde ai lui Lawrence în războiul din regiunea deşertică Hedjaz, avea să primească recompensa meritată şi să devină stăpânitoarea unei mari părţi din Arabia şi Transiordania. Istoria a hotărât altceva. Ivindu-se din Kuwait în 1925, familia al-Saud şi susţinătorii ei au cucerit locurile sfinte ale islamului, oraşele Mecca şi Medina, precum şi portul Djedda, controlând ferm comerţul care însoţea pelerinajul musulman şi impunând aderarea la principiile (dacă nu întotdeauna la practica strictă) wahhabismului puritan. Planificarea atentă şi adesea cinică a agenţilor francezi şi britanici în anii de război se dusese pe apa sâmbetei şi viitoarea formă a Arabiei era în mâinile Saudiţilor.

Influenţa britanică în Egipt data din 1882 şi fusese tolerată de majoritatea populaţiei timp de 30 de ani; deşi nominal făcea parte din Imperiul Otoman în 1914, ţara prospera fiind protectorat britanic şi fusese declarată oficial ca atare în decembrie 1914. Din 1882 se făcuseră progrese mari în domeniile irigării, creării unei infrastructuri rutiere, căilor ferate şi învăţământului. Britanicii respectaseră cu scrupulozitate credinţa musulmană şi clasele educate erau în marea lor majoritate maleabile. În timpul războiului, când britanicii recurseseră însă la recrutare în masă pentru muncă prost plătită şi rechiziţionaseră vaste cantităţi de material util, înmugurise o mişcare naţionalistă. Partidul ei politic era Wafd, iar programul ei era independenţa. Deportările conducătorilor ei au dus la o insurecţie serioasă, reprimată viguros de armata britanică sub conducerea feldmareşalului Allenby, numit înalt comisar în 1919. Ca urmare a înfiinţării unei comisii conduse de Lord Milner, a fost propusă independenţa, în condiţiile garantării respectării intereselor britanice, în principal a celor legate de Canalul Suez. Marea Britanie a pus capăt protectoratului în 1922, dar a continuat să fie prezentă militar. Discuţiile între cele două ţări au continuat cu intermitenţe, rezultând un tratat semnat în 1936, prin care Marea Britanie îşi rezerva dreptul de a păstra o garnizoană în zona canalului.

În Marea Britanie anii de după război au fost tulburi. Naţia era obosită şi falită. Bărbaţii s-au întors la orice altceva decât în „ţara eroilor" promisă de cel mai superficial dintre politicieni, Lloyd George.

Diversele campanii din jurul Mediteranei nu au reuşit să abată prea mult atenţia de la frontul de vest, unde au fost luate deciziile finale şi unde armata britanică, sub comanda lui Haig, avea să repurteze cea mai mare victorie din îndelungata ei istorie. Totuşi, puţine lucruri au fost rezolvate de acordul de pace impus de Tratatul de la Versailles pe 28 iunie 1919. Profesorul Ian Beckett descrie tratatul ca fiind, din anumite puncte de vedere, „un compromis nefericit între dorinţa francezilor de acord punitiv, dorinţa britanicilor de stabilitate şi dorinţa Americii de a crea o lume mai bună pe baza principiilor internaţionalismului, democraţiei şi autodeterminării".

Nu a fost un eşec, aşa cum s-a afirmat adesea, pentru motivul că termenii săi au fost prea severi. Germania trebuia să returneze Franţei Alsacia-Lorena şi să renunţe la teritorii cucerite şi locuite în principal de non-germani, în timp ce Renania era împărţită în trei zone care urmau să fie ocupate de forţele aliate timp de cinci, zece şi 15 ani. Germaniei i s-a cerut şi să plătească despăgubiri – în principal Franţei şi Marii Britanii – deşi sumele exacte au fost specificate abia la începutul anilor 1920. Până la urmă, când s-a încheiat achitarea despăgubirilor, în 1932, Germania plătise mai puţin de jumătate din suma stabilită cu aproximativ un deceniu în urmă, învingătorilor de la Versailles lipsindu-le voinţa politică sau forţa militară de a smulge suma integrală. Mai mult, dacă Germaniei i s-a interzis prin Tratatul de la Versailles să întreţină o armată mare de recruţi sau să posede arme ofensive cum ar fi submarine, cuirasate şi avioane, tratatul nu a dezmembrat ţara şi nici nu a privat Germania de complexul industrial pe care se bazase maşina ei de război. Pe de altă parte, despăgubirile au ajutat la subminarea economiei postbelice a Germaniei şi, împreună cu imputarea „vinovăţiei pentru război" Germaniei prin Articolul 231 al tratatului, au semănat resentimentul exploatat prea lacom de Hitler şi de naziştii în anii 1920 şi la începutul anilor 1930. Aceştia au ales să ignore detaliul neconvenabil că armata germană a fost înfrântă pe câmpul de luptă în noiembrie 1918 şi ar fi suferit o înfrângere şi mai umilitoare anul următor. Ei au speculat faptul că armata germană încă acţiona pe frontul de vest la semnarea Armistiţiului, ca scuză pentru a hrăni legenda că prăbuşirea internă fusese un „pumnal în spate" şi-i trădase pe bărbaţii ţării.

Stabilitatea internaţională nu s-a accentuat prin crearea unor state noi – cum ar fi Cehoslovacia şi Iugoslavia – în Europa Centrală, de Est şi de Sud, care cuprindeau la rândul lor naţiuni frustrate sau minorităţi etnice. Înfiinţarea Ligii Naţiunilor a reprezentat un efort lăudabil de a garanta rezolvarea disputelor internaţionale fără a se recurge la război. Din păcate, încercarea a eşuat, în mare măsură datorită neparticipării principalului ei susţinător, SUA – Senatul refuzase să ratifice acordul pe motiv că ar încălca suveranitatea naţională. În Marea Britanie şi Franţa sila de război, accentuată de literatura deziluziei de la sfârşitul anilor 1920 şi începutul anilor 1930 şi intensificată de declinul economic şi de şomajul în masă, a încurajat concilierea şi a diminuat fermitatea naţională a ţărilor de a rezista în faţa ambiţiilor lui Hitler înainte de a fi prea târziu pentru a preveni un alt conflict catastrofal.

BIBLIOGRAFIE

Aspinall-Oglander, C.F., *Military Operations: Gallipoli* , 2 vol. (Londra, 1929–1932)

Asprey, R., *The German High Command at War: Hindenburg and Ludendorff and the First World War* (Londra, 1991)

Bean, C.E.W., *Official History of Australia in the War of 1914–1918: The Australian Imperial Force in France (1916–1918)* , vol. III–IV (Sydney, 1929–1942)

Beckett, I.F.W., *The Great War 1914–1918* (Londra, 2001)

Blaxland, G., *Amiens 1918* (Londra, 1968)

Bond, B. şi N. Cave (editori), *Haig: A Reappraisal 70 Years On* (Barnsley, 1999)

Brusilov, A., *A Soldier's Notebook* (Londra, 1930)

Churchill, W.S., *The World Crisis*, 4 vol. (Londra, 1927)

Cowles, V., *The Kaiser* (New York, 1963)

Crutwell, C.M.R.F., *A History of the Great War* (Oxford, 1936)

DeGroot, G., *Blighty: British Society in the Era of the Great War* (Londra, 1996)

Edmonds, J.E. şi H.R. Davies, *Official Histories of the War: Military Operations 1915–1919* (Londra, 1919)

Falls, C., *Armageddon 1918* (Londra, 1964)

Falls, C., *Caporetto* (Londra, 1966)

Falls, C., *Military Operations: Macedonia* , 4 vol. (Londra, 1935)

Falls, C., *Military Operations: Egypt and Palestine*, 2 vol. (Londra, 1928)

Feldman, G., *Army, Industry and Labour in Germany 1914–1918* (New Jersey, 1966)

French, D., *British Strategy and War Aims 1914–1916* (Londra, 1986)

Golovin, N., *The Russian Army in the World War* (Oxford, 1931)

Griffith, P., *Battle Tactics of the Western Front: The British Army's Art of Attack, 1916–1918* (Londra, 1994)

Gudmundsson, B., *Stormtroop Tactics: Innovation in the German Army 1914–1918* (New York, 1989)

Harris, J.P. şi N. Barr, *Amiens to the Armistice: The BEF in the Hundred Days' Campaign, 8 August–11 November 1918* (Londra, 1998)
History of the First World War (Londra, 1969–1971)
Holmes, R., *The Little Feldmarshall: Sir John French* (Londra, 1981)
Horne, A., *The Price of Glory: Verdun 1916* (Londra, 1962)
James, R. Rhodes, *Gallipoli* (Londra, 1965)
Keegan, J., *The First World War* (Londra, 1988)
Knox, A., *With the Russian Army* (New York, 1921)
Lawrence, T.E., *Revolt in the Desert* (Londra, 1927)
Ludendorff, E., *My War Memories* (Londra, 1919)
Massie, R.K., *Nicholas and Alexandra* (Londra, 1968)
Middlebrook, M., *The First Day on the Somme: 1 July 1916* (Londra, 1971)
Moberley, F.J., *The Campaign in Mesopotamia*, 4 vol. (Londra, 1923–1927)
Nicholls, J., *Cheerful Sacrifice: The Battle of Arras 1917* (Londra, 1990)
Palmer, A., *The Gardeners of Salonic* (Londra, 1966)
Passingham, I., *Pillars of Fire: The Battle of Messines Ridge, June 1917* (Stroud, 1998)
Pedersen, P., *Monash as Military Commander* (Melbourne, 1985)
Philpott, W., *Anglo-French Relations and Strategy on the Western Front 1914–1918* (Londra, 1996)
Prior, R. şi T. Wilson, *Passchendaele: The Untold Story* (Londra, 1996)
Rawlings, B., *Surviving Trench Warfare: Technology and the Canadian Corps, 1914–1918* (Toronto, 1992)
von Sanders, L., *Five Years in Turcia* (Londra, 1928)
Schreiber, S., *Shock Army of the British Empire: The Canadian Corps in the Last 100 Days of the Great War* (Westport, 1997)
Sheffield, G., *Forgotten Victory: The First World War, Myths and Realities* (Londra, 2001)
Simkins, P., *Kitchener's Army: The Raising of the New Armies 1914–1916* (Manchester, 1988)
Smith, L., *Between Mutiny and Obedience: The Case of the French Fifth Infantry Division during World War I* (New Jersey, 1994)
Strachan, H., *The First World I: Volume 1, To Arms* (Oxford, 2001)
Terraine, J., *To Win a War; 1918, the Year of Victory* (Londra, 1978)
Travers, T., *How the War was Won: Command and Technology in the British Army on the Western Front, 1917–1918* (Londra, 1992)
Walker, J., *The Blood Tub: General Gough and the Battle of Bullecourt, 1917* (Staplehurst, 1998)
Wavell, A.P., *The Palestine Campaign* (Londra, 1928)
Williams, J., *The Home Fronts: Britain, France and Germany 1914–1918* (Londra, 1972)

INDICE

A

AEF *vezi* Forţa Expediţionară Americană (AEF)
Albert, rege al Belgiei 46, 56, 58
Alexeev, general Mihail Vasilievici 224, 229, 231, 232, 236, 240, 241, 245, 246, 248
Allenby, general Sir Edmund 55, 60, 122, 128, 131–132, 133
  în Palestina 25, 145, 176, 308–312
Amiens, bătălia de la (1918) 25, **167,** 168–169
Anvers, cădere (1914) 56–57
ANZAC (Corpul Australian şi Neo-Zeelandez)
„Apendicele Maastricht" 36
Ark Royal, HMS 284
armata aliată *vezi* forţe britanice; forţe franceze etc.
arme (americani) **338**
arme (britanici) 61, 117–118, 142
  artilerie **95, 127, 276**
  grenade 78, **78**
  mitraliere **69,** 100
  mortiere 78
arme (francezi) 118
  artilerie **41**
arme (germani) 38, 61, 72, 80, **89,** 219
  artilerie 45, **45,** 88, **242**
  mitraliere **83**
  mortiere **196**
arme (ruşi) 206–207, **236**
arme (sârbi) **286**
Armistiţiu (1918) 26, 184, 190, 193, 272–273, **347**
Arnim, general Sixt von 119, 139, 157
Arras, bătălia de la (1917) 122–133
Artois, ofensivă (1915) 69–76
Asquith, prim-ministru Herbert 111
Aubers, bătălia pentru creasta (1915) 18
Austro-Ungaria *vezi* Imperiul Austro-Ungar
avioane
  britanice **301,** 339
  germane 185, 187

B

Belgia 16, 17, 44, 45–46, 118
Below, general von 96, 317
Bezobrazov, general 231, 237, 238
Bismarck, Otto von 30–31
Böhm-Ermolli, general 210, 214, 232
Bosnia 42, 278, 280, 281, 282, 292
Bouvet (navă de luptă franceză) 300
Breslau (cuirasat german/turcesc) 228, 325, 326, **326**
Brest-Litovsk, Tratatul de la (1918) 263, 270, 272
Briand, Aristide, prim-ministru al Franţei 104, 114, 128
Brooke, Rupert 335

Bruchmüller, colonel Georg 150, 152, 157, 162
Brusilov, general 216
bătălia de la Gorlice-Tarnów (1915) 221–223
bătălia de la Lemberg (1915) 223–224
campania română (1916) 241
campanii de iarnă pe frontul de est (1915) 221
Galiţia, ofensivă (1914) 209
numit comandant suprem 23
ofensiva din 1916 231–239
Bulgaria 19, 21, 25, 180, 196, 203, 239, 240, 242, 278–279, 280, 281, 292–294, 321, 322, 345
Bülow, general-colonel Karl von 44, 48, 49, 52
Byng, general-locotenent Sir Julian 125, 133, 143, 144–145, 152–153

C

Cadorna, general conte Luigi 24, 282, 285, 314, 315–316, 317, 320
Cambrai, bătălia de la (1917) 24, 143–145
Canalul Suez 305–307
Caporetto, bătălia de la (1917) 24
Carden, vice-amiral 297, 298
Chamberlain, Neville 186
Champagne, a doua bătălie de la (1915) 73–75
Chantilly, conferinţă (1916) 100, 114, 316
Churchill, Winston, prim lord al Amiralităţii 56, 284, 296, 297, 304
Clemenceau, Georges „Tigrul", prim-ministru al Franţei 24, 185
Conferinţa Internaţionalei Socialiste, Kienthal (1916) 20
Conrad von Hötzendorff 201, **202,** 205, 209, 210, 212–216
bătălia de la Gorlice-Tarnów (1915) 222
bătălia de la Lódz (1914) 214
campanii de iarnă pe frontul de est (1915) 219, 220
Galiţia, ofensivă (1914) 210
invadare a Serbiei 91
Constantin, rege al Greciei 19, 23, 288–289, 293, 321, 323, 344
Corpul Australian şi Neo-Zeelandez *vezi* ANZAC
Crăciun, armistiţiul de 1914 63
cronologie 15–27
Currie, general-locotenent Sir Arthur 170, 176

D

Dardanele (1915) 303–305
Derby, schemă 107
Diaz, general Armando 24, 320, 321
Divizia Africană 82
Divizia Algeriană 82
divizii australiene 10, 117
frontul de vest (1914 –1916) 88, 89, 96
frontul de vest (1917–1918) 127, **135,** 137, 148, 155, 157, 159, 165, 166, 168, 169, 172, **172, 175,** 178–180
vezi şi ANZAC
divizii canadiene 22, 24, 117
frontul de vest (1914–1916) 62, 68, 72, 88, 98, 100
frontul de vest (1917–1918) 122, 125, 132–133, **142,** 143, 148, 168, 169, 171, 172, 176–177, 192, 193
divizii indiene 66–67, 88
divizii marocane 69, 75, 82, 88
divizii neo-zeelandeze
frontul de vest (1914–1916) **47,** 88, 89, 96
frontul de vest (1917–1918) 117, 127, 142, 148, 171, 172
frontul din Mediterana (1914–1923) 298–305, **302,** 308, 309
divizii portugheze 118, 157, **158**

Dobell, general-maior Sir Charles 308
Dreadnought, HMS 32, 337
Driant, Émile 80, 81
Dunaburg, bătălia de la (1915) 19

E

Egipt 276, 277, 305–309, 350
Eichhorn, general-colonel von 219, 268
Elgar, Edward 335–336
Enver Paşa 203, **203,** 207, 218, 226, 291, 296, 306
Esperey, general Louis Franchet d' 52, 122, 344, 345
Evert, general 209, 229, 231, 232, 236–237

F

Falkenhayn, general Erich von 56, 58, 61, 63, 67, 73, 111, 211–212
  a doua bătălie din Champagne (1915) 75
  bătălia de la Gorlice-Tarnów (1915) 222, 223
  campania din Italia 316
  campanii de iarnă pe frontul de est (1915) 219
  în Palestina 309
  „miracolul" de pe Marna 53
  ofensiva de pe Somme (1916) 94, 96
  şi România 242, 323
  Verdun (1916–1917) 79–80, 83, 84, 85, 86, 88
Ferdinand, arhiduce Franz 15, 42
Ferdinand, arhiduce Josef 216, 232
Festubert, bătălia de la (1915) 18
Fisher, John „Jackie", ministru al marinei 283, 284, 296–297, 300, 338
Flandra, ofensivă (1915) 69–73
Flandra, ofensivă (1917) 135–143
Flandra, ofensivă (1918) 157–159
Foch, mareşal Ferdinand 38, 58, 64, 65, 68, 69, 72–73, 131, 155, 157, 162, 164, 168, 170, 173–175
fortul Douaumont, capturare (1917) 83–84
Forţa Expediţionară Americană (AEF) 146, 148, 175–176
  arme **338**
  frontul de vest (1917–1918) 163, 164, **165,** 166, 167, 178, 192
  putere 160
  victime 175, 346
forţe austro-ungare 11, 204–205
  frontul de est (1914–1918) 209–216, 220–225, 231–244, 248–252
  frontul din Mediterana (1914–1923) 286–287, 291–293, 313–321, 327, **327,** 328
  victime 225, 292, 316, 347
forţe franceze 10
  arme **41,** 118
  frontul de vest (1914–1916) 38–40, 47–49, 50–56, 57–101, **81**
  frontul de vest (1917–1918) 122–181
  frontul din Mediterana (1914–1923) 292–294, 300–305, 317–323
  planuri de război **38,** 38–40
  rebeliuni 134
  recrutare 38, 104
  schimbări tactice 78
  victime 69, 71, 76, 84, 88, 101, 131, 156, 159, 305, 346
forţe germane 10–11, **37, 46,** 203–205, 206–207
  arme 38, 45, **45,** 61, 72, 80, **83,** 88, **89, 196,** 219, **242**
  frontul de est (1914–1918) 207–208, 212–216, 219–225, 228–244, 248–252, **249, 268**
  frontul de vest (1914–1916) 35–38, 45–101
  frontul de vest (1917–1918) 119–181, **153, 161**

frontul din Mediterana (1914–1923) 293, 304, 309, 312, 317–321, 325–328
instruire 38, **151**
planuri de război 35–37, **38**
recrutare 37–38, **43,** 203
schimbări tactice 77–78, 87–88, 150
victime 67, 68, 69, 76, 84, 88, 101, 145, 152, 156, 159, 169, 346
forţe greceşti: frontul din Mediterana (1914–1923) 288–289, 322–323
forţe italiene
frontul din Mediterana (1914–1923) 285, 313–321, **320,** 323
recrutare 285
victime 316
forţe japoneze 10
forţe ruseşti 11, 205–207
arme 206–207, **236**
frontul de est (1914–1918) 207–252, **227, 233**
frontul din Mediterana (1914–1923) **322,** 323
instruire **204,** 253
portret al unui ostaş 252–259
rebeliuni 256–257
recrutare 205, 257
victime 209, 211, 218, 223, 228, 229, 239, 256, 346–347
forţe sârbeşti
arme **286**
frontul din Mediterana (1914–1923) 285–286, 291–294, 321–322, 323
forţe turceşti
frontul de est (1914–1918) 225–228
frontul din Mediterana (1914–1923) 287–288, 295–305, **297,** 306–313
teatrul de război din Mesopotamia (1914–1917) 295–296
victime 305, 308
forţe britanice **40, 110**
arme 61, **69,** 78, **78, 95,** 100, 117–118, **127,** 142, **276**
avioane de război 42
frontul de vest (1914–1916) 41–42, 49–56, **50, 57,** 57–101, **62, 124**
frontul de vest (1917–1918) **114,** 119–181, **138, 141, 142, 154, 177,** 191–193
frontul din Mediterana (1914–1923) **277,** 283–284, 292–313, **298,** 317–323, 324, 327–328
instruire 42
portret al unui ostaş 101–103, 181–184
recrutare 20, 88, 94, 107
revolte 145
schimbări tactice 117–118
victime 50, 52, 62, 67, 68, 72, 76, 94, 101, 133, 145, 152, 155–156, 159, 169, 305, 308, 346
voluntari **30,** 62
Franţa
calea spre război 31–32, 33, 44
convenţii franco-ruse 197
frontul de acasă 104–105, 184–185
opţiuni strategice pentru 1917: 14–118
raiduri aeriene deasupra 185
şi Imperiul Otoman 276, 277, 278, 280
vezi şi forţe franceze
Franz Josef, împărat al Austriei 15, 21
French, Sir John 20, 49, 52, 55, 65, 68, 72–73, 76, 77, 296, 300
frontul de est 1914–1918
armate beligerante 203–207
fundalul războiului 196–198
lupte 207–252
tabere beligerante 198–203
frontul de vest 1914–1916
armate beligerante 35–42
fronturile de acasă 104–110
fundalul războiului 30–35
lupte 45–101

numărătoarea inversă până la război 42–45
portret al unui ostaş 101–103
sfârşitul perioadei 110–111
frontul de vest 1917–1918
fronturile de acasă 184–189
fundalul războiului 114–119
lupte 119–181
portret al unui ostaş 181–184
ultima lună 190–193
frontul din Mediterana 1914–1923
armate beligerante 283–289
fundalul războiului 276–283
lupte 289–328
portret al unui civil 339–343
portret al unui ostaş 328–334
probleme şi lucruri nerezolvate 225, 337–339
sfârşitul războiului 344–345

G

Galiţia (1914) 209–212, **217**
Gallipoli (1915) 18, 19, 20, **276, 295,** 296–303, **304,** 305
Gaulois (navă de luptă franceză) 300
gaz de luptă 18, 19, 67–68, 75–76, 86, **159, 163,** 317
Gaza, a doua bătălie de la (1917) 23, 308
Gaza, a treia bătălie de la (1917) 24, 309
Gaza, prima bătălie de la (1917) 22, 308
Germania
ambiţii 201–202
calea spre război 31–35, 43–44
după război 351
frontul de acasă 105–106, 188–189
greve şi conflicte industriale 188–189
opţiuni strategice 1917: 116–117, 118–119
probleme şi lucruri nerezolvate 225, 337–339
şi Imperiul Otoman 281–283
Goeben (cuirasat german/turcesc) 228, 289, 324–326, **326,** 328
Goliath, HMS 304
Gorlice-Tarnów, bătălia de la (1915) 18, 222–223, 224
Gough, general-locotenent Hubert 75, 90, 94, 100, 122, 125–127, 137–139, 142, 151, 152
Grecia 16, 19, 21, 22, 23, 26, 27, 256, 276, 278, 280, 349
gripă spaniolă, pandemie (1918–1919) 164, 336
Grodek, bătălia de la (1914) 17
Guillaumat, general Marie Louis 24, 344
Gumbinnen, bătălia de la (1914) 16

H

Haig, feldmareşal Sir Douglas 49, 62, 69, 72, 73, **77,** 164, 170, 173–175, 190, 192
bătălia de la Amiens (1918) 168
bătălia de la Arras (1917) 123, 128, 131–132, 133
bătălia de la Cambrai (1917) 143, 145
bătălia de la Loos (1915) 75–76
cerere de întăriri 147–148
comandant suprem al BEF 20, 77–78
Flandra, ofensiva din (1917) 135, 137–139, 141, 143
ofensiva de pe Somme (1916) 78, 89–90, 94, 96, 97–100
opţiuni strategice 1917: 114, 115–116
şi Operaţiunea Georgette (1918) 157
şi Operaţiunea Michael (1918) 150, 151, 152, 154–155
Hamel (1918) 165–166
Hamilton, general Sir Ian 298, 300, 303
Hindenburg, general Paul von 46, 63, **86,** 87, 96, 101, 105, 111, 116, 180
bătălia de la Lódz (1914) 214, 215

invazia rusă a Prusiei Orientale (1914) 208
la comandă pe frontul de est 239
ofensiva de pe Somme (1916) 96, 101
şef al Marelui Stat Major 21
Hindenburg, Linia 22, 25, 120, **120,** 127, 171–173, 178–180
Hindenburg, Programul 105, 188–189
Horne, general Sir Henry 122, 171
Hötzendorff, Conrad von *vezi* Conrad von Hötzendorff
Hunter-Weston, general-maior 301, 302
Hussein, şerif 305, 311–312

I

Imperiul Austro-Ungar (Austro-Ungaria) 63, 192
ambiţii 201
calea spre război 31, 42–44
după război 348–349
pe frontul de acasă 225, 264
probleme şi lucruri nerezolvate 334–335
şi Imperiul Otoman 281, 282
Imperiul Otoman, declin 276–283
Inflexible, HMS 300
Irresistible, HMS 300
Italia 16, 18, 19, 24, 223, 281, 282, 349

J

Japonia 32, 33, 196, 198
Jaroslaw, bătălia de la (1915) 18
Jellicoe, amiral 138
Jilinski, general 208
Joffre, general Joseph 38–41, 47, 48, 50, 52, 55, 56, 63–65, **67**
a doua bătălie de la Champagne (1915) 75
Artois, ofensivă (1915) 69
bătălia frontierelor 47–48
înlocuit pe postul de comandant suprem 22, 111
„miracolul" de pe Marna 53
ofensiva de pe Somme (1916) 78, 86, 94
opţiuni strategice 1917: 114
planuri pentru ofensiva de toamnă (1915) 73

K

Kaledin, general 231, 233, 238, 251
Kemal, colonel-locotenent Mustafa 300, 301, 303
Khayr ad-Din Barbarossa (navă de luptă turcească) 324
Kipling, Rudyard 335
Kitchener, feldmareşal Lord 49, 52, 62, 73, 296, 298, 301, 303–305, **314**
Kluck, general-colonel Alexander 44, 48, 49, 52–53
Knobelsdorf, şef de stat major 80, 84, 85, 86, 87
Komarów, bătălia de la (1914) 16, 211
Köprüköy, bătălia de la (1916) 20
Kornilov, general 23, 248–251
Kuhl, şef de stat major 119, 120, 170
Kutno, bătălia de la (1914) 17, 214

L

Lacurile Mazuriene, bătălia de la (1914) 17, 209, **210**
Lawrence, colonel T.E. 23, 26, 312
Le Cateau, bătălia de la (1914) 16
Lecițchi, general 210, 240–241, 242
Lemberg, bătălia de la (1914) 17
Lemberg, bătălia de la (1915) 223
Lenin, Vladimir Ilici 11, 23, 24, 246, **248,** 258, **260,** 262, 268, 270, 272–273

Liga Naţiunilor 13, 27, 339, 351
Limanowa-Lapanów, bătălia de la (1914) 17, 216, **218**
lipsă de alimente
  Franţa 105, 184–185
  Germania 105–106, 188
  Imperiul Austro-Ungar 225
  Marea Britanie 108, 187–188, 342–343
  Rusia 244, 260, 264–265, 266–267
Lloyd George, David, prim-ministru al Marii Britanii 21, 22, 107, 111, 114, 115–116, **118,** 138, 141, 145, 147, 343, 350
Lódz, bătălia de la (1914) 17, 214–216
Loos, bătălia de la (1915) 19, **75,** 75–76
Lossberg, colonel von 87, 127, 132, 139, 161, 168, 170
Ludendorff, general Erich 11, 45, **86,** 87, 111, 167–168, 169–171, 212, 244
  bătălia de la Amiens (1918) 168
  bătăliile de la Varşovia (1914) 212
  campanii de iarnă pe frontul de est (1915) 219
  cerere de armistiţiu 180
  demisie 26, 181
  despre ţarul Nicolae al II-lea 224
  invazie rusă din Prusia Orientală (1914) 208
  ofensiva de pe Somme (1916) 96, 101
  Opera ţiunea Alberich (1917) 120–121
  Opera ţiunea Blücher (1918) 161–163
  Opera ţiunea Georgette (1918) 157, 158, 159
  Opera ţiunea Gneisenau (1918) 163–164
  Opera ţiunea Michael (1918) 148, 153, 154, 155
  opţiuni strategice 1917: 116–117

M

Macedonia 25, 279, 317, 345
Mackensen, feldmareşal August 215, 222, 293
Majestic, HMS 304
Mangin, general Charles 85, 88, 131, 164, 166, 170
Marea Britanie
  calea spre război 32–33, 44
  după război 350–351
  frontul de acasă 106–110, 185–190, 339–343
  greve şi conflicte industriale 185–186
  opţiuni strategice 1917: 114–118
  portret al unui civil 108–110, 189–190, 339–343
  probleme şi lucruri nerezolvate 335–339
  raiduri aeriene 108, 187, 342
  şi Imperiul Otoman 276, 278, 279, 280
  şi Rusia 196, 197–198
Mark A „Whippet", tancuri 168
Mark I, tancuri **97,** 98
Mark II, tancuri 117
Mark IV, tancuri 117, 136, 158
Mark V, tancuri 166, 168
Marna, bătălia de pe (1914) 17
Mars-Angriff (Atacul Mars) (1918) 148, 149, 155
Marshall, colonel George C. 175
Maunoury, general 50, 52–53, 55
Maxse, general-maior Ivor 93, 100–101, 152
Mâna Neagră 42
medicină, progrese **335,** 336–337
Megiddo, bătălia de la (1918) 25
Mesopotamia, teatrul de război din (1914–1917) **294,** 294–296
Messines, creastă (1917) 135–138
Messudiye (cuirasat turcesc) 297, 324
Micheler, general 129–131
Milne, general 26, 323, 345
„miracolul de pe Marna" (1914) 52–53

Mişcarea Sufragetelor 12, 108, 342
Moltke, Helmuth von 36, 37, 45, 47, 48, 50–53, 208, 211
Monash, general-locotenent Sir John 165–166, 178
Mons, bătălia de la (1914) 16, 49–50
Muhammad (Mehmed) Ali Paşa 276, 277
Muntenegru 16, 19, 278–280
Mussolini, Benito 316, 320, 349

N

Napoleon al III-lea, împărat al Franţei 278
nave austriece
Szent Istvan **327,** 328
Wien 328
nave britanice 283–284
Ark Royal 284
Dreadnought 32, 337
Goliath 304
Inflexible 300
*Irresistible*300
Majestic 304
Ocean 300
Queen Elizabeth **284,** 300, 301
Racoon **290**
Tiger 327
Triumph 304
nave franceze
Bouvet 300
Gaulois 300
Suffren 300
nave turceşti 297
Breslau 325, 326, **326**
Goeben 228, 324, 326, **326,** 328
Khayr al-Din Barbarossa 324
Messudiye 324
Neuve Chapelle, bătălia de la (1915) 18, 65–67
Nicolae al II-lea, ţar 198, **198,** 199, 224, 229, 231, 243–245, 261, 262, 278, 348
Nicolae, mare duce 207, **211,** 213, 216, 225
bătălia de la Gorlice-Tarnów (1915) 222–223
campanii de iarnă pe frontul de est (1915) 219
frontul turcesc 217–218
ofensiva din Turcia 225
retragere 223
Nivelle, general Robert 85, 86, 87, 88, 111, 114, **115**
bătălia de la Arras (1917) 128–131
comandant suprem 22
Operaţiunea Alberich (1917) 122
opţiuni strategice 1917 114–116
urmat pe postul de comandant suprem de Pétain 23
Noakes, soldat Frederick „Fen" 181–184
„Noria", sistem 84, 85, 86

O

Ocean, HMS 300
Opera ţiunea Alberich (1917) 119–122
Opera ţiunea Blücher (1918) 25, 161–163
Opera ţiunea George (1918) 148, 149
Opera ţiunea George II (1918) 148
Opera ţiunea Georgette (1918) 25, 157–159
Opera ţiunea Gneisenau (1918) 25, 163–164
Opera ţiunea Michael (1918) 11, 25, 148, 149, **149,** 150, 152–156
Owen, Wilfred 335

P

Painlevé, Paul, prim-ministru al Franţei 128, 130, 185
Paisprezece puncte, cele 180
Paris, conferinţă (1916) 114
Pershing, general John Joseph „Black Jack" 146, 148, 160, 166, 173–175

Pétain, general 72, 75, 146
bătălia de la Arras (1917) 128, 130
bătălia de la Verdun (1916) 83–84, 85, 88
comandant suprem 23, 131
Operaţiunea Michael (1918) 154–155
revolte în armată 134
Pflanzer-Baltin, general 221, 223, 232, 236
Plumer, general Sir Herbert 68, 135–136, 137, 140, 141, 142, 143, 151, 158, 180–181
politica „pământului pârjolit" 121, 224
prizonieri de război 20
austro-ungari 221, 248, 292
britanici 152, 156
germani 125, 130, 170
ruşi 209, 220, 250
turci 228
Prusia Orientală, invazie rusă în (1914) 207–209
Putnik, mareşal Radomir 291, 292, 293

Q

Quast, general von 157
Queen Elizabeth, HMS **284,** 300, 301

R

Racoon, HMS **290**
Radko-Dmitriev, general 216, 222, 223
RAF (Royal Air Force – Forţa Aeriană Regală Britanică) 187, 312, 339
RAN (Royal Australian Navy – Flota Regală Australiană) 10
Rapallo, conferinţă (1917) 24
Rasputin, Grigori 199, **201,** 224, 261–262
Rawlinson, general Sir Henry 56–57, 75, 90–92, 93, 94–95, 96, 97, 98, 156, 158, 165, 166, 168, 170, 173, 179
război chimic 12, 18, 19, 67–68, 75–76, 86, **159, 163,** 317
Războiul Franco-Prusac (1870–1871) 30
Războiul Ruso-Japonez (1904–1905) 33, 196
Reims (1918) 166
Rennenkampf, general 207, 208, 209, 215
Revolta Arabă (1916) 21, 312
Revolta de Paşte, Dublin (1916) 20, 108
Revoluţia Rusă (1917) 11, 22, 130, 147, 251–252
Ribot, Alexandre, prim-ministru al Franţei 128, 185
Roberts, Winnifred Adair 108–110
Robertson, general-locotenent Sir William 65, 77, 114, 115–116, 138, 145, 147, 150, 320
rol al femeilor 11–12
în Franţa 104
în Germania 105
în Marea Britanie 107, 108–110, 187, 189–190, 342
Roma, conferinţă (1917) 317
România 21, 24, 87, 147, 196, 203, 239–244, 249, 279–280, 323
Rommel, maior Erwin 317
Royal Air Force (Forţa Aeriană Regală Britanică) (RAF) 187, 312, 339
Royal Australian Navy (Flota Regală Australiană) (RAN) 10
Royal Flying Corps (Corpul Aerian Regal Britanic) (RFC) 65, 144, 168, 339
Royal Naval Air Service (Serviciul Aerian Naval Regal Britanic) (RNAS) **301,** 339
Royal Navy (Marina Regală Britanică) 283–284, 300–301, 304, 324, 327–328
Rujinschi, general 209, 216, 219

Rupprecht, prinţ moştenitor al Bavariei 47, 101, 119, 120–121, 148, 171, 181
Rusia 147
ambiţii 198–201
armistiţiu 252, 272–273
bolşevicii pun mâna pe putere 267–273
calea spre război 31, 33, 43–44
după război 348
frontul de acasă 244–248, 259–263
fundalul războiului 196–198
portret al unui civil 264–267
propagandă 245, 246, 257, 258
revolte în industrie 200
şi Imperiul Otoman 276–278, 280
şi Marea Britanie 196–198

S

Sanders, general Otto Liman von 207, 283, 287, 300, 312
Sanok, bătălia de la (1915) 18, 223
Sarıkamış, bătălia de la (1914–15) 18
Sarrail, general Maurice 322, 323, 344
Schellendorf, general Bronsart von 207
Schlieffen, conte Alfred von 35–36, **36**
Schlieffen, Planul 44, 45, 47, 51
Serbia 15, 16, 17, 19, 23, 31, 42–44, 196, 276, 278–280, 281, 349
Siria 277, 278
Smith-Dorrien, general Sir Horace 49, 52, 55, 62, 68
Somme, ofensiva de pe (1916) 21, 22, 88–101
Spencer, Stanley 336
St Mihiel (1918) 175–176
Stallupönen, bătălia de la (1914) 16
Statele Unite 22, 32, 129
vezi şi Forţa Expediţionară Americană (AEF)
submarine britanice 284, 297, 324, 328
submarine germane 228, 304, 325–328
Suffren (cuirasat francez) 300
sufragete *vezi* Mişcarea Sufragetelor
Surfleet, soldat Arthur „Archie" 101–103
Sykes–Picot, Acordul (1916) 21
Szent Istvan (navă austriacă) **327,** 328

T

tancuri britanice 123–124, 143–145, **144,** 192
tancuri franceze
Renault, tancuri uşoare 167
St Chamond **132**
tancuri germane: tancuri A7V 158
Tannenberg, bătălia de la (1914) 16, 209, **210**
Tiger, HMS 327
Tirpitz, contraamiral 32
Transilvania 21, 239, 240, 242
tratate
Tratatul Anglo-Japonez (1902) 33
Tratatul de la Berlin (1878) 280
Tratatul de la Brest-Litovsk (1918) 25, 263, 270, 272–273
Tratatul de la Lausanne (1923) 27
Tratatul de la Londra (1840) 277
Tratatul de la Sèvres (1920) 27
Tratatul de la Tartu (1920) 268
Tratatul de la Hünkâr Iskelesi (1833) 276
Tratatul de la Versailles (1919) 26, 350–351
Tratatul Triplei Alianţe 197, 281, 282
Triumph, HMS 304
Troţki, Lev 272
Turcia 16, 17, 18, 19, 26–27, 207
ambiţii 202–203
armistiţiu 92, 196, 313
declin al Imperiului Otoman 276–283

U

Ulianov, Vladimir Ilici *vezi* Lenin
Ungaria *vezi* Imperiul Austro-Ungar; forţe austro-ungare

V

Vardar, bătălia de la râul (1918) 25
Varşovia, a doua bătălie de la (1914) 17
a treia bătălie de la (1915) 19, 224
prima bătălie de la (1914) 17, 212–213
Venizelos, Eleftherios, prim-ministru al Greciei 288, 289, 323, 344, 349
Verdun, bătălia de la (1916) 20, 79–88
Vittorio Veneto, bătălia de la (1918) 26, 321

W

Webb, Caroline 189–190
Wien (cuirasat austriac) 328
Wilhelm al II-lea, kaizer 26, **31,** 31–32, 35, **86,** 87, 169, 192–193, 198, **251,** 283
Wilhelm, prinţ moştenitor 80, 84, 85, 86, 87, 119, 149
Wilson, Woodrow, preşedinte SUA 13, 180, 181, 190
Wloclawek, bătălia de la (1914) 17
Wright, fraţii Cecil, Harold şi Noel 328–334, 339
Württemberg, duce Albrecht de 56, 119

Y

Ypres, a doua bătălie de la (1915) 18, 67–69
a treia bătălie de la (1917) 23, 138–143
prima bătălie de la (1914) 58–61
Yser, bătălia de la (1914) 17

Z

Zimmerwald, conferinţă (1915) 19